

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARK-YL-2012-0001**

**M.Ö. 3. BİNYIL BAŞLARINDAN M.Ö. 1. BİN
ORTALARINA KADAR ANADOLU ARABALARI**

**HAZIRLAYAN
Göknur ÇETİNKAYA**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Serap YAYLALI**

AYDIN 2012

YAZAR ADI-SOYADI: Gökür ÇETİNKAYA

BAŞLIK: M.Ö. 3. Binyıl Başlarından M.Ö. 1. Bin Ortalarına Kadar Anadolu Arabaları

ÖZET

Bu çalışmada M.Ö. 3. binyılın başlarından M.Ö. 1. binyılın ortalarına kadar Anadolu'da yapılmış minyatür arabalar ve araba betimli eserler her binyıla göre ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Araştırmada arabalar teknik özelliklerine, koşum hayvanlarına ve işlevlerine bağlı olarak incelenmiştir. Bu incelemede eserlerin cinsi konusunda da ayrıma inilmiştir.

Arabanın ortaya çıkışı ve kullanılışı, toplumların siyasal ve kültürel gelişiminin bir sonucu olduğu için tezimizin birinci bölümünde M.Ö. 3. ve 2. binyıl ile M.Ö. 1. binyılın ilk yarısındaki Anadolu'nun siyasal yapısı hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde arabaların ne tür eserler üzerinde betimlendiği belirlenmiş ve bu başlıklar altında arabaların kasa, çekiş mili, tekerlek ve dingili incelenerek teknik özellikleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde minyatür arabalar ve araba betimli eserlerdeki koşum hayvanları incelenmiştir. Bu incelemede arabalara koşulan hayvanların türü, sayısı ve diğer bazı özellikleri ile koşum takımı parçaları üzerinde durulmuştur.

Dördüncü bölümde ise gerek minyatür arabaların gerekse betimlemelerde yer alan arabaların kullanım amaçları üzerinde durulmuştur. Ayrıca betimlemelerde resmedilen arabaların yer aldığı sahneler ayrıntılı şekilde değerlendirilmiştir.

Dördüncü bölümden sonra sonuç, katalog ve kaynakçaya yer verilmiştir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Savaş/Av Arabası

At arabası

Tekerlek

Savaş

Ordu

At

Boğa

NAME and SURNAME: Göknur ÇETİNKAYA

TITLE: Anatolian Chariots From the Beginning of the Third Millenium to the Middle of the First Millenium B.C.

ABSTRACT

In this study miniature chairots and the artifacts which are depicting chairots were analyzed according to each millenia, from the beginning of the 3rd millennium BC and to the middle of 1st millennium BC. In this research chairots has been examined accordinging on their technical features, draught animals and the functions. First chapter of the thesis is about the political structure of the 3rd, 2nd and 1st millenium BC. Anatolia depending on the consequences of Political and cultural development of societies which triggered the emergence and usege of chariots.

In the second chapter, chariots depicted artefacts are specified. Within these topics, chassis, drive shaft, wheel and axle of chariots are discussed in details by examining the technical specifications.

In the third chapter, we've examined the chairots and the artifacts chairots depicted artefacts. In this examination the types and number of draught animals, pieces of harness and some other features are emphasized. In the fourth chapter, we have focused on intended purpose of chairots which are depicted on artifacts and miniature chairots.

In the last chapter conclusion, catalog and bibliography are included.

KEYWORDS

Chariot

Cart

Wheel

War

Army

Horse

Bull

ÖNSÖZ

“M.Ö. 3. Binyıl Başlarından M.Ö. 1. Bin Ortalarına Kadar Anadolu Arabaları” adlı yüksek lisans tezimizde bilimsel kazılardan ele geçen, satın alma yoluyla müzelere kazandırılan veya özel koleksiyonlarda bulunan minyatür arabalar ile araba betimli eserlerin yayınlanmış olanları ele alınmıştır. Söz konusu minyatür arabalar insanların ulaşım, savaş, av gibi faaliyetlerde kullandıkları gerçek arabalar değildir.

Yapılan çalışmada 97 adet eser değerlendirilmiştir. Minyatür arabalar ile betimlemelerde yer alan arabaların kasa, çekiş mili, tekerlek ve dingil gibi yapısal elemanları ve koşum hayvanlarının yanı sıra kullanım amaçları ile üzerine betimlendikleri eserlerde yer aldıkları sahneler göz önüne alınarak değerlendirmeler yapılmıştır.

Tez çalışmam boyunca her zaman yanımda olan ve bana yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. Serap Yaylalı’ya, sevgisini ve desteğini her zaman bana hissettiren değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Özlem Tütüncüler Bircan’a, tez çalışmamda yardımlarını benden esirgemeyen Arş. Gör. Emre Erdan’a, hayatım boyunca verdiğim kararlar ve yaptığım çalışmalarda bana hep güvenen ve bu güvenle bana güç veren aileme ve yüksek lisans eğitimim boyunca dostluğuyla beni yalnız bırakmayan arkadaşlarım Şenay Şenol ve Hüseyin Güney’e teşekkürler ederim.

AYDIN 2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
KEYWORDS.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
ANADOLU’NUN SİYASAL TARİHİ.....	5
1.1. M.Ö. 3. BİNYIL.....	5
1.2. M.Ö. 2. BİNYIL.....	6
1.3. M.Ö. 1. BİNYILIN İLK YARISI.....	8
İKİNCİ BÖLÜM.....	13
MİNYATÜR ARABALAR İLE BETİMLEMELERDEKİ ARABALARIN ÖZELLİKLERİ.....	13
2.1. M.Ö. 3. BİNYIL ARABALARI.....	17
2.1.1. Pişmiş Toprak Minyatür Arabalar.....	17
2.1.2. Metal Minyatür Arabalar.....	22
2.2. M.Ö. 2. BİNYIL ARABA BETİMLERİ.....	31
2.2.1. Asur Ticaret Kolonileri Dönemi.....	32
2.2.1.1. Silindir Mühür ve Mühür Baskılarında Görülen Araba Betimleri.....	32
2.2.1.2. Çarık Biçimli Rythonda Görülen Araba Betimi.....	35
2.2.2. Eski Hitit Krallığı Dönemi.....	36
2.2.2.1. Orthostat Parçasında Görülen Araba Betimi.....	36
2.2.2.2. Silindir Mühürde Görülen Araba Betimi.....	37
2.2.2.3. Kabartma Bezemeli Vazo ve Vazo Parçalarında Görülen Araba Betimleri.....	38
2.2.3. Hitit İmparatorluğu Dönemi.....	41
2.2.3.1. Kaya Kabartmasında Görülen Araba Betimi.....	44
2.2.3.2. Silindir-Damga Mühürde Görülen Araba Betimleri.....	45
2.2.3.3. Damga Mühür Baskısında Görülen Araba Betimi.....	46

2.3. M.Ö. 1. BİNYILIN İLK YARISI ARABA BETİMLERİ	47
2.3.1. Geç Hitit Kent Krallıkları Dönemi.....	47
2.3.1.1. Orthostatlarda Görülen Araba Betimleri.....	48
2.3.1.2. Heykel Altlığında Görülen Araba Betimi	52
2.3.2. Urartu Krallığı Dönemi	53
2.3.2.1. Kemer ve Kemer Parçalarında Görülen Araba Betimleri	53
2.3.2.2. Miğferde Görülen Araba Betimleri.....	57
2.3.2.3. At Pectorali/Göğüslük Parçalarında Görülen Araba Betimleri.....	58
2.3.2.4. At Pandantif Parçasında Görülen Araba Betimleri	61
2.3.2.5. Tunç Levhalarda Görülen Araba Betimleri.....	63
2.3.2.6. Taş Levhada Görülen Araba Betimi	65
2.3.2.7. Mühür Baskısında Görülen Araba Betimi	66
2.3.3. Frig Krallığı Dönemi.....	68
2.3.3.1. Metal Minyatür Araba.....	68
2.3.3.2. Damga Mühürde Görülen Araba Betimi.....	69
2.3.3.3. Cephe Kaplama Levhasında Görülen Araba Betimi	70
2.3.3.4. Krater Parçasında Görülen Araba Betimi	71
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	73
ARABALARA KOŞULAN HAYVANLAR	73
3.1. M.Ö. 3. BİNYIL ARABALARINA KOŞULAN HAYVANLAR	73
3.1.1. Boğa	73
3.1.2. At.....	76
3.2. M.Ö. 2. BİNYIL ARABALARINA KOŞULAN HAYVANLAR	76
3.2.1. Asur Ticaret Kolonileri Dönemi	77
3.2.1.1. Boğa	77
3.2.1.2. At.....	77
3.2.1.3. Domuz.....	78
3.2.1.4. Aslan-Ceylan.....	79
3.2.1.5. Aslan-Boğa.....	79
3.2.2. Eski Hitit Krallığı Dönemi	80
3.2.2.1. Boğa	80

3.2.2.2. At.....	81
3.2.3. Hitit İmparatorluğu Dönemi.....	81
3.2.3.1. Boğa	82
3.2.3.2. At.....	83
3.3. M.Ö. 1. BİNYILIN İLK YARISI ARABALARINA KOŞULAN HAYVANLAR... ..	83
3.3.1. Genç Hitit Kent Krallıkları Dönemi.....	84
3.3.1.1. Boğa	84
3.3.1.2. At.....	85
3.3.2. Urartu Krallığı Dönemi	87
3.3.2.1. Boğa	87
3.3.2.2. At.....	88
3.3.3. Frig Krallığı Dönemi.....	92
3.3.3.1. Boğa	93
3.3.3.2. At.....	93
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	95
ARABALARIN YER ALDIĞI SAHNELER.....	95
4.1. M.Ö. 3. BİNYIL ARABALARI	95
4.2. M.Ö. 2. BİNYIL ARABALARININ YER ALDIĞI SAHNELER.....	96
4.2.1. Asur Ticaret Kolonileri Dönemi	96
4.2.1.1. Dinsel Sahne	97
4.2.1.2. Savaş Sahnesi	99
4.2.1.3. Tanımlanamayan Sahne	100
4.2.2. Eski Hitit Krallığı Dönemi	102
4.2.2.1. Dinsel Sahne	102
4.2.2.2. Savaş Sahnesi	103
4.2.2.3. Tanımlanamayan Sahne	104
4.2.3. Hitit İmparatorluğu Dönemi.....	105
4.2.3.1. Dinsel Sahne	106
4.2.3.2. Av Sahnesi	108
4.2.3.2.1. Aslan ve Geyik Avı.....	108

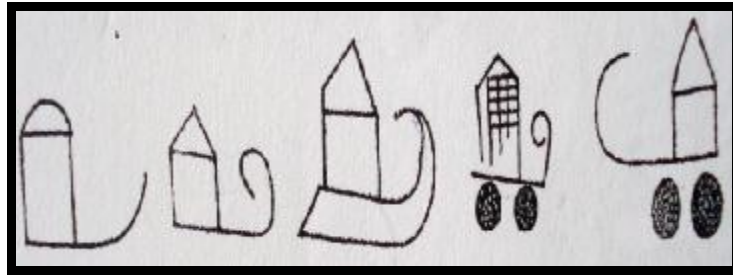
4.3. M.Ö. 1. BİNYILIN İLK YARISI ARABALARININ YER ALDIĞI SAHNELER.....	108
4.3.1. Geç Hitit Kent Krallıkları Dönemi.....	109
4.3.1.1. Dinsel Sahne	109
4.3.1.2. Savaş Sahnesi.....	110
4.3.1.3. Av Sahnesi	111
4.3.1.3.1. Aslan Avı	112
4.3.1.3.2. Geyik Avı.....	112
4.3.1.3.3. Boğa Avı	113
4.3.1.4. Tanımlanamayan Sahne	113
4.3.2. Urartu Krallığı Dönemi.....	114
4.3.2.1. Savaş Sahnesi.....	115
4.3.2.2. Av Sahnesi	120
4.3.2.2.1. Aslan Avı	120
4.3.2.2.2. Boğa Avı	121
4.3.2.2.3. Aslan ve Boğa Avı	121
4.3.2.3. Savaş ve Aslan Avı Sahnesi.....	122
4.3.2.4. Geçit Töreni Sahnesi.....	127
4.3.2.5. Düğün/Dinsel Tören Sahnesi	129
4.3.3. Frig Krallığı Dönemi.....	132
4.3.3.1. Savaş Sahnesi	132
4.3.3.2. Tanımlanamayan Sahne	133
SONUÇ	135
KAYNAKÇA VE KISALTMALAR.....	147
KATALOG	157
ÖZGEÇMİŞ	254

KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ

ATKD	Asur Ticaret Kolonileri Dönemi
Bkz.	Bakınız
c.	Cilt
cm.	Santimetre
çev.	Çeviren
ed.	Editör
Env. No.	Envanter Numarası
EHKD	Eski Hitit Krallığı Dönemi
farbtaf.	Farbtafel
fig.	Figür
gen.	Genişlik
GHKK	Geç Hitit Kent Krallıkları
hzl.	Hazırlayan
HİD	Hitit İmparatorluğu Dönemi
M.Ö.	Milattan Önce
kal.	Kalınlık
K.	Katalog Numarası
lev.	Levha
m.	Metre
mm.	Milimetre
No.	Numara
pl.	Plate
res.	Resim
s.	Sayı
şek.	Şekil
taf.	Tafel
uz.	Uzunluk
yük.	Yükseklik
yy.	Yüzyıl
vol.	Volume

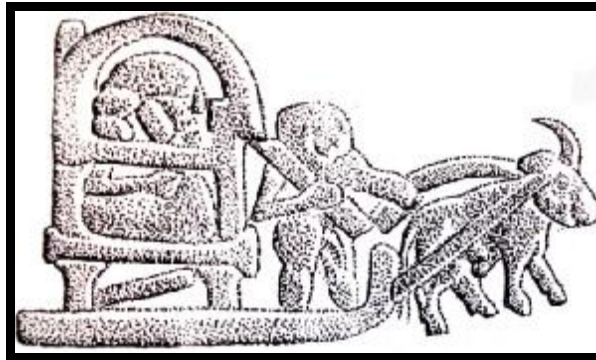
GİRİŞ

İnsanlık kültür tarihinde ilk taşıt betimlemelerine, Güney Mezopotamya’da Uruk yerleşiminin IVa evresinde, M.Ö. 4. binyılın sonlarından (M.Ö. 3200-3100) ele geçen kil tablet (Res. 1) üzerinde rastlanılmaktadır¹. Çizimlerde betimlenen beş taşıtın tümünün üstü kapalı olup ikisi, tekerlekler üzerinde yükselen kızağa benzemektedir. Taşıtın alt yan kenarında görülen disk biçimli iki tekerlek, tamamının dört tekerlekli olduğunu düşündürmektedir.

Resim 1: Uruk'tan Kil Tablet (Littauer-Crouwel 1979, fig. 1)

Diğer bir taşıt betimi ise aynı dönemin çok küçük bir steatit levhası (Res. 2) üzerinde yer almaktadır. Söz konusu eser üzerinde betimlenen taşıt, önceki örneğe benzemekle birlikte bir boğa tarafından çekilmektedir. Ayrıca taşıt üzerinde birisi ayakta duran, diğeri ise oturur pozisyonda olmak üzere iki kişi görülmektedir².

Resim 2: Steatit Levha (Littauer-Crouwel 1979, fig. 2)

¹ Littauer-Crouwel 1979, 13.

² Littauer-Crouwel 1979, 13.

Mezopotamya'dan ele geçen bu en erken taşıt betimlemeleri M.Ö. erken 3. binyılda yerini çok daha başarılı ve canlı anlatımlara bırakır. Özellikle “Ur Standardı” (Res. 3) ve “Akbaba Steli” (Res. 4) olarak bilinen iki eser, tekerlekli taşıtların diğer bir deyişle arabaların ortaya çıktığını göstermektedir. Bir savaş sahnesi anlatımı içerisinde betimlenmiş olan bu arabaların, bir kişinin rahatlıkla ayakta durabileceği genişlikte bir kasası vardır. Kızağa benzer ilk örneklerle karşı bunlar gerek kasa yapıları, gerekse dört disk tekerleği ile daha gelişmiş bir görünüm sergilemektedir. Arkada hafif çıkıntı yapan kasa, ön kısımda yüksek bir siperlik ile, yan kenarlarından ise alçak bir paravanla çevrilmiştir. Ayrıca bir oturma yükseltisi bulunmaktadır³. Kasada yer alan savaşçı, sürücünün arkasında ve kasanın çıkıntı yapan arka kısmında ayakta durmaktadır.

Resim 3: Ur Standardı (Littauer-Crouwel 1979, fig. 3)

Resim 4: Akbalar Steli (Amiet 1980, 371, fig. 330)

Bu arabaların varlığı Kish (Irak), Ur (Irak), Elam (İran) ve Susa (İran)'daki mezarlarda bulunan gerçek araba kalıntıları ile pişmiş toprak minyatür arabalar ve

³ Littauer-Crouwel 1979, 15 vd.

mühürlerce de desteklenmektedir⁴. Bunlardan Ur'daki arabaların gömü sırasında boğalar tarafından çekildiği saptanmıştır⁵.

M.Ö. 3. binyılın erken dönemlerinden itibaren ortaya çıkan betimlemelerde arabalar bir savaş sahnesi içerisinde yer aldığından, bunların çoğunlukla askeri amaçlar için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Tekerlekleri disk biçimli olan söz konusu arabalara koşulan hayvanlar (at/eşek/katır?) boyunduruk altında bazen ikili, genellikle de dörtlü bir grup oluşturur⁶.

Mezopotamya dışında en eski araba kalıntlarına rastlanılan diğer bölge ise Güney Rusya stepleridir. M.Ö. geç 4. binyıl ve M.Ö. 3. binyıla ait mezarlarda boğaların çektiği dört disk tekerlekli araba kalıntıları ele geçmiştir. Bunların çoğunun günlük kullanımdan ziyade geçit törenleri ve cenaze töreni için daha uygun olduğu düşünülmektedir⁷. Ural Dağları'nın batısındaki steplerde yer alan mezarlarda ise M.Ö. 3000-2200 arasına tarihlenen 100'den fazla dört ve iki tekerlekli araba kalıntısı ele geçmiştir⁸.

Yukarıda da değindiğimiz üzere dört tekerlekli arabalar M.Ö. 4. binyılda Mezopotamya'da ortaya çıkmıştır. Bu bölgeden M.Ö. 3. binyılda Ermenistan, Kafkas, Dinyeper ve Tuna nehirleri boyunca yayılarak Avrupa'ya ulaşmıştır. Arabaların M.Ö. 2. binyılın başında Orta Avrupa'ya ulaştığı, Budapeşte yakınlarında Budakalasz'da yer alan bir mezardan ele geçen dört yekpare-disk tekerlekli ve merkezi poyralı minyatür bir arabadan anlaşılmaktadır⁹.

Gerek stepler gerekse Orta Avrupa'da ele geçen araba gömüleri dört tekerlekli/*vagon*¹⁰ ve iki tekerlekli/*cart*¹¹ arabalardan oluşmaktadır. Yavaş hareket eden bu arabaların aksine Ural Dağları'nın doğusunda, Güney Kazakistan'daki

⁴ Littauer-Crouwel 1979, 15 vd.

⁵ Littauer-Crouwel 1973, 109-110.

⁶ Littauer-Crouwel 1996, 936.

⁷ Littauer-Crouwel 1996, 936.

⁸ Anthony-Vinogradov 1995, 38.

⁹ Foltny 1959, 53, 58 vd.

¹⁰ Boğa veya at koşulu, dört tekerlekli, tekerlekleri disk şeklinde olan araba formu.

¹¹ At koşulu, iki tekerlekli, tekerlekleri disk şeklinde olan ve sürücüsünün oturduğu araba formu.

Sintashta ve Krivoe Ozero'dan ele geçen buluntular ise daha gelişmiş araba/*chariot*¹² örneklerini verir. Bu gömüler M.Ö. 2000-1800 arasına tarihlendirilen at koşulu¹³, hafif ve tekerleği 8-12 ispitli arabalar olup, bu arabalar ölüyle birlikte gömülmüştür¹⁴.

Güney Kazakistan'daki bu iki yerleşim dışında iki tekerlekli ve tekerlekleri ispitli olan araba örneklerine Erken Tunç Çağı'nın sonunda Orta ve Güneydoğu Avrupa'da da rastlanılmaktadır¹⁵.

İki tekerlekli ve tekerlekleri ispitli olan bu tür arabalar için Anadolu ve Mezopotamya'dan önemli buluntular ele geçmiştir. Bunlardan bir kısmı M.Ö. 2. binyıl başlarına tarihlendirilen, Orta Anadolu'daki Kaniş-Karum II katından ele geçen silindir mühür baskılarından. Diğerleri ise Güney Mezopotamya'daki Uruk yerleşiminden ele geçen ve biraz daha geç tarihe ait pişmiş toprak bir levhadır¹⁶. Betimlemelerden, Kaniş¹⁷ arabaları ile Uruk¹⁸ arabasının iki tekerlekli ve tekerleklerinin de dört ispitli olduğu anlaşılmaktadır.

¹² At koşulu, ispitli iki tekerlekli, savaş ve av gibi işlerde kullanılan ve sürücüsünün ayakta durduğu araba formu.

¹³ Littauer-Crouwel 1996, 934.

¹⁴ Anthony-Vinogradov 1995, 36,38.

¹⁵ Foltyn 1959, 58.

¹⁶ Littauer-Crouwel 1996, 934.

¹⁷ Özgüç 1953, lev. LXIV/714; Özgüç 1965, lev. VIII/24a-b.

¹⁸ Littauer-Crouwel 1979, fig.30.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANADOLU'NUN SİYASAL TARİHİ

1.1. M.Ö. 3. BİNYIL

M.Ö. 3. binyıl, Anadolu'da Erken Tunç Çağı olarak adlandırılmakta ve toplumsal gelişime bağlı olarak üç evreye ayrılmaktadır. Anadolu'da Erken Tunç Çağı I Dönemi'nde (M.Ö. 3200/3000-2700/2650)¹⁹ önemli ve büyük yerleşim yerleri surlar ile çevrilmiştir. Deniz ticareti için esas olan körfez ve koylar ile kara ticareti için kervan yolları üzerinde yer alan ve dağlar arasındaki doğal geçitleri tutan yerleşmeler önem kazanmış, bu duruma bağlı olarak yerleşim birimleri örgütlenmiştir. Bu dönemde yönetim, gücünü din ve ordudan almaktaydı²⁰.

Erken Tunç Çağı II Dönemi'nde (M.Ö. 2700/2650-2500-2400)²¹ Anadolu'da sur ile çevrilmiş yerleşimlerin birçoğu, yönetici ve zengin kesimin oturduğu yukarı şehir ile halkın oturduğu aşağı şehir şeklinde düzenlenmiştir. Bazı yerlerde yönetici kesimin ayrı bir sur ile kendisini aşağı şehirden ayırdığı da görülmektedir. Büyük yerleşimlerin etrafında buna bağlı küçük yerleşimler de oluşmuştur. Yoğun bir yerleşimin görüldüğü Orta Anadolu'da Alacahöyük, Alishar ve Kültepe gibi merkezler ön plana çıkmaktadır. Ticaret, bu dönemle birlikte sistemli bir hale gelmiştir²².

Erken Tunç Çağı III Dönemi'nde (M.Ö. 2500/2400-2000)²³ Anadolu'da daha yüksek bir seviye yaşam görülmektedir. Orta Anadolu'da Alacahöyük'te bu döneme ait krallığın zengin ve göz alıcı güzellikte buluntuları olan 13 mezarı açığa çıkarılmıştır. Orta Anadolu dışında Anadolu'nun diğer yerlerinde de surlarla çevrilmiş güçlü yerleşimler bulunmaktadır. Bunlardan birisi olan Tarsus-Gözlükule de olasılıkla yerel bir krallık merkezidir²⁴. Bu dönemde Anadolu ile Mezopotamya arasında yoğun

¹⁹ Sevin 2003a, 100.

²⁰ Harmankaya 2002, 13.

²¹ Sevin 2003a, 100.

²² Harmankaya 2002, 23-24.

²³ Sevin 2003a, 100.

²⁴ Yiğit 2000, 14 vd.

ticari ve kültürel ilişkiler görülmektedir. Ele geçen yazılı belgelerden M.Ö. 2200 yıllarında Mezopotamya'daki Akad Devleti'nin önce ticari sonra askeri sebeplerle Anadolu'ya girdiği anlaşılmaktadır. Şehir devletlerinin güçlü ordulara sahip olması ve bu orduların ortak düşmana karşı birleşmesi, Hatti kralı Pampa başkanlığındaki ve 17 şehir devleti tarafından oluşturulan bir ordunun Akad kralı Naramsin'in ordusuna karşı geldiği bilgisiyle ortaya çıkmaktadır²⁵.

1.2. M.Ö. 2. BİNYIL

Anadolu'da M.Ö. 2. binyılın başlarıyla birlikte yoğun bir yerleşim ve nüfus artışı olmuştur. Ayrıca Mezopotamya ile sistemli ticaret ilişkileri başlamıştır²⁶. M.Ö. 2. binyılın başlarından itibaren 200 yılı aşkın bir süre devam eden ATKD'de başlayan bu ticaret vasıtasıyla Anadolu'ya gelen Asurlu tüccarlar 40 kadar şehirde ticaret kolonileri kurmuşlardı. Kayseri'de yer alan Kültepe-Kaniş, bu kolonilerin merkeziydi²⁷. Bu ticaret ağı sayesinde Anadolu şehir beyleri, devlet yönetimi, mahkeme sistemi, ticaret güvenliğini sağlama yöntemleri ve ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözümlenme konusunda Asurlulardan birçok şey öğrenmişlerdir²⁸.

Mama Ülkesi kralı Anum-hirbi'nin Kaniş kralı Warşama'ya yazdığı bir mektuptan, bu dönemde Anadolu'da birbirleriyle mücadele eden irili ufaklı şehir devletlerinin olduğu öğrenilmektedir. Koloni Dönemi'ne ait bir diğer mektup ise Asur ile diplomatik ilişkileri ortaya koymaktadır. Mektuptan Harsamma kralı Hurmeli'nin Asur'dan gelen kervanlara yolları kapattığı öğrenilmektedir. Buna sebep olarak ise Asur kralının, Harsamma ile savaş halinde olan Zalpa'ya asker vererek destek olması gösterilmektedir²⁹.

ATKD'de yerel beyler arasında egemenlik alanlarını genişletmek ve böylece ticaretten daha çok kazanç sağlamak için toprak işgalleri yaşanmaktaydı. Bu süreçte Kuşşara kralı Pithana oğlu Anitta M.Ö. 1750'li yıllarda başkentini Kuşşara'dan

²⁵ Harmankaya 2002, 31.

²⁶ Sevin 2003a, 124.

²⁷ Günbattı 2011, 252.

²⁸ Özgüç 1986, XVI-XVII.

²⁹ Günbattı 2011, 252-253.

Kaniş'e taşınmış, Hattuşa kentini ele geçirerek burayı yerleşime açacak kişiyi de lanetlemişti³⁰. Kaniş kralı Anitta'dan yaklaşık yüz yıl sonra Kuşşaralı Labarna, Orta Anadolu'daki birçok kraldan biri olan Piyuşti'yi yenilgiye uğratarak Hattuşa'yı ele geçirmiş. Labarna, bu kazanımdan sonra adını Hattuşalı anlamına gelen Hattuşili olarak değiştirmiş ve Eski Hitit Krallığı'nın ilk kralı olmuştur³¹.

Hitit kralı I. Hattuşili'nin ilk amacı Halep'i ele geçirmektir. Bunun için öncelikle bölgenin ana limanı olan Alalah'a yönelmiş, Alalah'ın alınmasıyla Halep denizle bağlantısını kaybetmiştir³². I. Murşili döneminde Hitit toprakları Babil'e kadar genişlemiştir. M.Ö. 1525 yılına kadar ihanet ve cinayetlerle el değiştiren krallık tahtına geçen Telipinu, bu duruma bir son vermek için tahta geçişi düzenleyen bir ferman çıkarır. Sonraki yıllarda ise oldukça yaşlı olmasına rağmen Tahurvali, tahta geçmeyi başarır. M.Ö. 1500'den sonraki yaklaşık elli yılda Hititler haklarında fazla bilgimiz olmayan krallar tarafından yönetilmiştir³³. Eski Krallık olarak anılan bu dönemin ardından M.Ö. 1450-1180 yılları arasını kapsayan Hitit İmparatorluğu Dönemi gelmektedir³⁴.

M.Ö. 1450'li yıllarda tahta çıkan II. Tuthaliya ile birlikte Hitit yeniden eski gücüne kavuşmaya başlar³⁵. Bu kralın döneminde Anadolu'nun batısında Arzawa fethedilir, Assuwa ülkesine boyun eğdirilir, güneyde Halep tahrip edilir ve Mitanni Krallığı yenilgiye uğrattılır³⁶. Kan dökerek Hitit tahtını ele geçiren I. Şuppiluliuma (M.Ö. 1380-1345) ile imparatorluk genişlemeye devam eder. Halep ve Kargamış'ın alınmasıyla Kuzey Suriye'nin tamamı Hitit egemenliğine girmiş olur. Ayrıca Mitanni Krallığı yenilgiye uğrattılır³⁷.

II. Murşili (M.Ö. 1343-1310) döneminde Anadolu'nun kuzeyinde yaşayan Kaşkalar ile batıdaki Arzawa ülkelerine karşı askeri güç kullanılır³⁸. Ayrıca Mitanni ve

³⁰ Dinçol 2011, 261.

³¹ Sevin 2003a, 136-137.

³² Macqueen 2009, 39-40.

³³ Dinçol 2011, 262 vd.

³⁴ Macqueen 2009, 48.

³⁵ Dinçol 2011, 263-264.

³⁶ Gurney 2001, 33.

³⁷ Dinçol 2011, 263 vd.

³⁸ Dinçol 2011, 268.

Amurru gibi tampon devletlerle yapılan antlaşmalarla Hititlerin Mısır'a karşı güçlü durumunu pekiştirdi³⁹.

II. Muvatalli'nin krallığı ile birlikte Mısır ve Hitit arasındaki ilişkiler savaş boyutuna gelir. Mısır kralı II. Ramses'in Suriye'deki küçük krallıkları baskı altına alması ve Amurru kralının Hititlerle olan antlaşmasını bozarak Mısır tarafına geçmesi savaş sebebi olur. Kadeş kenti yakınlarında yapılan savaşta (M.Ö. 1285) Mısır kuvvetleri büyük zarar görür. III. Hattuşili'nin krallığı döneminde yapılan antlaşmayla Mısır ilişkileri düzeltilir (M.Ö. 1270)⁴⁰.

IV. Tuthaliya (M.Ö. 1250) ile birlikte kuzeyde Kaşkalar ve batıda Assuwa Ülkesi, imparatorluk sınırları dışında ise Asur Krallığı Hitit İmparatorluğu'na sorun teşkil etmekteydi. Asur'a karşı Amurru ve Ugarit kralları ile antlaşmalar yapılır⁴¹.

M.Ö. 1210'da tahta geçen II. Şuppiluliuma ile imparatorluk tam bir kargaşa ortamına sürüklenmeye başlar. Seferler çoğunlukla güneybatıda Lukka ve batıda Maşa Ülkesi'ne karşı yapılmıştır⁴². II. Şuppiluliuma'nın krallığı ile birlikte imparatorluk sona erer⁴³.

1.3. M.Ö. 1. BİNYILIN İLK YARISI

M.Ö. 1. binyılın ilk yarısında Anadolu'nun güneydoğusu ve kısmen Suriye'de Geç Hitit Kent Krallıkları, Doğu Anadolu'da Urartu Krallığı, Orta Anadolu'da Frig Krallığı ile Güneybatı Anadolu'da Lydia, Likya ve Batı Anadolu'da da İon uygarlıkları bilinmektedir⁴⁴.

Hitit İmparatorluğu'nun çökmesine neden olan Balkanlar üzerinden gelen göçler sonucu halk, Luwi kökenlilerin daha yoğun olduğu güneydoğuya doğru çekilerek varlıklarını korumaya çalışmışlardır. Göçler ve büyük bir imparatorluğun

³⁹ Akurgal 1995, 47.

⁴⁰ Dinçol 2011, 269 vd.

⁴¹ Dinçol 2011, 275-276.

⁴² Dinçol 2011, 276.

⁴³ Sevin 2003a, 174.

⁴⁴ Akurgal 1995, 96.

yıkılışının meydana getirdiği kargaşa ortamının sona ermesinden sonra Güneydoğu Anadolu'da küçük kent krallıkları kurulmuştur⁴⁵.

Geç Hitit Kent Krallıkları olarak adlandırılan bu krallıklardan **Kargamış Krallığı**, Türkiye-Suriye sınırı üzerinde, Fırat nehrinin batı kıyısında bugünkü Cerablus'ta kurulmuştu. Krallık, Hitit İmparatorluğu Dönemi'nde Hitit kral ailesinden vasal krallarca yönetilmiş, M.Ö. 9. yy'da ise Asur İmparatorluğu'na vergi ödeyerek bağımsızlığını devam ettirmiştir. Son Kargamış kralı Pisiris'in (M.Ö. 738-717), Frig kralı Midas ile Asur'a karşı kimi entrikalara karışması üzerine, Asurlular M.Ö. 717 yılında Kargamış kentini yağmalamış ve bir Asur kenti haline getirmiştir⁴⁶.

Bir diğer Geç Hitit Kent Krallığı olan **Tabal Krallığı**, batıda Kayseri, Nevşehir-Niğde yörelerinden, doğuda Sivas-Gürün'e doğru uzanan bir bölgede yer almaktaydı⁴⁷. Söz konusu alan Frig ile Urartu Krallığı arasında tampon bir bölge oluşturmaktaydı. Tabal Kralları, kimi zaman her iki krallık ile ittifak yaparak Asur'a karşı savaşmışlardır. Asur'a bağlı eyalet olduğu da bilinen⁴⁸ Tabal Krallığı, Asur baskılarına rağmen daha çok komşusu Frig kültürünün etkisinde kalmıştır⁴⁹.

Geç Hitit Kent Krallıklarından, Fırat nehrinin hem doğu hem de batı kesiminde toprakları bulunan ve zaman zaman Asur Krallığına haraç veren **Melitene Krallığı**, M.Ö. 8. yy. sonunda Asur eyaleti haline gelmiştir⁵⁰.

Bir diğer Geç Hitit Kent Krallığı olan **Sam'al**, Gaziantep il sınırları içerisinde, Amanos Dağları'nda doğu-batı yönünde uzanan Beylan geçidinin yakınında,

⁴⁵ Dinçol 1982, 123-124.

⁴⁶ Sevin 2003a, 184.

⁴⁷ Sevin 2003a, 185.

⁴⁸ Tabal Krallığı, Asur kralı III. Tukulti-apil-eşarra döneminde Asur'a vergi vererek siyasi hayatını devam ettiren Asur kralı II. Şarru-kin (M.Ö. 721-705) döneminde Asur'a bağlı vasal bir eyalet haline gelmiştir. Bkz. Pullu 2011, 390-391.

⁴⁹ Tabal kralı Ambaris, M.Ö. 713 yılında, Muşki kralı Mita ve Urartu kralı Rusa ile Asur'a ihanet etmiştir. Bunun sonucu Tabal, Asur tarafından işgal edilmiş ve Tabal'ın yönetimi, Asur'dan gönderilen bir valiye verilmiştir. Tabal, diğer Geç Hitit Kent Krallıkları'ndan bazı yönlerden ayrılmaktadır. Anadolu'nun daha güneyinde yer alan krallıklar genellikle Asur'dan etkilenmiş olmasına rağmen Tabal, Friglerin komşusu olma sebebiyle daha çok onlardan etkilenmiştir. Bkz. Dinçol 1982, 131.

⁵⁰ Melitene Krallığı, Asur kralı I. Tiglatpileser döneminde (M.Ö. 1114-1076) Asur'a haraç vermeye başlamıştı. M.Ö. 708'deki ayaklanmasından sonra ise bir Asur eyalet merkezi haline getirildi. Bkz. Sevin 2003a, 187-188.

Zincirli'de yer almaktadır⁵¹. Bu krallığın halkını Luvi, Sami, Hurri ve Fenike kökenli insanlar oluşturmaktaydı. Yönetici sınıfı ise Arami kökenliydi. Bu küçük Geç Hitit Krallığı, erken dönemlerinde Asur İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiş ve ona bağlı olarak varlığını devam ettirmiştir⁵².

Coğrafi konumu bugünkü Kahramanmaraş ve çevresi olarak tanımlanabilecek olan **Gurgum Krallığı**'nın adı Asur kaynaklarında ilk kez Asur kralı II. Aşşur-nasir-apli (M.Ö. 883-859) döneminde geçer. M.Ö. 858 yılında Asur kralı III. Şulmanu-aşerid'e haraç ödeyen krallık M.Ö. 711 yılında Asur eyaleti haline gelir⁵³.

Kummuh Krallığı'nın sınırları bugünkü Adıyaman ile hemen hemen aynıdır. Bu krallığın başkenti Samasota, bugün Atatürk Baraj Gölü'nün altında kalan Samsat Höyük'te yer alır. M.Ö. 9. yy başlarından itibaren Asur krallarının saldırılarını yaşayan krallık⁵⁴ M.Ö. 8. yy sonunda Asur eyaleti olmuştur⁵⁵.

Pattin Krallığı bugünkü Antakya ve Amuk Ovası'nı kapsar. M.Ö. 9. yy başlarından itibaren Asur krallarının saldırılarına uğrayan Pattin Krallığı, M.Ö. 8. yy ortalarında Asur eyaleti haline gelmiştir⁵⁶.

Que Krallığı Çukurova'da, **Hilakku Krallığı** ise bunun kuzeyindeki dağlık kesimdedir. M.Ö. 9. yy'da varlığı bilinen bu Geç Hitit Kent Krallıkları, M.Ö. 7. yy ortalarında Asur yönetimi altına girmiştir⁵⁷. Zaten M.Ö. 7. yy'dan itibaren Geç Hitit

⁵¹ Özyar 2011, 376.

⁵² Sevin 2003a, 182.

⁵³ Alparslan 2011a, 375.

⁵⁴ Summers 2011, 381.

⁵⁵ M.Ö. 708 yılında kral Mutallu'nun ihaneti üzerine Kummuh alınmış ve bir Asur eyaleti olmuştur. Bkz. Dinçol 1982, 130.

⁵⁶ Asur kralı II. Aşşur-nasir-apli, M.Ö. 870 yılında Pattin Ülkesi'ne girerek Pattin kralı Lubarna'dan haraç alır. M.Ö. 858 yılında Asur kralı III. Sulmanu-aşerid, bir Kuzey Suriye seferi sırasında Sam'al kralı Hayanu'nun, Pattin, Bit-Adini ve Kargamış kralı tarafından desteklendiğini görür. Bunun üzerine Asur kralı III. Şulmani-aşerid, Pattin topraklarının bir kısmını ele geçirir. M.Ö. 738 yılındaki ayaklanmadan sonra ise Asur kralı Tukulti-apil-eşarra tarafından bir Asur eyaleti haline getirilir. Bkz. Alparslan 2011b, 387.

⁵⁷ Que ve Hilakku krallıkları, M.Ö. 858 yılında Asur kralı III. Salmanassar'a karşı kurulmuş Kuzey Suriye koalisyonu içinde bulunmaktaydı. Asur kralı Asurbanipal (M.Ö. 669-631) döneminde Hilakku krallığı, Asur egemenliğini altına girmiştir. Bkz. Dinçol 1982, 130.

Kent Krallıkları'nın tümü Asur egemenliğine girmiş ve Asurlu valiler tarafından yönetilmeye başlamıştır⁵⁸.

M.Ö. 2. binyılın 2. yarısında Asur kralı I. Salmanassar'a (M.Ö. 1274-1245) ait yazılı kaynaklarda Doğu Anadolu'da yaşayan Uruatri ve Nairi adlı topluluklardan söz edilmektedir. Bu topluluklar daha sonra güçlenerek M.Ö. 9. yy ortalarında Uruatri kralı Aramu ve krali kenti Arzaşkun ve Sugunia olarak belirtilen Urartu Krallığı'nı kurmuşlardır⁵⁹. M.Ö. 9.-6. yy'lar arasında merkez bölgesi Van (Tuşpa) çevresi olan **Urartu Krallığı** sınırlarını genişleterek, 300 yıl Asur Krallığı ile mücadele etmiştir⁶⁰. Bunun yanı sıra Melitene, Gurgum ve Kummuh gibi Geç Hitit Kent Krallıkları ile Asur Krallığı'na karşı zaman zaman koalisyon kurmuştur⁶¹. Urartu Krallığı M.Ö. 8. yy'ın sonlarında güneyden gelen Asur saldırılarının yanı sıra kuzeyden gelen Kimmerler'in⁶² ve M.Ö. 7. yy ortalarında ise İskit-Med saldırılarıyla zayıflayarak M.Ö. 7. yy'ın son çeyreğine doğru ortadan kalkmıştır⁶³.

Hitit İmparatorluğu'nun çöküşüyle Anadolu, kuzeydoğudan Kafkaslar, batıdan da Boğazlar üzerinden gelen göçlere sahne olmuştur. Bu göçler sırasında Balkanlardan Anadolu'ya gelen Trak boylarından birisi Frigler (Phrygler)dir⁶⁴. Antik yazar Strabon'dan öğrenildiğine göre, Troia Savaşı'ndan sonra Kyzikos (Balıkesir) çevresi

⁵⁸ Özyar 2011, 389.

⁵⁹ Asur kralı I. Salmanassar (M.Ö. 1274-1245), Doğu Anadolu'dan Uruatri olarak söz etmekte ve içinde sekiz büyük topluluğun yaşadığını bildirmektedir. Asur kralı I. Tukulti-ninurta (M.Ö. 1244-1208) ise bölgeyi Nairi olarak isimlendirmekte ve burada yaşayan 40 kraldan bahsetmektedir. M.Ö. 13. yy'ın ortalarından itibaren Hitit İmparatorluğu ve Asur Krallığı'nın baskısı altında kalan bu toplulukları M.Ö. 9. yy'ın ortalarında Aramu bir araya getirmiştir. Kral Aramu, Arzaşkun ve Sugunia gibi iki güçlü kente sahipti. Aramu'dan sonraki kral Lutipri oğlu I. Salduri (M.Ö. 840-830) döneminde krallığın başkenti Tuşpa (Van) olmuştur. Bkz. Sevin 2003a, 194-196.

⁶⁰ M.Ö. 9.-6. yy'lar arasında merkezini Van Gölü çevresinin oluşturduğu Urartu Krallığının sınırları, kuzeyde Çıldır, Sevan (Gökçe) ve Urmiye Gölleri'nin bulunduğu bölgeye, doğuda Kuzeybatı İran içlerine, batıda Malatya çevresine, güneyde de Urfa-Halfeti yakınlarına kadar uzanmaktaydı. Bkz. Belli 1982, 140.

⁶¹ Sevin 2003a, 206.

⁶² Urartu Krallığının II. Sarduri döneminde Asur kralı III. Tiglath-pileser (M.Ö. 745-727) tarafından Adıyaman-Gölbasi yöresinde yenilgiye uğratılmasından sonra, M.Ö. 743 yılında tahta I. Rusa (M.Ö. 730-714) geçti. Bu dönemde Urartu Krallığı, güneyden Asur, kuzeyden de Kimmerler'in saldırısına uğradı. Urartuların kutsal kenti olan Muşasir, Asurlular'ın eline geçti (M.Ö. 714). Bkz. Sevin 2003a, 206.

⁶³ M.Ö. 653'lerde Urartu kralı III. Rusa döneminde Asur ile dostluk ilişkileri sağlanmıştı. III. Rusa'yı izleyen III. Sarduri döneminde ise İskitler zaman zaman Medler ile birleşerek Ön Asya'da bir egemenlik kurmaya çalışmışlardı. Urartu Krallığı'nın M.Ö. 7. yy'ın son çeyreğindeki yıkılışında İskit ve Medler'in rol oynadığı düşünülür. Bkz. Sevin 2011c, 465 vd.

⁶⁴ Sevin 2003a, 234.

Trak kökenli olan Frigler tarafından kolonize edilmiştir⁶⁵. Yapılan arkeolojik kazılarda Gordion'da Hitit yerleşmesi üzerinde ele geçen ve Erken Demir Çağı'na tarihlenen (M.Ö. 1200-950) kalıntılar, ilk Frig göçmenlerinin M.Ö. 11. yy'a doğru Polatlı yakınlarındaki Yassıhöyük'e (Gordion) ulaştıklarını ve başlangıçta basit köy düzeyinde yerleşik bir yaşamı benimsediklerini belgeler⁶⁶.

Bugünkü Eskişehir, Afyon ile Uşak illeri arasındaki bölge, daha doğuda Ankara ve çevresi ile Kızılırmak'ın doğusundaki geniş alan Frig yerleşim alanları olarak bilinmektedir. Frigya'da M.Ö. 8. yy'ın ikinci yarısında⁶⁷ başkenti Gordion olmak üzere **Frig (Phryg) Krallığı** kurulmuştur. Frig Krallığı'nın, hakkında fazla bir bilgi bulunmayan ilk kralı Gordios'un, Asurluların Muşkili Mita dediği, oğlu Midas, Asur kralı II. Sargon'un (M.Ö. 721-705) çağdaşıydı⁶⁸. Asur kaynaklarında M.Ö. 12. yy'dan itibaren adı geçen ve özellikle Kızılırmak'ın doğusunda yaşadıkları bildirilen Muşkiler ile Friglerin aynı olduğu kabul edilmektedir⁶⁹. Kral Midas'ın, başkent Gordion'un, M.Ö. 7. yy'ın başlarında Kimmerler tarafından yakılıp yıkılmasına dayanamayarak intihar ettiği bilinmektedir. Buna karşın Frig egemenliği ve Gordion'un son bulmadığı, Kimmerler'den canını kurtarabilen kral ailesi ve halkının Orta Anadolu'nun çeşitli yörelerine dağılarak beylikler halinde M.Ö. 6. yy ortalarındaki Pers istilasına kadar özgürce yaşadıkları bilinmektedir⁷⁰.

⁶⁵ Strabon 1987, 43-44, 79.

⁶⁶ Sivas 2008, 62.

⁶⁷ Sevin 1982, 230.

⁶⁸ Uçankuş 2002, 16.

⁶⁹ Sevin 1982, 232.

⁷⁰ Uçankuş 2002, 16-17.

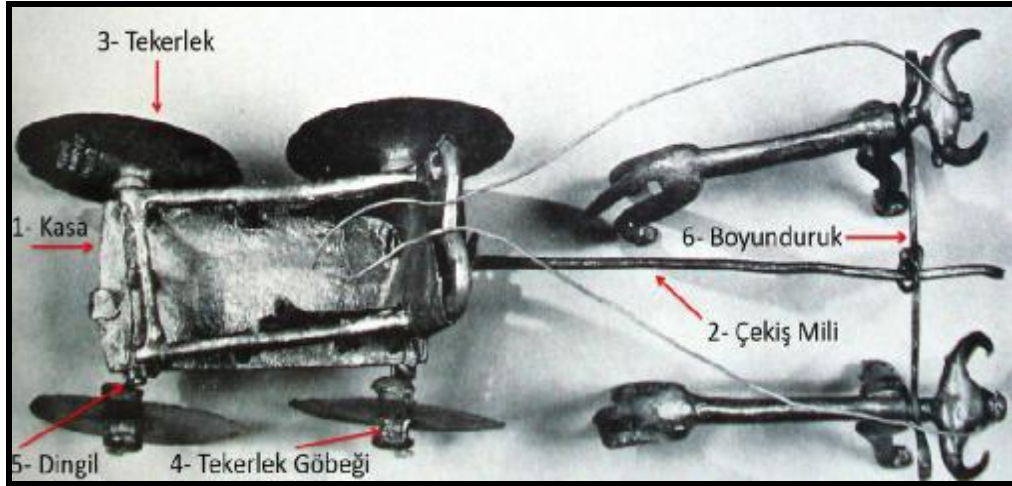
İKİNCİ BÖLÜM

MİNYATÜR ARABALAR İLE BETİMLEMELERDEKİ ARABALARIN ÖZELLİKLERİ

Çalışmamızın bu bölümünde M.Ö. 3. binyıldan, M.Ö. 1. binyılın ilk yarısına kadar geçen süreçte üretilen minyatür arabalar ve eserler üzerindeki araba betimlemeleri incelenecektir. Ancak arabaların kullanımları konusunun değerlendirilmesinde yararlı olacağı düşüncesiyle, öncelikle arabaların ve arabalara koşulan hayvanların koşum takımlarının tanıtılmasına çalışılacaktır. Bilindiği üzere arabalar birden fazla parçanın bir araya getirilmesi yoluyla oluşturulan çok fonksiyonlu araçlardır. Arabalar genel olarak altı parçadan oluşmaktadır. Bunlar, aşağıda daha ayrıntılı olarak ele alacağımız üzere kasa, çekiş mili, tekerlek, tekerlek göbeği (poyra), dingil ve boyunduruktur. Eski çağlarda arabalar, çalışmamız içerisinde ayrı bir bölümde değindiğimiz hayvanlarca çekilmektedir. Koşum hayvanı olarak tanımladığımız bu hayvanların üzerinde yer alan, arabayı çekmelerine yarayan koşum takımı parçaları gem, dizgin, yular ve yular parçaları ile boyun kayışı ve göğüs kayışından oluşmaktadır. Bu parçaların dışında süsleme elemanı olarak bu hayvanlar üzerinde sorguç, alınlık, giysi ve göğüslük gibi nesnelere de görülmektedir. Buna göre araba ve parçaları, koşum takımı parçaları ve koşum takımı süsleme parçaları aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmaktadır;

Araba ve Parçaları (Res. 1)

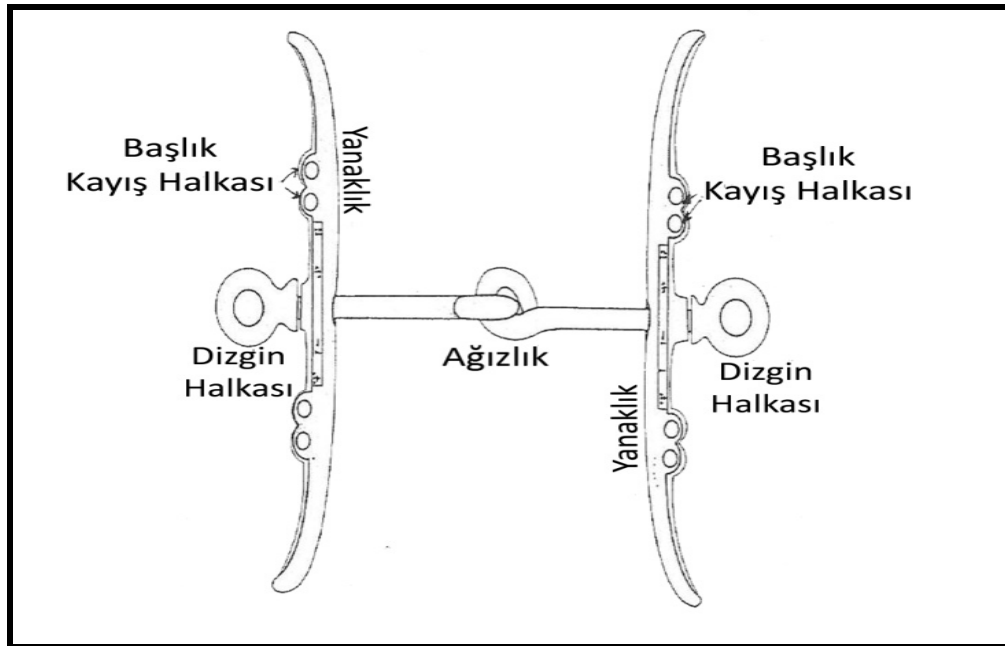
- 1- Kasa:** Sürücünün bulunduğu veya yükün taşındığı kısım.
- 2- Çekiş Mili:** Kasa veya dingile bağlı olup kasa ile boyunduruğu birleştiren parça.
- 3- Tekerlek:** Araba kasasının altına dingil vasıtasıyla yerleştirilen ve kasanın ağırlığını taşıyarak arabanın ilerlemesini sağlayan parça.
- 4- Tekerlek Göbeği (Poyra):** İçinden dingilin geçtiği tekerleğin içteki silindirik parçası.
- 5- Dingil:** Araba kasasının altına sabitlenmiş olup tekerleklerin döndüğü veya tekerleklerle birlikte dönen çubuk şeklindeki parça.
- 6- Boyunduruk:** İki veya daha fazla sayıdaki koşum hayvanının boyunlarından geçen ve onların çekiş miliyle bağlantılarını sağlayan parça.

Resim 1: Araba ve Parçaları (Littauer-Crouwel 1973, pl. XXXVIII/c'den alınarak düzenlenmiştir)

Koşum Takımı Parçaları (Res. 2-4)

1- Gem: Ağız ve yanak parçalarından oluşan ve koşum hayvanını ağızdan kontrol edip yönlendirmeye yarayan parça (Res. 2).

Resim 2: Gem ve Parçaları (Yıldırım 1987, 463, şek. 1'den alınarak düzenlenmiştir)

2- Dizgin: Gemin yanaklık kısmındaki halkalardan geçerek araba kasasındaki sürücüye ulaşan ve koşum hayvanını idare etmeye yarayan kayışlar.

3-Yular: Kayışlardan ya da iplerden yapılarak koşum hayvanının yüzüne geçirilen, gem ve dizginlerle koşum hayvanını idare etmeye yarayan parça. Yular şu kısımlardan oluşur (Res. 3):

3/1- Baş Kayışı: Koşum hayvanının başının üst kısmından geçen kayış.

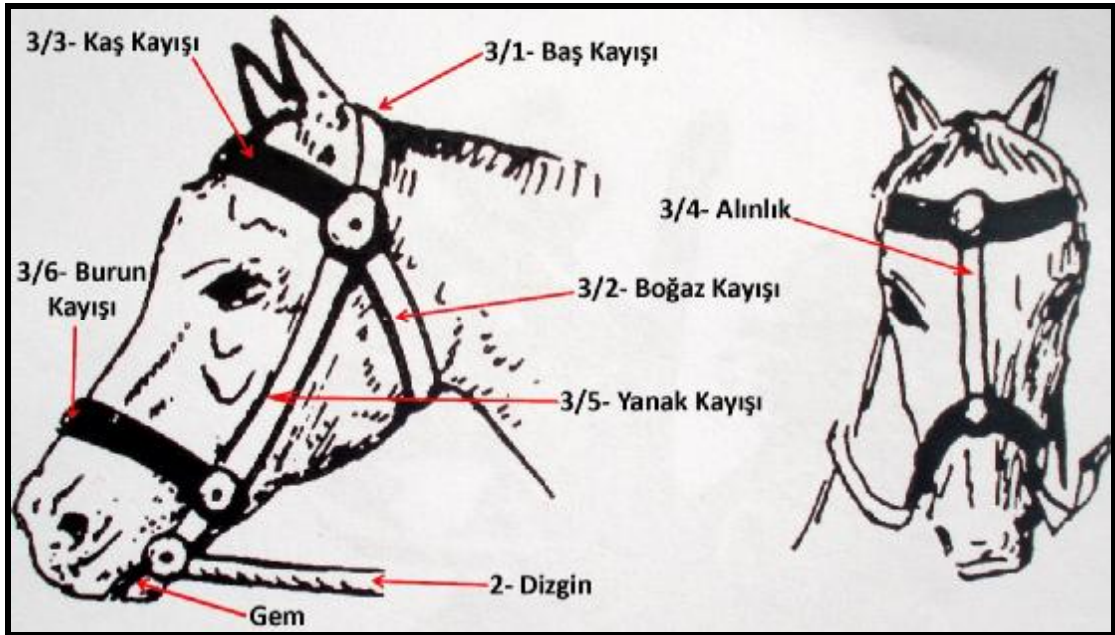
3/2- Boğaz Kayışı: Koşum hayvanının boğazının bir yanından diğer yanına geçen ve baş, kaş ve yanak kayışı ile birleşen kayış.

3/3- Kaş Kayışı: Koşum hayvanının alnını boydan boya geçen kayış.

3/4- Alınlık: Kaş kayışından burun kayışına birleşen parça. Alınlık, kimi zaman yuların bir parçası olmayıp hayvanın alnından burnuna doğru uzanan bir süs malzemesidir.

3/5- Yanak Kayışı: Koşum hayvanının yanağı üzerinden üst ucu baş, kaş ve boğaz kayışına alt ucu ise burun kayışına bağlanan kayış.

3/6- Burun Kayışı: Koşum hayvanının burnunun üzerinden boydan boya geçen kayış.

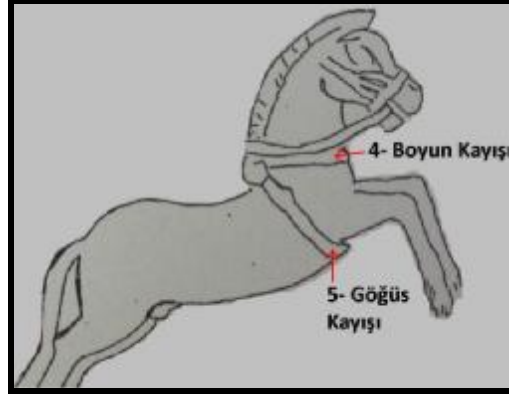

Resim 3: Gem ve Dizgin ile Yular Parçaları

(Tarhan-Sevin 1975, 59, res. 3, lev. III'den alınarak düzenlenmiştir)

4- Boyun Kayışı: Koşum hayvanını boyunduruğa bağlayan bir kayış olan bu parça, boyunduruğu yerinde tutmak için koşum hayvanının boynunu dolanmaktadır (Resim 4).

5- Göğüs Kayışı: Boyunduruğa bağlanan diğer bir kayış olup koşum hayvanının vücudunda boyun kayışından daha aşağıya yerleştirilmiş ve hayvanın göğsünü kuşatmaktadır (Res. 4).

Resim 4: Boyun Kayışı ve Göğüs Kayışı (Madloom 1970, pl. XIV/6'dan alınarak düzenlenmiştir)

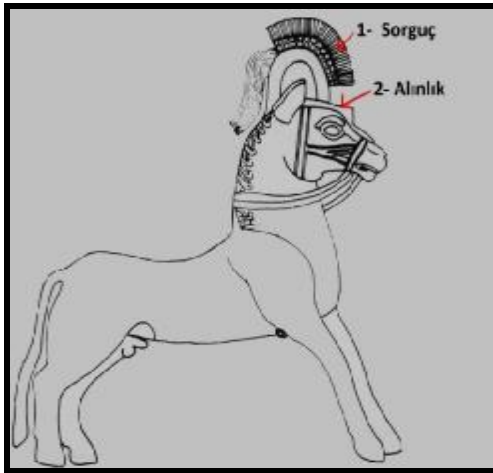
Koşum Takımı Süsleme Parçaları (Res. 5-6)

1- Sorguç: Koşum hayvanının başının üst kısmına yerleştirilen, çeşitli şekillerde bezenmiş bir süs parçası.

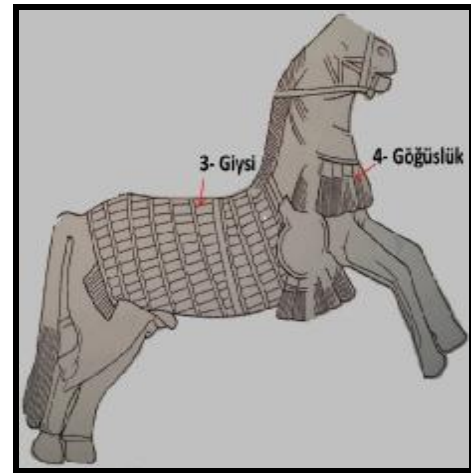
2- Alınlık: Koşum hayvanının alnından burnuna doğru uzanan ve sert bir malzemeden yapılmış koruyucu ve süs parçası.

3- Giysi: Koşum hayvanının vücudunu örten kumaş veya benzeri bir malzemeden yapılmış koruyucu ve süsleyici parça.

4- Göğüslük: Koşum hayvanının göğsünü kaplayan ve çeşitli şekillerde bezenmiş koruyucu ve süs parçası.

Resim 5: Sorguç ve Alınlık

Resim 6: Giysi ve Göğüslük

(Akurgal 1995, şek. 109'dan alınarak düzenlenmiştir) (Madloom 1970, pl. XIII/2'den alınarak düzenlenmiştir)

2.1. M.Ö. 3. BİNYIL ARABALARI

Sadece minyatür arabalar ile tanıdığımız M.Ö. 3. binyıl arabalarından elimize geçenler 22 tanedir (K. 1-22). Pişmiş toprak, tunç ve bakırdan yapılmışlardır. Anadolu'da ele geçen bu arabaların kült nesnelere, adak veya mezar hediyeleri olduğu düşünülmektedir⁷¹. Ayrıca bu arabaların çocukların oynamasına yönelik oyuncaklar olabilecekleri de düşünülmüştür. Maketi andıran formları ise bunların gerçeklerinin yapılmasında kullanılan modeller olabileceğini akla getirmektedir⁷².

M.Ö. 3. binyıl Anadolu'suna ait üzerinde araba betiminin yer aldığı eser ise bulunmamaktadır. Söz konusu minyatür arabalardan Lidar Höyük buluntusu (K. 1) dışında kalanların hiçbirisi sistemli bir kazının ürünü olmadığı için tabaka ve dönem konusunda net bir bilgi sağlanamamaktadır. Kazı buluntusunun azlığı ve elde olanların da geliş yerinin bilinmemesi söz konusu dönem içerisinde yer alan Anadolu minyatür arabalarının sistemli çalışılmasını zorlaştırmaktadır.

2.1.1. Pişmiş Toprak Minyatür Arabalar

Çalışmamız kapsamında gerek kasası, gerekse tekerlekleri pişmiş topraktan yapılmış yedi minyatür araba (K. 1-7) bulunmaktadır. Bunların dışında sadece bir örneğin (K. 8) kasa kısmı ele geçmemesine rağmen tekerleklerinin pişmiş topraktan olması nedeniyle bu grup içerisinde değerlendirilmesini uygun bulduk.

M.Ö. 3. binyıl Anadolu'suna ait pişmiş toprak minyatür arabalar arasında birçok yapısal benzerlik bulunmasına rağmen bunların bazı detaylarda birbirlerinden ayrıldıkları görülmektedir. Arabalardan dördü (K. 3, 5-7) kasa, yüksek siperlik ve tekerlekler gibi yapısal elemanların benzerlikleri ile bir grup oluşturmaktadır. Örneklerden ilki (K. 5) Diyarbakır Müzesi'ndedir. Eser müzeye satın alma yoluyla kazandırılmıştır. Açık devetüyü renkli kilden yapılan araba, elde şekillendirildikten sonra kesici bir aletle yüzeyi düzeltilmiş ve iyi şekilde fırınlanmıştır. Arabanın, dört

⁷¹ Littauer- Crouwel 1973, 125.

⁷² San 2009, 601.

tekerleği ile birlikte sağlam Şekilde günümüze ulaŐmasına rağmen olasılıkla ahşap olan dingilleri korunamamıŐtır⁷³.

Diğer rnekler ise Şanlıurfa-SuruÇ'tan geldiği belirtilen ve Şu anda ikisi Gaziantep, birisi ise Adana Müzesi'nde sergilenmekte olan minyatür arabalardır. Gaziantep Müzesi'nde bulunan her iki eser (K. 3, 6) de bejimsi beyaz renkli kaliteli bir kile sahiptir ve iyi fırınlanmıştır. El yapımı olan arabalar bıŐakla dzeldirilmıŐtir. Bu arabalardan ilkinde (K. 6) sadece bir tekerlek korunmuş ve tamdır. Ahşap dingiller, őkikiŐ mili ve üç tekerlek eksik olduğu iÇin sonradan tamamlanmıŐtır. Diğer rnekte (K. 3) ise dört tekerlek tam olarak ele geŐmiŐtir. Bir tekerlek ve siperliğin üst sol köşesi hafifÇe őkentiklenmiŐtir. Yatay Şekilde ikiye kırılmış olan siperlik sonradan birleŐtirilmıŐtir. Eksik olan dingiller ve őkikiŐ mili sonradan, ahşaptan yapılmıŐtır⁷⁴.

Adana Müzesi'nde bulunan minyatür araba (K. 7) ise beyazımsı devetüyü renkli kilden elde yapılmış olup orta derecede fırınlanmıştır. Arabanın dört tekerleği tam olarak ele geŐmiŐken ahşap dingil ve őkikiŐ mili sonradan yapılmıŐtır⁷⁵.

İlerleyen bölümlerde detaylı olarak aŐıklayacađımız bu dört örnekten kasa formu bakımından ayrılan arabalardan ilki (K. 1) Lidar Hyk'te ortaya őkıkarılmıŐtır. Diğer ikisinin (K. 2, 4) Gaziantep yöresinde ele geŐtiđi belirtilmiş olup Şu anda Gaziantep Müzesi'nde sergilenmektedir. Lidar Hyk ve Gaziantep yöresi buluntuları günümüze sağlam Şekilde ulaŐmıŐlardır. Kasa kısmı ele geŐmemiŐ olan minyatür araba (K. 8) ise Diyarbakır Müzesi'nde bulunmaktadır. Kasasız olan bu arabayı oluşturan elemanlar, pişmiş toprak dört tekerlek ile tunŐandan iki dingil ve iki akŐtır⁷⁶.

M.. 3. binyıl minyatür arabalarının parÇalarını, kasa, őkikiŐ mili ile tekerlek ve dingillerini daha detaylı tanıtılmak gerekirse bu parÇalar Şu Şekilde tanımlanabilmektedir;

⁷³ San 2009, 599, 601.

⁷⁴ zgen 1986, 165-167.

⁷⁵ zgen 1986, 170.

⁷⁶ San 2009, 603

Kasa: M.Ö. 3. binyıla ait yedi pişmiş toprak minyatür arabanın kasaları bazı özellikler açısından farklılık göstererek birbirinden ayrılmaktadır. Siperlikli-alçak kasalı olan dört örnek (K. 3, 5-7) kasalarının alçak oluşu nedeniyle bir grup oluşturur. Bunlar dışında bir araba (K. 4) yan ve arka paravanlarla oluşturulan yok denecek kadar çok alçak bir kasaya sahip olmasına rağmen bu grupta ele alınmıştır. Siperlikli alçak kasalı olan bu örnekler dışında çok daha farklı bir forma sahip pişmiş toprak minyatür bir araba (K. 2) da bulunmaktadır. Bu örnekte kasaya üstü kemer şeklinde örtülü bir form kazandırılmıştır.

Lidar Höyük buluntusu (K. 1), kasa tiplerine göre gruplandırılan pişmiş toprak arabalardan kasasız oluşuyla ayrılır. Lidar Höyük arabasının (K. 1) kasa tabanının ön kısmında yüksek bir siperlik bulunmaktadır. Belirgin kasası olmamasına rağmen siperliği ve yan-arka kenarları korunaksız kasa tabanı nedeniyle kasalılar grubunda ele alınmıştır. Bu formuyla siperlikli-kasasız olarak adlandırılan örneğimizden daha fazla bilgi edinilememektedir.

Siperlikli-Alçak Kasa: Kasa kısmı ele geçen yedi pişmiş toprak minyatür araba içerisinde kasa, tekerlekler ve yüksek siperlik gibi yapısal elemanların benzerliği sebebiyle bir grup oluşturan dört örnek (K. 3, 5-7) dikdörtgen formu kasalı ve dört tekerlekli. Araba kasasının taban kenarları alçak bir paravanla çevrilip kasa kısmı oluşturulmuştur. Diyarbakır (K. 5) ve Gaziantep (K. 6) örneklerinde kasanın iç kısmı iki bölümden oluşmaktadır. Kasaya yukarıdan bakıldığında iç arka kısmında “T” şeklinde bir oluşum görülmektedir⁷⁷.

Gaziantep (K. 3, 6) ve Adana (K. 7) arabalarında kasa tabanı, arkada çıkıntı yapmaktadır. Bu çıkıntı, arkadan araca sürücünün tırmanması için oluşturulan bir platform olmalıdır. Diğer taraftan Adana örneğinin girintili arka paravanında olasılıkla yastık veya kumaşı gösteren kazıma bezeme vardır. Dört örnekte de kasanın taban kısmı düzgün olmayıp köşelerde iki çıkıntı yapmaktadır. Bu gruptaki tüm örneklerde araba kasasının ön kısmında yüksek bir siperlik yer almaktadır. Siperliğin üst kesimi, her birinin altında yarım daire biçimli birer oyuk bulunan, çifte kemer ile sonlandırılmıştır. Siperlikte birer kemerle sonlandırılan bu iki oyuğun amacı olasılıkla

⁷⁷ San 2009, 601.

zorlu yollarda sürücünün arabaya tutunmasına yardımcı olmaktadır⁷⁸. Bazı araştırmacılar ise bunların, dizginlerin geçmesi için olduğunu öne sürmektedir⁷⁹.

Söz konusu dört örnekte siperliğin ön yüzü kazımayla yapılmış geometrik bezekler ile bezenmiştir. Diyarbakır örneğinde (K. 5) siperliğin ön yüzündeki bezeme, üst kısımda yatay bir bant içerisine yan yana yerleştirilmiş balıksırtı bezekleri ile başlamaktadır. Bu bandın altında ise geniş bir bant içine yerleştirilmiş birbirine paralel üç çizgiden yapılmış büyük zigzag bezekleri yer alır. Siperlik yüzeyindeki bezeme, bant içine yerleştirilmemiş olan birbirini takip eden yatay balıksırtı bezekleri ile sona ermektedir⁸⁰.

Gaziantep örneğinde (K. 6) siperliğin ön yüzü, yukarıda iki üçgenle doldurulmuş iki frizle, aşağıda ise balıksırtı bezeği ile bezenmiştir. Bir diğer Gaziantep örneğinde (K. 3) siperliğin ön yüzündeki bezeme yukarıda birbirine paralel iki ince çizgi ile birbirinden ayrılmış iki dizi balıksırtı bezeğine sahiptir. İkinci balıksırtı dizisinin altında, kendisinden daha küçük şevronlarla kuşatılmış üçlü şevron bezeği ile siperliğin süslemesi sona ermektedir. Adana örneğinde (K. 7) ise hem yüksek siperliğin ön kısmı hem de arka paravanın dış yüzü bezenmiştir. Siperliğin ön yüzündeki bezeme, birbirinin üzerine yerleştirilmiş üç frizden oluşur. En yukarı ve en aşağıdaki frizler, özensiz şekilde birbirinin ardı sıra yapılmış balıksırtı bezeğinden oluşmaktadır. İnce bantlarla bu iki frizden ayrılarak onların arasına yerleştirilen üçüncü friz üçgenlerle bezenmiştir. Kasanın arka paravanı ise birbirine paralel ince çizgilerle bezenmiştir. Örneklerde görüldüğü gibi araba siperliklerinin ön yüzünde üçgen, balıksırtı, şevron, zigzag ve ince çizgilerden oluşun bezemeler görülmektedir. Siperlik yüzeyindeki bu geometrik bezemeler, gerçek arabalarda kullanılan hasır içinin işareti olabilir⁸¹.

Yukarıda değindiğimiz dört minyatür arabaya benzeyen Gaziantep Müzesi'nde ki bir başka eser (K. 4) yüksek siperlikli olması nedeniyle aynı grupta ele alınmıştır. Onlardan ufak bir farkla ayrılmasına neden olan özelliği ise kasanın çok alçak arka ve

⁷⁸ Özgen 1986, 170,171.

⁷⁹ San 2009, 601.

⁸⁰ San 2009, 601.

⁸¹ Özgen 1986, 171.

yan paravanlardan oluşturulmuş olmasıdır. Kasanın ön kısmında yer alan siperlik, içeri doğru meyilli bir yapıdadır. Siperliğin ön yüzünü ayrıca çarpı işareti şeklinde bir bezeme kaplamaktadır.

Üstü Kapalı Kasa: Gaziantep Müzesi'nde bulunan minyatür bir araba (K. 2), kasa formuyla diğer örneklerden ayrılmaktadır. Bu örnekte dikdörtgen şekilli tabanı olan araba kasası, kenarlarından yükseltilerek üstü kemer biçiminde kapatılmıştır. Kasanın ön sol yanında kasa tabanı seviyesinden başlayan birbirine paralel iki ince şerit halindeki kazıma bezeme, kasanın kemer biçiminde olan üst örtüsünde de devam etmekte ve olasılıkla kasanın diğer kenarında son bulmaktadır. Bu iki ince şerit bezeme ve onun gerisinde başlayan üç sıra balıksırtı bezemesi ile kasanın üzeri süslenmiştir. Üç balıksırtı sırası, birbirlerinden bezemesiz bir alan ile ayrılmaktadır.

Çekiş Mili: Minyatür arabaların siperliğinin ön yüzeyinde kemer ile sonlandırılan iki oyuk ve bezeme dışında dikkat çeken diğer özellik, siperliğin alt kısmında yer alan yuvarlak bir deliktir. Diyarbakır örneğinde (K. 5) bu deliğin karşılığı, kasanın arka tarafında görülmektedir. Aynı doğrultuda yerleştirilen bu delikler, çekiş milinin geçmesi için yapılmışlardır⁸². Gaziantep (K. 3, 6) ile Adana (K. 7) arabalarının çekiş mili, araç tabanının biraz yukarısındaki bir seviyede, siperlikten boyunduruğa düz doğrultuda yükselmektedir⁸³. Gaziantep Müzesi'nde yer alan bir diğer minyatür arabanın (K. 4) da siperliğinin ön yüzünün biraz aşağısında yer alan yuvarlak delik, diğer benzer örneklerde görüldüğü gibi olasılıkla ahşap çekiş milinin geçmesi için açılmıştır. Çekiş mili de siperlikten boyunduruğa düz doğrultuda uzanıyor olmalıdır.

Gaziantep Müzesi'nde sergilenen üstü kapalı bir kasası olan minyatür arabanın (K. 2) çekiş mili diğer örneklerden farklılık göstermektedir. Bu örnekte çekiş mili, kasa tabanının altından olasılıkla dingilden gelmektedir. Aslı korunamadığı için ahşaptan yeniden yapılmış olan çekiş mili, kasanın önünden ileriye doğru uzanmaktadır.

⁸² San 2009, 602.

⁸³ Özgen 1986, 171.

Tekerlek ve Dingil: M.Ö. 3. binyıla ait pişmiş toprak minyatür arabaların ikisi (K. 1, 4) iki tekerlekli, diğerleri ise dört tekerleklidir. Disk şeklinde olan yekpare tekerleklerin merkezinde dingilin geçmesi için açılmış delikler bulunmaktadır. Dingil deliklerinin yer aldığı kısım (poyra), tekerleğin her iki yüzünde yüksek kabartma şeklindedir. Disk tekerlek betimlemelerine, Yakındoğu'daki ilk araba betimli örneklerden itibaren birçok eserde rastlanılmaktadır. Betimlemelerde disk tekerleklerin yekpare ve kompozit tipleri yer almaktadır. Ur standardı gibi örneklerde üç tane tahtadan yapılmış kompozit disk tekerlekler betimlenmiştir⁸⁴. Anadolu'da M.Ö. 3. binyıla ait minyatür arabalarda ise kompozit örnek görülmemektedir.

Diyarbakır Müzesi'nde bulunan minyatür iki arabadan kasa kısmı ele geçmeyen örnek (K. 8) de dört tekerleklidir. Tekerlekler form bakımından diğer örneklerle aynı özelliklere sahiptir. Pişme sonucu açık devetüyü renge dönüşen bir kilden yapılmış olup astarlı ve perdahlıdır. Tekerlek poyrasından geçen dingillerin üzerinde birbirine paralel iki aks bulunmaktadır. Akslar dört noktada dingillere lehimlenmiştir. Biri tam olarak korunan aksın diğerinin arka ucunda küçük bir kırığı vardır. Bu aksların ön uçları mantar şeklindedir⁸⁵.

2.1.2 Metal Minyatür Arabalar

M.Ö. 3. binyıla ait tunç ve bakırdan yapılmış 14 minyatür araba (K. 9-22) bulunmaktadır. Arabaların kasa, tekerlek, çekiş mili ve dingilleri ile koşum hayvanları aynı malzemeden yapılmıştır. Dört tekerlekli olan bu metal minyatür arabalar yayınlarda tekerlek sayısından dolayı vagon olarak da adlandırılmaktadır⁸⁶.

Metal minyatür arabalardan üçünün (K. 10-12) yasadışı yollarla Şanlıurfa ili, Suruç ilçesinin kuzeybatısındaki Abamor köyü civarında bir mezarlıktan çıkarıldığı öğrenilmiştir. Bir çift boğa koşulu olan bu örnekler Şanlıurfa Müzesi'nde korunmaktadır⁸⁷. Anılan arabalardan ilki (K. 11) çok yıpranmış durumda ele geçmiştir. Şanlıurfa arabalarının üçü de dikedörtgen formlu bir kasaya sahip olmasına rağmen

⁸⁴ Özgen 1986, 171.

⁸⁵ San 2009, 603.

⁸⁶ Kulakoğlu 2003, 63; Özgen 1986, 165.

⁸⁷ Kulakoğlu 2003, 63.

bazı farklı özellikleri vardır. Bu örneklerden birisi (K. 12), metal minyatür arabalar içerisinde benzeri bulunmayan parmaklıksız ve üstü kapalı arabadır. Benzerleri Anadolu dışında sadece pişmiş toprak örneklerle bilinmektedir⁸⁸. Gaziantep Müzesi'nde sergilenmekte olan pişmiş toprak bir minyatür araba (K. 2) da Şanlıurfa örneğine benzer formdadır.

Geliş yeri belli olmayan ve şu anda Londra'daki P. Adam koleksiyonunda yer alan bakır bir minyatür araba (K. 14), farklı arabalara ait parçalardan yeniden oluşturulmuştur. Arabanın ön ve yan paravanları yıpranmış, dingiller çekiş mili ve boyunduruk ise yeniden yapılarak araca eklenmişlerdir⁸⁹.

Buluntu yerleri Orta Anadolu'nun güneyi olarak belirtilen ve şu anda Amerika, Almanya ve Fransa'daki müze ve özel koleksiyonlarda yer alan dört minyatür araba (K. 9, 13, 16, 22) benzer bir kasa formuna sahiptir. Bu dört örnekten Metropolitan Museum of Art'da sergilenen bakır arabada (K. 9) kasa tabanı ve parmaklığın dökümü birlikte yapılmış, dingiller, tekerlekler, paravan, boyunduruk hayvanları ve dizginler ise sonradan yapılarak arabaya eklenmişlerdir. Yıpranan örneğin paravanı yarım bırakılmıştır. Yapım tekniği bakımından bu örneğe benzeyen ve New York'taki Pomerance koleksiyonunda yer alan tunç örnek (K. 13) de yıpranmış bir şekilde ele geçmiştir. Kasanın metal paravanı ise tamamlanmamıştır⁹⁰.

Şu anda birisi (K.16) Berlin'de Museum für vor-und frühgeschichte'de, bir diğeri (K. 22) ise Fransa'da Thierry IV koleksiyonunda yer alan diğer iki minyatür araba teknik açıdan Metropolitan Museum of Art örneğine (K. 9) benzemektedir. Bakır olduğu söylenen ilk örnekte (K. 16) metal paravanlar tamamlanmamıştır. Dingiller ya temizlenmiş ya da yeniden yapılmıştır. Tunç olduğu bildirilen diğer örnek (K. 22) ise kısmen yeniden kurulmuştur. Çekiş mili fazlasıyla uzun görünmekte ve eğiktir⁹¹. Bu dört örnekten ayrı olarak buluntu yeri bilinmeyen ve şu anda özel bir

⁸⁸ Bilimsel kazılarda ele geçen ve M.Ö. 3. binyılın son çeyreğine tarihlendirilen dört tekerlekli üstü kapalı minyatür arabalar sadece Tepe Gawra tabaka VI ve Selenkahiye'den ele geçmiştir. Bunlar pişmiş topraktır. Bkz. Kulakoğlu 2003, 65.

⁸⁹ Littauer-Crouwel 1973, 105.

⁹⁰ Littauer-Crouwel 1973, 104.

⁹¹ Littauer-Crouwel 1973, 106.

koleksiyonda yer alan bir araba (K. 17) yan parmaklıklar arkada köşe direkleri ötesinde daha fazla genişlemesine rağmen bu dört örneğe çok benzemektedir⁹².

Alacahöyük yakınında bulunduğu belirtilen ve şu anda Boston'daki Museum of Fine Arts'da bulunan, iyi durumda korunmuş bakırdan bir minyatür arabanın (K. 15) arkadaki üçgen şeklinde ek parça dışında koşum hayvanlarıyla birlikte tek parçada dökülmesi ve yan paravanlara veya bunların herhangi bir izine sahip olmamasıyla da tek örnektir. Ayrıca arabayla birlikte birbirine benzer iki erkek figürü ele geçmiştir. Bu figürlerin arabayla birlikte bulunduğu bildirilmiş ve analiz sonucunda metal içeriğin benzer olduğu kanıtlanmıştır. Her ikisi de ayakta duran figürlerin boyunları uzun olup yuvarlak yüzlerinde ufak, yassı burunları ve deliklerle betimlenmiş gözleri vardır. Bacakları bir olukla birbirinden ayrılmış ve ayakları bir çeşit platform oluşturur. Figürler sağ ellerinde bir nesne (sopa veya silah) tutmaktadır⁹³.

Geriye kalan dört metal minyatür arabadan üçünün (K. 18-19, 21) cinsi konusunda bilgi verilmemişse de, diğerinin (K. 20) bakırdan yapıldığı belirtilmiştir. Eserlerin buluntu yeri bilinmemekte ve özel koleksiyonlarda yer almaktadırlar. Bu örneklerden bakır minyatür arabanın (K. 20) paravan, boyunduruk ve dizginleri eksiktir⁹⁴.

M.Ö. 3. binyıl metal minyatür arabalarının parçalarını, kasa, çekiş mili ile tekerlek ve dingillerini daha detaylı tanıtmak gerekirse bu parçalar şu şekilde tanımlanabilmektedir;

Kasa: M.Ö. 3. binyıla ait tunç ve bakırdan yapılmış 14 minyatür araba, kasa formları açısından bazı farklılıklar gösterir. Şanlıurfa Müzesi'nde bulunan bir örnek (K. 12) dışında bütün metal arabalar parmaklık veya paravanla, bazılarında ise her ikisi ile oluşturulmuş bir kasaya sahiptir. Bu örneklerin çoğunluğunda, kasanın ön kısmında genellikle iki delik ya da açıklığa sahip çifte bir kemer ile sonlandırılan yüksek bir siperlik yer almaktadır.

⁹² Littauer-Crouwel 1973, 107.

⁹³ Littauer-Crouwel 1973, 105 vd.

⁹⁴ Littauer-Crouwel, 1973, 107.

Siperlikli-Alçak Kasa: Siperlikli-alçak bir kasası olan yedi metal minyatür araba (K. 9, 13, 15-17, 20, 22) bulunmaktadır. Arabalarda kasa tabanının ön kenarında, çifte kemerli bir siperlik yer almaktadır. Bunlardan farklı olarak bir örnekte (K. 22) siperliğin üst kenarının kemerli bir yapıda olmayıp düz bir şekle sahip olduğu görülmektedir. Kasanın ön kısmında yer alan yüksek siperlik, Yakınoğu'da Erken Hanedan II Dönemi'nden M.Ö. 2. binyıl başına ait Anadolu silindir mühürlerine kadar dört ve iki tekerlekli araba anlatımlarında sıklıkla görülmektedir. Pişmiş toprak minyatür arabalar bu konuda birçok örneğe sahiptir. Çoğu örnekte siperliğin üst kısmı iki delikli çifte kemerlidir⁹⁵. Araba kasasının ön kısmında yer alan siperlik, düşman saldırılarından ziyade koşum hayvanlarının vurduğu çakıl ve taşlara karşı bir koruma sağlamış olmalıdır. Siperlikteki iki delik de düşmanı gözetlemek için olmayıp zorlu yollarda ve ani hareketlerde sürücünün siperliğe tutunmasını sağlamaktadır. Söz konusu bu deliklerin, koşum hayvanlarının dizginlerinin geçmesi için olduğu da öne sürülmüştür. Sürücünün siperlikteki bu deliklere tutunmasıyla dizginler engelleneceği için bu düşünce olanaksız görülmektedir. Dizginlerin orijinal konumunda olduğu tek örnekte (K. 15) dizginler siperliğin merkezindeki çukur kısımda yer almaktadır⁹⁶.

Dört örnekte (K. 9, 13, 16, 22) kasanın iç kısmında metal paravanlı parmaklık yapısı bulunmaktadır. Yan parmaklıklar siperlikten daha alçaktadır⁹⁷. Arabalarda kasa tabanının ön kısmı her iki yanda ve ortada üç çıkıntı ile son bulmaktadır. Bir örnekteki (K. 9) arabada bütün kenarları kafes işi parmaklıkla çevrili kasanın çifte kemerli siperliği içte bakır ile kaplanmıştır. İnce boru şeklinde bir parça, sağ parmaklığın dışına çapraz biçimde yerleştirilmiş ve siperliğin kemer kısmına bir telle sıkıca bağlanmıştır⁹⁸. Bir diğer örnekte (K. 16) ise sağ parmaklığın bu sefer iç kısmına boru şeklinde bir nesne yerleştirilmiştir. Diğer iki örnekte (K. 13, 22) ise bu eklentiye rastlanmamaktadır⁹⁹. Bu nesne Erken Hanedan Dönemi'ne ait eserlerde mızrak kılıfı olarak gösterilir ancak Eannatum Steli'nde balta ve kırbaç da içermektedir¹⁰⁰.

⁹⁵ Littauer-Crouwel 1973, 112.

⁹⁶ Littauer-Crouwel 1973, 114.

⁹⁷ Littauer-Crouwel 1973, 107.

⁹⁸ Muscarella 1988, 414.

⁹⁹ Littauer-Crouwel 1973, 107.

¹⁰⁰ Littauer-Crouwel 1973, 115.

Kasanın ön kısmında yer alan iki delikli yüksek siperlik, örneklerden birinde (K. 22) kendisini çifte kemer olarak göstermez. Düzgün bir üst kenarı vardır. Sözü edilen bu dört arabadan (K. 9, 13, 16, 22) ayrı olarak buluntu yeri bilinmeyen ve şu anda özel bir koleksiyonda yer alan örnekte (K. 17) yan parmaklıklar arkada köşe direkleri ilerisinde daha fazla genişlemesine rağmen araba bu dört örneğe çok benzemektedir¹⁰¹. Bu arabada diğer dört örnekteki gibi dikdörtgen formlu kasanın arka ve iki yan kenarı parmaklıkla çevrilmiştir. Kasanın ön kısmında yer alan siperlik iki deliklidir. Bu minyatür arabayı diğerlerinden ayıran en önemli fark ise yan parmaklıkların üst yatay çubuklarının arka parmaklığı aşan uzunlukta olmasıdır.

Boston, Museum of Fine Arts'da korunmakta olan bir minyatür araba (K. 15) yan paravanlara ya da izlerine rastlanmayan tek örnektir. Ayrıca diğer örneklerden farklı olarak dikdörtgen taban, önde çıkıntısız sona ermektedir. Bu arabada parmaklıklı kasanın ön kısmında çifte kemerli yüksek bir siperlik yer almaktadır. Yan parmaklık alçak olup, arkaya tamamen uzanmamaktadır. Ön dingilin arkasında ortada zeminde 0.009 m çapında bir delik açılmıştır. Arabanın arkasında ise tek parça metalin eğdirilmesiyle oluşturulmuş büyük üçgen bir çıkıntı bulunmaktadır¹⁰². Bu araba (K. 15) sözü edilen özelliklerinden dolayı siperlikli-alçak kasalı beş arabadan (K. 9, 13, 16-17, 22) farklılık göstermektedir. Ancak kasanın ön kısmında yüksek bir siperliğe sahip olması ve araba çatısının alçak bir parmaklıkla çevrilip alçak kasalı bir form kazanmış olmasından dolayı siperlikli-alçak kasalı olarak nitelendirilmektedir.

Siperlikli-alçak kasası olan son minyatür arabanın (K. 20) kasası diğer örneklerde görüldüğü gibi parmaklıklı ve dikdörtgen formludur. Fakat diğer örneklerde parmaklığın dış kısmına yerleştirilmiş şekliyle veya kalıntısı görülen metal paravanın bu örnekte herhangi bir izine rastlanılmamasından dolayı parmaklığın dışında olması gereken paravanın kayıp olduğu düşünülmektedir. Buna karşın Boston'daki müzede sergilenmekte olan tek döküm örneğin (K. 14) bir paravana ait hiç ize sahip olmayıp, kasanın parmaklıkla oluşturulması nedeniyle bu tarz bir kullanımın da olduğunu göstermektedir. Bu nedenle son minyatür arabanın (K. 20)

¹⁰¹ Littauer-Crouwel 1973, 107.

¹⁰² Littauer-Crouwel 1973, 105-106.

kasası da siperlikli-alçak kasa olarak kabul edilmektedir. Bu örnekte siperlik kasanın ön kısmında kemerli bir biçimde sonlanmaktadır.

Siperlikli-Yüksek Kasa: Metal minyatür arabalardan ikisinin kasası, parmaklık ve bu parmaklığın dışına yerleştirilmiş bir paravan gibi iki yapısal özellik ile birbirine benzemektedir. Bu örneklerden ilki (K. 14) geliş yeri bilinmeyen ve şu anda Londra'daki P. Adam koleksiyonunda yer alan bakır bir minyatür arabadır. Diğeri ise Şanlıurfa Müzesinde yer alan (K. 10) örnektir. Her iki arabada da kasa, parmaklık ve parmaklığın dışına tutturulmuş ön ve yan paravandan oluşmaktadır. Londra'daki örnekte (K. 14) yan paravanlar siperliği geçecek kadar yüksektir. Her ne kadar 1973'te verilen fotoğrafta arabanın detayları görülmüyorsa da yazarın makalesinde anlattıklarından kasa tabanının, genişliği ile karşılaştırıldığında uzun olduğu ve tabanın, ön kısımda dışta olanların keskin olmadığı ve ortada yer alanın ise sivri olduğu üç çıkıntıda son bulduğu öğrenilmektedir. Ayrıca çifte kemerli siperliğin arkasında kasanın her iki yan kenarı boyunca yerleştirilmiş olan dört dikey çubuğun alttaki uçları tabanı, üstteki uçları ise yatay çubukları delip geriye doğru eğdirilmiştir. Tek dikey çubuk, arka yatay çubuğun merkezini desteklemektedir. Metal paravan parmaklığın dışına eklenmiştir¹⁰³.

Şanlıurfa Müzesi örneğinde (K. 10) ise kasanın arka ve iki yan kenarında yer alan parmaklıklar, tabana sabitlenmiştir. Dikey ve yatay çubuklardan yapılmış parmaklığın üzerindeki iki yatay çubuk onun etrafında dönerek ön çubuğa bağlanır ve son dikey çubuktan önce arka parmaklığa tutturulur. Bu iki çubuk, kasanın arkasındaki diğer daha kısa yatay çubukla bağlanır. Dikey parmaklık çubukları üstteki yatay kalın çubuklara sokulmuş ve sonra eğdirilmiştir. Kasa tabanı bu dikey çubukları tutmak için de delinmiştir. Arka parmaklık, kasa tabanında diğer yatay bir çubuğa sahiptir. Parmaklığın dışına metal paravanlar yerleştirilmiştir. Kasanın yan paravanları öne doğru yükselir. Arka kısım, paravansız açıktır. Ön paravan, yuvarlak kesitli, "n" şeklinde dikey bir çubuğa sabitlenmiştir. Paravanı sıkıca bağlamak için dizginler kullanılmıştır. Dikdörtgen kasa tabanının, kesilerek ve eğilerek oluşturulmuş biri ortada ve ikisi yanlarda olmak üzere önde üç küçük dikdörtgen çıkıntısı vardır¹⁰⁴.

¹⁰³ Littauer-Crouwel 1973, 105.

¹⁰⁴ Kulakoğlu 2003, 65.

Çok yıpranmış bir şekilde ele geçen Şanlıurfa Müzesi örneği (K. 11), Londra'daki örnek (K. 14) ile diğer Şanlıurfa Müzesi örneği (K. 10) gibi yüksek paravanlı bir kasaya sahiptir. Görünüşe göre bu iki örneğe benzemesine rağmen onlar gibi paravanın iç kısmında parmaklığın olmaması ve kasanın sadece paravandan oluşması nedeniyle ayrı olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca siperlik de farklı bir özellik sergilemektedir. Bu arabada kasanın ön uç kısmı arkasından biraz daha yüksektir. Ön paravan “n” şekilli düz bir çubuğa bağlanmıştır. Çubuk, yuvarlak kesitli, her iki yanda eğri bir çubukla desteklenmiştir. Yan paravanlar tabana ve bu “n” şekilli çubuğa sabitlenmiştir. Arabanın arka kısmı, yan paravanların sokulmuş uçlarını tutmak için ikiye katlanmış dikdörtgen bir parçayla kaplı olup, bu parça iki yerde ince metal bir telle üstte bağlanmıştır. Kasa tabanı, iç kısma yatay olarak yerleştirilmiş ince dikdörtgen kesitli bir çubukla desteklenmiştir¹⁰⁵.

Siperliksiz Alçak Kasa: Buluntu yeri bilinmeyen ve şu anda özel koleksiyonlarda yer alan iki minyatür arabanın (K. 18, 21), kasanın ön kısmında iki kemerli siperlik ile alçak yan ve arka çıkıntından oluşan dikdörtgen bir kasası vardır¹⁰⁶. Bu iki araba (K. 18, 21), Şanlıurfa (K. 10) ile Londra'da bulunan (K. 14) arabalar gibi parmaklıklı olmasının yanı sıra bu parmaklığın dışına yerleştirilmiş paravan ile siperlikten oluşan bir kasası olmasına rağmen farklılık göstermektedir. Bu iki arabada (K. 18, 21) alçak paravan ön ve iki yan kenardan kasanın parmaklığını tamamen örtmüş ve onu işlevsiz bırakmıştır. Fakat siperliğin kemer kısmı bir miktar görülmektedir. Oysa Şanlıurfa örneğinde (K. 10) siperlik, kemersi formda olmayıp dikdörtgen bir levha şeklindedir. Londra'daki minyatür arabada (K. 14) ise yüksek paravan sadece kasanın yan tarafındaki parmaklıkları örtmüş ve kemerli yüksek siperlik açıkta bırakılmıştır. Ayrıca paravanlar, alçak olan diğer iki örneğe göre Şanlıurfa ve Londra arabalarında (K. 10, 14) yüksektir.

Siperliksiz-Yüksek Kasa: Kasa yapısıyla tek örnek olan, özel koleksiyondaki minyatür bir arabada (K. 19) kasa tabanı, arka ve iki yan kenardan parmaklıkla çevrilmiştir¹⁰⁷. Ön kısımda ise iki ince çubuğun çifte bir kemer oluşturacak şekilde

¹⁰⁵ Kulakoğlu 2003, 65.

¹⁰⁶ Littauer-Crouwel 1973, 107. Yayında özel koleksiyonun adı belirtilmemiştir.

¹⁰⁷ Littauer-Crouwel 1973, 107. Yayında özel koleksiyonun adı belirtilmemiştir.

bükülüp sonrasında bu iki çubuğun bükülen uçlarının birleştirilmesiyle oluşturulmuş açık bir siperlik yer almaktadır. Bu araba, siperliğe sahip olmasına rağmen kasayı meydana getiren parmaklığın dış kısmına yerleştirilmiş yüksek metal paravanlar, onun siperliksiz olarak nitelendirilmesine neden olmaktadır. Parmaklığın aslında kasanın iskeleti olduğu düşüncesine sahip olunmasına sebep olan bu paravanlar, parmaklığı dıştan çevirerek hem onu hem de siperliği örtmüş ve onu işlevsizleştirmiştir. Paravanlı şekliyle siperliğinin neredeyse kaybolduğu bu minyatür arabanın son haliyle siperliksiz-yüksek kasaya sahip olduğu kanısına varılmıştır.

Üstü Kapalı Kasa: Sadece bir örnekte (K. 12) kapalı bir üst yapıya sahip minyatür araba görülmektedir. Arabanın arka kısmı oval şekilli bir üst kenara sahip tunç bir levha ile kaplıyken ön taraf açık bırakılmıştır. Arkayı örten levhanın kenarları, kasanın üst kısmıyla birleştirilmek için ileriye doğru bükülmüştür. Her iki yanda ve üstteki perçin deliği arka levhayı ana örtüye bağlar. Kabaca bükülüp her iki yanda üç perçinle sabitleştirilmiş tek parça dikdörtgen örtü, kasanın üzerine yerleştirilmiş ve onu kapatmıştır. Bu üst örtünün ön kısmı arkasından daha yüksektir. Kenarları yukarıya doğru hafifçe bükülmüş olan kasa tabanı, ayrı bir levhadan yapılmıştır¹⁰⁸.

Çekiş Mili: Metal minyatür arabalar içerisinde sadece bir örnekte (K. 15) çekiş mili orijinal konumundadır. Dökümde tabanın ön kenarına birleştirilen çekiş mili, düz bir çubuk formunda olup boyunduruğa eğik şekilde yükselmektedir¹⁰⁹. Örneklerden biri (K. 12), arabaya sabit çekiş milinin yapım tekniği açısından farklı bir özellik sergilemektedir. Bu farklılık şöyle açıklanabilir: Kabaca üst üste gelen dikdörtgen iki levha, önde iki perçinle onların geniş uçlarından tabana sabitlenmiştir. Sonrasında kavisli milin çatal biçimli ucu tek bir perçinle bu levhaların uzatılmış uçlarına tutturulmuştur. Milin ucu eğimlidir ve bir delik oluşturulmak için eğdirilmiştir¹¹⁰.

Minyatür arabalardan birinde (K. 10) kasaya yaklaştığında çatallaşan çekiş mili orta çıkıntıya tutturulmuştur¹¹¹. Çatal uçlu çekiş mili bulunan bir diğer arabada (K. 9) yuvarlak kesitli mili kasaya eklemek için milin çatalsı uç kısmı düzleştirilmiştir. Milin

¹⁰⁸ Kulakoğlu 2003, 64.

¹⁰⁹ Littauer-Crouwel 1973, 116.

¹¹⁰ Kulakoğlu 2003, 64.

¹¹¹ Kulakoğlu 2003, 65.

diğer ucu ise boğaların boyunlarının üzerine sabitlenmek için eğik bir boyunduruk teline bağlanmıştır¹¹². Bir örnekte (K. 11) ise çatal uçlu çekiş mili, kasa tabanına ve ön paravana açılmış deliklere tutturulmuştur¹¹³. Arabalardan üç tanesinde (K. 13, 16, 18) de uzun ve ince bir çubuk olan mil kasaya ulaşmadan önce çatallaşmaktadır. Bunlardan birinde (K. 13) kısmen kırılmış olan çatalın uçları, dingil üzerinde çengellenmiştir¹¹⁴. Örneklerden diğerinde (K. 22) çekiş mili fazlasıyla uzun görünmekte ve orijinalde eğiktir¹¹⁵.

Diğer metal minyatür arabalardan (K. 14, 17, 19-21) ise çekiş mili ile ilgili yeterli bilgi alınamamaktadır. Onlar hakkında bilinen tek şey, çekiş millerinin kasanın altından arabanın önüne doğru uzanan düz bir çubuk formunda olduğudur.

Tekerlek ve Dingil: Bütün metal minyatür arabalar dört tekerleklidir. Tekerlekler disk şeklinde ve her iki yanda yükseltilmiş poyralıdır. Tekerlekler, tekerlekli taşımacılığın başlangıcından itibaren Yakınoğu sanatında belgelendirilmiş disk tipini açık bir şekilde gösterir. Yakınoğu örnekleri kompozit, genellikle üç parçalı disk tekerlekleri, bazen de enlemesine çitalarla birbirine tutturulmuş tahtalardan yapılmış beş parçalı disk tekerlekleri gösterir. Merkez tahta düz kenarlı veya mercek şeklinde olabilir. Poyra her zaman yuvarlak olarak gösterilir. Çalışmamız içerisinde yer alan minyatür arabalarda tekerleğin yekpare ya da kompozit olup olmadığı anlaşılammıştır. Bazı Yakınoğu örneklerinde tekerlekleri dingillere sabitleyen dingil çivisinin betimi yer almaktadır. Kish ve Susa'da ahşap ve metalden orjinal dingil çivileri ele geçmiştir. Anadolu minyatür arabalarının tekerleklerinde ise iri başlı çivi yoktur¹¹⁶.

Şanlıurfa Müzesi'ndeki bulunan üç minyatür arabanın (K. 10-12) dingilleri, teknik ve şekilde tamamen farklıdır. Bu dingillerden özellikle önde yer alanlar, araba veya koşum hayvanı yönü değiştirdiği zaman hareket etmeye uygun değildir¹¹⁷. Bir örnekte (K. 12) iki dingil, taban altına perçinlenmiştir. Dingiller, perçin deliklerinde düzleştirilmiş, tekerlek dönüşlerinde yuvarlatılmıştır. Uçları bobin benzeri poyralı

¹¹² Muscarella 1988, 414.

¹¹³ Kulakoğlu 2003, 65.

¹¹⁴ Littauer-Crouwel 1973, 116.

¹¹⁵ Littauer-Crouwel 1973, 106.

¹¹⁶ Littauer-Crouwel 1973, 112-113.

¹¹⁷ Kulakoğlu 2003, 67.

yekpare disk tekerlekleri tutmak için geriye doğru eğdirilmiştir. Diğer örnekte (K. 10) dikdörtgen kesitli dingiller, parmaklığın kalın dikey çubuklarıyla kasa tabanının altına sabitlenmiş. Dingiller, uçlarda eğdirilerek bobin benzeri merkezi delikli yekpare disk şekilli tekerlekleri tutar. Son örnekte (K. 11) ise tekerlekler, yuvarlak kesitli dingile eklenmiştir. Dingiller kasa içinde taban yanları boyunca sokulmuştur. Dingilin uçları uzunlamasına ikiye bölünmüş ve sonra tekerleklere sabitlenmek için geriye doğru eğdirilmiştir. Üç minyatür arabanın tekerlekleri dingillerde kolaylıkla dönmektedir. Tekerleklerin çok ince kenarları onların başka bir malzeme ile kaplanmak için tasarlanmadığını gösterir¹¹⁸.

Bir minyatür arabada (K. 15) ön dingilin, merkezinde ilmik gibi görünen bir eklenti vardır. Arka dingilde böyle bir ekin izi yoktur. Diğer Anadolu örnekleri ise bu konuda çeşitlilik sunar. İki minyatür arabada (K. 13, 16) dingiller kasa tabanının altında her iki uzun kenarda yer alan ilmiklerden geçer¹¹⁹. Bir örnekte (K. 9) ön dingil teli hem yan çıkıntıya hem de siperliğin parmaklığına bağlanarak güvenceye alınmıştır¹²⁰. Arka dingil ise çengellere bağlanmıştır. Dingiller gövde altında düz, tekerlekleri tuttuğu yerde yuvarlaktır. Dingillerin uçları eğdirilmiştir¹²¹. Diğer örneklerin (K. 14, 17-22) dingilleri hakkında ise bilgi edinilememektedir.

2.2. M.Ö. 2. BİNYIL ARABA BETİMLERİ

M.Ö. 2. binyıl Anadolu'su üç dönemle temsil edildiği için biz de bu dönemsel ayrılıktan yola çıkarak araba betimli eserleri incelemeyi uygun bulduk. İlk olarak M.Ö. 2. binyılın başlarından yaklaşık M.Ö. 1750'lere dek süren Asur Ticaret Kolonileri Dönemi eserleri incelendi. Bu incelemede ilk olarak söz konusu döneme ait araba betimlemelerinin yer aldığı eserler türlerine göre ayrıldı. Sonrasında ise arabalar temel elemanları olan kasa, çekiş mili, tekerlek ve dingili esas alınarak tanıtmaya çalışıldı. ATKD'nin sonrasında Anadolu'da M.Ö. 1650'de başlayıp M.Ö. 1450'lere tek hüküm süren Eski Hitit Krallığı Dönemi'nin arabaları, son olarak da M.Ö. 1450'lerden 1180'e

¹¹⁸ Kulakoğlu 2003, 64-67.

¹¹⁹ Littauer-Crouwel 1973, 111.

¹²⁰ Muscarella 1988, 414.

¹²¹ Littauer-Crouwel 1973, 104.

uzanan Hitit İmparatorluk Dönemi'nin arabalarının ne tür eserler üzerinde yer aldıkları ve nasıl betimlendikleri aynı şekilde anlatılmaya çalışıldı.

2.2.1. Asur Ticaret Kolonileri Dönemi

ATKD'ye ait ele geçen araba betimlemelerinin neredeyse tamamı silindir mühür ve silindir mühür baskıları üzerinde yer almaktadır. 16 silindir mühür ve mühür baskısı (K. 23-38) üzerindeki betimlemeler dışında pişmiş toprak çarık biçimli bir rython (K. 39) üzerinde de araba betimi bulunmaktadır. Söz konusu silindir mühür ve silindir mühür baskıları ile rython M.Ö. 2. binyılın başlarında Anadolu'da kullanılmış arabaların formlarını ve diğer özelliklerini vermesi açısından önem taşımaktadır.

2.2.1.1. Silindir Mühür ve Mühür Baskılarında Görülen Araba Betimleri

Kültepe'den ele geçen ve şu anda yurt içi ve dışındaki çeşitli müze ve özel koleksiyonlarda yer alan yedi tanesi silindir mühür (K. 32-38), dokuz tanesi ise silindir mühür baskısı (K. 23-31) olan 16 örnek M.Ö. 2. binyıl başlarına ait arabaların iki boyutlu gösterimlerine sahip olması bakımından önem taşımaktadır. M.Ö. 3. binyılda karşılaşılan üç boyutlu arabalara oranla arabayla ilgili birçok detay silindir mühür ve silindir mühür baskılarında yer almamaktadır. Silindir mühür ve silindir mühür baskıları üzerindeki arabalar kasa, çekiş mili ve tekerlek gibi elemanlar bakımından birbirine benzer özelliklere sahiptir. Bir örnekteki (K. 38) betimlemede ise arabanın sadece arka yarısı korunabilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla alçak kasalı ve olasılıkla dört tekerlekli olan arabayla ilgili başka bir ayrıntı bulunmamaktadır. Bir başka örnekte (K. 30) de arabanın kasa kısmı ve tekerlekleri mühür baskısı üzerinde net şekilde görülemediğinden formu anlaşılamamıştır.

ATKD silindir mühür ve mühür baskılarında görülen araba betimlerinde yer alan araba parçalarını, kasa, çekiş mili ile tekerlek ve dingillerini daha detaylı tanıtmak gerekirse bu parçalar şu şekilde tanımlanabilmektedir;

Kasa: ATKD'ye ait silindir mühür ve silindir mühür baskıları üzerinde görülen arabaların kasaları iki farklı form sergilemektedir. Bunlar, dikdörtgen formlu kasa

tabanının ön kısmında yüksek bir siperliğin yer aldığı ve kasanın iki yan kenarının ise alçak bir paravanla çevrildiği siperlikli-alçak kasa (K. 23-24, 26-27, 31-37) ve siperliğin yer almadığı siperliksiz-alçak kasadır (K. 28-29).

Örneklerden birinde (K. 25) arabanın her ne kadar kasası yoksa da dört kenarından korunaksız dikdörtgen formlu kasa tabanı vardır. Bu araba betimi mührün ikinci kullanımında eklenmiştir¹²². Diğer bir örnekte (K. 38) arabanın kasasının sadece arka yarısı korunabilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla alçak paravanlı olan kasanın arka iç kısmında bir oturma yükseltisi bulunmaktadır. Benzer örneklerle karşılaştırıldığında olasılıkla bu araba siperlikli-alçak kasalı olmalıdır. Son bir örnekte (K. 30) ise arabanın kasa kısmı mühür baskısı üzerinde net şekilde görülemediği için formu anlayamamıştır.

Siperlikli-Alçak Kasa: 11 silindir mühür ve silindir mühür baskısı (K. 23-24, 26-27, 31-37) üzerinde yer alan araba betimlemelerinde birbirine benzer bir kasa yapısı görülmektedir. Bu örneklerde dikdörtgen formlu araba kasa tabanının iki uzun yan kenarı alçak bir paravanla çevrilmiştir. Kasanın ön kısmında ise yüksek bir siperlik yer almaktadır. Bu şekilde oluşturulan kasanın iç arka kısmında bir oturma yükseltisi bulunmaktadır (K. 31 hariç). Siperliğin üst kesimi dört örnekte (K. 27, 31, 37) düz bir kenara sahipken, diğer sekiz örnekte (K. 23-24, 26, 32-36) çifte kemerlidir. Her bir kemerin altında birer açıklık bulunmaktadır. Bu açıklıklar ve kemersi bölüm altı örnekte kareye yakın bir şekle sahipken (K. 23, 32-36), diğer ikisinde (K. 24, 26) üçgenimsi şekillidir. Siperliklerin dış yüzleri iki örnekte (K. 26, 31) yan yana yerleştirilmiş dikine ince çizgilerden, bir örnekte (K. 24) iki sıra halinde alt alta ve dikine yerleştirilmiş kısa ince çizgilerden meydana gelen bir bezemeye süslenmiştir. Beş örnekte (K. 33-37) ise siperliğin ön yüzünü bir çarpı işareti kaplamaktadır.

Siperliksiz-Alçak Kasa: 11 örnek dışındaki iki araba betiminde (K. 28-29) kasa önde ve arkada alçak-açık bir parmaklıktan oluşmaktadır. Arabadaki figür olasılıkla tanrı olduğu için sanatçı onun vücudunu parmaklıkla kapatmamıştır¹²³. Kasa, içinde

¹²² Özgüç 2006, 74.

¹²³ Littauer-Crouwel 1979, 51.

bulunan figürlerin dizlerine yakın bir yüksekliktedir. Kareye yakın bir formda olan araba kasası ile ilgili başka bir ayrıntı bulunmamaktadır.

Çekiş Mili: Araba kasasını koşum hayvanlarına bağlayan çekiş mili, araba betiminin yer aldığı 16 silindir mühür ve mühür baskısının dokuzunda (K. 24-26, 28-30, 33, 36-37) yer almaktadır. Çekiş mili altı örnekte (K. 24, 28-29, 33, 36-37) kasanın ön alt kısmından, bir örnekte (K. 26) siperliğin ön yüzünden gelmekte ve koşum hayvanlarının arasında uzanmaktadır. Çekiş mili, kasasız olarak nitelendirilen örnekte (K. 25) arabanın ön üst kısmından gelip ileriye doğru uzanmaktadır. Kasa kısmı net şekilde görülmeyen örnekte (K. 30) ise çekiş milinin çıkış noktası bilinmemekle birlikte diğer örneklerdeki gibi düz bir çubuk formunda olduğu görülmektedir.

Tekerlek ve Dingil: ATKD'ye ait araba betiminin yer aldığı 10 silindir mühür ve silindir mühür baskısı (K. 23-25, 27, 31-35, 37) üzerindeki arabalar dört tekerleklidir. Bu arabalardan beşi (K. 23-25, 27, 31) disk şeklinde tekerleklere sahiptir. Fakat bunların yekpare mi yoksa kompozit disk tekerlekler mi olduğu betimlerden öğrenilememektedir. Dört tekerlekli arabalardan üçünün ise farklı özellikte tekerlekleri vardır. Arabalardan birinde (K. 32) dört ısıtılı tekerlekler, ikisinde (K. 33-34) ise çapraz-çubuk tekerlekler görülmektedir. Dört tekerlekli olan son iki örneğin (K. 35, 37) tekerlek yapısı ise eser üzerinde net şekilde görülememektedir.

Dört tekerlekli olan bu 10 örneğin dışında iki silindir mühür baskısı (K. 28-29) üzerinde betimlenen arabalar iki tekerleklidir. Her iki örnekte tekerlekler dört ısıtlıdır. Tekerleklerin döndüğü dingiller kasanın altına merkezi olarak yerleştirilmiştir. Üç örnekte (K. 26, 30, 36) arabanın tekerlek kısmı eser üzerinde eksik ele geçtiği için bilgi alınamamaktadır.

2.2.1.2. Çarık Biçimli Rythonda Görülen Araba Betimi

Kapadokya bölgesinden ele geçmiş ve şu anda Louvre Müzesi'nde bulunan pişmiş toprak çarık biçimli bir rython (K. 39)¹²⁴ üzerinde kısmen tahrip olmuş bir araba betimi yer almaktadır. Söz konusu araba betimi kasa, tekerlek, dizginler ve bir insan figüründen meydana gelmektedir.

Çarık biçimli rython üzerinde betimlenen arabanın parçaları ve özellikleri şunlardır;

Kasa: Rython üzerindeki betimlemede anlatılmaya çalışılan arabanın kasası, bir çarpı işareti ile üzeri kaplanmış dikdörtgen bir şekil sergilemektedir. Olasılıkla bu şekilde anlatılmaya çalışılan kasa, aynı döneme ait silindir mühür ve mühür baskıları üzerinde görüldüğü şekilde yüksek siperliklidir. Bezemede görülen çarpı işareti bir siperlik süslemesidir. Sanatçı olasılıkla arabanın sadece siperlik kesimini vererek onun bütünde kavranmasını amaçlamıştır.

Çekiş Mili: Rython üzerine betimlenen arabanın çekiş mili görülmemektedir.

Tekerlek ve Dingil: Çarık biçimli rython üzerinde yer alan araba profilden betimlendiği için sadece bir tekerleği gösterilmiştir. Bu sebeple iki tekerlekli olarak kabul edilebilecek olan arabanın tekerlekleri şimdiye kadar görülmeyen bir şekilde resmedilmiştir. Yuvarlak bir poyradan gelen bilinmeyen sayıda ince çubukların ardı sıra bir çark gibi yerleştirildiği tekerlek modeli olasılıkla bir anlatım farklılığı ya da hayali bir unsurdur. Sanatçı şimdiye kadar Anadolu betim sanatında görülmeyen çok sayıda ispiteme sahip bir tekerleği hareket halinde resmetmeye çalışmış olabileceği gibi, farklı bir tekerlek formunu da belirtmiş olabilir. Ne yazık ki bu konuda kesin bir şey söylenememektedir.

¹²⁴ Azarpay 1964, 69.

2.2.2. Eski Hitit Krallığı Dönemi

İcat edildiği zamandan itibaren insanların hayatlarında önemli bir yeri olan arabalar, betim sanatına da yansıtılarak kalıcı izler bırakmıştır. M.Ö. 3. binyılda gerek metal, gerekse pişmiş topraktan minyatür boyutlarda temsil edilen arabalar M.Ö. 2. binyıla gelindiğinde bazı eserler üzerinde betimlenerek günümüze ulaşmıştır. Araba betimlemelerini ATKD’de çoğunlukla silindir mühür ve mühür baskıları üzerinde görmekteyiz. Aslında her binyıl ve dönemde insanlar tarafından yaygın şekilde kullanılmış nesnelere üzerine betimlenen arabalar, bir anlamda insanların arabalara verdiği önemi ve onların insanların hayatında kapladığı yeri göstermektedir. EHKD’ye gelindiğinde arabalar özellikle bu dönemin dinsel işlevli önemli eserlerinden olan kabartma bezemeli vazolar üzerine betimlenmiştir. EHKD’ye ait araba betimlemesinin yer aldığı üç tane kabartma bezemeli vazo parçası (K. 40-42) bulunmaktadır. Her biri farklı bir vazoya ait olan bu parçalardaki betimlemeler tam olarak ele geçmemesine rağmen dönemin arabaları hakkında bilgi vermektedir. Bunların dışında bir kabartmalı vazo (K. 43), bir taş silindir mühür (K. 44) ve bir orthostat parçası (K. 45) üzerinde de bir araba betimi yer almaktadır.

2.2.2.1. Orthostat Parçasında Görülen Araba Betimi

Boğazköy/Büyükale’nin güneyinde ele geçen yeşil chloritten bir orthostat parçası (K. 45) üzerinde alçak kabartma tekniği ile çizilmiş bir araba betimi vardır¹²⁵.

Orthostat parçası üzerinde betimlenen arabanın parçaları ve özellikleri şunlardır;

Kasa: Orthostat parçası (K. 45) üzerine işlenmiş olan arabanın kasası net bir görünüme sahip değildir. İçinde yer alan figürün vücudunun, diz kapaklarından itibaren ki üst kısmı görülebilmektedir. Bu nedenle söz konusu eserdeki araba, Hitit İmparatorluk Dönemi’ne tarihlenen silindir-damga mühür (K. 46) ve kaya kabartması (K. 47) örneklerinde görüldüğü şekilde alçak kasalı olmalıdır.

¹²⁵ Darga 1992, 129.

Çekiş Mili: Boğazköy orthostatı (K. 45) üzerine betimlenmiş olan arabanın çekiş mili net şekilde görülebilmektedir. Bu örnekte çekiş mili, kasanın ön alt kısmından gelmekte ve keskin bir açıyla yükselerek boyunduruğa doğru uzanmaktadır. Mil, düz bir çubuk formunda olup koşum hayvanının gövdesiyle gözden kaybolmaktadır.

Tekerlek ve Dingil: Orthostat parçası (K. 45) üzerinde yer alan betimlemede arabanın tekerlek kısmı tahrip olmuştur. Gerek kasanın içindeki figürün boyutları gerekse çekiş mili, arabanın iki tekerlekli olduğuna işaret etmektedir. Ancak tekerleğin disk, çapraz-çubuk ya da ispitli bir yapıda olup olmadığı ise bilinmemektedir.

2.2.2.2. Silindir Mühürde Görülen Araba Betimi

Üzerinde araba betimi yer alan bir diğer eser Alalakh'tan ele geçen silindir mühürdür (K. 44). ATKD'de yoğun olarak silindir mühür ve silindir mühür baskıları üzerinde araba betimlemeleri görülmesine rağmen EHKD'ye ait bir eser bulunmaktadır. Bu eser hem dönemine göre tekil örnek olması hem de önceki döneme ait mühür ve mühür baskılarında yer alan anlatımlardan daha canlı ve gerçekçi bir anlatımı olmasıyla ayrıca önemlidir.

Silindir mühürde betimlenen arabanın parçaları ve özellikleri şunlardır;

Kasa: Alalakh silindir mührü (K. 44) üzerine betimlenen araba, kasasız olarak nitelendirilebilecek bir forma sahiptir. Arabayı oluşturan kasa tabanı, dikdörtgenimsi bir şekildedir. Tabanın ön kısmında oval biçimli bir siperlik bulunmaktadır. Kasa tabanının diğer kenarları ise korunaksız bırakılmıştır. Yüksek bir siperliğe sahip olan kasa tabanı, bir kişinin ayakta durabileceği genişliktedir. Arabanın her bir parçası farklı açılardan resmedilmiştir. Siperlik kesimi ve tekerlekler cepheden gösterilirken arabanın kasa tabanı olasılıkla yukarıdan bakışa göre çizilmiştir. Betime göre iki parçadan oluşan bu bölüm, balıksırtı bezeği ile bezenmiştir. Bu anlatımdan araba kasanın gerçekte ahşap çubukların çapraz şekilde birbirine tutturulması sonucu oluşturulduğu ya da hasır işi olduğu düşüncesine sahip olunabilir.

Çekiş Mili: Alalakh silindir mührü (K. 44) üzerindeki araba betimlenmesinde çekiş miline dair bir anlatım bulunmamaktadır.

Tekerlek ve Dingil: EHKD'ye ait Alalakh silindir mührü üzerine betimlenen araba iki tekerleklidir. Tekerlekler betimlemede siperliğin altına yerleştirilmiştir. Olasılıkla sanatçının dikkatsizliğinden kaynaklanan bu anlatımdan tekerleğin, arabanın ön kısmına yakın yerleştirilen bir dingilde yer aldığı söylenebilir. Bu döneme ait Boğazköy'den ele geçen kabartma bezemeli bir vazıo parçasında (K. 41) da karşılaşıldığı gibi bu betimdeki arabanın da tekerlekleri ispitlidir. Özensiz bir şekilde yapılmış olan ispitler Boğazköy örneğindeki (K. 41) gibi altı değil yedi tanedir. İspitlerin bağılı olduğı tekerlek çemberi ise ince bir yapıdadır. Tekerlek poyrası net şekilde betimlenmemiş olmasına rağmen bir araya gelen ispitlerin uçları yuvarlak bir alan meydana getirmektedir.

2.2.2.3. Kabartma Bezemeli Vazo ve Vazo Parçalarında

Görülen Araba Betimleri

EHKD eserleri arasında önemli bir yere sahip olan ve kült kapları olarak değerlendirilen kabartma bezemeli vazolar, dinsel işlevli olmalarının yanı sıra üzerlerinde söz konusu dönemin arabalarının betimlemelerini de göstermesi bakımından Anadolu kültür tarihinde ayrı bir yeri vardır. Birer kült kabı olarak nitelendirilen bu vazolar üzerinde arabaların betimlenmesi, söz konusu arabaların da dinsel ve kutsal bir görev yüklendiğini işaret etmektedir. Üzerinde araba betimi yer alan üç vazıo parçası (K. 40-42) ve bir vazıo (K. 43) bulunmaktadır. Eserlerden ikisi Boğazköy'den (K. 40-41), diğer ikisi ise Çorum (K. 43) ve Yozgat'tan (K. 42) ele geçmiştir. Vazo parçalarında (K. 40-42) yer alan betimlemelerdeki arabalar eksiksiz olarak günümüze ulaşmamıştır. Bu eserlerdeki arabaların sadece tekerlek kısmı mevcuttur. Ancak yaklaşık tamamı ele geçen dört frizli kabartma bezemeli bir vazının (K. 43) son ve en üst frizinde yer alan araba betiminin çok az kısmı eksik olmakla birlikte iyi durumdadır. Vazo içbükey silindir boyunlu, oval gövdeli ve

yuvarlak kaideli olup iki bölüm halinde yapılmıştır. Vazonun kırmızı astarı, yangın sonucu kısmen renk değiştirmiştir¹²⁶.

EHKD kabartma bezemeli vazo ve vazo parçalarında görülen arabaların parçaları ve özellikleri şunlardır;

Kasa: Arabaların kasalarının formu konusunda bir örnek dışında net bilgi bulunmamaktadır. İki (K. 40-41) Boğazköy'den, biri (K. 42) ise Yozgat'tan (Alişar) ele geçen örneklerde arabanın tekerleği dışında sadece kasa tabanının yer aldığı kısım sağlam olarak günümüze ulaşmıştır. Ne yazık ki bu kadar yetersiz bir parçadan da arabanın formu hakkında kesin bir yargıya varılamamaktadır. Bu üç örneğin aksine Çorum'da ele geçen Hüseyindedede vazosunda (K. 43) söz konusu dönemin dinsel törenlerinde kullanılmış olan yük arabaları hakkında bilgiler veren bir betimleme yer almaktadır.

Yazılı belgelerde sözü edilen ve Boğazköy çevresinde yer alan önemli Hitit yerleşimlerinden birisi olan Hüseyindedede'de ele geçen¹²⁷ kült vazosunda frizler halinde bir anlatım içerisinde bir araba yer almaktadır. Betimlemede görülen arabanın bir kısmı eksik olmasına rağmen kasasının formu anlaşılabilir. Dikdörtgen formu araba kasa tabanının kenarları, yatay ve dikey çubuklardan oluşturulmuş bir parmaklıkla çevrilmiştir. Dikey çubukların üstte kalan uçları yatay bir çubukla birleşmekte ve bu yatay çubuktan biraz ileriye doğru uzanmaktadır. Bu şekilde oluşturulan kasanın üzeri oval ve ardı ardına üç ince çizgiyle belirtilen bir örtüyle kapatılmıştır. Kasanın arka kısmı ise ileriye doğru çıkıntı yapmaktadır. Bu kesim iki kişinin oturmasına olanak sağlayacak uzunluk ve genişliktedir.

Çekiş Mili: Örnekler içerisinde sadece Çorum'da ele geçen Hüseyindedede vazosuna (K. 43) ait parçadaki arabanın çekiş mili bulunmaktadır. Diğer eserler eksik ele geçtiği için bu konuda bilgi alınamamaktadır. Hüseyindedede vazosundaki betimlemede kasanın ön kısmından koşum hayvanının boynuna kadar olan bölüm eksiktir. Fakat koşum hayvanının başı hizasından gelen ve arabanın önünde yürüyen bir kişi tarafından

¹²⁶ Yıldırım 2006, 341; Yıldırım 2008, 58.

¹²⁷ Yıldırım 2008, 58.

tutulmakta olan çekiş miline dair ufak bir parçadan, milin tek bir çubuktan oluştuğu ve kasadan boyunduruğa düz bir şekilde ulaştığı sonucuna varılmaktadır.

Tekerlek ve Dingil: Kabartma bezemeli vazo ve vazo parçaları üzerindeki betimlemelerde arabalar iki tekerleklidir. Hüseyinde vazosundaki (K. 43) araba iki tekerlekli betimlenmiş olmasının yanı sıra eserin eksik ele geçen kasa ile koşum hayvanının başı arasındaki kısımda mesafe gereğinden fazla uzun olduğu için bu arabanın dört tekerlekli olabilme olasılığı da bulunmaktadır. Vazo parçaları üzerine betimlenmiş arabaların tekerlekleri, farklı formlar sergilemektedir. Boğazköy'den ele geçen ilk örnekte (K. 40) dingil araba kasasının altına merkezi olarak yerleştirilmiştir ve tekerlekler çapraz-çubuk tekerleğin bir çeşidi olarak görülür¹²⁸. Burada merkez çubuk ve hilal biçimli jantlar ağır, çapraz çubuklar beş tane ve çok incedir. Aslında çubuklar vazoda tekerleklerin sadece bir yarısına oyulmuştur. Olasılıkla sanatçı onlar için tekerleğin diğer yarısında yeterli bir alan bırakmamıştır¹²⁹. Çapraz-çubuk tekerlek arkeoloji otoritelerinin bir kısmı tarafından tamamen kabul edilmemiştir. Bu tekerlek poyraya yerleştirilmek için kalın tek bir çubuk ile poyranın her iki tarafındaki çapraz iki ince çubukla tanımlanır. Alternatif olarak merkez çubuğa benzer ilişkide dört veya daha fazla kısa çapraz çubuk da olabilir¹³⁰. Kasanın altına merkezi yerleştirilmiş dikdörtgen bir dingil ucu görülmektedir. Bu da dönen bir dingilde sabit tekerlek anlamına gelmektedir¹³¹.

M.Ö. 3. binyıldan itibaren araba betimlemelerinde görülen disk tekerlekler hem Hüseyinde (K. 43) hem de Alishar vazosunda (K. 42) yer almaktadır. Bu iki örnekteki tekerlekler disk tekerleklerin kompozit tipindedir. Yarım ay şeklinde açıklıkları olan bu tekerleklerin bağlı olduğu dingil, Hüseyinde vazosunda kasanın arka uç kesimine yerleştirilmiş ve ucu kare şeklindedir. Aynı şekilde kare poyrası olan Boğazköy (K. 40) örneğinde olduğu gibi olasılıkla bu arabanın tekerlekleri de dönen bir dingile sabitlenmiştir. Alishar örneğinden (K. 42) ise bu konuda bilgi alınamamaktadır.

¹²⁸ Littauer-Crouwel 1979, 50.

¹²⁹ Littauer-Crouwel 1977, 100-101.

¹³⁰ Littauer-Crouwel 1977, 95.

¹³¹ Littauer-Crouwel 1977, 100-101.

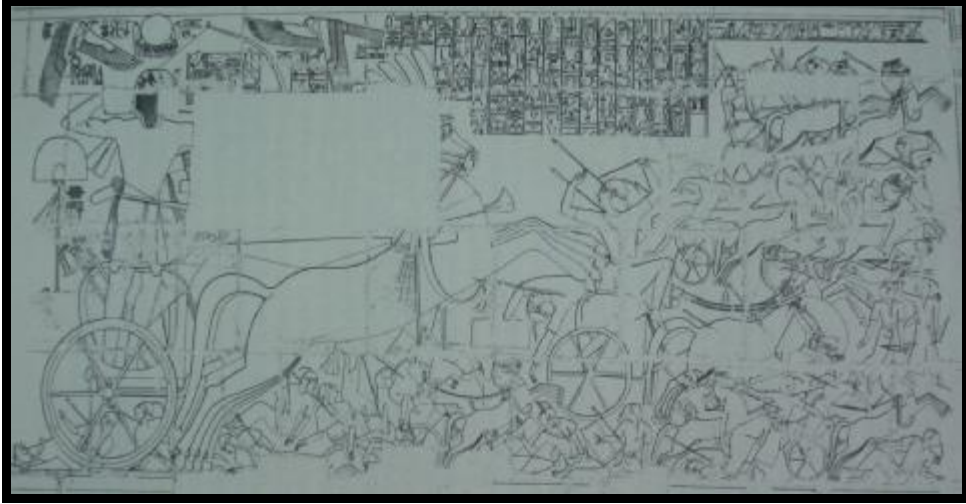
İlk defa ATKD'ye ait silindir mühür ve mühür baskıları üzerinde karşılaşılan ispitli tekerleklere bu döneme ait bir eser üzerinde de rastlanılmaktadır. Boğazköy'den ele geçen kabartma bezemeli bir vazo parçası (K. 41) üzerinde betimlenmiş olan ispitli tekerlek, önceki döneme ait örneklerin aksine dört değil altı ispitlidir. Özensiz bir şekilde yapılmış ve farklı kalınlıklara sahip ispitlerin bağlı olduğu tekerlek çemberi hafif kalın yapıdadır. Tekerlek poyrası ise yuvarlak formdadır ve dingil arabanın arka uç kısmına yerleştirilmiştir.

EHKD araba betimli eserleri, söz konusu dönemde kullanılmakta olan üç farklı tekerlek tipini göstermiş olması nedeniyle önemli bir yeri vardır. Parçaların eksik ele geçmesinden dolayı bu tekerlek tiplerinin ait oldukları arabaların kasa formları bilinmemesine rağmen arabaların iki tekerlekli oldukları belirgindir.

2.2.3. Hitit İmparatorluğu Dönemi

Hitit İmparatorluğu Dönemi arabalarının betimlemelerine öncelikle Mısır'da bulunan çeşitli tapınakların duvarlarında rastlanılmaktadır. Tapınak duvarlarına Mısır firavunlarının zaferi nedeniyle yapılan kabartmalarda Hitit ve müttefiklerinin arabaları oldukça canlı bir şekilde resmedilmiştir. Kadeş Savaşı'ndan daha önce, II. Ramses'in babası I. Sethi'nin zaferini kutlayan Karnak kabartmalarındaki savaş sahnelerinde (Res. 5) betimlenmiş Hitit arabaları¹³² bir çift at koşulu ve iki tekerlekli. Tekerlekler sandık formu kasanın arka uç kısmına yerleştirilmiş dingilde dönen altı ispitli bir tiptedir. Kasayı koşum hayvanlarına bağlayan düz bir çubuk şeklindeki çekiş mili ise kasanın ön alt kısmından gelip biraz yükseldikten sonra hayvanların arasından boyundurukla birleşmektedir.

¹³² Drews 1993, 122.

Resim 5: Karnak'taki (Mısır) Amon Tapınağı'ndan Mısır Firavunu 1. Sethi'nin Hitit Arabalarına Saldırışının Betimlendiği Kabartma (Drews 1993, pl. 1)

M.Ö. 1275'te Mısır firavunu II. Ramses ile Hitit imparatoru II. Muwatalli arasında yapılan ünlü Kadeş Savaşı'na ait Thebes'teki (Mısır) Ramesseum ayrıca Luxor, Abydos ve Abu Simbel'deki tapınaklardaki¹³³ kabartma ve resimlerde (Res. 6) yer alan Hititler ve müttefiklerinin arabaları ise üçüncü bir kişinin diğerlerinin arkasında durabileceği genişlikte ve 'D' şeklinde bir kasası vardır.

Resim 6: Thebes (Mısır)'deki Ramesseum Tapınağından, Kadeş Savaşı ve Mısır Firavunu II. Ramses'in Kabartması (Macqueen 2001, 53)

¹³³ Drews 1993, 130-131.

Mısır duvar resimlerinin dışında Hitit İmparatorluğu Dönemi araba betimlemelerine Anadolu'da ele geçen birkaç eser üzerinde de rastlanmaktadır. Hitit yazılı kaynaklarında övgüyle söz edilen Hitit arabaları ve arabacılığına Hititler betim sanatında pek yer vermemişlerdir. Söz konusu döneme ait araba betiminin yer aldığı üç eser bulunmaktadır. Bu dönem arabaları bir silindir-damga mühür (K. 46), bir kaya kabartması (K. 47) ve bir damga mühür baskısında (K. 48) resmedilmiştir.

Bu üç örnek dışında Tarsus/Gözlükule'deki sistemli kazılardan ele geçen parçalar halindeki bir silindir mühür baskısında (Res. 7) başını çevirmiş ve şaha kalkar şekilde betimlenmiş bir boğanın dizginlerinden tutan Tanrı Teşup anlatımı yer almaktadır. Bu mühür baskısında tanrının dizlerinin aşağı kısmı ele geçmemiştir. R.L. Alexander'e göre bu kısım bir hayvan ya da arabadan ziyade bir veya iki dağ tanrısının yer alması için uygundur¹³⁴. Gerek söz konusu yazarın gerekse Goldman¹³⁵ ve Leinwand'ın eserinde¹³⁶ yer alan çizimde ise bu eksik kısımda dört ispitli bir tekerlek betimi bulunmaktadır. Bu çizimlerden yola çıkıldığında Tanrı Teşup'un bir araba üzerinde durmakta olduğu söylenebilir. Fakat Laroche'nin makalesindeki çizimde tekerlek benzeri bir şekil yer almamaktadır¹³⁷. Eser üzerindeki betimleme bazı örneklerle benzer özellikleri görülür. Omzunda yayı ile bir kral/prens betimi ve tanrının dizginlerini tuttuğu boğaların anlatımı İmamkulu kabartmasında (K. 47) ve III. Murşili'nin mühür baskısında (K. 48) yer almaktadır. Ayrıca tanrının karşısındaki ağaç benzeri bir motifin benzeri de İmamkulu kaya kabartmasında bulunmaktadır. Bu örneklerdeki kompozisyon göz önüne alındığı zaman tanrının bir araba üzerinde durmakta olduğu düşünülebilir. Diğer taraftan gerek tanrının gerekse boğaların işleniş tarzı, dağ tanrıları üzerinde durmakta olan ve bir çift hayvanın dizginlerinden tutmuş Tanrı Teşup betiminin yer aldığı eserlerdeki anlatıma da benzemektedir. Kesin yargıya varılamamakla birlikte bu eserden söz etmeyi uygun bulduk.

¹³⁴ Alexander 1993, 10.

¹³⁵ Goldman 1956, fig. 407/42.

¹³⁶ Leinwand 1992, fig. 24.

¹³⁷ Alexander 1993, 10; bkz. Laroche 1958, fig. 1.

Resim 7: Tarsus'tan Silindir Mühür Baskısı

(Goldmann 1956, fig. 407/42)

2.2.3.1. Kaya Kabartmasında Görülen Araba Betimi

Kayseri'de bulunan İmamkulu kaya kabartması (K. 47) üzerinde çerçevelenmiş bir betim alanı içerisinde ve belirli bir dinsel kompozisyon içinde bir araba betimi yer almaktadır. Gerek figürlerin kimlikleri gerekse anlatılan konu, arabaya kutsal bir özellik kazandırmıştır. Araba bir tanrı arabası işlevine sahip olmakla birlikte taşıdığı tanrıya oranla oldukça küçük betimlenerek ikinci plana konulmuştur.

İmamkulu Kaya Kabartması'nda betimlenen arabanın parçaları ve özellikleri şunlardır;

Kasa: İmamkulu kaya kabartmasında (K. 47) yer alan arabanın kasası, içerisinde bulunan tanrıya oranla oldukça küçük resmedilmiştir. Araba kasasının taban kenarları alçak bir paravanla çevrilmiştir. Kasayı oluşturan paravan, kasanın arka kısmından öne doğru yükselmekte ve arabanın arkasını açık bırakmaktadır. Kasanın ön kısmı oval bir şekilde içe doğru kıvrılırken yan paneli dik açılı üçgeni andıran bir görünümündedir.

Çekiş Mili: Arabayı koşum hayvanlarına bağlayan çekiş mili, İmamkulu kaya kabartmasında kasanın ön alt kısmından olasılıkla dingilden gelerek koşum hayvanlarının arasından boyunduruğa doğru uzanmaktadır. Çekiş mili diğer

örneklerde görülenin aksine burada ince düz bir çubuktan ziyade kalın dikdörtgen iki parçanın birleşiminden oluşmuş bir görünüme sahiptir. Bu formda bir çekiş mili örneklerimiz arasında yoktur.

Tekerlek ve Dingil: Araba, iki tekerleklidir. Tekerlekler kasanın ön alt kısmına yerleştirilmiş bir dingilde yer almaktadır. Betimlemeden anlaşıldığı kadarıyla tekerlekler disk şeklindedir. Fakat tekerleklerin yekpare mi yoksa kompozit tipte mi olduğu anlaşılamamaktadır. Tekerlek poyrası ise yuvarlaktır.

2.2.3.2. Silindir-Damga Mühürde Görülen Araba Betimleri

Bulutnu yeri bilinmeyen ve şu anda Paris Louvre Müzesi'nde bulunan¹³⁸ hematitten bir silindir-damga mühürde¹³⁹ (K. 46) alt alta iki frizde yer alan arabalı sahneler vardır.

Silindir damga mühürlerde betimlenen arabaların parçaları ve özellikleri şunlardır;

Kasa: Silindir-damga mühür (K. 46) üzerinde yer alan arabalı sahneye sahip her iki frizdeki arabaların kasası alçak paravanlıdır. İçinde bulunan figürlerin yaklaşık olarak dizleri hizasına ulaşan bir yükseklikteki araba kasası, her iki frizde ufakta olsa farklılık göstermektedir. Dinsel bir sahnenin yer aldığı üst frizdeki arabaların kasasının yan paravanları arkadan öne doğru yükselerek dik açılı üçgeni andıran bir form oluşmuştur. Kasanın üst kenarı arkaya doğru düzgün bir şekilde uzanır. Araba kasası bu formuyla İmamkulu kaya kabartmasında (K. 47) betimlenen arabaya benzemektedir. Kasa, içerisinde bulunan figüre göre oldukça küçük boyuttadır. Bir av sahnesinin yer aldığı alt frizdeki arabaların kasası ise tabandan öne ve arkaya doğru genişleyerek yükselmektedir. Üst kenarı düz olan kasa, yayvan bir görünüm kazanmıştır. Bunun yanı sıra öne doğru yükselmekte olup içinde bulunan figürlere oranla oldukça küçük boyuttadır.

¹³⁸ Anadolu Medeniyetleri 1983, A 681.

¹³⁹ Collon 1997, 29.

Çekiş Mili: Her iki frizde yer alan arabaların çekiş mili silindir-damga mühür üzerinde betimlenmediği için bu konuda bilgi edinilememiştir. Ancak benzer örnekler ışığında değerlendirildiğinde bu eserdeki arabalar da olasılıkla kasanın ön alt kısmından gelip koşum hayvanlarının arasından düzgün bir şekilde boyunduruğa doğru uzanan düz bir çubuk görünümlü çekiş mili olmalıdır.

Tekerlek ve Dingil: Silindir-damga mühür (K. 46) üzerindeki her iki frizde yer alan arabalar iki tekerleklidir. Tekerlekler kasanın altına merkezi şekilde yerleştirilmiş dingillere bağlıdır. Bu eserde çapraz-çubuk ve ısıtli tekerleklerin dikkat çekici birlikteliği görülmektedir. Mühür üzerindeki üst frizde tanrısal sürücüsüyle boğa koşulu arabanın çapraz-çubuk tekerlekleri ve olasılıkla ölümlü sürücüleriyle aşağı frizdeki at koşulu arabaların dört ısıtli tekerlekleri arasında zıtlık vardır. Burada iki farklı tekerlek tipiyle sürücüler arasındaki zıtlık, tanrıyla bütünleşen çapraz-çubuk tekerleğin daha saygın olduğunu düşündürür. Bu düşünce EHKD'ye ait Boğazköy'den kabartma bezemeli bir vazo parçasında (K. 40) çapraz-çubuk tekerlekli bir arabada olasılıkla bir tanrının bulunuşuyla desteklenir¹⁴⁰. Alt frizde betimlenen arabaların dört ısıtli tekerlekleri yuvarlak poyralı ve tekerlek çemberleri ise ince yapılıdır.

2.2.3.3. Damga Mühür Baskısında Görülen Araba Betimi

Hitit İmparatorluğu Dönemi'ne ait son eser olan Boğazköy'den ele geçen III. Murşili'nin mühür baskısı (K. 48) üzerinde tanrının bindiği bir araba betimi yer almaktadır. Önceki eserlerde betimlenen tanrı arabalarından çok farklı bir forma sahip olan bu örnek de olasılıkla dinsel işlevi nedeniyle farklılık sergilemektedir.

Damga mühür baskısında betimlenen arabaların parçaları ve özellikleri şunlardır;

Kasa: Mühür baskısı (K. 48) üzerinde yer alan arabanın kasası, diğer örneklerde görülenlerden farklı bir görünüm sergilemektedir. Bu arabanın kasasının formu, üzerine konmuş bir kuş nedeniyle anlaşılammaktadır. Söz konusu kuşun vücudu

¹⁴⁰ Littauer-Crouwel 1977, 100.

araba kasasını kaplamaktadır. Geç Hitit Kent Krallıkları'na ait Malatya'dan bir orthostat (K. 49) üzerinde de benzeri bir araba betimi vardır.

Çekiş Mili: Mühür baskısı (K. 48) üzerindeki arabanın kasanın ön alt kısmından gelen çekiş mili düz bir doğrultuda biraz ilerledikten sonra dik bir açıyla yükselmiş ve yine düz bir doğrultuda ilerleyerek koşum hayvanlarının arasından boyundurukla birleşmektedir.

Tekerlek ve Dingil: Mühür baskısı (K. 48) üzerindeki araba iki tekerlekli dir. Araba kasasının altına merkezi olarak yerleştirilmiş bir dingilde yer alan tekerlekler disk şeklindedir. Bu betimlemeden tekerleklerin yekpare mi yoksa kompozit mi olduğu anlaşılamamaktadır.

2.3. M.Ö. 1. BİNYILIN İLK YARISI ARABA BETİMLERİ

Değişik kültürleri bünyesinde barındıran Anadolu'da M.Ö. 1. binyılın ilk yarısında farklı krallıklar hüküm sürmüştür. Güney Anadolu ve kısmen Suriye'de Geç Hitit Kent Krallıkları, Doğu Anadolu'da Urartu Krallığı ve Orta Anadolu'da Frig Krallığı bunlardan en kayda değer olanlarıdır. Anadolu'nun farklı bölgelerinde yer alan bu krallıklara ait eserler üzerinde betimlenen arabalar değişik özellikler taşımaktadır. Bu nedenle M.Ö. 1. binyılın ilk yarısına ait araba betimli eserler ait olduğu krallığa bağlı olarak ele alındı.

2.3.1. Geç Hitit Kent Krallıkları Dönemi

Hitit İmparatorluğu'nun yaklaşık M.Ö. 1200'lerde yıkılmasından sonra Hitit kültürü GHKK vasıtasıyla yaşamaya devam etmiş ve bu krallıklar geriye bıraktıkları eserlerle bu kültürü geleceğe aktarmışlardır. Onlardan kalan eserlerde tez çalışmamızın konusu olan araba betimleri gerek orthostatlarda gerekse heykel altlığı gibi amaçlar için biçimlendirilen taşlara kazınmışlardır. GHKK'ya ait üzerinde araba betimi yer alan 23 eser incelenirken bu örnekler türlerine (orthostatlar ve heykel altlığı) göre ayrılarak değerlendirilmiştir.

2.3.1.1. Orthostatlarda Görülen Araba Betimleri

Orthostatlar, kent duvarlarının cephelerinin alt kısımlarına, düşmanların korkmasını sağlayarak kenti koruma düşüncesi ile yerleştirilmiştir. Ayrıca kent duvarlarını doğa şartlarından korumak ve duvarları süslemek amacıyla da kullanılan orthostatlar üzerine gücü ve kuvveti simgelemenin bir yolu olarak kimi zaman dinsel kimi zaman da savaş ve av sahneleri işlenmiştir. Bu betimlemeler içerisinde arabalara da yer verilmiştir. Ele geçen GHKK'ya ait 23 eserin 22'si bu orthostatlardan oluşmaktadır. Örnekler içerisinde kasa kısmı eser üzerinde tahrip olmuş olan Karatepe (K. 64) ve Yesemek (K. 63) orthostatlarında arabanın sadece koşum hayvanları ile tekerlek kısmı ele geçmiştir. Birer at koşulu olan bu arabalar iki tekerleklidir. Tekerlekler sekiz ispitli ve yuvarlak poyralıdır. Bu iki örneğin dışında 20 orthostat üzerinde yer alan araba betimleri incelenirken söz konusu arabaların kasa, çekiş mili, tekerlek ve dingilleri ayrı olarak ele alınıp anlatılmıştır.

Kasa: GHKK Dönemi'ne ait orthostatlarda görülen arabaların kasa yapılarında birbirinden farklı üç form görülmektedir. Örneklerin ilkinde (K. 49) arabanın kasa formu, üzerine konmuş bir kuş nedeniyle anlaşılammamaktadır. Kuş, kasanın tamamını gövdesiyle kapatmıştır. Diğer bir örnekte ise araba kasası (K. 59) kafes benzeri bir forma sahiptir. Bu iki örnek dışındaki 18 eserde arabalar (K. 50-58, 60-62, 66-71) sandık biçimli kasalıdır. GHKK'ya ait araba betimli eserlerin kasa yapıları incelenirken bu üç kasa formu esas alınarak örnekler değerlendirilmiştir.

Kuşlu Kasa: Malatya/Aslantepe'den ele geçen ortastat (K. 49) üzerinde dinsel bir sahne içerisinde betimlenen arabanın çok farklı bir görünümü vardır. Araba kasası, üzerine tünemiş bir kuş nedeniyle anlaşılammamaktadır. Kafa ve gövdesiyle araba kasasını tamamen kapatan kuş, formun anlaşılmasına olanak vermemektedir. Benzer şekilde bir araba kasası örneği Hitit İmparatorluk Dönemi'ne ait Boğazköy'den bir damga mühür baskısı (K. 48) üzerinde de görülmektedir. Bu arabanın da kasası, üzerine konan kuşun gövdesiyle tamamen kaplanmıştır.

Sandık Biçimli Kasa: Eserler üzerinde yer alan araba betimleri arasında en fazla karşılaşılan kasa formu olan sandık biçimlilere ait 18 örnek (K. 50-58, 60-62, 66-71)

bulunmaktadır. Bu formda kasa tabanı ön ve arka kenarından yukarıya doğru yükselmiş ve belli bir yükseklikten sonra düzgün bir üst kenar oluşturarak sonlanmıştır. Bu şekliyle bir sandığı anımsatan araba kasası bezemesiz ve herhangi bir elemana sahip olmayan Halaf örneği (K. 71) dışındaki beş örnekte (K. 53-56, 58) yuvarlak bezeklerle bezenmiştir. Bu tür bezemesi olmayan örneklerden yedisinde (K. 50-52, 61-62, 66, 70) araba kasasının yan yüzüne çapraz şekilde yerleştirilmiş bir çift sadak yer almaktadır. Gerek savaş gerekse av sırasında elverişli olan bu yerleştirme dışında bir başka örnekte (K. 60) kasanın her iki yan yüzünde eğik şekilde birer sadak yer almaktadır. Bu betimlemede görüldüğü kadarıyla kasanın bir yan yüzündeki sadakla “V” oluşturacak yönde bir mızrak yerleştirilmiştir. Bu tür yerleştirmelerden başka üç araba betiminde (K. 67-69) kasanın bir yan yüzünde eğik şekilde bir sadak yer almaktadır. Dört örnekte (K. 57, 67-69) ise bir mızrak kasanın yan yüzüne eğik şekilde yerleştirilmiştir. İşlevsel olarak yerleştirilen bu sadaklar (ve bir mızrak) dışında sekiz örnekte (K. 53-55, 57-58, 60-61, 66) kasanın arka dış yüzünde olasılıkla bir kalkan vardır. Kasanın arka duvarını tamamen kaplayan bombeli nesnenin, formundan dolayı bir kalkan olabileceğini düşünmekteyiz. Olasılıkla hem kasayı koruma amacıyla, hem de gerektiğinde kullanılmak üzere yerleştirilmiş olan bu kalkanlar, üç örnekte (K. 54, 57, 61) aslan başı şeklinde merkezi bir kabartmaya sahiptir. Araba betimli eserlerden 10 tanesinde (K. 50-53, 55-58, 61, 71) araba kasasının iç arka kesimine eğik şekilde yerleştirilmiş bir mızrak görülmektedir.

Sandık biçimli kasalar içerisindeki bir örnekte (K. 60) kasanın bir tutamağı vardır. Kasanın arkaya doğru yükselen yan üst kenarı, hafif oval şekilli bir açıklık meydana getirmektedir. Olasılıkla bir tutamak vazifesi gören bu açıklık, kasanın yan yüzündeki mızrak ve sadağa ulaşımında da yardımcı işlevi olmalıdır.

Kafes Benzeri Kasa: Kargamış'tan ele geçen bir orthostatta (K. 59) görülen arabanın kasası oldukça farklıdır. Söz konusu örnekte dikdörtgen şekilli kasa tabanı kubbe şeklinde yükselmiş ve yan yüzü kafes biçiminde örülmüştür. Bu şekliyle kafes benzeri kasalı olarak nitelendirilen arabanın diğer Anadolu örnekleri arasında bir benzeri bulunmamaktadır. Yer aldığı sahnedeki de anlaşılacağı üzere bu formda bir kasa, içerisindeki kişilerin dış etkenlere karşı korunması amacıyla oluşturulmuştur. Kasanın diğer yüzleri her ne kadar görünmüyorsa da onlar da benzer şekilde olmalıdır.

Çekiş Mili: Araba kasanının koşum hayvanlarıyla bağlantısını sağlayan çekiş mili, GHKK Dönemi örneklerinin birçoğunda betimlenmiştir. Çekiş mili, M.Ö. 3.-2. binyıl araba betimlemelerinde genellikle araba kasanının ön alt kısmından gelerek boyunduruğa birleşen düz, tek bir çubuk şeklinde yer almaktaydı. M.Ö. 1. binyılda GHKK Dönemi'ne ait araba betimlemeleri arasındaki üç örnekte (K. 49-50, 62) de benzer şekilde çekiş mili bulunmaktadır. Malatya-Arslantepe (K. 49-50) ile Gaziantep (K. 62) buluntusu olan örneklerde çekiş mili kasanın ön alt kısmından gelerek boyunduruğa doğru dik bir şekilde yükselir. Bir örnekte (K. 50) kasanın ön üst kenarının yüksekliğini biraz geçtikten sonra, diğer iki örnekte (K. 49, 62) ise kasanın bitimine yakın boyunduruğa doğru yönelmektedir. Çekiş mili, Malatya örneklerinde (K. 49-50) koşum hayvanlarının vücuduyla gözden kaybolurken, Gaziantep orthostatında (K. 62) koşum hayvanın gövdesinin üzerinden bir yay çizerek boyunduruğa ulaşmaktadır. Sözü edilen örneklerde çekiş mili, kasanın ön alt kısmından geldiği için bu mil, alt çekiş mili olarak adlandırılmaktadır. Alt çekiş mili betiminin yer almadığı örneklerde ise üst çekiş mili olarak nitelendirilen bir mil bulunmaktadır.

Alt çekiş milinin betimlendiği bu üç araba betiminin (K. 49-50, 62) dışında kalan diğer örneklerde, arabada kasanın ön üst kenarından boyunduruğa doğru uzanan bir üst çekiş mili bulunmaktadır. Düz bir doğrultuda olan bu mil yedi örnekte (K. 51, 57, 61, 67-70) yer almaktadır. Bunlardan Kargamış orthostatı (K. 57) üzerindeki betimlemede hiçbir örnekte karşılaşılmayan bir eklenti bulunmaktadır. Kasanın ön alt kısmından gelerek kasanın ön üst kenarıyla birleşen oval şekilli bu parçanın ne olduğu anlaşılamamıştır. Zincirli'den ele geçen bir orthostat (K. 61) üzerindeki betimlemede ise bu üst çekiş mili tıpkı kasanın üst yan kenarında olduğu gibi yan yana küçük halka bezeklerle bezenmiştir. Diğer örneklerdeki gibi düz bir şekilde değil, atın kasadan yüksek olması nedeniyle atın vücuduna bağlı olarak boyunduruğa doğru uzanmaktadır. Bunun dışında bir başka farklı uygulama, kasanın ön üst kenarından boyunduruğa doğru uzanan yarım oval biçimli üst çekiş mili, Kargamış'tan dört (K. 53, 55-56, 58), Sakçagözü (K. 60), Tell-Tayinat'tan (K. 66) ve Tell Halaf'tan (K. 71) birer orthostat üzerindeki araba betimlemesinde görülmektedir. Kargamış'tan ve Tell Halaf'tan gelen örneklerde bu yarım oval şekilli çekiş milinde herhangi bir bezeme yoksa da Sakçagözü ve Tell-Tayinat orthostatlarındakiler bezemelidir. Bunlardan Sakçagözü

mili panellerle, Tell-Tayinat mili de yan yana yerleştirilen üç rozetle bezenmiştir. Çekiş milinin bezenmesi olasılıkla arabanın gösterişli olması içindir. Hiçbir örnekte üst ile alt çekiş mili bir arada gösterilmemiştir. Ancak Tell-Tayinat orthostatında (K. 66) üstteki ucuyla eğik şekilde kasanın ön üst kenarına dayanan, çatallı olan diğer ucu ise koşum hayvanının sırt çizgisi ile son bulan bir destek çubuğu, alt çekiş milinin varlığına işaret ediyor olmalıdır.

Tekerlek ve Dingil: GHKK Dönemi'ne ait araba betimli eserler içerisinde Halaf'tan ele geçen orthostat (K. 70) dışında geri kalan örneklerin tümünde arabaların tekerlekleri net şekilde yerleştirilmiştir. Halaf arabasının (K. 70) iki tekerlekli olduğu anlaşılrsa da tekerlek tipi belirlenememiştir. Dingili, kasanın altına merkezi olarak yerleştirilmiştir. Söz konusu diğer betimlemelerdeki arabalar da iki tekerleklidir. Örnekler arasında iki farklı tekerlek tipi görülmektedir. Bunlardan ilki kompozit tekerlek tipi olup sadece Malatya-Arslantepe'den ele geçen bir orthostat (K. 49) üzerinde betimlenmiştir. Malatya örneğindeki betimlemede araba kasasının altına merkezi olarak yerleştirilmiş dingilde yer alan kompozit tekerlekler, beş parçadan meydana gelmektedir. Tekerleğin merkezinde uzun dikdörtgen bir parça ve bu parçanın her iki yanına birbiri ardı sıra yerleştirilmiş ikişer tane hilâl şekilli parçanın birleşiminden tekerlek oluşturulmuştur.

Malatya örneği dışındaki diğer arabaların ise bir çift, ispitli tekerleği vardır. İlk olarak ATKD'de karşılaşılan bu tip tekerlekler dört ispitlidir (K. 29-28, 32). EHKB ile birlikte ise altı (K. 41) ve yedi ispitli (K. 44) tekerleklere tanık olunmuştur. GHKK Dönemi'ne ait örnekler içerisinde yer alan bir arabanın (K. 62) tekerlekleri de ATKD'de görüldüğü gibi dört ispitlidir. Kasanın merkez altına yerleştirilen dingilde yer alan tekerleklerin yuvarlak bir poyrası ve kalın tekerlek çemberi vardır. İspitler farklı kalınlıkta olup bunlardan aynı hizada yer alan ikisi ince, diğer ikisi ise kalın birer çubuk şeklindedir. Dört ispitli bu tekerlek örneği dışındaki dört eserde (K. 60, 64, 66-67) yer alan betimlemelerde sekiz ispitli tekerlekler görülmektedir. Karatepe'den ele geçen örnekte (K. 64) araba kasasının eser üzerinde tahrip olmasından dolayı emin olunamayan ama büyük olasılıkla kasanın merkez altına yerleştirilmiş bir dingilde yer alan tekerlekler Sakçagözü (K. 60), Tell-Tayinat (K. 66) ve Tell-Halaf (K. 67) örneklerinde kasanın arka uç kısmına yerleştirilmiş dingillerde gösterilmektedir. Söz

konusu bu dört örnekteki tekerleklerin içte ince, dışta kalın bir çemberi ve yuvarlak poyraları vardır. Sakçagözü (K. 60), Karatepe (K. 64) ve Tell-Halaf (K. 67) örneklerindeki tekerleklerde tümü aynı kalınlıkta olan ispitler yer alırken Tell-Tayinat (K. 66) tekerleklerinin, tekerlek çemberinden poyraya doğru kalınlaşan ve tekerleğe adeta bir yıldız görünümü veren ispitleri vardır.

Dört ve sekiz ispitli tekerleklerin yanı sıra ilk olarak EHKD’de görülen altı ispitli tekerleklerle, GHKK’ya ait 14 örnekte (K.50-59, 61, 68-69, 71) de rastlanmaktadır. Bu örneklerin altısında (K. 50, 59, 61, 68-69, 71) tekerlekler, kasanın merkez altına yerleştirilmiş dingillerde yer alırken, sekizinde (K. 51-58) kasanın arka uç kısmına yerleştirilmiş dingillerde gösterilmektedir. Altı ispitli bu tekerlekler içte ince ve dışta kalın çemberli ve yuvarlak poyralıdır. Malatya örneği (K. 52) dışındaki tekerleklerin ispitleri eşit kalınlıktayken, Malatya orthostatı üzerindeki tekerleğin ispitleri Tell-Tayinat tekerleğine (K. 66) benzer şekilde tekerlek çemberinden poyraya doğru kalınlaşan ve tekerleğe adeta bir yıldız görünümü veren bir biçimdedir. Bir örnekte (K. 57) ise ispitlerin poyraya girdikleri yerde boru şeklindeki eklenti olasılıkla ispitlerin dayanıklılığını artırmada kullanılan metal nesnelere anlatımı olmalıdır.

Yesemek orthostatındaki (K. 63) betimlemede yer alan arabanın bir çift tekerleğindeki ispitler net şekilde görülemese de olasılıkla sekiz tanedir. Tekerlek poyraları yuvarlaktır. Betimlemede eserin eksik ele geçmiş olmasından dolayı kasa kısmı bulunmayan arabanın tekerleklerinin kasanın altına merkezi olarak yerleştirildiği düşünülmektedir.

2.3.1.2. Heykel Altılığında Görülen Araba Betimi

GHKK’ya ait orthostatlar dışında Adana-Çine’den ele geçen bir heykel altılığı¹⁴¹ (K. 65) üzerinde de bir araba betimlemesi bulunmaktadır. Söz konusu arabanın tekerlek ve koşum hayvanları dışında kasa, çekiş mili gibi herhangi bir elemanı eser üzerinde belirtilmemiştir. Betimlemede kasası bulunmayan bu araba iki tekerleklidir. Tekerlekler kalın çemberli olup sekiz ispitlidir. Tümü eşit kalınlıkta olan

¹⁴¹ Özyar 2011, 371.

ispitler yuvarlak bir poyrada bir araya gelmektedir. Koşum hayvanı bir çift boğa olan ispitli tekerlekli bir araba betimi ile bu örnekte karşılaşılmaktadır. M.Ö. 3. binyıla ait minyatür arabaların birçoğunda boğa koşulu olmasına rağmen söz konusu dönem arabalarında ispitli tekerlekler yoktu. M.Ö. 2. binyıla ait betimlemelerde boğalar yekpare, kompozit disk ve çapraz-çubuk tekerlekli arabalara koşulmuş olarak gösterilmişti. GHKK'ya ait bu örnekte ise boğa koşulu bir arabada ilk kez ispitli tekerlekler görülmektedir. Bu özelliği açısından eser önem taşımaktadır.

2.3.2. Urartu Krallığı Dönemi

M.Ö. 9. ve 7. yy'lar arasında Doğu Anadolu'da büyük bir krallık olarak varlık sürdüren Urartular bu gücünü büyük oranda askeri başarıdan almaktaydı. Krallığın söz konusu askeri başarıları, yeni topraklarda sağlanan egemenlikten başka sanatsal alanda ortaya çıkarılan eserlere de yansımıştır. Sistemli ve çoğunlukla da kaçak kazılar sonucu ortaya çıkarılan yüzlerce eser hem krallık sanatını hem de egemenliğin yaşandığı topraklardaki yaşantıyı günümüze başarılı bir şekilde aktarmaktadır. Gün yüzüne çıkartılan eserlerden üzerine araba betimi işlenmiş olan örnekler ise özellikle tez çalışmamız sebebiyle ilgi alanımıza girmektedir. Urartu Krallığı'na ait üzerinde araba betimi bulunan kemer, miğfer, at pektoralı (at göğüslüğü), at pendantif parçası, levha ve mühür baskısı olmak üzere 22 eser tez çalışmasında incelenmeye çalışılmıştır. Bu eserler üzerinde yer alan betimlemelerden metal yüzeylere işlenenler malzemenin alttan kabartılıp üstten sivri uçlu bir alet ile çizilmesi sonucu oluşturulmuştur.

2.3.2.1. Kemer ve Kemer Parçalarında Görülen Araba Betimleri

Tez çalışmasının kapsamında Urartu Krallığı'na ait araba betimli 14 kemer ve kemer parçası değerlendirilmiştir. Söz konusu kemer ve kemer parçaları üzerlerine işlenen araba betimleri görsel zenginlikte anlatımlara sahiptir. Sadberk Hanım

Müzesi'nde bulunan tunç bir kemere ait iki parça (K. 84)¹⁴², üzerine işlenen araba ve bu arabanın yer aldığı sahne açısından diğer örneklerden çok daha farklı ve önemli bir yere sahiptir. Kemer üzerindeki kazan betiminin, Altın-tepe kazanına tamamen benzemesinden dolayı Anlağan tarafından kemer II. Arğışti (M.Ö. 713-685) dönemine tarihlendirilmektedir¹⁴³. Şu anda İsrail'deki özel bir koleksiyonda yer alan, tamamına yakını korunmuş bir kemer (K. 85) üzerine betimlenen araba ile bu örneğe benzer niteliktedir.

Elazığ Müzesi'ne satın alma yoluyla kazandırılmış dört parça halindeki tunç Urartu kemerinin (K. 83) iki ucu sağlam olup sadece ortadan bir kısmı eksiktir. Kemer, 0.5 cm genişliğindeki tunç bir levhanın alttan kabartılıp, ayrıntıların üstten sivri bir kalemle çizilmesiyle bezenmiştir. Dış kenarda ise madeni kemeri, deri ve kumaş gibi astara tutturmak için düzenli aralıklarla açılmış delikler bulunmaktadır. Sevin, söz konusu kemer parçasının bezeme elemanlarını Asur eserleri ile karşılaştırarak kemerin M.Ö. 7. yy'ın ortalarından hemen sonraya tarihlenmesi gerektiğini öne sürmektedir¹⁴⁴.

Kemer ve kemer parçalarında görülen arabaların parçaları ve özellikleri şunlardır;

Kasa: Üzerine araba betimleri işlenmiş Urartu kemer ve kemer parçalarından 14'ü tez çalışmamızın kapsamında ele alınmıştır. 12 kemer parçası (K. 72-83) üzerine betimlenen arabalar sandık biçimli ufak kasaları vardır. İki örnek (K. 84-85) ise kasanın üstü kapalı arabalar sergilemektedir.

Sandık Biçimli Kasa: Tez çalışmamızda sandık biçimli kasalı araba betimlemelerinin yer aldığı 12 Urartu tunç kemer ve kemer parçası (K. 72-83) ele alınmıştır. Profilden betimlenen arabaların kasaları düz bir doğrultuda uzanan tabanlarının, kenarlardan dik bir şekilde yukarıya doğru yükseltilmesiyle oluşturulmuştur. Kasaların üst yan kenarları ise düz bir görünüme sahip değildir. Dört örnekte (K. 75, 77, 79, 81) kasanın

¹⁴² Van-Erciş'ten geldiği belirtilen bu eser 1994 yılında satın alınarak müzeye kazandırılmıştır. Bkz. Anlağan 1998, 51.

¹⁴³ Anlağan 1998, 58.

¹⁴⁴ Sevin 2003b, 209, 213.

üst yan kenarları, kasanın ön kısmından arkaya doğru hafifçe yükselmekte ve arkada yukarıya doğru çıkıntı yapan bir oluşum meydana getirmektedir. Böylesine bir oluşum tunçtan bir at pandantif parçası (K. 89), iki göğüslük (K. 87-88) ve bir miğfer (K. 86) üzerinde yer alan araba betimlerinde de görülmektedir. Kasanın yan üst kenarının arka kısmının böylesi bir yükseklik farkına sahip olması olasılıkla kasaya binecek kişilerin tutunması için yapılmış olmalıdır.

Sekiz örnekte (K. 72-74, 76, 78, 80, 82-83) ise kasaların üst yan kenarları, ön ve arka uçta yüksek ve sivri iken merkeze doğru alçalmış ve böylece kasaların üst yan kenarları yayvan bir görünüm kazanmıştır. Alçakta kalan orta kesim ile ön ve arka uçlardaki yükseklik, fark edilir bir orandadır. Bir örnekte (K. 82) kasanın üst yan kenarındaki yayvanlık çok azdır. Ayrıca bu betimlemede kasanın yan duvarının üst ve her iki yan kenarı ince bir şeritle çevrilmiştir. Bunun dışında kasanın yan duvarı, eşit aralıklarla yerleştirilmiş yatay, üç ince bant ile bezenmiştir. Aynı şekilde bir bezeme bir başka örnekte (K. 83) de görülmektedir.

Örnekler birinde (K. 75) araba profilden betimlenmiş olmasına rağmen kasanın ön kısmının bir bölümü de görülebilmektedir. Kasanın üst kenarları ince bir şeritle üç kenardan çevrilmiştir. Bu görünüm kasanın kenarlarının, kasanın geri kalan kısmına göre daha kalın bir yapıda olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Kasanın yan duvarının, üst ve her iki yan kenarının ince bir şeritle çevrilmesi üç örnekteki (K. 74, 80, 81) arabalarda da görülmektedir. Bu oluşum orijinalinde kasanın metal eklemesini gösteriyor olabilir.

Üstü Kapalı Kasa: Urartu tunç kemer ve kemer parçası örnekleri içerisinde yer alan iki eser (K. 84-85) üzerinde betimlenmiş olan arabalar gerek formları ve koşum hayvanları gerekse yer aldıkları sahneler açısından farklılık göstermektedir. Her iki örnekte yer alan arabalar üstü kapalı bir kasaya sahiptir. Sadberk Hanım Müzesi'nde sergilenmekte olan kemer parçası (K. 84) üzerinde betimlenen arabanın kasa tabanı kareye yakın bir formda olup kenarlarından yukarıya doğru yükseltilecek üzeri alçak kubbe benzeri bir elemanla kapatılmıştır. Kasanın üstündeki bu kısım yan yana ve bir çift ince çizgiyle yapılmış zigzag motifleri sırasından oluşan ve üst üste yerleştirilmiş üç friz ile bezenmiştir. Gerek kasanın üst örtüsünün kenarları gerekse kasanın yan

yüzünde yer alan pervazlar, yan yana yerleştirilmiş nokta şeklinde bir bezeme ile süslenmiştir. Bunlar ve kasanın üst örtüsündeki zigzag motifli frizler, gerçekte kasaya sabitlenmiş madeni şerit plakaların işareti olabilir¹⁴⁵. Betimlemede kasanın yan yüzüne yerleştirilmiş dikey, ince ve nokta bezemeli bir bant ve bu bantın ortasından geçen diğer bir ince bant bulunmaktadır. Bunlar olasılıkla pervazların betimi olmalıdır.

Üstü kapalı kasası olan diğer araba betimi (K. 85) ise İsrail'de özel bir koleksiyonda yer almaktadır¹⁴⁶. Profilden betimlenmiş olan arabanın kasası, kare bir kasa tabanının, kenarlarından yükselerek üzerinin kubbe gibi yarı oval bir şekilde kapatılması ile oluşturulmuştur. Kasanın üst örtüsünün kenarları, küçük yuvarlak motif zinciriyle kuşatılmıştır. Kasanın betimlemede yer alan yan duvarı, en üst kısımdan itibaren eşit aralıklarla yerleştirilmiş, içerisi çift çizgi ile yapılmış zigzag sırasıyla bezenmiş üç frize sahiptir. Bu frizleri birbirinden ayıran iki friz ise yan yana yerleştirilmiş rozetler ile bezenmiştir. Zigzag ve rozet bezekleri olan frizler bir çift ince çizgi ile birbirlerinden ayrılmaktadır. Üstü kapalı olan her iki araba ya üst örtüsü ya da yan duvarı, bezeli bir şekilde gösterişli bir görünümü vardır.

Çekiş Mili: Kemer ve kemer parçaları üzerine işlenen arabaların çekiş mili dokuz örnekte (K. 74-75, 77, 80-85) görülmektedir. Söz konusu betimlemelerde çekiş mili, araba kasasının ön alt kısmından gelmekte ve yumuşak bir şekilde kasanın önünde yükselmektedir. Hafif bir yükseltiden sonra ileriye doğru uzanan mil, koşum hayvanlarının arasında gözden kaybolmaktadır. Kalın bir çubuk görünümünde olan bu alt çekiş mili betimlemesinin dışında, dört örnekte (K. 75, 81-83) kasanın ön üst kenarından boyunduruğa doğru düzgün şekilde uzanan üst çekiş mili vardır. GHKK'ya ait araba betimlemelerinde oval veya düz bir şekilde karşılaşılan bu üst çekiş mili, Urartu Krallığı'na ait kemer ve kemer parçaları üzerindeki betimlemelerde halat benzeri bir yapıdadır. Alt ve üst çekiş milleri arasında destek sağlayan çubuk ise Geç Hitit kültüründe Tell Tayinat'tan (K. 66) bir örnekte görülürken Urartu Krallığı'nda beş kemer ve kemer parçası (K. 75-76, 81-83) üzerinde yer almaktadır. Söz konusu örneklerde kasanın önünde çapraz şekilde, üst ucu kasanın ön üst kenarına, alt ucu ise alt çekiş miline dayanan bir destek çubuğu görülmektedir.

¹⁴⁵ Anlağan 1998, 53.

¹⁴⁶ Ziffer 2002, 645.

Tekerlek ve Dingil: Urartu Krallığı'na ait araba betimlemelerinin yer aldığı kemer ve kemer parçası örneklerindeki arabaların tümü iki tekerleklidir. Kasanın arka uç kısmına yerleştirilen dingillerde (K. 84'de dingil kasanın arka uç kısmına yakın yerleştirilmiş) yer alan tekerlekler sekiz örnekte (K. 74-77, 80, 82-84) sekiz ispite, dört örnekte (K. 72-73, 78, 81) ise altı ispite sahiptir. Sekiz ve altı ispitli tekerleklerin kullanıldığı arabaların dışında bir örnekte (K. 79) ise tekerleklerin ispit sayısı anlaşılamamaktadır. Dingilin, kasa tabanının altına merkezi olarak yerleştirilmiş olduğu bir kemer örneğinde (K. 85) ise ispitlerin sayısı, kasanın bezemesinden dolayı tam olarak anlaşılamamakla birlikte altı ya da sekiz olmalıdır. Örneklerde yuvarlak bir poyrada bir araya gelen ispitlerin bağlı oldukları tekerlek çemberleri, betimlemelerden anlaşıldığına göre 11 örnekte (K. 72-75, 78-85) tek ve kalın iken iki örnekte (K. 76-77) ise dışta kalın, içte ince olmak üzere ikilidir.

2.3.2.2. Miğferde Görülen Araba Betimleri

Gaziantep Müzesi'nde bulunan tunç Urartu miğferi (K. 86) günümüze oldukça yıpranmış bir durumda ulaşmıştır¹⁴⁷. Dövme tekniği ile yapılan eser üzerindeki figürler, Taşyürek'e göre Karmir-Blur'dan ele geçen Urartu miğferlerindeki figürlerle ve özellikle II. Sarduri miğferi ile yakın benzerlikler gösterdiği için miğfer, M.Ö. 8. yy. ortalarına tarihlendirilmektedir¹⁴⁸.

Miğferde görülen arabanın parçaları ve özellikleri şunlardır;

Kasa: Gaziantep miğferi (K. 86) üzerinde yer alan arabalar kasa, tekerlek, koşum hayvanları ve taşıdığı kişilerle birlikte profilden betimlenmiştir. Arabaların kasaları sandık biçimli bir forma sahiptir. Kasaların taban kısmı, merkeze doğru çok hafif bombeli olup kenarlarından dik bir şekilde yukarıya doğru yükselmektedir. Eser üzerinde profilden betimlendiği için görülebilen sağ yan duvar, yatay şekilde ve belirli aralıklarla üst üste yerleştirilmiş iki ince bant ile bezenmiştir. Bu bantlar iki ince çizginin yan yana çok az bir aralıkla yerleştirilmesinden oluşmuştur. Aynı şekilde bir bant, kasanın sağ yan duvarını dört kenarından çevirmektedir. Kasanın sağ yan

¹⁴⁷ Taşyürek 1974, 179.

¹⁴⁸ 1973 yılında satın alma yoluyla müzeye kazandırılmış. Bkz. Taşyürek 1974, 179.

duvarının üst kenarı ise düzgün olmayıp kasanın ön kısmından arkaya doğru yükselmektedir. Kasanın üst yan kenarının arka kısmı, bu yükselmeden dolayı bombeli bir görünüm kazanmıştır. Bu oluşum olasılıkla arabaya kasanın arka kısmından binecek kişilerin tutunabileceği bir eleman görevi de görmektedir.

Çekiş Mili: Miğfer üzerinde betimlenmiş olan arabaların çekiş mili görülmemektedir.

Tekerlek ve Dingil: Gaziantep miğferinde yer alan araba betimlerinde tekerlekleri döndüren dingil, kasanın arka uç kısmına yerleştirilmiştir. Arabalar iki tekerlekli olup tekerlekler kalın bir çemberlidir. Tekerleğin merkezine yerleştirilmiş yuvarlak poyradan gelen ispitler tekerlek çemberine ulaşmaktadır. İspitler çok ince birer çizgi şeklinde betimlenmiştir. Miğfer üzerindeki betimlemenin merkez kısmında yer alan iki arabanın tekerlekleri beş ispitli gösterilirken betim alanının sağ ve sol kısımlarındaki arabaların tekerlekleri ise altı ispitlidir. Gaziantep miğferi üzerinde betimlenen arabalar bu şekliyle diğer eserler üzerinde görülen Urartu arabalarına kasa ve tekerlek bakımından benzer niteliktedir.

2.3.2.3. At Pectorali/Göğüslük Parçalarında Görülen Araba Betimleri

At pektoralı/göğüslük Urartu kültüründe korunma ve daha çok törensel bir süs elemanı olarak kullanılmaktaydı. Bunlar arasında bezemesiz örneklerden başka değişik konuların işlendiği bezemeli örnekler de bulunmaktadır. Üzerinde profilden işlenmiş araba betimlerinin yer aldığı iki adet Urartu at pektoralı/göğüslük parçası (K. 87-88) bulunmaktadır. Her iki eserin de çok tahrip olmuş bir şekilde ele geçmiş olmasına rağmen bunların sağlam kalan parçaları Urartu arabaları hakkında yeterli bilgi edinmeye olanak sağlamaktadır. Örneklerden ilki (K. 87) buluntu yeri bilinmemekle birlikte 1980 yılında Van Müzesi'ne satın alma yoluyla kazandırılmıştır. Söz konusu tunç göğüslük parçası, kavisli bir forma sahip olup sağlam durumdaki üst kenarında deri ya da kumaş üzerine eklenmesine yarayan, küçük delikler yer almaktadır. Tunç göğüslük parçasının üzerindeki figürler alttan vurularak ön yüzde oluşturulan kabartma ve ön yüzde yapılan kazıma bezeme tekniğiyle işlenmiştir. Eser

üzerindeki bezemelere dayanılarak, parçanın III. Tiglath-pleser (M.Ö. 745-727) dönemi veya hemen sonrasında üretilmiş olabileceği önerilmiştir¹⁴⁹. Bu görüşü destekleyen özellikler ise Asur kralı III. Tiglatpleser döneminde ortaya çıkan kelepçelerle güçlendirilmiş sekiz ispitli büyük tekerleklerin bu örnekte yer almasıdır. Ayrıca savaş arabasında tamamen çubuk veya halat şeklindeki parça ile at kuyruk püsküllerinin topuz şeklinde bağlanması gibi Erken Yeni Asur özelliği olan ve Asur kralları II. Sargon (M.Ö. 722-705), Sanherib (M.Ö. 704-681) ve Asurbanipal (M.Ö. 668-627) dönemlerinden bilinen özelliklerin de bu betimlemede görülmemesidir¹⁵⁰. Diğer pektoral parçasının (K. 88) üzerindeki figür ve motiflerin işleniş şekli önceki esere (K. 87) benzer bir yapı sergilemektedir¹⁵¹.

Pektoral üzerinde betimlenen arabaların parçaları ve özellikleri şu şekildedir;

Kasa: Urartu Krallığı'na ait at pektoralı parçalarından ilki (K. 87) üzerinde betimlenmiş olan arabaların sandık biçimli kasaları vardır. Kasa, paravanların taban kenarlarından dik bir şekilde yukarıya doğru yükseltilmesiyle oluşturulmuştur. Profilden betimlenen arabanın eser üzerinde yer alan sol yan duvarı, bu görünümüyle kareye benzer bir form sergilemektedir. Kasanın üst kenarı ise önden arkaya doğru düz bir şekilde ilerlerken arka uç kısmında yukarıya doğru biraz meyilli olarak betimlenmiştir. Kasanın yan üst kenarına merkezi olarak ters "U" şeklinde bir tutamak eklenmiştir. Kasadaki figürün tutunmasına olanak sağlayan bu eleman net olmamakla birlikte Çavuştepe'den tunç levha parçası (K. 91) üzerinde betimlenen arabanın kasasında da görülmektedir. Söz konusu at pektoralı (K. 87) üzerinde yer alan arabanın kasasının dış yan yüzüne çapraz şekilde bir çift sadak yerleştirilmiştir. Savaşta yarar sağlayacak olan bu işlevsel yerleştirmeden başka kasanın arka dış yüzünde olasılıkla bir kalkan yer almaktadır. Betimlemeden anlaşıldığı kadarıyla kalkanın merkezinde plastik bir bezeme bulunmakta ve kalkanın kenarı boynuz gibi sivri ve içe doğru kıvrıktır.

Bir diğer at pektoralı parçası (K. 88) üzerinde betimlenen savaş arabasının kasası da önceki örnekte (K. 87) görüldüğü gibi sandık biçimli bir formdadır. Kasanın

¹⁴⁹ Çavuşoğlu 2010, 67-68, 71-72.

¹⁵⁰ Çavuşoğlu 2010, 71-72.

¹⁵¹ Baş 2008, çiz. 40. Pektoralin buluntu yeri ve bulunduğu müze belirtilmemiştir.

sol üst kenarı önden arkaya doğru düz bir doğrultuda ilerlerken arka uç kısmı yukarıya doğru hafif meyilli bir şekil almıştır. Araba kasası formuyla bir önceki örneğe (K. 87) benzer bir yapıdadır.

Çekiş Mili: Urartu Krallığı'na ait araba betimli at pektoralı parçalarından ilki (K. 87) üzerinde betimlenmiş olan arabanın çekiş mili, eser üzerinde net bir şekilde yer almaktadır. Bu örnekte kasanın ön alt kısmından gelen çekiş milinin, betimlemeden kasanın altında dingile kadar uzandığı anlaşılmaktadır. Böylece dingilden geldiği söylenebilecek çekiş mili, kasanın önünde yumuşak bir şekilde yükselmektedir. Çekiş mili, kasa tabanından gelip yükselmeye başladığı yerde üçlü bir bileziğe sahiptir. Bu bilezikli yapıdan sonra ise yumuşak bir şekilde yükselerek kasanın önünde ilerlemekte ve koşum hayvanlarının arasında gözden kaybolmaktadır. Bu örnekte çekiş mili, kalın tekli bir çubuk görünümündedir. Bu alt çekiş milinin dışında kasanın üst ön kısmından boyunduruğa uzanan oval şekilli bir eleman yer almaktadır. Tam olarak işlevinin ne olduğu bilinmemekle birlikte üst çekiş mili olarak tanımlanabilecek olan bu eleman eşit aralıklarla yerleştirilmiş üç tane, yan yana dikine üçlü ince çizgilerle bezenmiştir. Bu üst çekiş milinin, kasanın ön üst kısmındaki başlangıç yerinden alt çekiş milinin merkezine çapraz şekilde dayanan ve üstte kalan ucu çatallı bir destek çubuğu bulunmaktadır. Böylesine bir destek çubuğunun varlığı, arabanın tekli bir mil tarafından çekildiğinin ve üstteki elemanın da sabit şekilde bir üst çekiş mili olduğunun göstergesi olabilmektedir.

Diğer pektoral parçası (K. 88) üzerinde betimlenen arabanın alt çekiş milinin eser üzerinde çok az bir kısmı görülmektedir. Kasanın önünde ortaya çıkan ve çapraz bir şekilde kasanın önünde ilerleyerek koşum hayvanlarının arasında betimlenmediği için görülmeyen mil, olasılıkla kasanın ön alt kısmından gelmektedir. Bir önceki örnekte de olduğu gibi yine kasanın ön üst kısmından boyunduruğa doğru uzanan oval şekilli bir eklenti bulunmaktadır. Üst çekiş mili olarak adlandırılan bu eleman, eşit aralıklarla yerleştirilmiş üç tane yan yana dikine ikili ince çizgilerle bezenmiştir. Üst kenarı ise yumru bezemelerle süslenmiştir. Üst ucu çatallı kısa bir destek çubuğu, önceki örnekte (K. 87) olduğu gibi kasanın ön üst kenarı ile alt çekiş milinin orta yerine çapraz şekilde yerleştirilmiştir.

Tekerlek ve Dingil: Araba betimli at pektoralı parçalarından her ikisi (K. 87-88) üzerinde yer alan arabalar iki tekerleklidir. Kasanın arka uç kısmına yerleştirilen bir dingile bağlı tekerlekler, ilk örnekte (K. 87) sekiz ispitli ve dışta kalın içte ince olmak üzere iki çemberlidir. Tekerlekler eşit aralıklarla yerleştirilmiş dikdörtgen dört kalın kelepçeyle güçlendirilmiştir. Yuvarlak poyradan içteki ince tekerlek çemberine ulaşan ispitlerin her biri eşit kalınlıkta olup poyradan çembere doğru kalınlıkları azalmaktadır. İspitlerin poyra ile birleştikleri yerde dikdörtgenimsi bir oluşum vardır. Bu olasılıkla ispitlerin poyraya girdikleri yerde sağlamlıklarını artırmak için ispitlerin geçtiği metal malzemeyi işaret ediyor olmalıdır. Diğer at pektoral parçasındaki (K. 88) tekerleklerin ise altı ispiti ve kalın bir çemberi vardır. Yuvarlak poyradan çembere ulaşan ispitlerin her biri eşit kalınlıkta olup ince birer çubuk biçimindedir.

2.3.2.4. At Pandantif Parçasında Görülen Araba Betimleri

Urartu Krallığı'na ait araba betimli eserler arasında yer alan tunç bir disk parçası (K. 89) atlara takılan bir pandantif parçasıdır¹⁵². Buluntu yeri bilinmemekle birlikte Doğu Anadolu bölgesinden ele geçtiği öne sürülen¹⁵³ at pandantif parçası şu anda Almanya'daki Karlsruhe Badisches Landes Museum'da sergilenmektedir¹⁵⁴. Diskin çevresini kuşatan bir friz içerisinde birbirinin ardı sıra ve profilden betimlenmiş savaş arabaları yer almaktadır.

Pendantif parçasında görülen arabaların parçaları ve özellikleri şöyledir;

Kasa: Tunç at pandantif parçası (K. 89) üzerinde betimlenmiş olan Urartu savaş arabalarının kasaları sandık biçimli bir formdadır. Araba kasası, paravanların taban kenarlarından dik bir şekilde yükseltilmesiyle oluşturulmuştur. Profilden verildiği için sadece sağ yan duvarı görülen kasanın üst kenarı önden arkaya doğru yükselmektedir. Kasanın sağ yan duvarının üst kenarının arka kısmında bu yükselmeden dolayı bombeli bir görünüm meydana gelmiştir. Böylesine bir oluşum diğer birçok Urartu Krallığı Dönemi araba betimlerinde de rastlanıldığı gibi arabaya kasanın arka

¹⁵² Salvini 2006, 185.

¹⁵³ Calmeyer-Seidl 1983, 105.

¹⁵⁴ Calmeyer 1991, 318.

kısından binecek kişilerin tutunması için bir tutamak işlevi taşıyor olabilir. Ayrıca kasanın sağ yan duvarı, birbirine paralel iki ince çizgiyle ikiye bölünmüştür. Kasanın yan duvarının arka yarısını ön yarısından ayıran ince bir bant oluşturan bu iki çizginin arası noktalarla bezenmiştir. Arka yarının üst ve sol kenarı da ince bir çizgiyle çevrilip bir bant oluşturulmuş ve aynı bezeme burada da uygulanarak kasanın sağ yan duvarının arka yarısı adeta çevrelenmiştir. Olasılıkla kasa üzerinde noktalarla doldurulmuş bantlar şeklindeki uygulama, gerçekte kasanın daha sağlam olması için kasaya sabitlenen metal malzemeyi işaret etmektedir. Eser üzerinde betimlenmiş Urartu savaş arabalarından ikisinde kasanın yan duvarının diğer yarısında ise çapraz şekilde yerleştirilmiş ve birbirine paralel iki ince çizgiden oluşan bir bant yer almaktadır. Bu şekilde bir gösterim bezemeden ziyade olasılıkla bir sadağı işaret etmektedir. Gerek kasadaki savaşçı figürün ok ve yay kullanması gerekse hem GHKK hem de bazı Urartu Krallığı eserlerinde benzer şekilde yerleştirilmiş sadakların varlığı, söz konusu betimin bir sadağa ait olabileceği fikrini güçlendirmektedir.

Çekiş Mili: At pendentif parçası (K. 89) üzerinde betimlenen Urartu arabalarından biri dışında diğerlerinde çekiş miline dair bir işaret bulunmamaktadır. Söz konusu Urartu arabasının ise çekiş milinin çok az bir kısmı eser üzerinde görülebilmektedir. Kasanın ön alt kısmından gelen çubuk şeklindeki çekiş mili kasanın önünde düz bir doğrultuda ilerleyerek koşum hayvanlarının arasında betimlenmediği için görülmemektedir. Alt çekiş mili olarak adlandırılan bu mil dışında kasanın ön üst kısmından, boyunduruğa doğru uzanan ve üst çekiş mili olarak düşünülen oval bir eklenti vardır. Bu milin üst kenarı ince bir bant ile sınırlandırılmış ve milin üzeri yan yana dikine yerleştirilmiş ikili ince çizgiler ile bezenmiştir.

Tekerlek ve Dingil: Pendentif parçası (K. 89) üzerinde betimlenen arabalar iki tekerleklidir. Araba kasasının arka uç kısmına yerleştirilen bir dingilde yer alan tekerleklerin kalın çemberi, bu çemberden poyraya uzanan altı tane ispiti vardır. İspitler belirli aralıklarla yuvarlak poyraya yerleştirilmiş olup poyrayla birleşme yerlerinde kısa boru şeklinde bir görünüme sahiplerdir. İspitlerin geri kalan kısmı ise söz konusu kısımdan daha ince bir yapıdadır. Bu oluşum gerçekte, olasılıkla ahşap olan ispitlerin dayanıklılıklarını artırmak için poyraya yakın, metal bir malzeme ile kaplandığını işaret etmektedir.

2.3.2.5. Tunç Levhalarda Görülen Araba Betimleri

Urartu Krallığı'na ait araba betimlerinin yer aldığı eserler içerisinde iki tunç levha (K. 90-91) bulunmaktadır. Bu levhaların işlevleri tam olarak anlaşılmasa da Urartu Krallığı arabaları hakkında bilgi vermeleri açısından önem taşımaktadırlar.

Levhalarından ilkinin (K. 90) Doğu Anadolu Bölgesi veya Kuzeybatı İran'dan ele geçtiği bildirilmiş ve satın alma yoluyla New York Metropolitan Museum of Art'a kazandırılmıştır¹⁵⁵. Levhanın üzerinde çekiçle işlenmiş ve kasa, çekiş mili, tekerlek ve koşum hayvanlarıyla birlikte profilden verilmiş bir araba betimi yer almaktadır. Üst sağ köşesi kayıp olan levhanın üst ve alt kenarı kullanım amacından dolayı kesilmiş veya kırılmıştır. Levhanın dış sınırı boyunca açılmış delikler, levhanın başka bir nesneye eklendiğini, diğer yandan levhanın üst sol köşesindeki bir delik parçası ise onun orijinalde daha büyük bir parça olduğunu göstermektedir. Eser üzerindeki, içerisinde birer araba betiminin yer aldığı üst üste iki panelden ilkinin dış bezemesinin üst ve alt kısmına çivi yazısı ile yazılan bir yazıt bulunmaktadır. "Argiştî'nin silah deposundan" ifadesinin yer aldığı yazıtta, eğer bahsedilen Argiştî, bu ismi ilk kullanan Urartu kralı ise o zaman levhanın tarihi I. Argiştî'nin krallık yıllarına yani M.Ö. 786/780-764/756, eğer Argiştî bu ismi taşıyan ikinci kralı ise o halde levha M.Ö. 714-685'e ait olmalıdır¹⁵⁶.

Diğer tunç levha (K. 91) ise 1963 yılında Çavuştepe'den ele geçmiş ve şu anda Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir¹⁵⁷. Oldukça tahrip olmuş durumdaki levha üzerinde yer alan her iki frizde profilden betimlenmiş savaş arabası betimleri vardır.

Tunç levhalarda betimlenen araba parçaları ve özellikleri şunlardır;

Kasa: Urartu Krallığı'na ait araba betimli tunç iki levhadan ilkinin (K. 90) üzerinde betimlenmiş olan Urartu arabasının kasası sandık biçimlidir. Tüm elemanlarıyla

¹⁵⁵ <http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/1976.5>; Erişim: 17 Şubat 2011, 17:15.

¹⁵⁶ Muscarella 1988, 428.

¹⁵⁷ Bilgiç-Öğün 1964, 116.

profilden betimlenmiş olan arabanın eser üzerinde görülen sol yan duvarı, kasanın düz bir tabandan dik bir açıyla yükselip kareye yakın bir form kazandıktan sonra sonlandırılmasıyla oluşturulduğunu göstermektedir. Kasanın sol yan duvarının üst kenarı, merkeze doğru alçalıp yayvan bir görünüm kazanmıştır. Kasa tabanının etrafını çeviren paravanlardan kasanın sol yan duvarını oluşturmuş olanı, kenarlar boyunca yan yana çizilen ve merkeze doğru devam eden düz ince çizgiler ile bezenmiştir. Bu çizgiler yan paravanın ortasında ufak bir kare bezeme meydana getirmiştir. Gerçekte bunlar olasılıkla ahşap olan araba kasasının dayanıklılığını artırmak amacıyla ahşabın üzerine eklenmiş metal parçalardır.

Şu anda Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmekte olan diğer eser (K. 91) ise oldukça yıpranmış olduğu için arabayla ilgili detaylar net şekilde anlaşılammaktadır. Buna rağmen araba, genel hatlar açısından tanımlanabilmektedir. Bir önceki örnekte olduğu gibi bu levha üzerine betimlenmiş araba da sandık biçimli bir kasalıdır. Profilden verilmiş olan arabanın kasası düzgün bağlantılı olup kasanın sol yan duvarı, kare şekil oluşturmuştur.

Çekiş Mili: Urartu Krallığı'na ait ilk tunç levha (K. 90) üzerinde betimlenmiş olan arabanın kasası ile koşum hayvanları arasındaki bağlantıyı sağlayan çekiş milinin, eser üzerinde çok az bir kısmının betimi görülmektedir. Profil görüntüsüne göre kasanın ön alt kısmından olasılıkla dingilden gelen çekiş mili, kasanın önünde yumuşak bir şekilde yükselmekte ve hemen sonrasında ise sola doğru yönelerek koşum hayvanlarının arasında gözden kaybolmaktadır. Olasılıkla düz, tek bir çubuk halinde boyunduruğa doğru uzanıp onunla birleşmektedir. Söz konusu bu alt çekiş milinin dışında kasanın ön üst kısmından boyunduruğa doğru düz çizgi halinde uzanan ikili halat benzeri bir üst çekiş mili yer almaktadır. Diğer tunç levha (K. 91) üzerinde betimlenmiş olan Urartu arabasının çekiş mili de kasanın ön alt kısmından, olasılıkla dingilden gelmekte ve öne, koşum hayvanlarının arasına doğru uzanmaktadır. Bu nedenle çekiş mili görülememektedir.

Tekerlek ve Dingil: Urartu Krallığı'na ait her iki tunç levha üzerinde betimlenmiş olan Urartu arabaları, diğer Urartu araba örneklerinde görüldüğü gibi iki tekerleklidir. Araba kasasının arka uç kısmına yerleştirilen bir dingile bağlı olan her iki tekerlek, ilk

örnekte (K. 90) dışta kalın, içte ise ince birer çember ile kuşatılmıştır. Yuvarlak tekerlek poyrasından iç çembere ulaşan ispitler sekiz tane olup her biri, aralarında çok az bir boşluk bırakarak yan yana yerleştirilmiş iki ince düz çizgi ile oluşturulmuştur. İspitlerin kalınlıkları birbirine tam olarak uymamaktadır. Diğer levhada (K. 91) ise tekerlekler kalın tek çemberli ve sekiz ispitlidir. Yuvarlak tekerlek poyrasından çembere uzanan ispitler birbirine paralel iki ince çizgiden oluşturulmuştur.

2.3.2.6. Taş Levhada Görülen Araba Betimi

Şu anda Van Müzesi'nde sergilenmekte olan¹⁵⁸ ve 1960'larda Van'da bulunan dikdörtgen taş bir levha (K. 92) üzerinde profilden betimlenmiş bir savaş arabası yer almaktadır. Kabartma yüzeyi aşınmış olmasına rağmen araba ile ilgili detaylar anlaşılabilir. Koşum hayvanlarının boyunduruğuyla kasanın ön üst kısmı arasında yer alan üçgen şekilli obje ile Asur'da II. Assur-nasirpal'in krallığı (M.Ö. 883-859) boyunca kullanılan koşum hayvanının göğsünün koşum kayış düzenlemesi gibi M.Ö. 9. yy. Asur benzerliklerinden dolayı bu eser, M.Ö. geç 9.- erken 8. yy'a tarihlendirilmektedir¹⁵⁹.

Taş levhada betimlenen arabanın parçaları ve özellikleri şunlardır;

Kasa: Taş levha (K. 92) üzerinde profilden betimlenen araba kasası, dar dikdörtgen bir formdadır. Kasa, tabandan dik bir şekilde yükselen paravanın, düz bir üst kenar oluşturacak şekilde sonlanmasıyla meydana getirilmiştir. Dar ve dikdörtgen araba kasasının arka kenarından gelip daralarak tabana ulaşan ve çengeli andıran bir eklenti bulunmaktadır. Bu parçanın benzer bir betimine Toprakkale'den ele geçen mühür baskısı (K. 93) üzerinde yer alan araba betiminde de rastlanılmaktadır. Bu eklenti olasılıkla arabaya, kasanın arkasından binecek kişilerin tutunması için oluşturulmuştur. Bu eklenti, Asur arabalarında gösterilmemiş olmasına rağmen Karadeniz'in kuzeydoğusu, Paravakar'da bulunan ve M.Ö. erken 1. binyıla tarihlendirilen tunç minyatür bir arabada görüldüğü gibi komşu bölgelerde de kullanılmıştır¹⁶⁰.

¹⁵⁸ Calmeyer 1991, 313.

¹⁵⁹ Özgen 1983, 111-112.

¹⁶⁰ Özgen 1983, 112, fig. 3.

Çekiş Mili: Araba kasası ile koşum hayvanları arasındaki bağlantıyı sağlayan çekiş mili, taş levha üzerinde kasanın ön alt kısmından olasılıkla dingilden gelmekte ve kasanın önünde kasanın yarı yüksekliğine kadar dik bir şekilde yükseldikten sonra bir yay çizercesine koşum hayvanlarının arasında gözden kaybolmaktadır. Betimlemede çekiş milinin boyunduruğa kadar olan geri kalan kısmının görülmemesinden dolayı milin nasıl bir tipte olduğu tam olarak bilinmemektedir. Bu milin dışında arabada görülen bir diğer özellik, kasanın ön üst kenarından boyunduruğa doğru uzanan üçgeni andıran bir nesnedir. Bu nesne M. Wolff ve B. Hrouda tarafından alet çantası olarak yorumlanmıştır. Ancak söz konusu nesnenin konumu aletlere erişimi zorlaştıracağı için ve ayrıca atların aletlerden çıkan seslerden duyacağı rahatsızlık nedeniyle bu yorum mantıklı görünmemektedir. Bu nesne üçgen şeklinden dolayı Özgen'e göre kapalı bir yay çantası olmalıdır¹⁶¹. Ancak bu eleman olasılıkla kumaş ya da benzer bir malzeme ile kaplanmış bir üst çekiş milidir.

Tekerlek ve Dingil: Dikdörtgen taş levha üzerine betimlenmiş olan araba iki tekerleklidir. Kasanın arka uç kısmına yerleştirilmiş olan dingilde yer alan tekerlekler, kalın tek çemberli ve altı ispitlidir. Tekerlek poyrasından gelen ispitlerin kalınlıkları azalarak tekerlek çemberinde son bulmaktadırlar. Eser üzerinde tahrip olmuş tekerlek poyrası ise olasılıkla yuvarlak formludur.

2.3.2.7. Mühür Baskısında Görülen Araba Betimleri

Van yakınında Toprakkale'den ele geçmiş¹⁶² (K. 93) bir mühür baskısı üzerinde belirli bir sahne içerisinde bir araba betimi yer almaktadır. Arabanın kasa, tekerlek ve koşum hayvanı profilden verilmiştir. Mühür üzerinde araba kasasının ön üst kısmından koşum hayvanının sağrısına kadar olan bölümünün betimi yer almamaktadır. Bu eksik kısmın dışında arabanın diğer detayları ise kolaylıkla anlaşılabilir. Mühür baskısının altında Urartu kralı Rusa'ya ait (M.Ö. 735-713) bir yazıt bulunmaktadır. Bu sebeple eser M.Ö. geç. 8. yy'a tarihlendirilmektedir¹⁶³.

¹⁶¹ Özgen 1983, 112.

¹⁶² Özgen 1983, 113.

¹⁶³ Piotrovskii 1967, 73.

Mühür baskısında görülen arabaların parçaları ve özellikleri şu şekildedir;

Kasa: Mühür baskısı (K. 93) üzerinde yer alan Urartu arabasının kasası çok farklı bir form sergilemektedir. Arabanın kasası tabandan genişleyerek yükselmekte ve kasanın yarısına yakın içe doğru daralmaktadır. Bu kısımdan sonra ise yine dışa doğru genişleyerek devam etmektedir. Eksik olan kasanın ön üst kısmının aksine bilgi edinilen kasanın arka üst kenarının sağ tarafı, kasanın iç kısmına doğru kıvrılıp yükselmekte ve çengeli andıran bir görünüm kazanmaktadır. Van taş levhası (K. 92) üzerinde betimlenmiş olan arabanın kasasının arkasında da bir benzerine rastlanılan bu çengel şeklindeki eklenti olasılıkla arabaya kasanın arkasından binecek kişiler için bir tutunma elemanı olarak işlev görmektedir. Kasanın ön üst bölümünün betiminin eksik ele geçmesinden dolayı bu kısmın nasıl bir forma sahip olduğu ise bilinmemektedir. Kasanın üst yan kenarı, çengel eklentiden kasanın ön kenarına doğru alçalmakta ve yayvan bir görünüm kazanmaktadır. Söz konusu Toprakkale mühür baskısı (K. 93) üzerinde yer alan arabanın kasası çok yumuşak kıvrımlı bir forma sahip olmasıyla daha keskin ve dik açılara sahip diğer Urartu arabalarından ayrılmaktadır.

Çekiş Mili: Toprakkale mühür baskısı (K. 93) üzerinde betimi yer alan Urartu arabasının çekiş mili eser üzerinde görülememektedir.

Tekerlek ve Dingil: Toprakkale mühür baskısı (K. 93) üzerinde betimi olan Urartu arabası iki tekerleklidir. Tekerlekler araba kasasının arka uç kısmına yerleştirilen bir dingilde yer almaktadır. Tekerlekler sekiz ispitlidir. Tekerleğin dış kısmında yer alan ve ince bir yapıda olan tekerlek çemberi ile tekerleğin merkezindeki yuvarlak tekerlek poyrasını birbirine bağlayan ispitler, poyra ile birleştikleri yerde şişkin bir görünüme sahiptir. Bu şişkinlik, ispitlerin dayanıklılıklarının artması için poyraya sokuldukları yerde metal soketlerden geçmiş olabileceklerinin işareti olabilir.

2.3.3. Frig Krallığı Dönemi

Anadolu'da M.Ö. 1. binyılın ilk yarısında hüküm sürmüş üç büyük krallıktan birisine sahip olan Frigler de yaşamlarına önemli katkı sağlayan arabaları sanat eserlerine yansıtmışlardır. Gerek GHKK gerekse Urartu Krallığı'nın bu konuda geriye

çok fazla eser bırakmış olmasına rağmen Frig Krallığı'na ait ele geçen çok az sayıda (dört tane) örnek bulunmaktadır. Bu eserlere ait yapılan tarihlendirmelere göre ise dört örnekten sadece biri (K. 95) krallığın yıkılışının öncesinde¹⁶⁴, diğer üç eserin (K. 94, 96-97) ise stilistik açıdan Frig kültürüne ait olduğu bilinmesine rağmen bunların krallığın yıkılışından sonra Frig topraklarında bu kültürün insanları tarafından üretildiği düşünülmektedir¹⁶⁵.

2.3.3.1. Metal Minyatür Araba

Gordion'da kral Midas'a ait olduğu düşünülen Büyük Tümülüs'ün 100 m kadar güneydoğusunda, 4-5 yaşlarında bir prens ya da prensese ait bir başka mezar anıtında (P Tümülüsü) açığa çıkarılan tunç bir minyatür araba¹⁶⁶ (K. 95) anlatımıyla oldukça dikkat çekicidir. Arabanın koşum hayvanları ve tekerleklerinin sağlam olarak ele geçmiş olması büyük bir şans olmasına rağmen arabanın kasa kısmı ve çekiş mili bulunmamaktadır. Arabayla birlikte dört tane dikdörtgen ince tunç levha ele geçmiştir. İlk parçanın üzerine arabanın ayakta duran koşum hayvanlarının ön ayakları, arkada kalan diğer parçaya da hayvanların arka ayakları sabitlenmiştir. Arabanın en arkasında, önde yer alan iki parçaya paralel bir üçüncü parça üzerine arabanın tekerlekleri oturmaktadır. Koşum hayvanlarının ve tekerleklerin üzerine oturduğu bu üç parçayı, tunçtan dikdörtgen ince bir levha, merkezden dik bir şekilde keserek bunlarla birleşmektedir. Söz konusu bu dört tunç parça, araba için bir anlamda kaide görevi görmüştür. Son parçanın arka uç kısmına yakın ve merkezi olarak yerleştirilmiş tunç bir eklentinin sadece çok ufak bir kısmı korunmuştur. Ufak bir kalıntısı bulunan parça olasılıkla orijinalde kasa tabanını taşıyan bir parçadan geriye kalmıştır¹⁶⁷.

Metal minyatür arabanın parçaları ve özellikleri şunlardır;

Kasa: Tunç minyatür arabanın kasa kısmı ele geçmemiş olmasına rağmen kasanın olası formuna dair çizimlerde¹⁶⁸ kasanın dikdörtgen bir tabana sahip olduğu

¹⁶⁴ Sevin 2003a, 271.

¹⁶⁵ Gordion 2000, 40, 76; Özgüç 1982, 56.

¹⁶⁶ Sevin 2003a, 271.

¹⁶⁷ Young 1981, 22.

¹⁶⁸ Bkz. Young 1981, 23, fig. 14 A-B; 25, fig. 15 A-B.

görülmektedir. Sandık biçimli kasanın yan duvarı önden arkaya doğru yükselmekte ve arka köşede bir çıkıntı oluşturacak şekilde yüksek bir yapı sergilemektedir.

Çekiş Mili: Tunç minyatür arabanın çekiş mili ele geçmemiştir. Araba dört at tarafından çekilmekte olduğu için orjinalde çekiş mili de ya kasa tabanının altından gelerek boyundurukta birleşen düz bir çubuk formunda ya da her bir tekerlekten gelen ve yumuşak şekilde eğilerek boyundurukta birleşen bir çift çubuk formunda olmalıdır.

Tekerlek ve Dingil: Tunç minyatür araba iki tekerleklidir. Tekerleklerin bağlandığı dingil, mevcut olmayan araba kasasının olası formuna dair çizimlerde kasanın arka uç kısmına yerleştirilmiştir¹⁶⁹. Tekerlekler altı ispitli olup her iki yanda yükseltilmiş yuvarlak poyralara sahiptir. İspitler düz birer çubuk formunda olup poyra yakınında, bilye şeklinde birer şişkinlik belirtilmiştir. İspitlerin poyradan gelerek birleştiği tekerlek, dışta kalın bir çemberli ve içte ise bir çift ince çemberlidir. Çemberlerin tutturulduğu dikdörtgen şekilli altı kenet vardır. İspitleri ve poyrasıyla tekerlekler tek dökümdür. Dingil delikleri orijinal dingil uçlarının kalıntılarıyla tıkalıdır¹⁷⁰. Yuvarlak kesitli sabit dingilin, tekerlek poyrasına girmeden önce yassılaştırıldığı ve poyraya perçin çivisi ile tutturulduğu görülmektedir. Buna karşın tekerlek, serbestçe dönebilmektedir. Tekerlek poyrasında yuvarlak dingil kapağı ile dikdörtgen şekilli dingil çivisinin başı görülebilmektedir¹⁷¹.

2.3.3.2. Damga Mühürde Görülen Araba Betimi

Gordion'dan ele geçen taş bir damga mühür (K. 96) üzerindeki betimlemenin güçlüğüne rağmen arabaya dair bazı parçalar saptanabilmektedir.

Damga mühür üzerinde betimlenen arabanın parçaları ve özellikleri şunlardır;

Kasa: Damga mühür (K. 96) üzerine betimlenmiş olan arabanın kasası, eser üzerinde net bir şekilde anlaşılacak şekilde birlikte kasanın bir parmaklıkla oluşturulduğu

¹⁶⁹ Bak. Young 1981, 23, fig. 14 A-B; 25, fig. 15 A-B.

¹⁷⁰ Young 1981, 22.

¹⁷¹ Gündüz 2002b, 809.

görülmektedir. İçerisinde yer alan figürlerin yaklaşık beli hizasına kadar gelen parmaklığın dikey çubukları, eşit aralıkla kasa tabanının yan kenarlarına yerleştirilmiştir. Dikdörtgen formlu kasa tabanının ön sol köşesinde bir ağaç betimi görülmektedir. Daha önce araba betimli hiçbir eserde rastlanılmayan ağaç betimi, araba kasası içerisindeki figürlerin yüksekliğini aşmaktadır¹⁷².

Çekiş Mili: Damga mühür (K. 96) üzerindeki araba betiminde kasayı koşum hayvanlarına bağlayan çekiş mili, daha önceki araba betimlerinde rastlanılmayan bir formadır. Söz konusu örnekte kasa tabanının ön alt kısmının her iki kenarından birer çubuk şeklinde gelen çekiş mili, boyundurukta bir araya gelmektedir. Bu şekilde bir milin kullanımı olasılıkla dört koşum hayvanının varlığından kaynaklanmış olmalıdır.

Tekerlek ve Dingil: M.Ö. 1. binyıl örneklerinde olduğu gibi Frig damga mührü (K. 96) üzerine işlenen araba da iki tekerleklidir. Tekerlekler, kasa tabanı altına merkezi olarak yerleştirilmiş bir dingilde yer almaktadır. İnce tek çemberli olan tekerlekler sekiz ispitlidir. Tüm ispitler eşit kalınlıkta olup kalın birer çubuk formundadır.

2.3.3.3. Cephe Kaplama Levhasında Görülen Araba Betimi

Gordion'dan ele geçen pişmiş toprak bir cephe kaplama levhası (K. 94) üzerinde profilden verilmiş bir araba betimi yer almaktadır. Eserin üst yarısının bir kısmı tahrip olmasına rağmen gerek araba gerekse insan ve hayvan figürlerinin büyük bir bölümü korunmuştur. Levhanın sol tarafında betimlenmiş olan araba hızla sağa doğru ilerlemektedir. Arabanın kasası ve koşum hayvanı net şekilde görülmesine rağmen kasasında yer alan figür ya da figürler tahrip olduğu için görülememekteler.

Pişmiş toprak levhada betimlenen arabanın parçaları ve özellikleri şunlardır;

Kasa: Kaplama levhası (K. 94) üzerine profilden betimlenmiş araba kasası, tekerlekleri ve koşum hayvanı ile birlikte profilden verilmiştir. Kasa, taban kenarlarından dik bir şekilde yükselerek oluşturulmuştur. Kasanın yan duvarının üst kenarı, ön kısımdan merkeze doğru alçalmaktadır. Bu nedenle yan duvarın ön köşesi

¹⁷² Bkz. K. 96.

daha yüksekte kalmaktadır. Bu şekliyle sandık biçimli olarak değerlendirilen araba kasası, Urartu arabalarına benzer niteliktedir. Ancak Urartu arabalarının kasasının yan kenarındaki yüksek kısım bu örnekte olduğu gibi önde değil arka köşede yer almakta.

Çekiş Mili: Frig cephe kaplama levhasında (K. 94) yer alan arabanın, alt çekiş mili gösterilmemiş olmasına rağmen üst çekiş mili olarak nitelendirilebilecek bir eklenti bulunmaktadır. Bu parça, kasanın ön üst kenarından, düz doğrultuda bir çift halat şeklinde ilerleyerek boyundurukla birleşmektedir. Bu anlatım üst çekiş mili olarak değerlendirilebileceği gibi dizginler olarak da düşünülebilir.

Tekerlek ve Dingil: Kasa tabanının altına merkezi olarak yerleştirilmiş dingilde bir çift tekerlek yer almaktadır. İnce bir çember ile yuvarlak bir poyrası olan tekerlekler sekiz ispitlidir. İspitlerin tümü eşit kalınlıkta olup poyrada bir araya gelmektedir.

2.3.3.4. Krater Parçasında Görülen Araba Betimi

Frig kültürüne ait araba betimli eserler içerisindeki son örnek Maşat Höyük'ten bulunan bir krater parçası (K. 97)'dir¹⁷³. Söz konusu eserdeki betimlemede araba kasasının alt yarısı ve tekerlekler eksiktir. Bu nedenle araba kasasının formu ve tekerleklere dair kesin bilgilerle sahip olunamamaktadır.

Krater parçası üzerine betimlenmiş arabanın parçaları ve özellikleri şunlardır;

Kasa: Krater parçası (K. 97) üzerine betimlenmiş arabanın alt yarısı, eser tahrip olduğu için ele geçmemiştir. Mevcut olan krater parçasından araba kasasının üstünün örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Dama tahtası şeklinde boyanarak gösterilmiş olan örtü, olasılıkla bir kumaşı işaret etmektedir. Böylesine renkli ve bezekleri bakımından gösterişli olan arabanın kasasının içinde ne taşınmış olabileceği bilinmemektedir¹⁷⁴.

Çekiş Mili: Üstü dama tahtası biçiminde boyanarak örtülü gösterilen ve bir çift boğa tarafından çekilen arabanın (K. 97) kasasının alt yarısı eser üzerinde eksik olmasına

¹⁷³ Özgüç 1982, 56.

¹⁷⁴ Bkz. K. 97.

rağmen çekiş mili olasılıkla kasanın ön alt kısmından dingilden gelmektedir. Görüldüğü kadarıyla düz bir çizgi halinde boyunduruğa uzanan mil, dikdörtgen ince bir çubuk formundadır. İşlevi anlaşılamayan bir parça ise çekiş mili ile aynı doğrultuda uzanarak onunla birleşen dikdörtgen formlu biraz kalın bir çubuktur. Destek çubuğu olabilecek bu parçanın başlangıç noktası bilinmemesine rağmen kasaya çok yakın bir konumda olduğu görülmektedir.

Tekerlek ve Dingil: Krater parçası (K. 97) üzerindeki betimlemede araba kasanının alt yarısı eksik olduğu için tekerleklerin yapısı bilinmemektedir. M.Ö. 1. binyıl betimlerinde dört tekerlekli arabalar görülmemesinden dolayı söz konusu betimdeki arabanın da olasılıkla çağın diğer arabaları gibi iki tekerlekli olduğu düşünülmektedir. Arabayı bir çift boğanın çektiği göz önüne alındığında M.Ö. 3. binyıldan M.Ö. 1. binyıla kadarki boğa koşulu örnekler bakımından bu krater parçasındaki tekerlek yapısının ispitli, yekpare ya da çapraz-çubuk olduğu düşünülebilir. Eserin ait olduğu dönemin boğa koşulu araba betimlerinde sadece ispitli tekerlekler görüldüğü için bu araba da olasılıkla ispitli tekerlekli dir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARABALARA KOŞULAN HAYVANLAR

3.1. M.Ö. 3. BİNYIL ARABALARINA KOŞULAN HAYVANLAR

Anadolu'da M.Ö. 3. binyıla ait yedi pişmiş toprak (K. 1-7) ve 14 metal minyatür araba (K. 9-22) ele geçmiştir. Bu örneklerin dışında bir minyatür arabanın (K. 8) kasa kısmı bulunmayıp araba sadece pişmiş toprak dört tekerlek ile tunçtan yapılmış dingil ve akstan meydana gelmektedir. Pişmiş toprak minyatür arabalar içerisinde sadece bir örnekte (K. 1) arabayla birlikte koşum hayvanı da betimlenmiştir. Metal minyatür arabaların her birinin ise koşum hayvanı bulunmaktadır. Pişmiş toprak ve metal minyatür arabalardan 15 tanesinde görülen koşum hayvanları ait oldukları arabayla aynı malzemeden üretilmiştir.

3.1.1. Boğa

M.Ö. 3. binyıla ait metal minyatür arabaların tümü, bir çift boğa figürü ile birlikte ele geçmiştir. Bu figürler çoğunlukla çekiş milinin her iki tarafına yerleştirilmiş ve boyunduruk altında yer almaktadır. Boğaların vücutları ince ve uzun bir formda olup anatomik ayrıntılar yeterince verilmemiştir.

Şanlıurfa ilinin Suruç ilçesinin Abamor köyünde ele geçen ve şu anda Şanlıurfa Müzesi'nde bulunan üç arabanın (K. 10-12) boğaları dökümle yapılmış olup sabitlenmiş veya eklenmiş bazı parçalara sahiptir. Boğaların sivri boynuzları, hayvanın başına lehimlenmiştir. Sivri kuyrukları ise hayvanın arkasında açılmış bir deliğe sokulmuştur¹⁷⁵. Bu üç Şanlıurfa örneğinden ilkinde (K. 10) arabaya koşulan boğalar keskin olmayan kısa boynuzlara sahiptir. Kulaklar, boynuzların altına yatay şekilde yerleştirilmiş ve yatay bir çizgiyle ikiye ayrılmıştır. Burun delikleri, burunda iki oyukla gösterilmiştir. Dizginler için burnun her iki yanına iki delik açılmıştır. Ağız, burun deliklerinin altında yatay, dar bir oyuk şeklinde gösterilmiştir. Ön bacakların

¹⁷⁵ Kulakoğlu 2003, 68.

yukarisında, boyunda küçük hörgüç gibi bir çıkıntı bulunmaktadır. İnce vücudunun şişmanca bacakları vardır. Ön bacakların dizleri vurgulanmış; toynaklar bir çentikle gösterilmiştir. Kuyruk sivridir. Boyunduruk, çekiş milini tutmak için merkezde çimdiklenerek uçlardan da düzleştirilmiştir. Ayrıca boğaların boyunlarının üzerine sabitlenmek için bükülmüştür. Boyunduruk, hayvanların boyunlarında tutulan ince metal teller ve halkalarla boğalara bağlanmış olmalıdır¹⁷⁶.

Şanlıurfa-Abamor'da bulunan bir diğer minyatür arabada (K. 11) boğaların yukarıya doğru bükülen boynuzları kısadır. Kulaklardan biri korunmuş olup oval bir şekildedir. Boğaların alını hafifçe dışa doğru meyillidir. Çıkıntı yapan burunlarının burun deliklerinde metal bir tel korunmuştur. Ağız yatay bir olukla gösterilmiştir. Boğalar kısa bacaklı, ince-uzun vücutludur. Küçük kuyruk, vücuda açılan bir deliğe sokulmuştur. Toynaklar belirgindir. Boğaların bağlı olduğu boyunduruk, çekiş miline tutturulmuş ve uçları hafifçe eğdirilmiştir¹⁷⁷.

Son Şanlıurfa-Abamor örneğinde (K. 12) ise arabaya koşulan boğalar sivri uçlu, uzun boynuzlu ve ince-uzun vücutludur. Gözler yanlara yerleştirilmiş, ağız derin bir çentikle gösterilmiştir. Burun, dizgin takmak için dikey şekilde delinmiştir. Kısa boyun, dikdörtgen bir prizma şeklindedir. Ön bacaklar boynun bitiminden başlar. Uzun ve sivri uçlu olan kuyruk, açılan bir delikle vücuda sokulmuştur. Boğaların boyunduruğu, çekiş miline tutturulmak için merkezinden çimdiklenmiş, uçları ise hayvanların boyunlarına yerleştirilmek için yukarıya ve sonra aşağıya doğru bükülmüştür¹⁷⁸.

Ele geçen diğer minyatür arabalardaki (K. 9, 13, 16-17, 22) boğalar biçimsel olarak birbirlerine benzemektedir. Boğalar uzatılmış ince vücut ve bacaklarıyla özensizce yapılmıştır. Gövde yayvan formdadır. Boynuzları kısa ve yukarıya dönüktür. Ön bacakları ise kabaca bükülmüştür. Bir örnekte (K. 9) gözler ve kulaklar deliklerle gösterilmiş, burun dizginler için dikey olarak delinmiştir. Dizginler siperlikteki delikler yoluyla geriye, bir boğanın burnundan gider ve diğer boğanın

¹⁷⁶ Kulakoğlu 2003, 65.

¹⁷⁷ Kulakoğlu 2003, 65-66.

¹⁷⁸ Kulakoğlu 2003, 64.

burnuna döner. Boyunduruk iki hayvanın boynuzlarına telle sıkıca bağlanmıştır¹⁷⁹. Dört örnekte (K. 13, 16-17) burunlar dizginler için delinmiştir. Bir örnekte (K. 13) görülen burun halkaları, dizginlerin varlığına işaret eder. Boyunduruk ise hayvanların boynunda ince bir teldir. İki örnekte (K. 16, 17), dizginler bir boğanın burnundan gelip birinde (K. 16) kasanın üzerinden, diğesinde (K. 17) ise siperlikteki açıklıklardan geçip diğ boğanın burnuna dönmektedir. Boyunduruk diğ örneklerden farklı olarak düz bir çubuk formundadır. İki örnekte (K. 17, 22) hayvanların vücuduna uygun bir şekil alan boyunduruk sivri uçludur.

Boğaların uzatılmış, ince vücutlu olarak gösterildiği bir başka örnek (K. 20) daha bulunmaktadır. Gövde düz bir şekildedir. Bacaklar uzun ve iç diz vurguludur. Dizginler bulunmamasına rağmen burunlarda halkalar korunmuştur. İnce ve uzun boynuzlar ileriye doğru uzanmaktadır. Kuyruk ince-uzun ve ucu içe kıvrık bir şekildedir. Boyunduruk ise yoktur.

Diğ örneklerdeki gibi ince ve uzatılmış bir vücudu olan bir diğ örneğin (K. 14) boğalarının gövdesi düz bir yapıdadır. Boğaların bacakları kısadır. Dirsek, iç diz ve topuk eklemleri vurgulanmış, kuyrukları vücuda sokulmuştur. Dikkat çeken boynuzları ileriye doğru eğilmektedir. Gözler ve kulaklar daha küçük ve daha büyük deliklerle, ağız ise bir yarı ile anlatılmıştır. Burunlar dizginler için dikey şekilde delinmiştir. İnce ve uzatılmış bir vücudu ve kısa bacakları olmasıyla bu örneğin (K. 14) boğalarına benzeyen bir örnekte (K. 15) boğaların gövdesi yayvan formdadır. Boynuzları kısa ve ileriye doğru uzanmaktadır. Başka bir ayrıntısı olmayan hayvanların bağlı olduğu boyunduruk, boğanın anatomisine uygun şekilde betimlenmiştir. Her bir burundan gelen bir dizgin, çekiş mili ve boyunduruk ile birleşmektedir¹⁸⁰.

Bir örnekte (K. 18) boğaların fazlasıyla uzun ve ince vücutları, vücuda oranla kısa ve düz bacakları vardır¹⁸¹. Gövdeleri düz bir yapıdadır. Dizginler ve boyunduruk, hayvanların boynuzlarına bağlı gösterilmiştir.

¹⁷⁹ Littauer-Crouwel 1973, 104.

¹⁸⁰ Littauer-Crouwel 1973, 105-106.

¹⁸¹ Littauer-Crouwel 1973, 107.

Başka bir örnekte (K. 19) boğaların, uçları içe kıvrılan daha uzun ve düz boynuzları, daha alçak diz ve iç dizli daha uzun bacakları vardır¹⁸². Vücutları uzun-ince ve düz bir yapıdadır. Burunlar dizginler için delinmiştir. Boyunduruk ince bir çubuktur ve kavisli bir formu vardır. Dizginler ise yoktur.

Eklemsiz çok uzun ön bacakları ve çok yüksekte iç dizleri olan bir örneğin (K. 21) boğalarının boyunları, oldukça büyük boynuzlu geyiğe benzemektedir¹⁸³. Vücutları ince ve uzatılmış yayvan bir görünümündedir. Boğaların uçları içe doğru kıvrılmış uzun boynuzları, ileriye doğru uzanmaktadır. Gözler oyuklar ile gösterilmiş, kulaklar boynuzlar altında belirtilmiştir. Boyunduruk ve dizginler ise yoktur.

3.1.2. At

M.Ö. 3. binyıla ait minyatür arabalardan sadece Lidar Höyük (K. 1) buluntusu olan örnekte arabaya at koşulmuştur. Arabaya koşulan tek bir at, arabanın kendisi gibi pişmiş topraktır. Atın herhangi bir koşum takımı parçası ve boyunduruğu yoktur. Anatomik açıdan detaylı bir işçiliğe sahip olmayan atın, kalın bir vücudu ve kısa-ince bacakları bulunmaktadır. Kısa boynunun üstündeki kafası, at anatomisine uygun şekilde işlenmiştir.

3.2. M.Ö. 2. BİNYIL ARABALARINA KOŞULAN HAYVANLAR

M.Ö. 2. binyıl Anadolu'su birbirini izleyen üç dönemle temsil edilmektedir. Bu nedenle ele geçen araba betimli örnekler ait oldukları dönemlere göre gruplandırıldı. İlk olarak Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nin eserleri üzerinde betimlenmiş arabalara koşulan hayvanlar incelendi. Sonrasında ise Eski Hitit Krallığı ile Hitit İmparatorluk Dönemi'nin arabalarının koşum hayvanları incelendi.

¹⁸² Littauer-Crouwel 1973, 107.

¹⁸³ Littauer-Crouwel 1973, 107.

3.2.1. Asur Ticaret Kolonileri Dönemi

Bu döneme ait araba betimleri 16 silindir mühür ve silindir mühür baskısı ile çarık biçimli bir rython üzerinde yer almaktadır. Arabalara koşulan hayvanlar ise sadece silindir mühür ve silindir mühür baskıları (K. 23-38) üzerinde betimlenmiştir. Rython (K. 39) üzerinde herhangi bir koşum hayvanı betimi yoktur. Koşum hayvanlarının anatomik detayları betimlemelerde özenli bir şekilde verilmemiştir. M.Ö. 3. binyıldaki araba betimlemelerinde yoğun olarak görülen boğa ile bu dönemde de karşılaşmaktadır. Boğa tek başına arabaya koşulduğu gibi başka bir hayvanla (aslan) birlikte de betimlenmiştir. Bu dönemde boğanın yanı sıra aslan, ceylan ve domuz gibi hayvanlar da arabaya koşulu olarak gösterilmiştir. M.Ö. 3. binyılda tek bir örnekte görülen at bu dönemde bazen iki, bazen de dörtlü olarak arabaya koşulmuştur.

3.2.1.1. Boğa

M.Ö. 3. binyılın araba betimlemelerinde sıklıkla görülen boğa bu döneme ait sadece bir silindir mühür baskısı (K. 25) üzerinde yer almaktadır. İki kez kullanılmış olan mührün ikinci işlenişinde mühürcünün (?) eklediği motiflerden birisi olan küçük arabayı, bir boğa çekmektedir¹⁸⁴. Çok detaylı olarak işlenmemiş olan boğanın baş kısmı mühür baskısı üzerinde yoktur. Boğanın kalın bir vücudu ve kısa-ince bacakları vardır. Kuyruğu uzun ve incedir. İç dizleri ve toynakları vurgulanmıştır. Herhangi bir koşum takımı elemanı bulunmayan boğa betimi bu konuda daha fazla bilgi vermemektedir.

3.2.1.2. At

Silindir mühür ve silindir mühür baskısı örneklerinin yedisinde (K. 23, 32-37) arabalara dört at koşulmuştur. Bu örneklerin üç tanesinde (K. 33, 36-37) çekiş milinin her iki tarafına ikişerli olarak yerleştirilmiş olan atlar, yedi örneğin tümünde de aynı boyunduruk altında yer almaktadır. Bazı mühür baskıları üzerinde yer alan hayvanları, araştırmacılar at olarak tanımlarken bunların eşek olabileceğine dair de görüş

¹⁸⁴ Özgüç 2006, 74.

bildirmişlerdir¹⁸⁵. Anatomik açıdan detaylı bir şekilde işlenmemiş olan atlar uzun-ince gövdeli ve kısa bacaklıdır. Dikdörtgeni andıran vücutlarının arka kısmında yer alan kuyrukları kısa ve sivri uçludur. Dik şekilde duran başlarında sivri-uzun ve üçgenimsi yüzleri vardır. Dört at koşulu yedi örneğin tümünde dizginler belirtilmiştir. Üç örnekte (K. 23, 32, 34) hayvanların burunlarından gelir şekilde betimlenen dizginler, üç örnekte (K. 31, 33, 36) arabadaki sürücü tarafından tutulmaktadır.

Dört mühür baskısı (K. 24, 26-27, 29) üzerindeki arabalar ise iki at koşuludur. Atlar anatomik açıdan başarılı bir şekilde betimlenmemiştir. İnce ve uzun vücutları olan atların bacakları ince ve kısadır. Uzun boyunlara yerleştirilmiş başlarındaki yüzleri ince ve sivridir. İki at koşulu olarak düşünülen bir örnekte (K. 27) arabaya koşulu olan atlardan birinin arkası korunmuştur¹⁸⁶. Çekiş milinin her iki tarafına yerleştirilmiş birer atın bağlı olması gereken boyunduruk, örneklerde betimlenmemiştir. İki örnekte (K. 24, 29) koşum hayvanlarının bağlı olduğu dizginler, arabadaki sürücü tarafından tutulmaktadır. Bu örneklerden birinde (K. 29) dizginlerin bağlı olduğu halka, hayvanların burunlarında görülmektedir.

3.2.1.3. Domuz

Betimlemelerde at ve boğanın dışında domuzun da arabalara koşulmak üzere kullanıldığı görülmektedir. Bir örnekte (K. 28) çekiş milinin her iki tarafına yerleştirilmiş birer domuz aynı boyunduruk altında bir araya getirilmiştir¹⁸⁷. Her iki domuz fiziksel açıdan birbirlerinden biraz farklı şekilde betimlenmiştir. Çekiş milinin sağ tarafındaki hayvanın vücudu, başıyla beraber arka bacaklarının başlangıcına kadar uzatılmış ince bir yapıdadır. Diğerinin ise daha dolgun bir vücudu ve iri bir başı vardır.

¹⁸⁵ Kültepe mühür baskıları üzerinde dört hayvan koşulu araba betimlerinde koşum hayvanlarını W. H. Ward, E. Meyer ile H. Frankfort at olarak kabul etmiştir. B. Landsberger, arabanın atlar tarafından çekildiğini bir soru işaretiyle belirtmiş, A. Moortgat, hayvanın cinsi için at veya eşek demiştir. Özgüç ise Kültepe'nin II. tabakasına ait Laqipum arşivinde ele geçen Atibra'nın mühründe (K. 23) görülen hayvanları uzun yüzleri, yeleleri ve kuyruklarının şekli nedeniyle at olarak kabul etmektedir. Zoologlar, Afrika eşeği ve Türkistan atının yanı sıra Mezopotamya'da görülen kısa kulaklı, dik yeleli, kuyruğunun ucu püsküllü, at ve eşek özellikleri taşıyan equus onager'i de at grubunda ele alırlar. Bkz. Özgüç 1965, 25-26.

¹⁸⁶ Özgüç-Tunca 2001, 19.

¹⁸⁷ Özgüç 1965, 37.

Her iki domuzda da başarılı bir anlatım söz konusu değildir. Bu bir çift domuz, burunlarından birer halka vasıtasıyla dizginlere bağlanmıştır. İkisi boyunduruktan diğer ikisi de hayvanların burunlarındaki halkalardan gelen dizginler, arabanın kasasındaki sürücü figür tarafından tutulmaktadır.

3.2.1.4. Aslan-Ceylan

İki mühür baskısı (K. 30-31) üzerindeki betimlemede iki farklı hayvanın birlikte bir arabaya koşulduğu görülmektedir. Örneklerden birinde (K. 31) araba aslan ve ceylan koşuludur¹⁸⁸. Her iki hayvan da oldukça basit şekilde betimlenmiştir. Aslan uzun-ince bir vücuda, kısa-ince bacaklara sahiptir. Kuyruğu uzun-ince formda olup keskin bir şekilde geriye doğru uzanmaktadır. Kalın ve uzun boynu ön kısımda çıkıntı yapmaktadır. Kulakları oval biçimdedir ve iç kısımda bir çizgiyle vurgulanmıştır. Aslan kükrer şekilde ağızını açmıştır.

Ceylan ise aslana göre daha kalın vücutludur. Geriye doğru sert bir şekilde bükülmüş bacaklar kısa ve incedir. Kuyruk oldukça kısa ve ince bir yapıdadır. Hayvanın boynu uzun ve ince olup bir geyiği andırmaktadır. Kısa sivri boynuzu yukarıya doğru uzanmaktadır. Yüzü ince ve uzundur. Aslan ve ceylanın bağlı olduğu dizginler, ceylanın burnu hizasından bir çift çizgi halinde gelerek arabadaki sürücü figür tarafından tutulmaktadır. Hayvanları bir arada tutan boyunduruğun betimi ise eser üzerinde yer almamaktadır.

3.2.1.5. Aslan-Boğa

Bir örnekte (K. 30) aslan ve boğanın birlikte koşulduğu bir araba betimi görülmektedir¹⁸⁹. Bu bir çift koşum hayvanı, çekiş milinin her iki tarafına yerleştirilmiştir. Aslan ile boğa uzun ve iri gövdelidir. Bacakları fazlasıyla uzun ve pergeli andıran bir yapıda olup incedir. Kuyrukları da ince ve uzundur. Vücutlarına

¹⁸⁸ Özgüç 2006, 172.

¹⁸⁹ Özgüç 1965, 40.

oranla başları oldukça küçük betimlenmiştir. Hayvanların bağlı olduğu boyunduruk ile dizginler ise betimlemede görülememektedir.

3.2.2. Eski Hitit Krallığı Dönemi

Eski Hitit Krallığı Dönemi araba betimlerinin yer aldığı altı eser (K. 40-45) bulunmaktadır. Kabartma bezemeli vazo ve vazo parçaları, bir silindir mühür ve bir orthostat parçasından oluşan bu eserlerden sadece üçünde (K. 43-45) arabaya koşulan hayvanların net bir görüntüsü yer almaktadır. Eski Hitit Krallığı Dönemi'ne ait üzerinde araba betimi bulunan dört kabartma bezemeli vazo parçasından (K. 40-43) birinde (K. 43) arabaya koşulan boğaların sadece başı, bir örnekte (K. 40) de sadece arka ayaklarından birisinin betimi bulunmaktadır. Geriye kalan iki eserde (K. 41-42) ise arabanın tekerlek kısmından başka bir bölümü yer almamaktadır. Eserlerin eksik ele geçmesinden dolayı yeterince bilgi edinilemeyen bu örneklerin de dönemin arabalarında kullanılmış olan boğa veya at cinsi bir hayvanı betimlemiş olmaları olasıdır. Silindir mühür (K. 44) ve orthostat parçası (K. 45) üzerindeki betim alanında ise arabaya koşulu olarak gösterilmiş birer at bulunmaktadır.

3.2.2.1. Boğa

Koşum hayvanı betimi ele geçen Hüseyindedede Vazosu (K. 43) üzerinde arabaya koşulmuş bir çift boğanın sadece başlarının olduğu kısım korunmuştur. Hayvanları tanımlayabilmek için yeterli olan bu kısımda yan yana betimlenen boğaların başları eser üzerinde farklı renklere boyanarak belirtilmiştir. Kısa ve içe doğru kıvrılan boynuzlara sahip başlar, her ne kadar ele geçmemesine rağmen hayvanların vücutlarının geri kalan kısmının da güçlü bir anlatıma sahip olduğunun işaretlerini vermektedir. Hayvanların boyunduruğu ise eser üzerinde korunmaktadır¹⁹⁰.

Boğazköy'den kabartma bezemeli bir vazo parçasında (K. 40) koşum hayvanının sadece arka ayaklarından biri korunmuştur. Söz konusu ayak betimi incelediğinde bu parçanın olasılıkla bir boğaya ait olduğu düşünülmüştür. Kesin

¹⁹⁰ Yıldırım 2006, 347.

olmamakla birlikte boğa koşulu olarak kabul edilen bu örnek ve daha öncesinde bahsedilen Hüseyindedede vazosu dışında koşum hayvanı boğa olan bir araba betimine sahip başka bir eser bulunmamaktadır.

3.2.2.2. At

Alalakh'tan ele geçen bir silindir mühür (K. 44) ve Boğazköy'den bir orthostat parçası (K. 45) üzerindeki betim alanında bir savaş sahnesi içerisinde yer alan arabaya koşulmuş tek bir at betimlenmiştir. Alalakh silindir mühründe (K. 44) at şaha kalkmış şekilde arabanın önünde yer almaktadır. Atın oldukça uzun ve arkasına doğru kalınlaşan ince bir vücudu vardır. Bacakları uzun ve incedir. Şaha kalkan ön bacakları eklemsiz iken arka bacakları geriye doğru sert bir şekilde bükülmüş, iç dizleri belirtilmiştir. Hayvanın bacaklarında toynaklar vurgulanmıştır. Kuyruğu kısa ve ince olup sivri uçludur. Kafası ve yüzü fazlasıyla uzun ve incedir. Kulakları kısa ve oval şekilde verilmiştir. Atın boynu da fazlasıyla uzun olup ince bir yapıdadır. Oldukça şematik bir şekilde betimlenmiş olan atın burnunun üzerinden gelen dizginler, arabanın siperliğine bağlanmıştır. At bunun dışında herhangi bir koşum takımı elemanına sahip değildir.

Boğazköy'den orthostat parçası (K. 45) üzerine betimlenmiş arabanın koşum hayvanı olan tek at ise dörtnala koşar şekilde resmedilmiştir. Atın vücudu uzun-ince bir yapıdadır. Bacakları dörtnala koşmanın etkisiyle öne ve arkaya doğru uzanmış olup uzun ve incedir. Atın başı gövdeye oranla küçük ve yuvarlaktır. At anatomik olarak gerçeğe uygun bir yapıda betimlenmiştir. Hayvanın bağlı olduğu bir çift dizgin kasaya doğru düz bir doğrultuda uzanmaktadır. Arabada görülen tek bir figür düşmanını öldürmek için mızrak kullanmakta iken dizginler onun arkasına doğru uzanmaktadır.

3.2.3. Hitit İmparatorluğu Dönemi

Hitit İmparatorluğu Dönemi araba betimlemelerine kaya kabartması (K. 47) silindir-damga mühür (K. 46) ve damga mühür baskısı (K. 48) üzerinde rastlanmıştır.

Bu eserler üzerindeki betimlemelerde arabalara koşulmuş olan hayvanlar da yer almaktadır.

İmamkulu kaya kabartması (K. 47) ve Boğazköy'den ele geçen III. Murşili'ye ait damga mühür baskısı (K. 48) üzerindeki betimlemede Gök Tanrı'nın arabasına Hurri ve Şerri olarak adlandırılan iki boğa¹⁹¹ koşulmuştur. Eser oldukça farklı ve başarılı anlatımıyla dikkat çekmektedir.

Bulutlu yeri bilinmeyen ama Anadolu çıkışlı olduğu düşünülen Louvre Müzesi'ndeki silindir-damga mühür (K. 46) iki friz halinde yer alan betimlemeleri ile önemli bir eserdir. Alt alta yerleştirilen iki friz, birbirinden farklı sahneler ve bu sahneler içerisinde arabalara koşulmuş farklı türde koşum hayvanlarını sergilemektedir. Söz konusu eser üzerindeki üst frizde boğa koşulu araba, alt frizde ise at koşulu araba betimlenmiştir.

3.2.3.1. Boğa

Silindir-damga mühür (K. 46) üzerine betimlenen üst frizde çıplak tanrıça İştâr'a doğru yaklaşmakta olan Fırtına Tanrısı'nın arabası, iki boğa koşuludur¹⁹². Yan yana betimlenmiş olan boğalar ince-uzun vücutlu ve uzun kuyrukludur. Dört nala koşar şekilde betimlenen boğaların bacakları, ince-uzundur. Boynuzları kısa ve uçları içe doğru kıvrıktır. Uzun boyunlarının üzerinde yer alan başlarında yüzleri uzun yapıdadır. Arabadaki Fırtına Tanrısı, hayvanların boynuzları hizasından gelen dizginlerle birlikte bir de kırbaç (?) tutmaktadır. Betimlemede dizginlerden başka koşum takımına dair herhangi bir eleman bulunmamaktadır. Hayvanları bir arada tutan boyunduruk ise betimlemede görülmez.

İmamkulu kaya kabartması (K. 47) ile damga mühür baskısı (K. 48) üzerindeki betimlemelerde yer alan arabalara da bir çift boğa koşulmuştur. Fırtına Tanrısı'nın Hurri ve Şerri olarak adlandırılan bu boğaları¹⁹³ dört nala koşar şekilde betimlenmiştir.

¹⁹¹ Akurgal 1998, 87.

¹⁹² Anadolu Medeniyetleri 1983, A 681.

¹⁹³ Darga 1992, 180.

Boğaların vücutları anatomiye uygun sayılabilecek bir yapıda, boynuzları kısa ve uçları içe kıvrık, bacakları ise kısa olarak resmedilmiştir. Betimlemede boğaların başları hizasından gelen ve Fırtına Tanrısı tarafından tutulan dizginlerden başka koşum takımına dair herhangi bir parça görülmemektedir.

3.2.3.2. At

Louvre Müzesi'ndeki silindir-damga mühür (K. 46) üzerinde yer alan alt frizde aslan ve geyik avı sahnesi betimlenmiştir. Av sahnesinde yer alan dört arabanın her biri, bir çift at koşuludur. Arabalara koşulmuş olan atların gövdesi ve bacakları uzun ve ince yapıdadır. Dik bir şekilde duran uzun boyunları üzerinde yer alan başları öne doğru uzamaktadır. Hayvanların başı hizasından gelen dizginler arabadaki figür tarafından tutulmaktadır. Figürün elinde bir de kırbaç bulunmaktadır. Hayvanları bir arada tutan boyunduruk ise betimlemede görülmemektedir. At koşulu araba, EHKD'ye ait bir silindir mühür (K. 44) ve bir orthostat parçası (K. 45) üzerinde savaş sahnesi içerisinde betimlenmişken HİD'e ait silindir-damga mühür (K. 46) üzerinde av sahnesi içerisinde yer almaktadır. Bu iki eser, savaş ve av gibi hız gerektiren faaliyetlerde atın, boğaya oranla daha hızlı ve çevik olmasından dolayı tercih edildiğini göstermesi bakımından da önem taşımaktadır.

3.3. M.Ö. 1. BİNYILIN İLK YARISI ARABALARINA KOŞULAN HAYVANLAR

Araba ile birlikte arabaya koşulmuş hayvanların da yer aldığı betimlemelerin ait oldukları krallıklara göre incelendiği bu bölümde M.Ö. 1. binyılın ilk yarısının 49 eseri ele alındı. M.Ö. 1. binyılın ilk yarısında Anadolu'da hüküm süren krallıklardan Geç Hitit, Urartu ve Frig Krallıkları araba betimli eserleri ile ön plana çıkmaktadır. Bu krallıkların arabalarına çoğunlukla at koşulmuş olup boğa da birkaç örnekte görülmektedir.

3.3.1. Geç Hitit Kent Krallıkları Dönemi

GHKK Dönemi'ne ait araba betimli 23 eser değerlendirilmiştir. Bu eserlerden 22 tanesi orthostat (K. 49-64, 66-71) bir tanesi ise heykel altlığıdır (K. 65). Söz konusu eserlerden Kargamış ve Tell-Halaf buluntusu olan iki orthostatta (K. 52, 70) arabaya koşulan hayvan veya hayvanların yer aldığı kısmın hasar görmüş olmasından dolayı bu konuda net bir bilgi alınamamaktadır. Kargamış'taki diğer bir orthostatta (K. 54) ise koşum hayvanının gövdesinin sadece arka yarısının betimi ele geçmiş, diğer yarısı tahrip olmuştur. Elde bulunan bu parça diğer benzer örneklerle karşılaştırıldığında bunun bir ata ait olduğu düşünülmektedir. Fakat eserin eksik ele geçmiş olmasından dolayı atın koşum takımına dair bir şey bilinmemektedir. Bu üç örneğin dışındaki araba betimlemelerinde koşum hayvanları eksiksiz yer almaktadır.

Bu döneme ait araba betimli 22 orthostat içerisinde Malatya-Arslantepe örneği (K. 49) dışında kalan 19 eserde arabalara at koşulmuştur. Betimlemelerde atlar arabalara teklinin yanı sıra çiftli olarak da koşulmuştur. Yular, boyun ve göğüs kayışı ile dizginler olmak üzere koşum takımı parçalarına sahip olan atlar başarılı bir şekilde betimlenmiştir. Malatya-Arslantepe örneğinde (K. 49) ise diğerlerinden farklı olarak arabaya bir çift boğa koşulmuştur. Orthostatlar dışında araba betimli diğer bir eser olan Adana buluntusu heykel altlığı (K. 65) üzerinde de bir çift boğa görülmektedir.

3.3.1.1. Boğa

Malatya-Arslantepe'den ele geçen bir orthostat (K. 49) üzerinde yer alan betimlemedeki arabaya bir çift boğa koşulmuştur. Betimlemede yan yana duran ve boynuz, bacak gibi detaylarla iki tane olduğu anlaşılan boğalar yürür konumda betimlenmişlerdir. Güçlü, dolgun bir vücuda ve kısa bacaklara sahip olan tanrının kutsal boğalarının, kısa ve kıvrık boynuzları vardır. Boğaların burunlarından gelen dizginler boyunlarının arkasındaki halkalardan geçerek bir araya getirilmiştir. Dizginler dışında boğaların göğsünü kaplayan bir de göğüslük vardır. Bunların dışında boğalar herhangi bir koşum takımı parçasına sahip değildir.

Diğer bir boğa koşulu araba betimli eser ise bir heykel altlığıdır (K. 65). Heykel altlığı üzerine işlenmiş iki boğadan diğerine göre solda yer alan büyük oranda tahrip olmuştur. Sağlam olarak ele geçen boğa ise dolgun ve güçlü vücutludur. Kısa olan bacaklarında toynak ve dizleri ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Boğanın genel yapısı anatomiye uygun bir görünüm sergilemektedir. Boğanın koşum takımına dair herhangi bir parça bulunmamaktadır. Olasılıkla boyunduruk olarak nitelendirilebilecek bir anlatım boğanın boynunda yer almaktadır. Yürür konumda betimlenmiş olan boğaya ait başka bir ayrıntı yoktur.

3.3.1.2. At

Boğanın yanı sıra at da betimlemelerde GHKK arabalarına koşulu olarak gösterilmiştir. Eserlerin büyük çoğunluğunda arabalara atın koşulması, savaş ve av sahneleri de dikkate alındığında atın boğaya oranla daha hızlı hareket etmesinden kaynaklanmış olmalıdır. At koşulu araba betimli 19 eserden birinde (K. 59) arabaya bir çift at, diğerlerinde ise sadece bir at koşulmuştur. Betimlemeler at anatomisine uygun bir şekilde yapılmıştır. Savaş ve av sahnelerinde yer alan atlar Malatya-Arslantepe (K. 50-51), Sakçagözü (K. 60), Tell-Tayinat (K. 66) ve Tell-Halaf (K. 67-69) örneklerinde dörtlüye koşar bir şekilde, diğer örneklerde ise yürür konumda betimlenmişlerdir. Kasa kısmı eser üzerinde eksik olan Yesemek örneği (K. 63) dışındaki betimlemelerde ağızlarından gemli olan atların dizginleri, kasadaki sürücü tarafından tutulmaktadır. Malatya-Arslantepe örneklerinde (K. 50-51) atların boyunlarının arka kısmında görülen parçadan olasılıkla dizginler geçerek bir araya gelmektedir. Atın yüzüyle başına geçirilen ve çeşitli kayışların birleşiminden oluşan yular, Kargamış (K. 53, 55-59), Sakçagözü (K. 60), Zincirli (K. 61), Gaziantep (K. 62), Tell-Tayinat (K. 66) ve Tell-Halaf (K. 67-69, 71) betimlemelerinde yer almaktadır. Bu örneklerde yular, baş, kaş, boğaz, yanak ve burun kayışından oluşmaktadır. Yular dışında bir diğer at koşum takımı parçası olan boyun ve göğüs kayışı birkaç örnekte görülmektedir. İki örnekte (K. 62, 67) her iki kayış birden betimlenmişken bir örnekte (K. 61) sadece boyun kayışı ve iki örnekte (K. 68-69) ise sadece göğüs kayışı betimlenmiştir.

Dizginler, yular, boyun ve göğüs kayışı atın kontrolünü sağlamakta kullanılırken bu parçaların dışında atın süslemesine yönelik elemanlarda bulunmaktadır. Kargamış (K. 53, 55-58), Zincirli (K. 61) ve Tell-Halaf (K. 68-69, 71) betimlemelerinde atın başında bir sorguç görülmektedir. Ata etkileyici bir görünüm kazandıran bu öge Malatya-Arslantepe örneklerinde (K. 50-51) yerini çok küçük, tacı andıran bir süse bırakmaktadır. Örnekler içerisinde en dikkat çekici şekilde bir görünüme sahip olan Sakçagözü orthostatı (K. 60) üzerinde betimlenmiş olan atın, kasada ve arabanın karşısındaki üç erkek figürünün elbisesi gibi pul bezemeli ve vücudunu kaplayan bir giysisi vardır. Ayrıca atın boynuna takılmış ve göğsünü de kaplayan bir genişlikte uçları püsküllü, oldukça gösterişli bir göğüslüğü bulunmaktadır. Göğüslüğün sağ tarafında, daha aşağıda atın ensesinden omzuna sarkan uçları püsküllü bir disk süslemesi yer almaktadır. Benzer bir süsleme Karatepe orthostatında (K. 64) da görülmektedir. Fakat söz konusu eserde diskin alt yarısının yan yana yerleştirilmiş ufak oval şekilli süsleri vardır. Disk bu görünümüyle bir çiçeği anımsatmaktadır. Diğer taraftan Sakçagözü orthostatına (K. 60) geri dönüldüğünde bu eserde gerek atın gerekse insan figürlerinin göz alıcı bir görünümde olması, arabanın yer aldığı av sahnesinin krali bir özellik taşıyabileceğini göstermektedir.

Kargamış (K. 53, 55-57) ve Zincirli (K. 61) eserlerinde betimlenmiş atların alnında üçgen bir alınlık dikkat çekmektedir. Süslemeye veya korunmaya yönelik bir öge olan alınlık diğer örneklerde ise görülmemektedir.

Kargamış örneklerinde (K. 53, 55-56, 58) atın sağ tarafında, boynu ve omzu ile dizginler arasında dik bir şekilde duran ve kınına sokulmuş bıçağı andıran bir nesne yer almaktadır. Kullanım amacı bilinmeyen bu nesnenin nasıl bir amaçla yerleştirildiği de anlaşılamamaktadır. Söz konusu örneklerde arabalar bir savaş sahnesine aittir. Yine Kargamış'tan başka bir örnekte (K. 57) aynı şekilde yerleştirilmiş fakat kabzası diğer örneklerdeki gibi bıçağı değil de bir hayvan başını anımsatan bir nesne vardır. Bu örnek ise bir av sahnesidir. Savaş sahnesi içerisinde yer alan atın yan tarafına yerleştirilmiş nesnenin savaşın ruhuna uygun olarak bıçak, av sahnesi içerisinde yer alanın ise bir hayvan başı şeklinde kabzaya sahip olması uygunluk taşımaktadır. Fakat bu nesne gerek savaş gerekse av sırasında kullanılmak için koşum hayvanının üzerinde bulunduruluyorsa, bulunduğu yer arabadaki figürlerin ulaşabileceği bir mesafede

değildir. Yani araba ve buna bağlı olarak da atlar hareket halindeyken arabanın kasasında yer alan insanın atın boynuna uzanarak o bıçağı ya da herhangi bir saldırı amacı taşıyan nesneyi alabilmesi oldukça zor ve tehlikelidir.

3.3.2. Urartu Krallığı Dönemi

Urartu Krallığı'na ait eserler içerisinde üzerinde araba betimi olanlarda, arabalara koşulan hayvanlar başarılı denebilecek şekilde resmedilmişlerdir. Geç Hitit Kent Krallıkları eserlerinde olduğu gibi Urartu Krallığı örneklerinde de arabalara bir veya iki at koşulmuştur. Koşum atları ya dörtnala koşar bir şekilde çevik ya da yürür bir konumda gayet sakin betimlenmişlerdir. Bunun yanı sıra iki örnekte (K. 84-85) arabalara boğanın koşulduğu görülmektedir.

3.3.2.1. Boğa

Urartu Krallığı'na ait 22 araba betimli eser içerisinde iki tanesinde boğa koşulu arabalar görülmektedir. Bir kemer (K. 85) ve bir kemer parçasının (K. 84) üzerine birer tane araba işlenmiştir. Bir düğün/tören sahnesi içerisinde yer alan oldukça özenli işlenmiş arabalara koşulan boğaların kemer (K. 85) üzerindeki betimi tam olarak ele geçmiştir. Arabaya koşulu olan bir çift boğanın, yanlarında refakatçi bir erkek figürü ile birlikte yavaşça kemerin sağına doğru ilerlemektedir. Boğalar güçlü ve gösterişli şekilde betimlenmiştir. Boynuzları uzun ve içe doğru kıvrık bir şekilde yukarıya doğru uzanmaktadır. Kuyruğun uç kısmındaki tüyler yatay şekilde ince çizgilerle taranarak verilmiştir. Boğaların sırtında, kısa olan kenarları yan yana ufak daireler ile bezenmiş dikdörtgen bir örtü ve onun üzerinde ise olasılıkla püsküllü bir örtü yer almaktadır. Püsküller dikine ince çizgilerle gösterilmiştir. Boğalar, törenin gösterişine bağlı olarak bu şekilde betimlenmiş olmalıdırlar.

Boğa koşulu arabanın betimlendiği bir diğer Urartu Krallığı Dönemi eseri olan kemer parçasında (K. 84) ise arabaya koşulu olan boğanın bulunduğu kısım eserin tahrip olması nedeniyle tam olarak ele geçememiştir. Boğa ya da boğaların sadece arka yarısının olduğu kısım mevcut olup sayısı görünürde tektir. Ele geçen parçaya

göre boğa dolgun ve güçlü bir vücuda, uzun ve ince bacaklara sahiptir. Boğanın uzun ve ince kuyruğunun ucundaki tüyler yan yana yatay ince çizgilerle verilmeye çalışılmıştır. Boğanın sırtında yan yana yerleştirilmiş uzun çizgiler şeklinde anlatılmaya çalışılan şey ise olasılıkla bir önceki örneğimizde (K. 85) olduğu gibi bir örtüdür. Söz konusu boğa ile ilgili başka bir ayrıntı bulunmamaktadır.

3.3.2.2. At

Urartu Krallığı'na ait at koşulu araba betimlemelerinden 12 kemer ve kemer parçası ile bir miğfer, iki at göğüslük parçası, bir at pandantif parçası ve iki levha olmak üzere 18 tunç eserin yanı sıra bir mühür baskısı ile bir taş levha değerlendirilmiştir. Betimlemelerde koşum hayvanları, diğer figürler ve arabalar gibi profilden verilmiştir.

Örneklerden dokuz kemer parçası (K. 73-74, 76-77, 79-83) üzerinde yer alan arabalara iki at, iki örnekte (K. 72, 78) ise tek at koşulmuştur. Bir kemer parçası (K. 75) üzerinde betimi ele geçen iki arabadan sadece birinin koşum hayvanı kısmen korunabilmiştir. Gövdesinin sadece arka yarısı bulunan hayvan büyük olasılıkla at olup iki tanedir.

Kemer ve kemer parçaları üzerinde betimlenen atlar ya dörtnala koşar bir şekilde (K. 72-73, 75-76, 78, 80, 82-83) canlı ve çevik ya da yürür konumda (K. 74, 77, 79, 81) sakin ve durağan olarak anlatılmışlardır. Atları bir arada tutan boyunduruk net bir şekilde betimlenmemiş olmasına rağmen bazı kemer ve kemer parçası örneklerinde (K. 74, 77, 79, 81) atın boynunda ve boyunduruk süsü ile aynı hizada yer alan ince bir bant, boyunduruk anlatımı olabilir. Söz konusu ince bant eğer boyunduruğun betimi değilse olasılıkla boyun kayışının varlığını göstermektedir. Atların boynunun arka kısmında betimlenmiş bir boyunduruk süsü birçok örnekte yer almaktadır. Bu boyunduruk süsü ya yelpaze (K. 73, 76, 79) ya da içi yatay ince çizgilerle taranmış, dalgalanan dikdörtgen kısa bir bant şeklinde (K. 74, 77, 80-81, 83) karşımıza çıkmaktadır. İki formun birlikte kullanıldığı (K. 78, 82) da görülmektedir.

Atların bağı olduğu bir çift dizgin tüm örneklerde gösterilmiş olmakla birlikte kasadaki sürücü tarafından tutulmaktadır. İki örnek (K. 79-80) dışındaki kemer parçalarında sürücü elinde bir de kırbaç taşımaktadır. Baş, kaş, boğaz, yanak ve burun kayışlarından meydana gelen at yularının, eserler üzerine betimlenmemesi ya da tahrip olması nedeniyle görülememektedir.

Atların süslemesine dair elemanlardan birisi olan sorguç ile iki farklı formda karşılaşılmaktadır. Yarım ay şeklinde bir kaideye yerleştirilmiş yelpaze (K. 74, 77-80, 81) veya daha dar olarak bir fırça ucu formunda (K. 73, 76, 82-83) olan sorguçlar, atlara daha gösterişli bir görünüm kazandırmaktadır.

Kalın bir bandın alt kenarının püsküllerle bezenmesi veya bandın içinin dikine ince çizgilerle taranmasıyla oluşturulan göğüslük, bazı kemer ve kemer parçaları (K. 73-74, 76, 78, 82-83) üzerine betimlenmiş olan arabalara koşulu atların göğsünü süslemektedir. Bir örnekte (K. 80) göğüslük ince bir bant şeklindedir. Göğüslüğün yanı sıra üç kemer parçası (K. 77-78, 82) üzerindeki betimlemede koşum atlarının alnından sarkan püsküllü bir alınlık görülmektedir.

Miğfer (K. 86) üzerine işlenen savaş arabalarının koşum atları bir çifttir ve betim alanında ya dörtnala koşar ya da yürür bir şekilde anlatılmıştır. Miğferin merkezinde yer alan arabalı sahnedeki koşum atları dörtnala koşar bir şekilde verilmiştir. Aslan başlı ve yılan gövdeli dört karışık yaratık ile sağ ve soldan adeta bir çerçeve içerisine alınan bu bölümün dışındaki frizlerde betimlenen savaş arabalarının atları ise gayet sakin şekilde yürür konumda gösterilmişlerdir. Araba betimlemelerinde yer alan atların koşum takımı parçaları, eserdeki bozulmalar nedeniyle net değildir. Görüldüğü kadarıyla atların başlarında fırçayı andıran bir sorguç yer almaktadır. Yular kayışları belirsizdir. Atların bağı olduğu dizginler ise sadece bir çift olarak sürücüye ulaşmaktadır.

İki at göğüslük parçasında (K. 87-88) savaş sahnesi içerisinde olayın akışına bağlı olarak dörtnala koşan bir çift atın koşulu olduğu arabalar görülmektedir. Atları bir arada tutan boyunduruk betimlemede atların boynunun yan kısmında yer alan uzun, dikdörtgen bir parça olarak kendisini göstermektedir. Bu parçanın katı görüntüsü, bir

örnekte (K. 88) atın boynunu aşarak boynun ön kısmının ilerisine kadar uzanması ve bu parçanın boyunduruk süsleri ile aynı hizada yer alması onun boyunduruk olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Boyunduruk süsleri ise dikkat çekici bir görünüme sahiptir. Bu süsler her iki örnekte ay yüzlü balta formunda olup bunlardan birinin (K. 87) üst kenarında yan yana yerleştirilmiş üçgenimsi çıkıntılar vardır.

Atların arka bacak ve sağrı kasları verilmiş olup ilk örnekte (K. 87) kuyrukları, çekiş milinin kasayla birleşme noktası hizasında sıkı bir şekilde bağlanmıştır. Bu bağlamanın aşağısında kalan kuyruk kılları dikey dalgalı çizgiler, üstündekiler ise yatay çizgiler halinde verilmiştir. Atların koşum takımı süslemeleri gösterişli bir yapıdadır. Bir örnekte (K. 88) koşum atlarının başlarında hilal şeklinde bir kaideye oturmuş fırça ucu benzeri forma sahip bir sorguç görülmekteyken diğerinde (K. 87) açılmış bir çiçeği andıran taç benzeri bir süs vardır.

Her iki eserin atları kaş, boğaz ve yanak kayışlarından oluşan bir yular takmaktadır. Yular parçalarını birbirine bağlayan umbolar da betimlemede görülmektedir. Atların ağızında yer alan gemlerin her iki ucundaki yanaklık parçalarından gelmekte olan birer, toplamda dört dizgin, elinde bir de kırbaç taşıyan kasadaki sürücü tarafından tutulmakta ve kasanın içerisinde son bulmaktadır. Kalın bir bandın kenarlarının aşağıya doğru sarkan uzun püsküllerle süslenmesinden oluşan göğüslük bir örnekteki (K. 88) atlarda görülmektedir. Atın göğsünü kaplayan bu süsten başka söz konusu göğüslüğün atın boynuna bağlandığı kısımdan, atın karnına doğru sarkan disk şeklinde bir parçanın alt yarısının kenarlarına yine püsküllerin eklenmesinden oluşan bir süs yer almaktadır. Koşum hayvanına oldukça gösterişli bir görünüm kazandıran bu süsleme, bir örnekte (K. 87) daha farklı bir şekilde kendini göstermektedir. Diğerine göre daha katı bir görünüme sahip olan bu örnekte göğüslük, uçları yan yana yerleştirilmiş üçgenlerle bezenmiş bir formdadır.

Tunçtan disk biçimli at pendants parçası (K. 89) üzerine işlenmiş gerek Urartu gerekse düşman savaş arabaları dörtnala koşar bir şekilde yan yana betimlenmiş bir çift at tarafından çekilmektedir. Tunçtan disk biçimli at pendants parçası (K. 89) üzerine işlenen sahnede gerek Urartu gerekse düşman savaş arabaları dörtnala koşar şekilde yan yana betimlenmiş bir çift at tarafından çekilmektedir. Atları bir arada tutan

boyunduruk, her iki tarafın arabalarında betimlenmiş olmasa da atların ensesi hizasında kartal başı şeklinde bir boyunduruk süsü görülmektedir. Bunun dışında, merkezinde ufak daire içerisinde bir benek bulunan ve üste gelen kenarının bir kısmı yan yana oval şekilde yaprak gibi bezenmiş disk biçiminde bir başka boyunduruk süsü bulunmaktadır. Düşman savaş arabalarının boyunduruk süsü ise ay yüzlü balta şeklindedir. Arabaya koşulan atların başlarında birer sorguç yer almaktadır. Söz konusu sorguçlar, yarım ay şeklinde bir parçanın üzerine oturan fırça benzeri formdadır. Atlar baş, kaş, yanak, burun ve boğaz kayışlarından oluşan bir yulara sahiptir. Gerek Urartu gerekse düşman savaş arabalarının koşum atlarında, enli bir bant şeklinde atın boynuna bağlanmış ve kenarlarından uzun püsküller sarkan bir göğüslük görülmektedir. Ağızdan gemli olan her bir attan gelen birer dizgin, sol elinde bir de kırbaç taşıyan kasadaki sürücü tarafından tutulmakta ve kasanın içinde son bulmaktadır.

Gerek Metropolitan Museum of Art (K. 90) gerekse Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde (K. 91) sergilenmekte olan iki tunç levha parçası üzerine betimlenmiş arabalar yürür konumda iki at tarafından çekilmektedir. Boyunduruk ise net şekilde betimlenmiş olmamasına rağmen Metropolitan Museum of Art örneğinde (K. 90) atın boynunda enli bant şeklinde bir bezeme, hem formundan hem de kendisiyle aynı hizada bir boyunduruk süsü bulunmasından dolayı atların boyunduruğu olarak algılanabilir. Fakat gerek boyunduruk gerekse boyunduruk süsü, üst ve alt çekiş milleri ile karşılaştırıldığında atın boynunda fazla yukarıda yer almaktadır. Üst yarısının kenarları yan yana belirli aralıklarla yerleştirilmiş dört tane uzun oval şekilli eklentiyle süslenmiş disk şeklinde bir boyunduruk süsü, betimlemede atların ensesinde görülmektedir. Atların başında yelpazeyi andıran sorguçlar bulunmaktadır. Ayrıca atlar baş, kaş ve yanak kayışları ile bunları birbirine bağlayan umbolardan oluşan bir yulara sahiptir. Atların boynuna bağlanmış kalın bir bant şeklinde ve uçlarına eklenmiş uzun püsküllerle atın göğsünü kaplayan bir göğüslük görülmektedir. Her bir attan gelen ikişer dizgin, elinde bir de kırbaç taşıyan kasadaki sürücü tarafından tutulmaktadır.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulunan Çavuştepe tunç levhası (K. 91) üzerinde betimlenen savaş arabalarına koşulan atların boyunduruk süsü diğer örnek

(K. 90) ile benzerdir. Ayrıca başlarında taç benzeri sorguç vardır. Atların göğsünde uçları püsküllü bir göğüslük yer almaktadır. Bu göğüslüğün, atın sağ omzu üzerinde kalan kısmından atın karnına doğru sarkan yuvarlak ve alt kenarı püsküllü bir süsü betimlenmiştir. Atların bağlı olduğu bir çift dizgin kasadaki sürücü tarafından tutulmaktadır.

Taş levha (K. 92) üzerinde savaş arabasına koşulmuş bir çift at, dörtnala koşar şekilde yan yana betimlenmiştir. Boyunduruk, betimlemede yer almamasına rağmen atın boynunun arkasında ters çevrilmiş bir konumda gösterilen yumru benzeri bir parça, boyunduruğun mevcut ucu değilse çekiş milinin sonunu gösteriyor olmalıdır¹⁹⁴. Her atın bağlı olduğu bir çift dizgin, herhangi bir figür bulunmayan kasanın içerisinde son bulmaktadır. Atların başlarında fırça ucunu andıran sorguç yer almaktadır. Yulara dair bir betimleme olasılıkla eserin tahrip olması nedeniyle bulunmamaktadır. Bunun dışında atların boynunu dolanan bir kayış, iki bant halinde atın karnına doğru uzanıp karında birleşmektedir.

Mühür baskısı (K. 93) üzerinde yer alan arabaya yürür pozisyonda tek bir at koşuludur. Atın bağlı olduğu bir çift dizgin, atın ensesi hizasında bir araya gelmekte sonra ayrılarak kasaya doğru ilerlemektedir. Dizginler olasılıkla mühür baskısı üzerinde tahrip olmasından dolayı bulunmayan kasadaki figür tarafından tutulmaktadır. Atın sağ tarafında olması gereken dizgin belki de estetiksel açıdan atın sol tarafında diğer dizginle birlikte gösterilmiştir. Atın yuları bulunmamakla birlikte olasılıkla burun kayışı olan bir parçanın betimlemesi görülmektedir. Atın boynundan göğsüne doğru bir kayış veya pektoral benzeri bir nesne betimlenmiştir. At bunun dışında herhangi bir süslemeye sahip değildir.

3.3.3. Frig Krallığı Dönemi

M.Ö. 1. binyıla ait Anadolu'da ele geçen Urartu ve GHKK araba betimli eserleri üzerinde arabalara koşulmuş olarak at ve boğa görülmektedir. Boğaya oranla daha sık işlenen atlar, yer aldığı sahneye bağlı olarak yürür konumda veya dörtnala

¹⁹⁴ Özgen 1983, 112.

koşar şekilde betimlenmişlerdir. Boğalar da daima durağan bir görünüm sergilemektedir. Gerek at gerekse boğa anlatımları gerçek anatomiye uyum sağlayacak niteliktedir. M.Ö. 1. binyılda Frig Krallığı'na ait dört eser ele alınmıştır. Bunlardan üçünde (K. 94-96) arabaya at koşulmuştur. Atlar tekli (K. 94) ve dörtlü (K. 95-96) olarak gösterilmiştir. Bir örnekte (K. 97) araba, bir çift boğa koşuludur.

3.3.3.1. Boğa

Frig Krallığı'na ait araba betimli eserlerden bir krater parçası (K. 97) üzerinde yer alan araba bir çift boğa koşuludur. Boğaların bağlı olduğu boyunduruk dikdörtgen bir çubuk şeklinde olup uç kısımlarda hayvanların vücuduna uyum sağlamak için kıvrımlı bir yapı sergilemektedir. Boğalar çizgisel olarak resmedilmişlerdir. Vücutları ince uzundur ve iç kısmı ince çizgilerle taranmıştır. Bacakları ince birer çizgi halindedir. Kuyrukları ince birer çizginin ucunun balık kılçığı şeklinde bezenmesi ile oluşturulmuştur. Boynuzları kısa olup içe doğru kıvrık bir yapıdadır. Betimlemede diğerine göre yukarıda yer alan boğanın ayakları çekiş miline, diğer boğanın ayakları ise birbirine paralel dört ince çizginin üzerine basmaktadır. İkinci boğanın bastığı çizgiler olasılıkla betim alanını sınırlamaktadır.

3.3.3.2. At

Boğanın dışında Frig arabalarına çoğunlukla at koşulmuştur. Frigler'e ait dört araba betimli eserden üçünde (K. 94-96) koşum hayvanı olarak at görülmektedir. İlk örnekte (K. 94) araba tek at koşulu iken diğer ikisinde (K. 95-96) dört at koşuludur.

İlk örnekte (K. 94) arabaya koşulmuş olan tek at durağan şekilde resmedilmiştir. İnce-uzun vücudu olan atın bacakları gayet ince bir formdadır. Atın arka bacakları olağandışı şekilde uzundur. Buna bağlı olarak kalça yukarıya doğru hafifçe yükselmektedir. Atın başı yuvarlak olup yüzü ince ve uzundur. Atın başından sırtına doğru uzanan yelesi fazlasıyla yüksek bir görünüm sergilemektedir. Atın ince kuyruğu, atın arka bacaklarının topuğuna kadar uzanmaktadır. Atın bu şekilde işlenişi gerçekçi bir görünüm sergilememesine rağmen kimliğini ortaya koyabilmektedir.

Diğer iki örnekte (K. 95, 96) arabalara dört at koşulmuştur. Yan yana betimlenmiş olan dört atın bağlı olduğu boyunduruk sadece bir örnekte (K. 95) minyatür arabada görülebilmektedir. Atlardan ortada yer alan ikisi aynı boyunduruk altında görülmektedir. Dış yan kenarlarda yer alan iki at ise bağımsızdır. Bu örnekte atların ön ve arka ayakları tunç birer çubuğun üzerine sabitlenmiştir. Atların vücudu kalın, bacakları da kısa ve kalın bir yapıdadır. Atların yuvarlak başlarında yüzleri oldukça ince ve uzundur. Yuvarlak göz boşlukları farklı bir malzeme ile doldurulmuş olmalıdır. Kuyrukları kalın ve kısa, uçları kıvrıktır. Atlar, arabanın boyutlarına oranla oldukça küçük olarak yapılmıştır. Atların işlenişi gerçek anatomiye çok fazla uygunluk göstermemesine rağmen koşum hayvanlarının kimliğini ortaya koyabilmektedir.

Damga mühür (K. 96) üzerinde yer alan arabaya koşulu olan dört at, dörtnala koşar şekilde betimlenmiştir. Atları bir arada tutan boyunduruk, betimlemede yer almamaktadır. Atlar, ince-uzun vücutludur. Atların bacakları ve kuyrukları da ince-uzun bir yapıdadır. Başlarında yüzleri uzun ve sivridir. Betimleme, gerçek at anatomisine hemen hemen benzemektedir. Betimlemede atların başları hizasından gelen birer dizgin arabanın kasasındaki sürücü tarafından tutulmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARABALARIN YER ALDIĞI SAHNELER

4.1. M.Ö. 3. BİNYIL ARABALARI

M.Ö. 3. binyıl Anadolu'suna ait 22 minyatür araba bulunmaktadır. Bunların dışında herhangi bir eser üzerinde ve belirli sahne içerisinde araba betimi yer almadığı için arabaların M.Ö. 3. binyılda hangi işlevlerde kullanıldığı açıklanamamaktadır. Pişmiş toprak ve metal minyatür arabaların ve bunların asıllarının kullanım amaçlarıyla ilgili yorumlar yapılmaktadır.

Anadolu'da ele geçen bu arabaların kült nesnelere, adak veya mezar hediyeleri olduğu düşünülmektedir. Boğaların Mezopotamya'da Erken Hanedan Dönemi gömülerinde gerçek arabalar ile birlikte yer aldığı bilinmektedir. Bu arabalar da olasılıkla diğer dünya da kullanılmak için bir zamanlar sahipleriyle gömülmüş gerçek taşıtların küçük birer kopyası olmalıdır¹⁹⁵. Ayrıca bu arabaların mezar hediyesi olmasının yanı sıra çocukların oynamasına yönelik oyuncaklar olabilecekleri veya dinsel özellikler taşıdıkları da düşünülmüştür. Maketi andıran formları ise bunların gerçeklerinin yapılmasında kullanılan modeller olabileceğini akla getirmektedir¹⁹⁶.

Bu arabalar ait oldukları binyılda kullanılmış olan asıl arabalarla ilgili bilgi vermeleri açısından da önem taşımaktadır. Anadolu arabalarının formları esasen kaba yem taşımacılığı için kafesli ve harman ekini veya saman çuvallarını taşımada kullanmak için çıkarılabilir paravanlı, çiftlik veya ürün arabalarıdır¹⁹⁷. Boğalar, yavaş ama güçlü bir çekiş sağladığı için at ve eşeğe göre bu iş için çok daha uygundur¹⁹⁸. Şanlıurfa-Abamor'da bulunan minyatür arabalar (K. 10-11) tarla kullanımı için tasarlanmış gerçek taşıtları gösterir. Ancak bir örnek (K. 12) için bu düşünce geçerli

¹⁹⁵ Littauer-Crouwel 1973, 125-126.

¹⁹⁶ San 2009, 601.

¹⁹⁷ Kulakoğlu 2003, 68.

¹⁹⁸ Littauer-Crouwel 1973, 123.

değildir. Söz konusu örnek, hava şartlarına karşı korunmak için tasarlanmış olan eğimli üst örtüsü nedeniyle insan taşımacılığında kullanılmış olabilir¹⁹⁹.

4.2. M.Ö. 2. BİNYIL ARABALARININ YER ALDIĞI SAHNELER

M.Ö. 2. binyıl Anadolu'su üç dönemle temsil edildiği için bu dönemlerdeki araba betimli eserleri değerlendirdik. İlk olarak Asur Ticaret Kolonileri Dönemi arabalarının, sonrasında ise Eski Hitit Krallık Dönemi ve Hitit İmparatorluk Dönemi arabalarının yer aldığı sahneleri ve kullanım amaçlarını inceledik. Bu incelemede ilk olarak söz konusu dönemin araba betimlerinin yer aldığı sahneleri ve kullanım amaçlarını belirleyip sonrasında bu sahneleri ayrıntılı bir şekilde anlatmaya çalıştık.

4.2.1. Asur Ticaret Kolonileri Dönemi

M.Ö. 2. binyılın başlarına tarihlendirilen ATKD'ye ait üzerinde araba betimi yer alan 17 eser ele alındı. Bunların dokuz tanesi silindir mühür baskısı (K. 23-31) ve yedi tanesi silindir mühürdür (K. 32-38). Bu döneme ait bir örnek (K. 39) ise çarık biçimli rythondur. Söz konusu eserleri incelerken hem üzerlerinde betimlenen arabaların yer aldığı sahneleri hem de bu sahneler içerisinde arabaların kullanım amaçlarını vermeye çalıştık. Silindir mühür ve silindir mühür baskıları üzerinde görülen arabaların bir sahne içerisinde betimlenmesine rağmen rython üzerindeki anlatımda sadece araba betimi bulunmaktadır. Arabanın işlevi ise betimlemede yer almamaktadır.

ATKD'ye ait silindir mühür ve silindir mühür baskıları üzerinde görülen arabalar dinsel sahneler ve savaş sahnelerinde yer almaktadır. Beş silindir mühür ve silindir mühür baskısı (K. 32-36) üzerindeki arabaların yer aldığı sahneler ve kullanım amaçları anlaşılabilir. Söz konusu beş örnekte insanlar ile doğal veya mitolojik hayvanlar birbirleriyle bağlantısız şekilde betimlenmişlerdir.

¹⁹⁹ Kulakoğlu 2003, 69.

4.2.1.1. Dinsel Sahne

Silindir mühür ve silindir mühür baskısı örneklerinden yedisi (K. 24-26, 28, 31, 37-38) tanrıya tapınımdan oluşan dinsel bir sahneye sahiptir. Eski Asur üslubunda bir tapma sahnesinin yer aldığı ilk örnekte (K. 24) arabaya koşulu atlardan arkadakinin üzerinde, sağ elinde yıldırım (?) ve dizginleri, solunda balta (?) tutan tanrı ile konili boğaya lama rehberliğinde tapan bir figür betimlenmiştir²⁰⁰. Atın üzerinde duran tanrı ve bu tanrıya tapan figür, ayak bileklerine inen uzunlukta dökümlü bir elbise giymiş ve başına yuvarlak, geniş bir başlık takmıştır. Tanrının karşısında yer alan her iki figürde ellerinden birisini tanrıyı selamlar tarzda yukarıya doğru kaldırmıştır. Bu betimlemede araba önemli bir görev üstlenip tanrıya hizmet etmekte yani tanrı arabası sıfatını kazanmaktadır. Mühür baskısı üzerinde görülen diğer betimler ise iki baş aşağı insan figürü, yıldız, kuş ve konili boğadır.

Bir diğer örnekte (K. 26) Eski Anadolu stilinde bir tapma sahnesi yer almaktadır. Betimlemede atların çektiği bir arabada ayakta duran tanrı, sağ elinde üçlü yıldırım, solunda ise bir gürz başı tutmaktadır. Onun huzurunda bir figür ve lama yer almaktadır²⁰¹. Gerek tapan figür gerekse lama sağ elini tanrıyı selamlar tarzda yukarıya doğru kaldırmışlardır.

Bu örnekte de araba, tapınım anında tanrıyı taşıyarak ona hizmet etmek için kullanılmaktadır. Arabadaki bir tanrıya yapılan tapınmanın betimlendiği bu iki örnekten farklı tarzda bir tapınma başka bir örnekte (K. 28) görülmektedir. Bizon adamın sağrısına oturan, sağ elinde bumerang, sol omzunda eğri silah tutan ve önünde balık bulunan tanrının huzurunda iki tekerlekli ve domuz koşulu²⁰² arabada ayakta duran tanrı, baş tanrıya ilerleyen tanrılar alayının en önündedir²⁰³. Tanrı sol elinde boyunduruğa bağlı dört dizgini, sağ elinde ise ayaklı bir kadeh tutmaktadır²⁰⁴. Başında külah vardır ve uzun bir elbise giymiştir. Sağa doğru ilerleyen arabanın tekerleği

²⁰⁰ Özgüç 2006, 192.

²⁰¹ Özgüç-Tunca 2001, 157.

²⁰² Özgüç 1965, 37.

²⁰³ Özgüç 1965, 27.

²⁰⁴ Özgüç 1965, 37.

altında ise bir aslan oturmaktadır²⁰⁵. Bu betimlemede de görüldüğü gibi araba bir tanrı arabasıdır ve dinsel bir görev üstlenmektedir.

Yine bir tapınma sahnesinin yer aldığı bir diğer örnekte (K. 31) ise çok daha farklı bir anlatım düzeni bulunmaktadır. Burada mührün yüzeyi adeta iki sahnedeki meydana geliyor gibi bir izlenim uyandırmaktadır. Eski Asur üslubundaki tapınma sahnesinde sağ tarafta hilâlli güneş kursunun altında şilteli taburede oturmuş sağ eli kadehli tanrıya lama rehberliğinde tapan uzun elbiseli ve başlıklı bir figür yer almaktadır. Sağ ellerini oturan tanrıyı selamlar bir tarzda hafifçe yukarıya doğru kaldıran bu iki figürün arkasında, betim alanının solunda aslan ve ceylan koşulu dört tekerlekli bir arabada sol eliyle dizginleri tutan ve ayakta duran bir tanrı ile boğa ve üç küçük figür bulunmaktadır²⁰⁶.

Bir başka örnekte (K. 37) de arabalı tanrıya lama rehberliğinde tapan bir figür betimlenmiştir. Figürler uzun bir elbise giymiştir. Vekil tanrı Lama boynuzlu başlığı ile dikkat çeker. Diğer örneklerden farklı olarak bu betimlemede iki karışık yaratık görülmektedir. Betim alanını sağ ve sol kenardan sınırlayan bu iki yaratığın dışında kuş ve aslan da olasılıkla doldurma bezeği olarak kullanılmıştır.

Büyük kısmı tahrip olmuş olan bir mührün (K. 38) yeni baskısında oturan tanrıya Lama rehberliğinde tapan, uzun elbiseli ve yuvarlak başlıklı bir figür yer almaktadır. Vekil tanrı Lama, boynuzlu başlıklı ve uzun elbiselidir. Ellerini ileriye doğru hafifçe uzatmış ve havaya kaldırmıştır. Oturan tanrı elinde bir kadeh tutmaktadır. Ayrıca bu tanrının başı hizasında hilalli bir güneş kursu vardır. Tanrıya tapan figürün arkasında ise arka yarısı korunmuş bir araba yer almaktadır. Betimlemeden anlaşıldığı kadarıyla araba kasasının iç arka kısmındaki oturma yükseltisinde oturmakta olan bir figür bulunmaktadır.

Tanrıya tapınma sahnesinin yer aldığı bu altı silindirik mühür baskısındaki arabalar tapınmanın ana ekseninde yer almakta ve önemli bir rol üstlenmektedir. Her biri bir

²⁰⁵ Özgüç 1965, 27.

²⁰⁶ Özgüç 2006, 172.

tanrıyı taşıyan bu arabaları bu nedenle tanrı arabaları olarak nitelendirmek yanlış olmasa gerek.

Bu altı örneğin dışında bir silindir mühür baskısı (K. 25) üzerinde de tapınma sahnesi yer almaktadır. Fakat bu örnekteki araba, mührün ikinci kullanımında eklenmiştir. Mührün birinci işlenişinde Eski Suriye üslubunda iki sahne vardır. İlk sahnede arkalıklı tahtta oturan bir tanrı yer almaktadır. Tanrı sağ elinde bir kadeh tutmaktadır. Oturan tanrının karşısında havaya kaldırdığı sağ eliyle sakallı bir figür vardır. Bu tanrıya tapan kişi eteğinin arka kısmı uzun, ön kısmı ise kısa bir elbise giymiş ve başına yuvarlak bir başlık takmıştır. İkinci sahnede ise sol elinde yılan sağ elinde şimşek tutan sakallı, boynuzlu tacı sorguçlu Hava Tanrısı'nın huzurunda hotozlu çıplak tanrıça ile tanrının sol omzuna gökyüzünden su boşaltan bir tanrıça yer almaktadır. Sarbunuwa'nın mühürcüsünün (?) ikinci kullanım için mühre eklediği bezekler arasında ise boğanın çektiği küçük bir araba bulunmaktadır²⁰⁷. Araba diğer eklenen bezeklerden ve ilk işlenişte yer alan anlatımlardan bağımsız bir konumdadır. Bu nedenle nasıl bir işlevi olduğu bilinmemektedir.

4.2.1.2. Savaş Sahnesi

Üç silindir mühür baskısı örneğinde (K. 23, 29-30) yer alan arabalar savaş sahnesi içerisinde betimlenmiştir. Bir silindir mühür baskısı örneğinde (K. 27) ise bir insan-hayvan mücadelesi anlatılmıştır. Savaşın betimlendiği üç silindir mühür baskısı örneğinden ilkinde (K. 23) dört at koşulu, dört tekerlekli bir arabada ayakta duran Tanrı Pirva huzurunda²⁰⁸ bir aslan-ejder üzerinde duran mızrak ve şimşek tutan Tanrı Adad görülmektedir. Tanrı Pirva'nın arabasının altında yüzükoyun yatan bir insan figürü yer almaktadır²⁰⁹. Bu figürden dolayı arabanın savaşta kullanıldığı düşünülmektedir.

İki at (?) tarafından çekilen iki tekerlekli bir arabanın betimlendiği bir örnekte (K. 29) ise sağ elinde balta solunda ise dizginleri tutan tanrı görülmektedir. Ayakta

²⁰⁷ Özgüç 2006,74.

²⁰⁸ Özgüç 1965, 36.

²⁰⁹ Macqueen 2001, 124.

duran tanrı kısa bir elbise giymiş ve başına konik bir başlık takmıştır. Hayvanların dizginlerinin yukarısında uzanmış bir insan figürü, başka bir örnekte (K. 23) görüldüğü gibi bir savaşın olduğu izlenimini uyandırmaktadır²¹⁰.

Bu iki örnekteki anlatımdan farklı olarak bir örnekte (K. 30) daha ayrıntılı ve gerçekçi bir savaş betimlemesi yapılmıştır. Aslan ve boğa koşulu arabada ayakta duran, sağ elinde uzun bir sopa, sol omzunda sap delikli balta tutan tanrının karşısındaki²¹¹ figür, yere yatmış bir adamı hançerlemektedir. Bir diğer figür ise mızrağını gene arkası üstü yatmış bir adamın yüzüne saplamaktadır²¹².

Bir savaş sahnesi içerisinde betimlenmiş olan arabaların yer aldığı bu üç örneğin dışında bir mühür baskısı üzerinde savaştan ziyade bir insan-hayvan mücadelesi görülmektedir. Eski Asur etkili Anadolu üslubunda betimlenmiş bir mühür baskısında (K. 27) dört tekerlekli ve at koşulu arabanın arka çıkıntısına oturmuş bir tanrı bulunmaktadır. Yatay olarak bir çizgi ile ikiye bölünmüş betim alanının üstünde arka ayakları üzerinde dik bir şekilde duran hayvan, silik iki figür, karşılıklı sırtı konili iki boğa işlenmiştir. Altta ise dik şekilde duran birer aslanla mücadele eden boynuzlu başlıklı iki kahraman, soldaki kahramana saldıran dik kalkmış bir aslan betimlenmiştir²¹³.

4.2.1.3. Tanımlanamayan Sahne

Beş silindir mühür (K. 32-36) üzerinde yer alan arabaların ait oldukları sahneler ve kullanım amaçları anlaşılamamıştır. İlk örnekteki (K. 32) araba iki figür taşımaktadır. Bunlardan ilki araba kasasının iç arka kısmındaki oturma yükseltisinde oturmaktadır. Figür yuvarlak başlıklı ve uzun elbiselidir. Bu figürün önünde dizleri karna çekik bir şekilde kasa tabanına oturan başka bir figür yer almaktadır. Araba betiminin sağ tarafında üst üste yerleştirilmiş ve yüzleri arabanın arkasına dönük iki figür vardır. Yuvarlak başlıklı ve kısa elbiseli bu figürler ile arabanın nasıl bir işlevi olduğu ise bilinmemektedir.

²¹⁰ Bkz. K. 29.

²¹¹ Özgüç 1965, 40.

²¹² Özgüç 1965, 23.

²¹³ Özgüç-Tunca 2001, 19.

İkinci örnekte (K. 33) anlatımın çok daha yoğun olduğu bir betimleme görülmektedir. Araba kasasının iç arka kesimindeki yükseltide oturan, yuvarlak başlıklı ve uzun elbiseli bir figür vardır. Figür, sağ elinde koşum hayvanlarının dizginlerini ve ayrıca bir kırbaç (?) tutmaktadır. Araba tekerleklerinin altında ayakta duran, ellerini dua eder pozisyonunda ileriye doğru uzatmış dört figür vardır. Yuvarlak birer başlık takmış olan bu figürlerin kıyafetleri belirsizdir. Araba ve arabanın aşağısında yer alan dört figürden oluşan bu kompozisyonun sağ ve sol kısmında iki sıra halinde düzenlenmiş bir betimleme yer almaktadır. Araba betiminin sağ tarafındaki anlatımda, alt sırada ilk olarak sırt sırta vererek dik bir şekilde ayakta duran, farklı tarzda işlenmiş bir çift aslan ve ellerinde hilalli güneş kurslu birer asa taşıyan üç boğa adam görülür. Üst sırada, boğa adamların yukarısında ise bir çift konili boğa yer almaktayken üst sıranın son figürü farklı tarzda işlenmiş ve ayakta durarak sırt sırta vermiş bir çift boğadır. Konili boğalar ile ayakta duran boğaları konik başlıklı bir figür birbirinden ayırmaktadır. Arabanın sol tarafında yer alan betimlemede üst üste yerleştirilmiş ve kalın kısa bir bant ile birbirinden ayrılmış iki sırada konili boğa ile elinde hilalli güneş kurslu asa tutan bir boğa adam betimlenmiştir.

Silindir mühür (K. 35) üzerindeki betimlemede kullanılan figürler bir önceki örneğe benzer niteliktedir. Bu figürler yuvarlak başlıklı ve ellerini dua eder pozisyonda ileriye doğru uzatan insan figürleri, konili boğa ve farklı tarzda işlenmiş, birbirine sırtını dayayarak ayakta duran bir çift boğadır. Söz konusu figürler arabanın karşısında üst üste iki sıra halinde işlenmiştir. Arabada ise oturan ve eli kırbaçlı bir figür yer almaktadır.

Diğer bir silindir mühürde (K. 34) dört atın çektiği araba kasasının iç arka kısmındaki yükseltide oturan bir figür vardır. Yuvarlak başlıklı ve uzun elbiseli olan figür elinde bir kırbaç (?) tutmaktadır. Araba betiminin sol tarafında ise çok ilginç bir anlatım vardır. Alt alta düzenlenmiş dört sıranın en üst ve en alt kısmında üçer tane insan başı betimi vardır. İçte kalan iki sırada ise bir insan başı, balık ve iki kuş yer almaktadır.

Diğer örneklerden farklı olarak bir silindir mühürde (K. 36) araba kasasının iç arka kısmındaki oturma yükseltisinde ayakta duran bir figür yer almaktadır. Araba betiminin sağ tarafında ince bir çizgi ile ikiye ayrılmış betim alanının altında bir çift boğa adam, üstünde ise konili boğa (?) görülmektedir.

Figürlerin birbirinden bağımsız bir şekilde işlendiği ve bu sebeple fazlaca bir anlam çıkarılamayan bu mühür örneklerinde arabaların yer aldığı sahnelerin bazı ortak noktaları bulunmaktadır. Bunlar, daima arabada oturan ya da ayakta duran, yuvarlak başlıklı ve uzun elbiseli bir figürün olması, ayrıca boğanın çeşitli şekillerde yoğun olarak kullanılmasıdır.

4.2.2. Eski Hitit Krallığı Dönemi

EHKD’de arabalar özellikle askeri faaliyetlerde önemli bir rol oynamıştır. Bu konuyla ilgili yazılı kaynaklardan birisinde, I. Hattuşili döneminde (M.Ö. 1650-1600) Güneydoğu Anadolu’daki Ursum’un kuşatmasında 80 arabanın kenti kuşattığından söz edilmektedir²¹⁴. Yazılı kaynaklarının aksine EHKD’ye ait araba betimli fazla örnek yoktur.

EHKD’ye tarihlendirilen Boğazköy ve Alışar’dan kabartma bezemeli farklı vazolara ait üç parçada (K. 40-43) arabanın sadece tekerleği ele geçtiği için söz konusu arabaların hangi işlevde kullanıldığı anlaşılamamaktadır. Hüseyindede’den ele geçen kabartma bezemeli bir vazoda (K. 43) ise arabanın dinsel tören içinde yer aldığı görülmektedir. Aynı döneme ait Alalakh silindir mührü (K. 44) ve Boğazköy orthostatı (K. 45) ise savaş sahneleri ile dikkat çekmektedir.

4.2.2.1. Dinsel Sahne

Olasılıkla, yazılı belgelerde sözü edilen ve Boğazköy çevresinde yer alan Fırtına Tanrısı tapınımında önemli bir yere sahip küçük ölçekli yerel Hitit tapınak

²¹⁴ Moorey 1986, 204.

yerleşimlerinden birisi olan Hüseyindedede'de²¹⁵ bir kült vazosu (K. 43) ele geçmiştir. Bu eser üzerindeki dört frizde dinsel bir tören anlatımı ve bu anlatım içerisinde bir araba betimi yer almaktadır.

Vazonun en alt frizinde yerel Fırtına Tanrısı'nın boğaları, diğer frizlerde ise tanrılara sunulmak üzere götürülen hayvanlar ve müzik eşliğinde tapma sahneleri betimlenmiştir²¹⁶. Vazonun en üst frizinde ise araba betiminin yer aldığı bir anlatım bulunmaktadır. Söz konusu friz üçgen kuyruklu, oldukça kısa bir elbise giymiş ve sırtında yuvarlak ağızlı testi taşıyan bir erkek figürü ile başlamaktadır. Bu figürün önünde yalnızca arka ayağı korunmuş karaca cinsi bir hayvan bulunmaktadır. Sonraki sahnede ise dikey ve yatay çubuklardan oluşturulmuş bir parmaklıkla çevrilmiş ve üstü örtülü bir araba betimi yer almaktadır. Arabanın çıkıntı yapan arka kısmında iki kadın oturmaktadır. Diğerine göre arkada olan uzun başlıklı kadın elinde sadece sap kısmı korunmuş bir obje tutmaktadır. Diğer siyah elbiseli kadının ise baş kısmı eksiktir. Olasılıkla siyah elbiseli kadın, elindeki bir bağ ile arabanın arkasından gelen karaca cinsi bir hayvanı çekmektedir²¹⁷. Arabaya koşulmuş hayvanların sadece baş kısımları korunmuştur. Araba kasasının ön kısmından koşum hayvanlarının başlarının olduğu yere kadar olan bölüm eksik olarak ele geçmiştir. Söz konusu kesimde koşum hayvanlarının gövde kısmı ve olasılıkla çekiş milinin betimi bulunmaktaydı. Bu sahneden sonra koşum hayvanlarının başlarının hizasından gelen çekiş milini tutarak ilerlemekte olan bir erkek figürü gelmektedir. Bu figürün de frizin başlangıcındaki figür gibi üçgen kuyruklu, kısa kollu ve oldukça kısa bir giysisi vardır. Bu sahnenin devamında ise müzik ve dans sahnesi görülmektedir.

4.2.2.2. Savaş Sahnesi

EHKD'ye ait araba betimli iki eser (K. 44-45) üzerinde bir savaş sahnesi yer almaktadır. Örneklerden ilki olan Alalakh silindir mührü (K. 44) üzerindeki betim alanında tek at koşulu bir arabanın üzerinde elinde yayı ve okuyla savaşmakta olan bir figür ve bu figürün arkasında olasılıkla arabaya binmek üzere olan bir başka figür

²¹⁵ Yıldırım 2008, 58.

²¹⁶ Yıldırım 2006, 342.

²¹⁷ Yıldırım 2006, 347.

betimlenmiştir. Savaşçı figür, omzu ve bacağından okla yaralanmış bir şekilde yerde yatan figüre ok atmaktadır. Bu şekilde tanımlanan savaşa ait betimlemede anlam çıkarılmayan bir anlatım da bulunmaktadır. Şaha kalkmış koşum hayvanının altında elinde ileriye doğru uzattığı bir değnek olan ve tabureye benzer bir şeyin üzerine oturmuş bir figür, bu figürün önünde de dik şekilde duran bir sopa yer almaktadır. Anlamı bilinmeyen bu anlatımdan sonra betimlemedeki son figür arabanın önünde ilerlemekte ve sol eliyle koşum hayvanının burnundan tutmaktadır²¹⁸.

Boğazköy orthostatı (K. 45) üzerindeki betim alanında ise üst üste yerleştirilmiş birbirinden bağımsız iki savaş sahnesi yer almaktadır. Orthostatın üst yarısındaki betimlemede, tek at koşulu bir araba ve bu arabada bir savaşçı görülmektedir. Bu figür iki eliyle sıkıca tuttuğu mızrağıyla yerde yatan düşmanına saldırmaktadır. Sırtından bir mızrakla öldürülmeye çalışılan düşman figür dizleri üzerine çökmüş ve sağ elini destek sağlamak için yere dayamıştır. Savaşa bağlı olarak atların dörtnala koşar bir şekilde betimlenmesi olayın canlılığını artırmaktadır. Arabalı sahnenin altında yer alan betimlemede ise ayakta duran boynuzlu başlıklı bir tanrı görülmektedir. Söz konusu tanrı elinde tuttuğu mızrak ile yere düşmekte olan diğer bir figüre saldırmaktadır. Bu sahne figürlerin işlenişi yönünden üstteki betimlemeye benzer niteliktedir.

4.2.2.3. Tanımlanamayan Sahne

Boğazköy (K. 40-41) ve Alişar'dan (K. 42) ele geçen kabartma bezemeli vazolara ait parçalarda yer alan araba betimlerindeki sahneler parçaların eksik olması nedeniyle tanımlanamamıştır. Vazo parçaları üzerinde arabanın sadece tekerlek kısmı korunmuştur. Bir örnekte tekerleğin hemen üzerindeki araba kasası tabanında ucu kıvrık bir ayakkabı giymiş tanrı figürünün bir ayağının betimi görülmektedir (K. 40).

²¹⁸ Bkz. K. 44.

4.2.3. Hitit İmparatorluğu Dönemi

Hitit İmparatorluğu Dönemi arabaları hakkındaki bilgiler gerek yazılı ve gerekse betimsel kaynaklardan elde edilmektedir. Söz konusu dönemde arabaların gerek günlük (taşımacılık ve av) ve gerekse dinsel faaliyetlerde kullanıldıkları bilinmektedir. Ama bu arabaların bu iki işlevinden ziyade en fazla yer aldıkları yer savaş alanlarıdır. Yerine göre 30 bin kişiye ulaşan Hitit ordusunu meydana getiren iki koldan piyadeler dışındaki diğer kolu atlı savaş arabaları oluşturmaktaydı. Bunun yanı sıra Hitit ordularına askeri malzeme ve erzak taşıyan öküz arabaları da bulunmaktaydı²¹⁹. Şuppiluliuma ve haleflerinin yönetimindeki Hitit İmparatorluğu Dönemi'ndeki Hitit arabası, II. Ramses'in babası I. Sethi'nin zaferini kutlayan Karnak kabartmalarındaki savaş sahnelerinde²²⁰ ve II. Ramses'in Kadeş Savaşı'nı betimleyen Mısır rölyeflerinde canlı bir şekilde betimlenmiştir²²¹.

Karnak kabartmalarındaki savaş sahnelerinde betimlenmiş Hitit arabaları (Res. 5)²²² bir çift at koşulu ve iki tekerleklidir. Arabalarda sürücü ile her birinin sırtında birer sadak ve elinde yay olan Hitit savaşçısı olmak üzere iki kişi görülmektedir. Mısır ve Hitit kuvvetleri arasında yapılan savaşı canlı bir şekilde resmeden bu kabartmalarda Hitit araba savaşçıları yenilmiş bir halde canlandırılmıştır.

Kadeş Savaşı'yla ise önceleri Mısır benzerleri gibi sürücü ve savaşçı olmak üzere iki kişi içeren Hitit arabalarında bu kez üçüncü bir kişi görülmektedir. Bu kişi hem sürücüyü hem de savaşçıyı korumak için kullandığı²²³ sekiz veya dikdörtgen biçiminde bir kalkan taşımaktadır. Fakat üç kişi taşıyan bu arabalar dezavantajlara da sahipti. Onlar iki kişi taşıyan arabadan daha yavaş ve daha az manevralı olmadır. Bu yüzden Hitit savaş arabalarında kullanılan ana silahın yakın mesafede etkili saplama mızrağı olduğu görülmektedir²²⁴. Bu kabartmalarda Mısır arabalarının tersine Hitit arabalarının hiçbirisi okçu taşımaz ve Hitit kralının arabası sadece bir yay çantasına

²¹⁹ Macqueen 2001, 62.

²²⁰ Drews 1993, 122.

²²¹ Gurney 2001, 93.

²²² Drews 1993, 122.

²²³ Bryce 2007, 32.

²²⁴ Macqueen 2001, 64.

sahiptir. Bunun yanı sıra Hitit arabaları hiçbir yerde hareket halinde gösterilmemiştir. Arabaların sadece savaş alanına gidişi ve dönüşü betimlenmiştir²²⁵.

Gerek I. Sethi gerekse II. Ramses döneminden kalma Mısır duvar resimlerinde savaşta betimlenmiş Hitit arabalarının Anadolu'dan ele geçen eserler arasında ise benzerleri bulunmamaktadır. Hititlerin yazılı kaynaklarda Hitit arabalarını överek haklarında bilgiler vermiş olmalarına rağmen onları eserler üzerinde betimlemekten genelde kaçınmışlardır. Anadolu'da ele geçen ve Hitit İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen üç eser üzerindeki betimlemelerde arabalar dinsel sahne ve av sahnesi içerisinde yer almaktadır.

4.2.3.1. Dinsel Sahne

Hitit İmparatorluğu Dönemi'ne ait Louvre Müzesi'ndeki silindir-damga mühür (K. 46) alt alta iki frizde yer alan arabalı sahnelere sahip olması bakımından önemlidir. Silindirin çevresi üstte yan yana insan başları veya maskeler, altta birbirini izleyen geyik veya keçi başlarından oluşan iki kenar süsü ile çevrelenmiştir. Betim alanındaki üst frizde dinsel bir anlatım, alt frizde ise bir av sahnesi yer almaktadır. Üst üste iki sıra halinde düzenlenmiş ortadaki betim alanının üstteki sahnesinde iki boğa koşulu arabasıyla Fırtına Tanrısı, çıplak tanrıça İştâr'a doğru yaklaşmaktadır. Elllerinde armağanlar tutan tanrılar iki alay halinde orta sahneye ilerlemektedir. Bunlar solda sıra ile Su Tanrısı, Ay Tanrısı, Güneş Tanrısı ve erkek giysili tanrıça İştâr' (Şausga) dır. Sağda gaga ağızlı testiyle kutsal bir sıvı sunan kuş maskeli kanatlı adam yer almaktadır²²⁶.

İmparatorluk Dönemi'ne ait dinsel anlatımlı bir diğer eser Kayseri, Kappadokya yöresinde İmamkulu (Şimşekkayası) mevkiindeki bir kaya kabartmasıdır (K. 47). Burada kral ve tanrılar dünyası resmedilmiştir. Betim alanının sol tarafında yerel bir kral, diz altına kadar inen giysisi ve ucu kıvrık pabuçları, sol elinde mızrak ve öteki elinde omzuna asılı yay ile gösterilmiştir. Bu kral betiminin önünde başları öne eğik üç dağ tanrısı yer almaktadır. Sol ayağıyla iki boğa (Hurri ve Şerri) koşulu

²²⁵ Drews 1993, 121.

²²⁶ Anadolu Medeniyetleri 1983, A 681.

arabasında ayakta duran Fırtına Tanrısı arabasıyla birlikte bu dağ tanrılarının sırtlarına basmaktadır. Fırtına Tanrısı sol eliyle dizginleri tutmakta, sağ eliyle de topuzunu yukarı kaldırmaktadır²²⁷. Gerek tanrı ve arabası gerekse tanrının boğalarının ağırlığını taşıyan dağ tanrıları başlarını eğmiş ellerini yüzlerine yaklaştırmışlardır. Taşıdıkları ağırlığın izlenimi, bu tanrıların betiminde başarılı bir şekilde verilmiştir. Bu üç tanrı bellerinde birer kılıçla silahlandırılmıştır. Her bir dağ tanrısının ayaklarının altı hizasında bu sefer de söz konusu tanrıları taşıyan birer cin yer almaktadır. Bu şekilde betimlenen tanrı ve arabasının karşısında kollarını iki yana açmış ve ellerinde çiçek tutan çıplak bir tanrıça yer almaktadır. Tanrıça üst üste sıralanmış kuşlar veya ağaca benzeyen çok farklı bir nesnenin üzerinde ayakta durmaktadır. Betimlemeden Fırtına Tanrısı'nın çıplak tanrıçayla buluşmak üzere arabasını sürdüğü, tanrısal bir buluşmanın söz konusu olduğu sonucu çıkarılabilir. Eser üzerinde karşılıklı duran bir tanrı ve tanrıça betiminin yer alması, ayrıca savaş, av vb. bir sahnenin olduğuna dair bir işaretin olmamasından dolayı söz konusu arabanın dinsel bir sahnede yer aldığı söylenebilir.

Anlatımıyla İmamkulu kaya kabartmasına benzer nitelikte olan damga mühür baskısının (K. 48) da dinsel anlatımlı olduğu düşünülmektedir. Mühür baskısı üzerinde yer alan betimlemede arabasıyla bir tanrı ve bu tanrının arkasında ayakta duran bir kral dışında herhangi bir figür bulunmamaktadır. Mühür yüzeyinin geri kalan kısmı tanrının kimliği ile ilgili işaretlerle doldurulmuştur. Mühür baskısı üzerindeki betim alanında merkezi olarak yerleştirilmiş bir arabanın kuşlu kasasına sol ayağı ile basmakta olan bir tanrı figürü yer almaktadır. Boynuzlu başlığı, kısa elbisesi, ucu kıvrık ayakkabıları ve beline kadar uzanan saçıyla betimlenen bu tanrı figürü ayrıca belinde bir kılıçla silahlandırılmıştır. Tanrı sol eliyle arabaya koşulmuş boğaların dizginlerinden tutarak arabayı kontrol ederken sağ elinde topuzunu savurarak gayet canlı ve hareketli olarak resmedilmiştir. Bu tanrı figürünün arkasında sağ omzunda yay ve sol elinde dik bir şekilde tuttuğu mızrağı ile bir kral (?) betimi yer almaktadır. Başında başlığı ile kral figürü, tanrının kıyafetine çok benzer kısa bir elbise giymiş ve belinde bir kılıç taşımaktadır. Gerek arabasıyla tanrı gerekse kral figürü bir önceki eserimizle anlatım yönünden birbirine benzer niteliktedir.

²²⁷ Darga 1992, 179-180.

4.2.3.2. Av Sahnesi

Üzerindeki ilk frizde dinsel bir sahnenin betimlendiği Louvre Müzesi'nde bulunan silindir damga mührün (K. 46) ikinci frizinde ise aslan üzerinde Fırtına Tanrısı, ağaç üzerinde kuşun olduğu orta sahnenin sağında ve solunda dört araba ile yapılan aslan ve geyik avı²²⁸ sahnesi yer almaktadır.

4.2.3.2. Aslan ve Geyik Avı

Silindir damga mührün (K. 46) ikinci frizinde sola doğru ilerlemekte olan dört av arabasından ilk üçü birer kişi taşımaktayken, en arkadaki araba iki kişi taşımaktadır. Bu kişilerden biri elinde tuttuğu dizginlerle sürücüyken diğeri yay ve okuyla hayvanları avlayan avcıdır. Diğer arabalardaki sürücüler de ellerinde dizginler ve kırbaç ile arabayı kontrol etmektedir. Bu mühür üzerinde hem dinsel hem de bir av sahnesinin yer alması, arabaların iki farklı işlevini göstermesi bakımından önemlidir. Bu örnek yardımıyla anılan dönemde arabaların hem tanrı arabaları hem de av arabaları olarak kullanıldıkları anlaşılmaktadır.

4.3. M.Ö. 1. BİNYILIN İLK YARISI ARABALARININ YER ALDIĞI SAHNELER

M.Ö. 1. binyılın ilk yarısına ait araba betimli eserlerin üzerinde yer alan sahnelerin ele alındığı bu bölümde eserler ait oldukları krallıklara göre gruplandırılarak bir inceleme yapıldı. Bu incelemede öncelikle Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra kent krallıkları halinde Hitit kültürünü devam ettiren Geç Hitit Kent Krallıkları'nın araba betimli eserleri, sonrasında Urartu ve Frig Krallıkları'nın eserleri gözden geçirildi. Gayet canlı ve başarılı bir şekilde resmedilen dinsel, savaş ve av gibi sahneler içerisinde yer alan bu krallık arabaları sahnenin içeriğine bağlı olarak önemli bir konumda betimlenmiştir.

²²⁸ Anadolu Medeniyetleri 1983, A 681.

4.3.1. Geç Hitit Kent Krallıkları Dönemi

GHKK Dönemi arabalarının yer aldığı sahneler ve kullanım amaçları çeşitlilik sunmaktadır. M.Ö. 2. binyılda karşılaşılan belirli konular GHKK Dönemi eserlerinde de görülmektedir. Farklı bir sahne ile karşılaşılmamasına rağmen savaş, av ve dinsel sahnelerin daha fazla eser üzerinde ve daha başarılı şekilde gösterimleri bulunmaktadır. GHKK Dönemi araba betimleri orthostatlar ile bir heykel altlığı üzerinde görülmektedir. Heykel altlığı (K. 65) üzerinde bir çift boğa koşulu ve sekiz ispitli tekerleği olan bir araba betimi vardır. Fakat arabanın gerek kasası gerekse diğer elemanları betimlemede bulunmadığı için arabanın hangi amaçla kullanıldığı bilinmemektedir. Orthostatların ise sadece birinde (K. 49) dinsel bir sahne yer alırken dokuzunda savaş (K. 53-56, 58, 61, 63, 66, 69), sekizinde ise bir av sahnesi (K. 50-51, 57, 60, 62, 67-68, 71) betimlenmiştir. Oldukça canlı bir şekilde verilen bu üç sahnenin dışında dört örnekte (K. 52, 59, 64, 70) ise betimlenen arabaların nasıl bir sahnede yer aldığı konusunda bilgi edinilememiştir.

4.3.1.1. Dinsel Sahne

GHKK'ya ait araba betimli örnekler içerisinde sadece Malatya-Arslantepe'den ele geçen orthostatta (K. 49) araba dinsel sahne içerisinde betimlenmiştir. Söz konusu kabartmada birbirini tamamlayan iki sahne vardır. Kabartmanın sol tarafında boğa koşulu arabanın kasa kısmına sol dizini dayamış şekilde ayakta duran Fırtına Tanrısı betimlenmiştir. Tanrı belinde ucu kıvrık bir kılıç ile silahlandırılmış ve sağ elinde kısa, ucu kıvrık bir nesne tutmaktadır. Kısa kollu ve dizleri açıkta bırakan uzunlukta bir elbise giyen tanrı figürü, boynuzlu başlığının altında sakallı olarak betimlenmiş, ayrıca beline kadar uzanan ucu dışa doğru kıvrık saçlarıyla dikkat çekmektedir. Bu sahnenin sağındaki ikinci sahnede arabasından inmiş olarak resmedilen tanrı sol elinde üçlü yıldırım demeti, sağ elinde ise yine ucu kıvrık olasılıkla orak benzeri küçük bir kılıç tutmaktadır. Tanrının karşısında yer alan kral Sulumeli, sağ elinde tuttuğu küçük bir kapla yerde duran başka büyük bir kaba sıvı akıtarak tanrıya sunum yapmaktadır. Kral arka kısmı üçgen şeklinde, etekleri püsküllü ve ayak bileklerine kadar uzanan, kısa kollu bir elbise giymiştir. Ayaklarında ucu kıvrık ayakkabılarıyla ayakta duran kral,

sol elinde ucu kıvrık uzun bir asa (Litus-Kalmus) tutmaktadır. Sakalsız olarak resmedilmiş olan kralın alın ve ensesinde saçları içe doğru kıvrıktır. Kral figürünün arkasında bir kişi tarafından olasılıkla kurban edilmek üzere getirilen bir boğa betimlenmiştir.

4.3.1.2. Savaş Sahnesi

GHKK'ya ait araba betimlemelerinden savaş sahneli dokuz örnek (K. 53-56, 58, 61, 63, 66, 69) değerlendirilmiştir. Bu sahnelerin savaş sahnesi olarak tanımlanma sebebi, betimlemelerde yer alan arabaların koşum hayvanlarının altındaki boş alanda yerde uzanan bazen oklanmış çıplak bir erkek figürünün bulunmasıdır. Yesemek'ten ele geçen orthostatta (K. 63) arabanın tekerleğinden itibaren ki üst kısım ve Kargamış'tan bir orthostatta (K. 54) ise kasanın bitiminden sonraki üst kısım korunamadığı için kasada olması gereken figürler konusunda bilgi alınamamaktadır. Buna karşın diğer örneklerde görüldüğü gibi koşum hayvanlarının altındaki boş alanda yerde uzanan bir insan figüründen dolayı söz konusu arabaların da bir savaş sahnesi içerisinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Yesemek orthostatı (K. 63) üzerindeki betimlemede koşum hayvanının altındaki çıplak erkek figürü yüzüstü yere uzanmakta, sol kolu ile yere dayanırken sağ kolunu arkaya doğru uzatmaktadır. Kargamış örneğinde (K. 54) ise arabaya koşulu hayvanın altında dizleri yer ile paralel iken bacaklarının ikisi birden aynı hizada geriye doğru bükülmüş bir insan figürünün vücudunun dizden aşağı bölümü yer almaktadır. Bu figürlerin yerde arabaya koşulan hayvanların altında çıplak olarak uzanır şekilde betimlenmesi, bunların savaşta yenilgiye uğrayıp düşmanın yengisiyle hayatını kaybetmiş veya kaybetmek üzere olan askerler olduğunu göstermektedir. Kazanan taraf, düşmanını bu şekilde resmederek hem yengisiyle kendisini övmekte, hem de düşmanını aşağılamaktadır.

Söz konusu bu iki örnek (K. 54, 63) dışında beş orthostat (K. 53, 55-56, 58, 61) üzerindeki arabaların kasasında birisi, iki eliyle tuttuğu dizginler ve bir de kırbaçla sürücü, diğeri ise yayı ve okuyla saldırı anında gösterilen savaşçı olmak üzere iki erkek figürü bulunmaktadır. Bu örneklerde (K. 53, 55-56, 58, 61) yay ve ok ile silahlanmış olan savaşçı figürün yer aldığı araba kasasının iç arka kesiminde bir de

mızrak bulunmaktadır. Olasılıkla bu silah savaş esnasında yakın temaslarda kullanılmak için kasada hazır bulundurulmaktadır.

İki örnekte (K. 66, 69) arabaların kasalarında da ise biri sürücü olmak üzere iki figür yer almasına rağmen olasılıkla savaşçı olan ikinci figür herhangi bir savaş aleti taşımamaktadır. Ancak kasanın yan dış yüzünde sadağın ve koşum hayvanının ayakları altında yerde yatan bir insan figürünün bulunması, arabadaki iki figürden birinin savaşçı olduğunu ortaya koymaktadır.

4.3.1.3. Av Sahnesi

GHKK'ya ait araba betimli orthostatların sekizinde (K 50-51, 57, 60, 62, 67-68, 71) av sahnesi betimlenmiştir. Genel olarak kompozisyon bakımından av sahneleri savaş sahnelerine benzetmekle birlikte özellikle bir ayrıntı yani arabanın koşum hayvanlarının altındaki boş alanda yerde, avda yardımcı olarak kullanılan bir köpeğin bulunması bunun bir av sahnesi olduğunu ortaya koymaktadır. Bazı betimlemelerden anlaşıldığına göre arabalar aslan (K. 50, 60, 62), geyik (K. 51) ve boğa avı (K. 67) sırasında kullanılmışlardır.

Bu örneklerin dışında üç eserde (K. 57, 68, 71) birebir bir hayvanın avlanıldığı gösterilmemekte, sadece arabanın koşum hayvanlarının altındaki boş alanda yerde, olasılıkla hayvanların yanından koşan ve avda kullanılan köpek betimiyle arabanın av sırasında kullanıldığı anlatılmak istenmiştir.

Av sahneli betimlemelerde araba kasasında birisi, iki eliyle tuttuğu dizginler ve bir de kırbaçla (K. 60, 62, 71) sürücü diğeri ise yayı ve okuyla saldırı anında gösterilen avcı olmak üzere iki erkek figür yer almaktadır. Av sahnesinde yay ve ok ile silahlanmış olan avcı figürün yer aldığı arabanın kasasının iç arka kesiminde bir de mızrak (K. 60'da kasanın dış yan yüzünde) bulunmaktadır. Olasılıkla bu silah da av sırasında kullanılmak için kasada hazır bulunmaktadır. Ayrıca Tell-Halaf'tan bir eserde (K. 71) avcı belinde bir de kılıç taşımaktadır.

4.3.1.3.1. Aslan Avı

Gayet canlı ve başarılı bir şekilde verilmiş av sahnelerine sahip örneklerden (K. 50, 60, 62) Malatya-Arslantepe orthostatında (K. 50) arabanın karşısında bir aslan betimlenmiştir. İki ayağı üzerinde duran ve pençelerini havaya kaldırarak arabadakileri korkutmak istercesine kükreyen aslan sırtından bir okla vurulmuş olarak gösterilmiştir. Yaralı aslanın duyduğu acıyı sanatçı oldukça başarılı bir şekilde vermiştir. Oysa aynı şekilde bir aslan avının betimlendiği Gaziantep örneğinde (K. 62) aslan arka ve bir ön ayağının üzerinde arabanın önünde oldukça uysal şekilde durmaktadır. Sanatçı, aslanı arabaya doğru uzattığı bir ön bacağı ile korkutmak ister bir tarzda betimlemesine karşın gerçekçi bir izlenim verememiştir.

Sakçagözü orthostatında (K. 60) ise çok farklı bir anlatım yer almaktadır. Arabanın kasasındaki avcı figür yayını germiş ve arabanın karşısındaki aslanı vurmaya hazırlanmaktadır. Oysa söz konusu aslanın arkasında sol eliyle aslanın sırtına ince-uzun bir mızrak saplamış ve havaya kaldırdığı sağ elindeki çekiç ile vurmaya üzere olan kısa etekli ve üst kısmı çıplak bir erkek figürü betimlenmiştir. Ayrıca aslanın önünde zırhlı andıran pullu görümlü, kısa kollu, eteğinin ön kısmı kısa arkası ise uzun bir giysisi ve başında konik miğferi olan sakallı bir erkek figürü yer almaktadır. Bu figür iki eliyle tuttuğu ince-uzun mızrağı aslanın alnına saplamaktadır. Aslan çaresiz bir durumda, iki kişi tarafından saldırıya uğramış ve arabalı bir avcının okunun da hedefindedir.

4.3.1.3.2. Geyik Avı

Malatya-Arslantepe'den gelen av sahneli ikinci örnekte (K. 51) bir geyik avı sahnesi canlandırılmıştır. Arabadaki avcı figür arabanın önünden hızla kaçmakta olan bir geyiği avlamaya çalışmaktadır. Ayrıca diğer örneklerde olduğu gibi arabanın altında gibi görünen ama olasılıkla arabanın yanından koşan bir köpek figürü de avda etkin bir rol oynamaktadır.

4.3.1.3.3. Boğa

Tell-Halaf'tan bir orthostat üzerinde (K. 67) boğa avı sahnesi içerisinde, sürücü ile ok ve yay ile silahlanmış avcı olmak üzere iki kişinin yer aldığı bir araba betimlenmiştir. Arabaya koşulmuş olan atla birlikte sınırlandırılan betim alanı arabanın yukarısında bir kuş ve bir boğa betimi ile devam etmektedir. Silahlı figürün başının üzerine iki ayağını basan bir kuş ve bu kuş ile yüz yüze gelen bir boğanın işlendiği üst kısımdaki betimlemede hayvanların bulunması ve arabada silahlı bir figürün yer alması arabanın bir av sahnesi içerisinde yer almış olduğunu işaret etmektedir.

4.3.1.4. Tanımlanamayan Sahne

GHKK'ya ait araba betimli orthostatlardan 18'sinin üzerinde dinsel, savaş ve av sahneleri yer almaktaydı. Betim alanı tahrip olduğu için bilgi alınamayan Tell-Halaf'tan biri (K. 70) dışındaki üç örneğin (K. 52, 59, 64) üzerine betimlenmiş arabaların ise dar bir çerçevede ve kısıtlı öğelerle anlatılmış olmasından dolayı sahne konusunda bilgi alınamamaktadır.

Karatepe orthostatı (K. 64) üzerinde kasa kısmı tahrip olmuş tek at koşulu bir araba betimi yer almaktadır. Arabanın tahrip olmuş kasa kısmında başlıklı üç figür görülmektedir. Figürler sakalsız olup başlıklarının altından ortaya çıkan saçları enseye uzanmaktadır. Arka arkaya ayakta duran figürlerden ön tarafta yer alanı elinde tuttuğu dizginler ile arabayı kontrol ederken diğerleri onun arkasında sabit durmaktadır. Eser üzerinde bu araba betiminden başka herhangi bir anlatım söz konusu değildir.

Malatya'dan ele geçen bir orthostat (K. 52) üzerinde yer alan araba betiminin sol tarafında yemek sahnesi betimlenmiştir. Bu sahnede üzeri yiyeceklerle doldurulmuş bir masanın iki tarafında karşı karşıya taburelerde oturan bir kadın ve bir erkek figürünün yemek yemesi anlatılmıştır. Erkek figür sakalsız olup enseye kadar uzunlukta olan saçları alın ve ensede dışa doğru kıvrıktır. Kadın figürün başında bir polos vardır. Her ikisi de ayak bileklerine kadar uzanan bir elbise ile ucu kıvrık bir

ayakkabı giymişlerdir. Bu sahnenin sağ tarafında yer alan arabalı sahnede ise koşum takımı kısmı eser üzerinde tahrip olmuş bir araba betimi bulunmaktadır. Arabanın kasasında vücudunun çok az bir kısmı korunabilmiş, olasılıkla sürücü olan figürün arkasında elinde yay ve ok ile betimlenmiş bir erkek figür yer almaktadır. Figür, beli kemerli ve vücuda oturan tarzda bir elbise giymiştir. Benzer örnekler ışığında değerlendirildiğinde figürün yay ve ok ile silahlanmış olması, arabanın savaş veya bir av sahnesi içerisinde yer aldığını ortaya koymaktadır. Fakat arabanın söz konusu sahnelerden hangisine ait olduğu eserin eksik ele geçmiş olması nedeniyle bilinmemektedir. Arabalı sahnenin sol tarafında bir yemek sahnesinin yer alması belki sağdaki sahnenin bir ava ait olduğunu ve yemeklerin de bu avın sonunda ele geçirilen hayvanların etinden oluştuğunu göstermektedir. Bu sahneyle ilgili başka bir ayrıntı ise bulunmamaktadır.

Tanımlanamayan bir sahneye sahip son örnek Kargamış'tan ele geçen bir orthostattır (K. 59). Bu örnekte kafesi andıran formuyla farklı bir kasa yapısına sahip araba betimi görülmektedir. Bir çift at koşulu arabanın kasasında başlıklı bir sürücü betimlenmiştir. Araba kasası, figürün başı dışında tüm vücudunu kapatmıştır. Arabanın arkasında ise iki arka ayağı üzerinde ayakta durarak ön ayaklarının pençeleriyle arabanın kasasına sarılmış bir aslan betimi yer almaktadır. Aslan saldırısına karşı korunaklı bir kasa yapısına sahip olan arabanın hangi sahnede yer aldığı bilinmemektedir. Gerçekçi bir şekilde betimlenmemiş olan aslan figürünün arabaya bu şekilde konumlandırılması, söz konusu arabanın bir aslan saldırısına uğradığını gösteriyor olabilir.

4.3.2. Urartu Krallığı Dönemi

M.Ö. 1. binyılın ilk yarısına ait Urartu Krallığı arabalarının betimlendiği eserler çeşitlilik göstermektedir. Krallığa ait araba betimli 22 örnek içerisinde çoğunluğu tunç kemerler oluşturmaktadır. Urartu Krallığı'na ait Anadolu ve Anadolu dışında ele geçen çok sayıda madeni kemer ve kemer parçası bugün dünya daki farklı müze ve özel koleksiyonlara dağılmış durumdadır. Türkiye müzelerinde de zengin kemer koleksiyonları bulunmaktadır. Bunların büyük bir çoğunluğu, birkaç atölyenin

elinden çıkma, basmakalıp ve tekdüze motiflerle süslü²²⁹ iken bir kısmı başarılı anlatımlarıyla savaş, av ve tören sahnelerine sahiptir. Erkeklerin taktıkları kemerlere kıyasla daha dar olan ve üzerlerine savaş ve av sahnelerinden ziyade düğün, ziyafet, müzik ve dans sahnelerinin betimlendiği tunç kemerleri kadınların taşıdığı sanılmaktadır. Büyük olasılıkla bu tür tunç kemerler üzerine işlenen düğün ve müzik sahneleri düğünü yapılan soylu sınıftaki genç kıza, düğün töreninin anısını ölümsüzleştirmek amacıyla armağan edilmiş olmalıdır²³⁰.

Urartu Krallığı'na ait araba betimli 22 eser üzerinde savaş, av, geçit töreni ve düğün/tören sahneleri görülmektedir. Savaş sahnesi betimli dokuz örnek (K. 77, 79, 81, 86-89, 91-92), av sahnesi betimli altı örnek (K. 72-73, 75-76, 78, 82) bulunmaktadır. İki örnekte (K. 80, 83) ise savaş ve av sahnesi birlikte işlenmiştir. Ayrıca üç örnek (K. 74, 90, 93) geçit töreni sahnesine sahip iken iki örnek (K. 84-85) bir düğün/tören sahnesine sahiptir.

4.3.2.1. Savaş Sahnesi

Urartu Krallığı'na ait araba betimli örneklerden üç tanesinde (K. 87-89) net şekilde bir savaş anlatımı bulunmaktadır. Bu örneklerden olan iki at pektoralinden ilki (K. 87) bir kısmı eksik olmakla birlikte oldukça etkili bir anlatıma sahiptir. At pektoraline ait ele geçen parça, söz konusu eserin merkezini ve sol ile sağ kısmının bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu kısımda merkezden sağ ve sola doğru ilerleyen yani sırt sırta hareket halinde iki savaş arabası yer almaktadır. Arabalar betimlenişleriyle birbirinin birer kopyası gibidir. İki arabanın arasında kalan boşluk, pektoralin tam merkezine denk gelmektedir. Pektoralin sağ yarısındaki arabanın koşum takımının yer aldığı kısım eser tahrip olduğu için bulunmamaktadır. Söz konusu arabanın kasasında ayakta duran üç erkek figür vardır. Bu figürlerden diğer ikisine göre daha önde bulunanı, her iki elinde tuttuğu dizginler ve sol elinde bir de kırbaçla atları kontrol eden sürücüdür. Bu kişi, diğer iki figür gibi konik miğferlidir. Sürücünün sağ tarafında, biraz geride savaşçı figür vardır. Elinde tuttuğu yay ile bir oku fırlatmak üzere gösterilmiş olan savaşçının arkasında ise kasanın üst yan kenarındaki tutamağa

²²⁹ Sevin 2003b, 209.

²³⁰ Belli 2007, 89.

tutunan ve diğ er iki kişi yi arabanın ani hareketlerinden, dış etkenlerden dolayı oluşacak sarsıntılardan ve saldırılardan korumak ister şekilde betimlenmiş uç uncu bir kişi bulunmaktadı r.

Eserin sol kısmında ise gerek araba gerekse araba kasasında yer alan figürler diğ er bölümle aynı özelliklere ve betimlemeye sahiptir. Ayrıca her iki arabanın kasasının arka iç kısmında yer alan ve her an kullanılmaya hazır bir mızrak ile kasanın yan yüzüne ç apraz şekilde asılı birer sadak savaşçı figürlerin kullanımı için bulundurulmaktadır. Sol bölümde betimlenmiş olan üç kiş ili savaş arabasının karşısında, arka kısmının bir bölümü ele geç miş bir atın sırtında arkaya doç ru dönüp elini, yaklaşmakta olan arabadaki kiş ilere doç ru belki de bu ç arpişmanın bitmesi isteğ iyle uzatan sakallı bir erkek figürü yer almaktadır. Olasılıkla yenilen tarafın ç aretsizliğ ini vurgularcasına iş lenen bu gösterim, zaferin ait olduğu arabalı askerleri iş aret etmektedir.

Bir diğ er at pektoralı (K. 88) de savaş sahnesiyle dikkat çekmektedir. Eser üzerinde yer alan betimlemede atları dörtnala koş an ve sola doç ru ilerleyen bir savaş arabası görülmektedir. Arabanın kasasında her biri konik miğ ferli üç erkek figür yer almaktadır. Diğ erlerine göre kasanın daha gerisinde kalmış olan bir figürün, eser üzerinde sadece başının ön kısmı ve yüzü korunmuş tur. Bu figürün de bir önceki eserde (K. 87) sözü geç en figür gibi aynı konumda yer almasından dolayı diğ er iki kişi yi korumakta olan birisi olduğu düş ünülebilir. Diğ erlerine göre en önde yer alan figür, her iki eliyle kavradığ i dizginleri ve sağ elinde tuttuğu kırbaç la atları kontrol etmekte olan sürücüdür. Bu figürün arkasında ise gerdiğ i yayı ile saldırı anında betimlenmiş savaşçı bir figür yer almaktadır. Dörtnala koş ar şekilde betimlenen atların ayakları altında sol dirseğ i ve sol diz kapağ i ile yere dayanmakta olan bir erkek figür vardır. Olasılıkla yengiyi anlatmanın bir yolu, ç aretsiz şekilde koş um hayvanlarının ayakları altında uzanmakta olan bir düş man figürüdür.

Atlara takılan bir pandantif parç ası olan tunç bir Urartu diskı (K. 89)²³¹ de birebir ç arpişmayı yansıtmaktadır. Diskin en dış ında yer alan betim kuş aç i sağ ve solda bir erkek figürü, yukarıda ve aç aç ıda ise bir kutsal aç aç la dört bölüme

²³¹ Salvini 2006, 185.

ayrılmıştır. Birbirine düşman iki taraf arasındaki savaşın anlatıldığı bu bölümlerin her biri, saldırmakta olan iki Urartu ve kaçmakta olan bir düşman arabasından oluşmaktadır. Betim kuşağının yukarı yarısındaki figürler kutsal ağaca doğru ilerlemekte ve her iki yanda kaçmakta olan birer atlıyı kovalamaktadır. Kuşağın alt yarısındaki arabalar ise kutsal ağaçtan uzaklaşmakta ve yalvarır bir el hareketi yapan bir adama doğru ilerlemektedir. Bu iki erkekten birinin miğferi bir okla delinmiştir²³². Urartu saldırısı karşısında çaresiz bir şekilde kaçan ve diğer taraftan düşmanına yalvaran yenik tarafın durumu, sanatçı tarafından başarılı bir şekilde verilmiştir. Her bir Urartu arabası biri, oku ve yayı ile savaşçı, diğeri ise elinde tuttuğu dizginler ve kırbaç ile sürücü olan konik miğferli iki kişi taşımaktadır. Kasanın iç arka kısmında dışarıya doğru eğik bir şekilde uzanan bir de mızrak yer almaktadır. Elllerinde ok ve yay ile savaşan Urartu araba savaşçılarının mızrak kullandıkları ise görülmemektedir. Urartu arabalarına koşulmuş olan atlar dörtnala koşar bir şekilde betimlenerek savaşın şiddeti verilmeye çalışılmıştır. Atların ayakları altında olayın vahametini bağlı olarak birer düşman figürü yer almaktadır.

Birebir çarpışma görülmemesine rağmen üç kemer parçası (K. 77, 79, 81), bir tunç miğfer (K. 86) ile bir tunç levha (K. 91) ve bir taş levha (K. 92) olmak üzere altı eser üzerinde yer alan anlatımlar bir savaş sahnesi olarak düşünülmektedir. Bunun yanı sıra askerlerin silahlarıyla hazır bir şekilde görüntülenmesi sahnenin savaşın yanı sıra savaşa gidiş olarak da algılanabileceğini ortaya koymaktadır. İlk iki örnekte (K. 77, 79) eserin sağlam olarak ele geçen parçası üzerinde yatay ince bir bant ile birbirinden ayrılmış iki friz içerisinde ardı sıra, kemerin soluna (K. 77) veya sağına doğru (K. 79) ilerlemekte olan süvariler ve arabacılar yer almaktadır. Yürür konumda koşum atları olan arabalar, sürücü ile savaşçı olmak üzere miğferli iki kişi taşımaktadır. Sürücü elinde tuttuğu dizginler ve bir de kırbaçla (K. 77) atları kontrol etmektedir. Sürücünün yanında sabit bir şekilde ayakta duran savaşçı figür herhangi bir savaş aleti yoktur. Kasanın iç arka kesiminde ise dik bir şekilde yukarıya doğru uzanan bir mızrak yer almaktadır. Arabacıların önünden gelen süvariler, dörtnala koşan atları kontrol etmenin yanı sıra ellerinde yuvarlak ufak birer kalkan taşımaktadır.

²³² Salvini 2006, 185.

Diğer bir kemer parçası (K. 81) üzerindeki anlatım da önceki iki esere (K. 77, 79) benzer niteliktedir. Söz konusu bu kemer parçası (K. 81-1. Parça) üzerindeki betim alanı iki ince bantla üç yatay frize bölünmüştür. Alt frizde hayat ağacı motifleri ve bunların etrafında ellerinde situlalarla erkek figürler ve karışık yaratıklardan oluşan bir kompozisyon yer almaktadır. Orta frizde tek sıra halinde miğferli savaşçı figürler kemerin sağ parçasında sağa doğru ilerlemekte iken diğer parçalarda sola doğru ilerlemektedirler. Her bir asker ellerinde yuvarlak ufak birer kalkan ile mızrak taşımaktadır. Piyadelerin yer aldığı bu frizin üstündeki son frizde arabalı ve atlı askerlerin kemerin sağ parçasında sağa doğru, sol kısmında ise sola doğru ilerledikleri bir sahne yer almaktadır. Sürücü ve savaşçı olmak üzere miğferli iki kişi taşıyan her bir arabanın kasasının arka iç kısmında eğik şekilde dışarıya doğru uzanan bir mızrak vardır. Arabalılar gibi yürür şekilde betimlenmiş atları olan süvarilerin ellerinde birer yuvarlak ufak kalkan bulunmaktadır. Bir arabalı ve bir süvari olarak ardı ardına gelen askerlerin betimleniş şekli bu sahnenin bir savaşın hazırlık aşaması, bir savaşa gidiş olabileceğini ortaya koymaktadır.

Bu üç kemer parçası (K. 77, 79, 81) dışında savaş sahnesine sahip bir diğer eser Çavuştepe tunç levhası (K. 91)dir. Sahnenin figürlerinin bir çarpışma anını göstermemiş olmasına rağmen kalkan ve mızraklarıyla her an savaşa hazır konumda betimlendikleri için bu sahnenin de bir savaş ya da savaş alanına gidişe ait olduğu düşünülmektedir. Tahrip olmuş bir şekilde ele geçen levhanın korunan kısmı üzerinde üç friz yer almaktadır. Üst ve alt frizlerde savaş arabaları ve süvari betimleri yer almaktayken orta frizde herhangi bir bezeme yoktur. Frizler palmetlerden oluşan dar bir kuşakla çerçevelenmiş ve bu şekilde birbirlerinden ayrılmıştır. Üst ve alt frizlere işlenen figür ve motifler aynı hizada yer almakta ve aynı anlatıma sahiptir. Söz konusu frizler sola doğru hareket halinde olan bir araba ile başlamaktadır. Yürür konumda betimlenmiş olan atları olan arabaların kasalarında ayakta duran ve her biri miğferli üç erkek figür yer almaktadır. Urartu araba betimlerinde nadiren karşılaşılan bu üç kişili kompozisyonda figürlerden ilki her iki eliyle kavradığı dizginler ve sağ elinde tuttuğu kırbaçla atları kontrol eden sürücüdür. Onun yanında olasılıkla elinde yuvarlak büyük bir kalkan tutan savaşçı figür yer almaktadır. Van Müzesi'nden bir at göğüslük parçası (K. 87) üzerinde görüldüğü şekilde kasanın yan üst kenarındaki bir tutamağa tutunarak sürücü ve savaşçı figürlerin arkalarında yer alan ve onları gelecek saldırılardan ya da

geriye doğru düşmekten koruyan kasada üçüncü bir figür bulunmaktadır. Bu araba betiminin ardında elinde yuvarlak ufak bir kalkan ile ilerlemekte olan bir süvari gelmektedir. Onun arkasından yine benzer özellikte bir başka araba ile bu sefer ardı ardına iki süvari ilerlemektedir. İkinci süvariye sırtı dönük başka bir süvari ile aynı sahne bu sefer ters yöne giden figür ve motiflerle devam etmektedir. Büyük oranda hasar görmüş olan eserin sağlam ele geçen parçası üzerindeki anlatım bununla sınırlıdır. Gerek arabalı gerekse atlı askerlerin ellerinde kalkanlar ve ayrıca araba kasasının iç arka kesiminde eğik şekilde dışarıya doğru uzanan mızrak benzeri bir nesnenin yer alması bir savaşı işaret ederken arabaya koşulan atların yürür konumda olması savaşa gidiş anını düşündürmektedir.

Gerek tunç kemerler gerekse bir levha üzerinde görülen savaş veya savaşa gidiş sahnesi farklı öğelerle bir miğfer (K. 86) üzerinde de yer almaktadır. Miğfer üzerindeki betim alanının sağ ve sol kısmı alt alta yerleştirilmiş iki frize sahiptir. Frizler, miğferin merkezinde aralarında hayat ağacı ve iki kadınlı bir kompozisyonla birbirinden ayrılan, başları aşağıya doğru eğilmiş yılan gövdeli mitolojik figürler ile kesintiye uğramaktadır. Söz konusu figürlerin çerçevelediği orta kısımda, kadınların yer aldığı kompozisyonun altında, iki sıra zigzag dizisi bulunmaktadır. Bu ayırıcı motifin alt kesimindeki frizde dörtnala koşan atlarıyla, karşılıklı olarak merkezde birleşen iki araba betimlenmiştir. Arabalar, sürücü ve savaşçı olmak üzere miğferli iki kişi taşımakta olup kasalarının iç arka kesiminde birer mızrak bulunmaktadır. Bu her iki arabanın arkasından ise yan yana ikişer atlı gelmektedir. Atlı askerler ellerinde mızrak ve küçük birer kalkan taşımaktadırlar. Atları dörtnala koşar şekilde betimlenen bu süvariler ile friz sona ermektedir. Miğfer üzerindeki diğer frizlerde ise atları yürür konumda ilerleyen süvariler ve bunları takip eden arabalıları görülmektedir.

Urartu Krallığı'na ait araba betimli tek taş eser olan Van levhası (K. 92) üzerine merkezi şekilde bir araba betimi işlenmiştir. Arabanın dörtnala koşar bir şekilde betimlenen atlarının ayaklarının altında ve arabanın tekerleklerinin aşağısında yerde yatan birer figürün izleri görülmektedir. Eser tahrip olduğu için figürler korunamamışlardır. Söz konusu izler arabanın savaşta yer aldığına işaret etmektedir. Araba kasasında ise figür bulunmamaktadır.

4.3.2.2. Av Sahnesi

Araba betimli kemer ve kemer parçalarından değerlendirilmeye alınan altısında (K. 72-73, 75-76, 78, 82) av sahnesi görülmektedir. Bu sahnelerde arabalardaki avcılar ya da atlı avcılar tarafından gerçekleştirilen avlarda aslanlar ve boğalar avlanmaktadır. İki örnekte (K. 75, 82) bir aslan avı sahnesi, bir örnekte (K. 78) ise boğa avı sahnesi yer almaktadır. Üç örnekte (K. 72-73, 76) ise aslan ve boğanın birlikte avlandığı bir sahne yer almaktadır.

4.3.2.2.1. Aslan Avı

İki kemer parçası (K. 75, 82) üzerindeki aslan avı sahnesinde atları dörtnala koşan arabalar görülmektedir. İlk kemer parçasında (K. 75) profilden verilen betimlemede aslanların saldırısına uğrayan arabalarda her biri miğferli üç kişi yer almaktadır. Araba kasasındaki sürücü dışındaki diğer ikisi, arabanın tekerleklerini ısırarak aslanları avlamaya çalışan mızrakçı ile okçudur. Gerek mızrak, gerek okla avlanmakta olan aslanlar gayet canlı bir şekilde resmedilmişlerdir. Mızrakçı figür, belden yukarısı sırt üstü dönmüş ve sağ pençesi ile tekerleği tutan bir aslanı sağ kolundan kavramakta ve sağ eliyle mızrağı aslanın sırtına saplamaktadır. Aslanın sırtına ayrıca iki tane de ok saplanmıştır.

Arabalarla gerçekleştirilen bir aslan avının betimlendiği diğer kemer parçasında (K. 82) arabalarda iki okçu ve bir sürücü vardır. Kemer parçası üzerindeki betim alanı herhangi bir ayırıcı eleman olmaksızın aynı hizada üst üste yerleştirilmiş ve sağa doğru ilerlemekte olan arabalılar ve onların arkasında ise yine aynı hizada yerleştirilmiş aslan ve insan mücadelesini konu almaktadır. Kısa ve pileli etekli bir kıyafet giymiş bir figür, aslanı omuzlayıp adeta onu yere çarpar şekilde betimlenmiştir. Diğer taraftan her biri miğferli olan arabalardaki figürlerden okçular, kasanın önünden ve arkasından, oklarıyla aslanları hedef almışlardır. Sahne farklı anlatımıyla tek örnektir.

4.3.2.2.2. Boğa Avı

Değerlendirmeye aldığımız Urartu kemer ve kemer parçaları arasından sadece bir örnekte (K. 78) boğa avı sahnesi yer almaktadır. Kemerin sağlam olarak ele geçen parçası üzerinde herhangi ayırıcı bir eleman olmaksızın alt alta ve aynı hizada birer araba ve arabanın koşum hayvanlarının önünden kaçmakta olan birer boğa yer almaktadır. İki sıradaki her bir figür kemerin sağına doğru ilerlemektedir. Dörtüncü koşan atların arabalarında biri sürücü, diğeri ise sürücüye sırtını dönmüş bir şekilde gerdiği yayı tutmakta olan avcı olmak üzere miğferli iki kişi vardır. Eserin eksik ele geçmiş olmasından dolayı avcının yayını yönelttiği hayvan görülememektedir. Diğer taraftan her iki sırada arabanın önünden kaçan boğa, başını arkaya arabaya doğru çevirmiştir. Eserin çok az bir kısmı ele geçtiği için kemerin mevcut olmayan parçalarında boğanın yanı sıra aslan veya başka bir hayvanın da avlandığı sahneler yer alıyor olma olasılığı bulunmaktadır.

4.3.2.2.3. Aslan ve Boğa Avı

Kemer ve kemer parçaları içerisindeki üç örnekte (K. 72-73, 76) aslan ve boğanın birlikte avlandığı bir sahne yer almaktadır. İlk örnekte (K. 72) üç ince bant ile dört frize ayrılan betim alanı, kemerin sağ kısmında bir boğa ve aslan figürü ile başlamaktadır. Karşılıklı duran boğa ve aslanı bir rozet motifi birbirinden ayırmaktadır. Sonrasında bir boğa ve aslan ayırıcı bir eleman olmaksızın karşılıklı olarak durmaktadır. Aslan kükrer şekilde oldukça tehditkâr görünümündedir. Yaralı bir aslan tarafından kovalanan ve sağa doğru hızla ilerlemekte olan bir araba ile sahne devam etmektedir. Bir avcı ve bir sürücü olmak üzere iki kişi taşıyan arabanın avcı figürü arabanın arkasından gelmekte olan aslanı yayı ve okuyla avlamaktadır. Kemerin son figürleri, sağa doğru hızla ilerlemekte olan atlı bir avcı ve bu avcının önünden kaçmakta olan yaralı bir boğa ile avcının arkasından gelmekte olan bir aslandır.

Söz ettiğimiz örnekle (K. 72) benzer bir betimlemesi olan bir kemer parçası (K. 73) herhangi bir ayırıcı eleman kullanılmaksızın oluşturulmuş altı frize sahiptir. Söz konusu frizlerden ilki sağ başta, betim alanının soluna doğru hızla ilerlemekte olan bir

araba betimiyle başlamaktadır. Araba biri sürücü diğeri avcı olmak üzere iki kişi taşımaktadır. Her ikisi de konik miğferli olan figürlerden avcı, elindeki yayı ve okuyla kasanın arkasından koşmakta olan bir aslanı avlamaktadır. Arabalı sahnenin ardından yine sola doğru ilerlemekte olan aslan ve sonrasında bir boğa görülmektedir. Birbirinin tekrarı olan diğere beş frizin ilk frizden farkı arabalı sahneden sonra ilk olarak gelen aslanın kükrer şekilde arabayla karşı karşıya gelmesidir. Bu aslandan sonra betim alanının soluna doğru ilerlemekte olan bir boğa ve bu boğayla karşılıklı duran bir aslan figürü ile friz sona ermektedir.

Bu konuda son örneğimiz olan kemer parçası (K. 76) üzerindeki betimleme sol başta koşmakta olan bir boğa figürü ile başlamaktadır. Boğanın ardından sürücü ve avcı olmak üzere miğferli iki kişi taşıyan bir araba gelmektedir. Gerek araba gerekse figürler betim alanının soluna doğru hızla ilerlemektedir. Arabanın kasasındaki avcı yayını germiş, arabanın arkasından koşmakta olan boğayı avlamaya çalışmaktadır. Boğanın arkasından aslan ve sonrasında ise yine bir boğa koşarak gelmektedir. Bu şekilde betimlenen av sahnesinin bundan sonraki kısmı eser tahrip olduğu için bilinmemektedir. Aslan ve boğa avı betimlemesi kemer üzerinde hiçbir ayırıcı eleman olmaksızın altı sırada yer almaktadır.

4.3.2.3. Savaş ve Aslan Avı Sahnesi

Urartu Krallığı Dönemi'ne ait bir kemer (K. 83) ve bir kemer parçası (K. 80) üzerinde savaş ve aslan avı sahnesinin birlikte işlendiği görülmektedir. İki örnekten birisi olan Elazığ kemeri (K. 83) beş yatay ve dikey sıra halinde yerleştirilmiş av ve savaş sahnelerine sahiptir. Betim alanına hiçbir ayırıcı eleman olmaksızın yerleştirilmiş frizlerden üstten birinci, üçüncü ve beşincisinde aslan avı, ikinci ve dördüncü frizlerde ise savaş sahnelerine yer verilmiştir. Figürler merkezden sağa ve sola doğru hareket halindedir. Fakat kemerin sağ kısmı arabalı savaşçı ve avcılarla sonuçlanırken, sol kısmı ise atlılarla son bulmaktadır. Hareketliliğin egemen olduğu sağ uçtaki sahnelere karşılık sol uçta sakin, monoton bir görünüm vardır. Böylece olayların kemerin sol ucunda sonuçlanmış olduğu ifade edilmiş olmalıdır²³³.

²³³ Sevin 2003b, 209.

Kemerin üst frizindeki sahne, betim alanının sağ kısmında içinde konik miğferli iki okçu ile elinde tuttuğu dizginler ve kırbacıyla sürücüsü bulunan bir arabayla başlatılmıştır. Okla yaralanmış iki aslandan ilki arabanın arkasındaki tekerleği ısırarak, başını sola ve geriye doğru çevirmiş olan öndeki ise şahlanan atların ön ayakları altına doğru çökmektedir. Bunu izleyen sahnede, uzun etekli ve sağ eliyle mızrağını fırlatan süvari ile atına arkadan saldırmış bir aslan yer alır. Sonrasında sağa doğru ilerleyen, kasası eser üzerinde tümüyle tahrip olmuş bir arabanın şahlanan atları önünde, başından iki okla yaralanmış, başını sola ve geriye çevirmiş oturan bir aslan görülür²³⁴. Aslan avı sahnesinin yer aldığı üçüncü ve beşinci frizler çok az bir farklılıkla birinci frizin bu ilk bölümüne benzer niteliktedir. Beşinci frizde arabaya arkadan saldıran aslan, avcı figür tarafından okla değil bir mızrakla öldürülmektedir. Ayrıca kasa kısmı tahrip olmuş araba diğer iki frizde tamdır. Kemerin bundan sonraki kısmının bir bölümü eksiktir.

Sağlam olarak ele geçen ve eksik kısmın devamı olan parçalardan ilkinde söz konusu aslan avı sahnesi bu defa sola doğru hızla gitmekte olan bir araba ve elinde mızrağıyla bir atlı ile devam etmektedir. Birinci frizde arabanın kasa kısmı tahrip olmuş iken üçüncü ve beşinci frizlerde okçu ve sürücü olmak üzere iki kişi taşıyan araba görülebilmektedir. Kemer üzerindeki anlatımda diğer arabaların hepsinde üç kişi betimlenmiş olmasına rağmen bu iki araba betimi bu sebeple farklılık göstermektedir. Üçüncü frizde bu arabanın sağ tarafında arabaya sırtı dönük baltalı bir figür ile de ilk kez karşılaşmaktadır. Her üç frizde de arabanın önünden ilerlemekte olan elindeki mızrağıyla atlı, göğsünden yaralanmış bir aslan ile karşı karşıyadır. Birinci ve üçüncü frizlerde söz konusu aslana sırtını dönmüş yaralı iki aslan, sola doğru ilerlemekte olan bir arabaya arkadan saldırmıştır. Beşinci frizde saldıran aslan bir tane olup birinci frizle birlikte bu frizdeki aslanlar iki okçu taşıyan arabadaki okçu tarafından, üçüncü frizde ise arabada okçunun dışındaki ikinci avcı olan mızrakçı tarafında etkisiz hale getirilmeye çalışılmaktadır. Her üç frizde de arabanın atlarının önünde başka bir yaralı aslan arabaya saldırır şekilde betimlenmiştir. Okçular ellerindeki silahlarıyla bu tehlikeden arabayı uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Arabalı bu sahnenin devamındaki, kemerin son iki parçasında sola doğru hızla gitmekte olan atlı, yaralı aslan ve bu aslana hedeflenmiş okçusuyla bir araba gelmektedir. Arabada sürücü ile ok-yay

²³⁴ Sevin 2003b, 210.

kullanan iki avcı olmak üzere üç kişi vardır. Avcılardan birisi arabanın arkasından gelmekte olan yaralı aslana elindeki silahıyla yüzü dönükken diğer avcı kasanın ön kısmında, yayını karşıya doğru tutmaktadır. Anlatımın durağanlaşmaya başladığı bu bölüm ardı ardına gelen mızraklı iki atlı ile kemerin ilk frizini sonlandırmaktadır.

En dikkat çekici sahneler, bir savaşın konu edildiği ikinci ve dördüncü frizlerde yer almaktadır. Düşman askerleri sakalları, uçları püsküllü kısa eteklikleri ve çoğu kez ellerinde tuttıkları küçük kalkanları ile Urartu savaşçılarından kolaylıkla ayırt edilebilmektedir. Düşman ordusunun bir savunma silahı olan kalkanla gösterilmiş oluşu ile saldıran tarafın Urartular olduğu ifade edilmiş gibidir. Urartu askerleri daima sakalsızdır, kısa kollu gömlek, uzun etek ve kısa tunik giymişlerdir. Ayak bileklerine değin inen etek uçları süslüdür²³⁵.

Savaş sahnesinin yer aldığı ikinci frizin ilk parçası, betim alanının sağ başında koşum atlarının ayakları altında bir aslanın olduğu araba ve bu arabanın arkasında sırt sırta vermiş, yukarıya kaldırdıkları ellerinde ufak kalkanlar taşıyan iki düşman askeri ile başlamaktadır. Askerlerden soldaki bir okla başından yaralanmıştır. Askerlerden solda yer alanı bir okla başından yaralanmıştır. İki savaşçı ve bir sürücü olmak üzere üç kişi taşıyan savaş arabası şaha kalkan atlarıyla, parçanın diğer figürleri gibi sağa doğru ilerlemektedir. Arabanın arkasındaki askerlerden sonra atıyla birlikte okla yaralanmış bir düşman süvarisi gelmektedir. Başından yaralanmış olan süvari atından düşerken süvarinin atının arkasında ensesinden ve sırtından okla vurulmuş, eli kalkanlı bir düşman askeri karşısından gelmekte olan bir savaş arabasının atlarının ayaklarına doğru düşmektedir. Kemerin ilk parçasının dördüncü frizi ise yine dörtlü koşan atlarının ayakları altında bir aslanın bulunduğu mızrakçı ile okçu olmak üzere iki savaşçı ve bir de sürücü taşıyan üç kişilik bir savaş arabası ile başlamaktadır. İkinci frizin aksine bu sefer arabanın arkasından gelen düşman askeri, arabadaki savaşçı tarafından mızraklanmaktadır. Bu askerin hemen arkasında arabaya doğru ilerlemekte olan bir süvari gelmektedir. Miğferli ve kalkanlı düşman süvarisinin atı bir mızrakla vurulmuştur. İki okçusu olan ve atları dörtlü koşan bir araba, süvarinin arkasından ilerlemektedir. Süvari, koşum atlarının ayakları altında okla yaralanmış bir kişinin

²³⁵ Sevin 2003b, 211.

olduğu bu arabaya yüzünü dönmüştür. Kemerin ilk parçası, bu arabalı anlatımla son bulmaktadır. Frizin devamı olan bundan sonraki kısım eser üzerinde eksiktir.

Eksik olan kısımdan sonra kemerin devamını getiren parçalardan ilki üzerinde, ikinci frizde savaşın belki de en önemli anları anlatılmaktadır. Burada önce, üç kişilik bir arabadan uzaklaştırılan bir düşman görülmektedir. Sağ ayağı ile araba tekerleğine basarak güç alan uzun mantolu Urartu süvarisi arabadaki miğferli düşmana sağ eliyle mızrağını saplarken sol eliyle de onu ensesinden aşağı doğru çekmektedir. Dizginlere tutunarak arabasını kurtarmaya çalışan sürücüye karşılık, arabadaki üçüncü kişi bu olayı ellerini yukarı doğru kaldırarak çaresizce izlemektedir. Dörtmala giden atlarıyla sola doğru ilerleyen bu arabanın karşısında yukarıya kaldırdığı sağ elinde tuttuğu mızrağı ile arabaya doğru dörtmala koşan bir Urartu süvarisi görülmektedir. Aynı anlatım dördüncü frizde de yer almaktadır. Süvariden sonra ise süslü atından inmiş, uzun mantolu bir süvarinin sepet benzeri bir objeyi, sol ayağı ile bacaklarına bastığı, dizleri üzerine çökmüş bir düşmanın başından aşağı doğru geçirmesi ve böylelikle onu hareketsiz bırakması sahnesi gelmektedir. Buradaki at ile yerdeki Urartu askeri arasındaki ilişki, dizginin binici ile birleştirilmesi yoluyla ifade edilmiştir. Bu sahneyi, araba içindeki Urartu okçusundan kaçmaya çalışan sakallı bir düşman askeri izler. Asker sol elindeki yay ve okları ile kaçmakta, sağ elini geriye doğru kaldırıp, sağa ve geriye doğru çevirdiği başıyla arkasındaki arabaya bakmaktadır. Bu figür olasılıkla başına sepet geçirilmiş olan kişidir. Böylelikle de savaşa araba içinde katılmış okçunun arabadan düşürülüp canlı olarak yakalanışı sahnesi anlatılmış olmalıdır²³⁶.

Dördüncü frizde de buna benzer bir anlatım söz konusudur. Sağa doğru hareket halindeki mızraklı Urartu süvarisinden sonra atından inmiş Urartu askerinin bir düşmanı yere çöktürmesi anlatılmıştır. Sağ ayağı ile yerdeki düşmanın sağ koluna basan savaşçı, bir eliyle de başından okla yaralanmış konik miğferli düşmanın elindeki iki okla birlikte tuttuğu yayı çekmektedir. Aynen ikinci frizdeki benzer sahnede olduğu gibi bu figürün yerdeki saçlarından yakalanmış kişi ile aynı kişi olması olasıdır. Böylelikle burada da yaralanıp arabasından indirilen ve yakalanarak diz çöktürülen bir düşmanın hikâyesinin anlatıldığı söylenebilir²³⁷.

²³⁶ Sevin 2003b, 211.

²³⁷ Sevin 2003b, 212.

Savaşın anlatıldığı ikinci ve dördüncü frizler bundan sonra sola doğru hızla ilerlemekte olan bir savaş arabası, elinde mızraklarıyla iki süvari, öndeki süvarinin karşısında sırtını dönerek ellerini yeter dercesine süvariye doğru uzatmış ve başından okla vurulmuş bir düşman süvarisi, onun önünden ilerleyen iki okçulu bir savaş arabası ile devam etmektedir. Frizler elleri mızraklı iki süvari betimi ile son bulmaktadır.

Elazığ kemeri gibi aslan avı ve savaşın ardı ardına gelen frizlerde konu edildiği son kemer örneğinin (K. 80) üç parçası sağlam olarak ele geçmiştir. Bunlardan diğer ikisine göre daha büyük bir boyuta ve daha net bir anlatıma sahip olan parçası (2. Parça) üzerindeki betim alanında birinci, üçüncü ve beşinci frizlerde bir aslan avı, ikinci ve dördüncü frizlerde ise savaş sahnesi yer almaktadır. Aslan avının anlatıldığı ilk frizde sağa doğru ilerlemekte olan bir av arabası ve onun arkasından arabaya doğru koşmakta olan bir aslan vardır. Sürücü ve iki okçu olmak üzere miğferli üç figürün taşındığı araba kasasının arkasındaki figür, iki okla yaralanmış olan aslana okunu fırlatmaktadır. Arabaların önünden ilerleyen bir atlı, sağ elinde tuttuğu bir mızrak ile karşısında duran yaralı aslana saldırmaktadır. Aslan avının yer aldığı diğer iki frizde de aynı anlatım söz konusudur.

Savaş sahnelerinin betimlendiği ikinci ve dördüncü frizler sol başta betim alanının sağına doğru ilerlemekte olan iki süvari ile başlamaktadır. Önden ilerlemekte olan süvarinin atı yaralı bir halde bir savaş arabasını takip etmektedir. İki okçu ve bir sürücülü olan savaş arabasının önünde ise elinde mızrağı ile saldırı konumunda bir süvari ve birbirine sırtını yaslamış, miğferli ve kısa elbiseli iki figür yer almaktadır. Bunlardan birinin yaralı olması ve her ikisinin de ellerini yalvarır bir şekilde öne doğru uzatmış olmasından, onların düşman olduğu ve süvarinin bu iki kişiyi öldürmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Gerek av gerekse savaş sahnelerinin gayet başarılı bir şekilde verildiği kemer parçası üzerindeki tüm figürler dikey olarak aynı hizada yer almaktadır. Aynı kemere ait olduğu söylenen diğer bir parçanın (1. Parça) üzerinde aslan avı yerine bir boğa avı sahnesi yer alması ise ilginç bir durumdur.

4.3.2.4. Geçit Töreni Sahnesi

Üzerine işlenen anlatımda figürlerin gayet yavaş şekilde ilerlemeleri ve bunun dışında savaş veya başka bir olaya işaret edecek bir öge bulunmadığı için araba betimli üç Urartu eserinin (K. 74, 90, 93) geçit töreni sahnesini betimlediği düşünülmektedir. Bu eserlerden ilki olan tunç bir kemer parçası (K. 74) iki kalın bant ile ayrılmış üç frize sahiptir. Frizlerde birbirinin kopyası olan birer arabalı sahne yer almaktadır. Frizlerdeki her bir arabanın kasasında ayakta duran miğferli iki erkek figür bulunmaktadır. Her ikisi de sakallı ve enseye kadar uzanan saçıyla betimlenmiş olan figürlerden birisi her iki eliyle kavradığı dizginler ve sağ eliyle tuttuğu kırbaçla sürücüdür. Diğer figür ise ayakta sabit bir şekilde durarak sol elini ileriye doğru uzatmaktadır. Söz konusu kişinin hiçbir eylemde bulunmaksızın arabada yer alması ve koşum hayvanlarının yürür şekilde betimlenmesi, sahnenin olasılıkla bir geçit törenine ait olduğunu düşündürmektedir. Kasanın iç arka kesiminde eğik şekilde dışarıya doğru uzanan bir mızrak dışında kasada herhangi bir silah bulunmamaktadır. Kemerin sadece çok az bir kısmının korunmuş olmasından dolayı sahne hakkında kesin bir kanaata varılamamaktadır. Fakat elde bulunan parça üzerindeki figürler ve bunların işlenişleri kesin bir görünüm sergilediği için sahne bir geçit törenine ait olarak düşünülmüştür.

Geçit töreni sahnesine sahip olan bir diğer eser tunç bir levha (K. 90)dır. Levha üzerindeki betim alanı iki sıra zigzag motifleriyle dört kenardan çevrilmiştir. Levhanın üst kenarındaki iki sıra zigzag motifinin altında bir çivi yazısı yer almaktadır. Yazıtın altında bir çift zigzag motifleriyle oluşturulmuş bir çerçeve içerisinde sola doğru hareket halinde olan bir araba betimlenmiştir. Atları yürür konumda olan arabanın kasasında biri her iki elinde kavradığı dizginler ve sağ elinde tuttuğu bir kırbaçla sürücü, diğeri ise onun sağ tarafında ayakta durarak ellerini ileriye doğru uzatan konik miğferli iki erkek figür bulunmaktadır. Arabanın koşum hayvanlarının önünde aynı hizada, miğferli iki erkek figür ilerlemektedir. Bu figürlerin işlenişinde dikkat çeken ve ilgi uyandıran şey figürlerin hafif ileriye doğru uzattıkları ve yukarıya kaldırdıkları sağ ellerinde tuttıkları birer çubuk demetidir. Toprakkale mühür baskısı (K. 93) üzerinde de benzerine rastlanılan bu nesnenin her iki eserdeki betiminde gerek arabanın önünde ilerleyen iki kişi tarafından taşınması gerekse arabaya koşulan atların yürür bir konumda betimlenmesi sahnenin törensel bir yürüyüş anına ait olduğunu

göstermektedir. Arabanın önünde ilerleyen ve olasılıkla asker olan bu figürlerin tuttuğu nesne ile ilgili öne sürülen görüş bunların törensel bir nesne olduğudur. Tunç levha (K. 90) üzerinde iki kez betimlenen sahnede bu demetler, arabanın önünden yürüyen iki asker tarafından taşınmaktadır²³⁸.

Toprakkale mühür baskısı (K. 93) üzerinde yer alan betimlemenin de bir geçit töreni sahnesine ait olduğu düşünülmektedir. Söz konusu betimlemede Urartu arabasının nasıl bir işlev taşıdığı ve buna bağlı olarak ne tür bir sahne içerisinde betimlendiğine dair araştırmacılar tarafından iki farklı fikir öne sürülmüştür. Lehmann-Haupt atların çok dekoratif durumundan dolayı onların müziğin ritmine uyum sağladığını, bununla birlikte arabanın önünden ilerleyen askerlerin de ellerinde tuttıkları sopaların müzik aleti olduğunu düşünmüştür²³⁹. Genel kanı ise sahnenin bir geçit törenini ve çubuk demeti taşıyan askerler veya savaş için bağlı birliklerin yürüyüşünü göstermiş olduğudur²⁴⁰.

Mühür baskısı alt kısımda yatay şekilde bir yazıt içermektedir. Bu yazıtın üst sınırı, birbirine paralel iki ince çizgi ile belirtilmiştir. Bu çizgi ayrıca üzerinde yer alan figürlerin ve arabanın taban çizgisini de oluşturmaktadır. Bu çizgiye basan figürlerin yer aldığı sahne sol başta sağa doğru ilerlemekte olan iki tekerlekli ve tek at koşulu bir araba ile başlamaktadır. Sağ ön ayağını büyük bir açı ile ileriye doğru atar şekilde yürür pozisyonda betimlenen koşum atının anlatımı sanki atın bir şarkıya tempo tuttuğu izlenimini vermektedir. Atın koşulduğu arabanın kasasında bir insan figürünün net şekilde yer almamasına rağmen kasadaki bir insan vücudunun alt yarısına ve dizginlerin sol tarafında kırbaça benzer bazı izler, bu kısmın tahrip olmuş olabileceğini ortaya koymaktadır. Arabanın koşum atının önünde tek sıra halinde konik miğferli iki figür yürümektedir. Bu figürler sağ kollarını dirsekten bükerek hafif yukarıya doğru kaldırmışlar ve ellerini selam verir bir şekilde ileriye doğru uzatmışlardır. Sol kollarını

²³⁸ Antik Zerdüşlük inanışlarına göre Hint-İranlı rahipler bazı dinsel törenleri gerçekleştirirken Baresman/Barsom olarak bilinen ince dal veya çubuk demeti tutmaktaydılar. Akhamenid Kültürü'nün en önemli betimleri Oxus hazinesinden heykeller ve levhalar üzerinde görülen çubuk demetinin, söz konusu tunç levha (K. 90) üzerindeki gösterimleri P. Calmeyer tarafından Borsom'un erken anlatımı olarak kabul edilmiştir. Ancak Zerdüşlük yazıtları Barsom'un din törenleri sırasında din adamları tarafından taşındığını belirtmektedir. Bkz. Markoe 1982, 5, fig. 1-2.

²³⁹ Van Loon 1966, 154.

²⁴⁰ Özgen 1983, 113.

ise bel hizasında dirsekten bükerek düz şekilde ileriye doğru uzatmışlar ve ellerinde ince bir nesne olasılıkla bir sopa veya çubuk tutmaktadır.

4.3.2.5. Düğün/Dinsel Tören Sahnesi

Figürlerin düzgün bir sıra halinde aynı yöne doğru sakin bir şekilde ilerlediği ve bunun dışında herhangi bir eylemin gerçekleştirilmediği geçit töreni sahnelerinden ayrı olarak iki eser (K. 84-85) üzerinde bir tören sahnesi yer almaktadır. Sadberk Hanım Müzesi'nde bulunan tunç bir Urartu kemerine ait parçalar (K. 84) kadınların bulunduğu bir tören sahnesi ile dikkat çekmektedir. Düğün veya ziyafet törenlerinin her ikisinde de müzisyenlerin bulunmasının hem Anadolu geleneklerine hem de Kuzey Suriye buluntularına uygunluğundan dolayı bu kemer parçaları üzerindeki betimlemenin düğün veya ziyafet sahnesine ait olduğu söylenebilir²⁴¹. Kemerin sağlam ele geçen iki parçasının iki uzun kenarı boyunca iki çizgi arasında girlandlı tomurcuk dizisi ve her tomurcuğun altına yerleştirilmiş ikili konsantrik daireciklerden oluşan bir bezeme görülmektedir.

Kemerin üzerindeki betim kuşağı soldan itibaren hediye taşıyıcılardan sadece etek kısmı korunmuş ve elinde bir situla taşıyan bir kadın figürü ile başlamaktadır. Sağa doğru ilerlemekte olan bu kadının önünde yine aynı yönde gitmekte ve sol elinde bir boncuk dizisi, sağ elinde ise bir kadeh tutan başka bir kadın görülmektedir. Özenli bir şekilde taranmış ve omza dökülen saçlarıyla betimlemedeki diğer kadın figürlerine benzer bir yapıda olan bu kadın, diğer kadın figürleri gibi üzeri verev konumlu ve paralel şekilde nokta sıralarıyla bezeli oldukça süslü bir elbise giymiştir.

Küçük parça üzerinde kadının önünde üstü kapalı oldukça özenli kasası olan boğa koşulu bir araba ilerlemektedir. Böylesine güzel bir arabanın ne taşıdığı tam olarak bilinemese de kemerin geri kalan kısmındaki figürlerin bir tören havasını yansıtmaları, söz konusu arabanın da bu törende önemli bir işlevi olduğunu göstermektedir. Araba bir düğün töreninde gelin çeyizini ya da gelini taşımak için ya da dinsel bir törende farklı bir işlev için kullanılmış olmalıdır. Törende at yerine baş

²⁴¹ Anlağan 1998, 58-59.

tanrı Haldi'nin kutsal hayvanı olan boğanın kullanılmış olması törenin dini yönünü, kutsallığını vurgulamaktadır²⁴².

Kemerin bundan sonraki kısmının bir bölümü eksiktir. Sağlam olarak ele geçen kemerin diğer ve son parçasında kadınlar tarafından yapılan müzik ve libasyon sahnesi yer almaktadır. Kemerin bu son parçası boğa başlarıyla bezenmiş yuvarlak kaideli bir kazanın çevresinde birer tabure üzerinde karşılıklı ayakta duran ve ellerindeki kupalar ile kazandan sıvı dolduran iki kadın figürü ile başlamaktadır. Kadınlar ya tören için gelenlere içki doldurmaktalar ya da bir libasyon söz konusudur. Kadınlardan sol baştakinin vücudunun üst yarısının bir kısmı tahrip olmakla birlikte söz konusu her iki kadın ve kemer parçası üzerindeki diğer kadın betimleri, arabanın arkasından gelen kadınlar gibi giyinmişlerdir. Kemer parçalarının üzerindeki kadınların elbiseleri oldukça özenli bir görünüm sergilemektedir. Kadınların yakalarında yer alan birer rozet ise dikkat çekicidir. Libasyon veya sunum sahnesi olarak kabul edebilecek bu anlatımdan sonra ise karşılıklı olarak ayakta duran iki kadın gelmektedir. Kadınlardan solda yer alan ikili bir flüt sağdaki ise bir lir çalmaktadır. Bu iki kadının arasında ellerini çarpar şekilde küçük boyutta bir kadın betimi vardır. Kemer parçasının bundan sonraki kısmında elinde tuttuğu yuvarlak bir tefi çalan bir diğer kadın figürü ile onun karşısında elinde ucu püsküllü uzun bir sapı ve büyük oval bir başı olan olasılıkla bir müzik aletini eğik bir şekilde tutarak, dizlerini kırarak ayakta duran bir başka kadın figürü betimlenmiştir. Bu müzisyen kadın olasılıkla müzik aletinin oval baş kısmının kenarlarında yer alan nokta halinde betimlenmiş zilleri sallayarak müzik yapmaktadır. Her iki kadının arasında ise ilginç bir figür yer almaktadır. Uzun tahta ayaklarının üzerinde durarak elinde tuttuğu ve ne olduğu bilinmeyen dikdörtgen bir nesne ile sağa doğru ilerlemekte olan bir akrobat betimlenmiştir.

Müzik ve dansın yapıldığı ve bir de akrobatın yer aldığı bu eğlence içerikli sahne elde bulunan parçaya göre eteğinin bir kısmı görülen ve sola doğru ilerlemekte olan bir kadın figürü ile bu figürün önünde yukarıda bir kadehi göğüs hizasında tutan küçük bir kadın figürü ile sonlanmaktadır.

²⁴² Anlağan 1998, 54.

Tören sahnesi içerisinde bir arabanın yer aldığı bir diğer eser (K. 85) parçalar halinde tamamına yakını ele geçen bir kemerdir. Önceki örnekte görüldüğü gibi girlandlı tomurcuk dizisinin kuşattığı betim alanında bir friz içerisinde tek sıra halinde kadınların yer aldığı bir tören sahnesi betimlenmiştir. Kemer sol başta bir çift boğa koşulu, oldukça özenli süslenmiş ve refakatçisi ile sağa doğru ilerlemekte olan bir arabayla başlamaktadır. Arabanın refakatçisi figür boğaların sol tarafında yürümektedir. Arabanın önünde sırtı arabaya dönük, sol elinde tuttuğu yuvarlak bir tefi çalmakta olan bir kadın ile onun karşısında amuda kalkmış gibi duran ancak bacakları dizden kıvrık olan bir figür vardır. Kemer üzerindeki betimleme bundan sonra halı, situla, seramik kaplar gibi çeşitli hediyeler taşıyan kadınlar, ellerini dua pozisyonunda açan kadınlar ve büyük bir kantharosun etrafında karşılıklı ayakta durarak ellerinde tuttukları küçük birer kap ile ondan sıvı dolduran iki kadın figürü ile devam etmektedir.

Kadınlar oldukça özenli şekilde betimlenmiş olup hepsi aynı özelliklere sahip değildir. Bazı figürlerin saçları özenle taranıp ensede toplanmış iken bazılarının ise saç omza kadar uzanmakta ve olasılıkla alnın hizasında ön ve arkadan bir başlık ya da tülbentle örtülmüştür. Başları açık olan bu figürlerin dışındaki üç figürün ise başını örten ve yere kadar uzanan bir örtü mevcuttur. Burada ilginç olan, bu örtülü figürlerden ikisinin ellerini dua eder pozisyonda yukarıya doğru açmış olmalarıdır. Kemer üzerindeki tüm kadın figürleri etek boyları ayak bileklerine kadar uzanan elbiseler ise birbirinden farklı bir şekilde bezenmiş olup göz alıcı bir görünümde idirler.

Kemer sağ kenarındaki kale betimi ile son bulmaktadır. Araba betimli bir eser üzerinde mimari anlatımla ilk defa bu kemer üzerinde karşılaşılmaktadır. Mimari yapı betimlemesi Erzurum Müzesi'nde bulunan bir Urartu kemerinde de bulunmaktadır. Ancak Erzurum kemeri kapısı, pencereleri ve burçlarıyla bir kale betimi ve yanlarında gamalı haç ile zigzagların yer aldığı geometrik bezeklerle süslenmiştir²⁴³. Araba betimli kemerimizdeki betimlemede büyük, oval bir giriş kapısı olan kalenin cepheden görünümü verilmiştir. Beş kuleli ve dört pencereli olan kale oldukça büyük bir yapıdır. Özenli bir şekilde işlenmiş olan kale, kemer üzerindeki figürlerle aynı yüksekliğe sahiptir. Ancak daha geniş bir alan kaplamaktadır.

²⁴³ Yaylalı 1986, 14-15, lev. XXII-1.

Kemer üzerindeki betimlemede özenli giysiler içerisinde hediyeler taşıyan veya dua eden, müzik yapan, gösteri sergileyen, sıvı sunumu yapan kadınlar ile kutsal bir hayvan olan boğaların çektiği dikkat çekici güzellikte bir arabanın betimlenmiş olması bu sahnenin bir töreni, özellikle dinsel öğeleri, kutsallığı olan bir kutlamayı anlattığını ortaya koymaktadır. Arabanın kaleye doğru hediyeler ve dualar ile gidiyor olması da törenin olasılıkla evlilik ile ilgili olduğuna işaret etmektedir.

4.3.3. Frig Krallığı Dönemi

M.Ö. 1. binyıl krallıklarından olan Urartu ve GHKK günümüze arabalarla ilgili oldukça zengin görsel kaynaklar bırakmışlardır. Çoğunlukla belirli sahneler içerisinde betimlenmiş olan arabalar Friglere ait eserlerde bu anlatıma sahip değildir. Bir minyatür araba (K. 95) dışındaki üç örnekte yer alan arabalardan sadece biri (K. 94), arabanın yer aldığı sahne ve işlevi konusunda bazı ipuçları vermektedir. Diğer iki örnekte (K. 96-97) ise betimleme arabanın kendisinden ibarettir. Bu nedenle arabaların yer aldığı sahne ve kullanım amacı ile ilgili bir yorum yapılamamaktadır.

4.3.3.1. Savaş Sahnesi

Friglere ait araba betimli dört eserden sadece Gordion buluntusu pişmiş toprak bir cephe kaplama levhası (K. 94) bir savaş sahnesine sahiptir. Bu eserin üst yarısı bir miktar tahrip olmuştur. Bu sebeple betimlemenin tamamı bilinmemektedir. Betim alanının sol kısmında iki tekerlekli ve tek at koşulu bir araba sağa doğru ilerlemektedir. Arabanın önünde bir insan figürü yürümektedir. Bu kişi sol elinde bir mızrak, sağ elinde ise vücudunun üst yarısını tamamen örten yuvarlak bir kalkan taşımaktadır. Figürün başında da sorguçlu bir miğfer bulunmaktadır. Mızrağı, kalkanı ve başında sorguçlu miğferi olan bu figürden dolayı sahnenin bir savaşa ait olduğu düşünülmektedir. Bunun dışında savaşa dair herhangi bir işaret söz konusu değildir. Betim alanında gerek arabanın koşum atı gerekse arabanın önünden ilerleyen figürün yukarısında koşmakta olan hayvanlar vardır. Arabanın koşum atının yukarısında bir geyik, insan figürünün yukarısında ise bir ceylan (?) betimi bulunmaktadır. Eser eğer gerçekten bir savaşa ait ise bu hayvanların betimlenmesinin sebebi bilinmemektedir.

Olasılıkla bu hayvanlar doldurma bezek olarak kullanılmıştır. Şayet bunlar belirli bir amaç için işlendiyse sahnenin bir av ve savaşı birlikte anlattığı veya sorguçlu miğferli, mızraklı ve kalkanlı kişiyi bir avcı olarak kabul ederek sahnenin bir ava ait olduğu öne sürülebilir.

Eserin eksik kısmının tamamlanmış çizimlerinde kasada elinde dizginleriyle sürücü dışında yayı ve oku ile bir savaşçı veya avcı betimlenmiştir. Eserin mevcut parçasından araba kasasında figür ya da figürlerin bulunduğu dair izler anlaşılmaktadır. Ancak gerek kasadaki kişiler gerekse sahne hakkında kesin bir şey söylenememektedir.

4.3.3.2. Tanımlanamayan Sahne

Frig Krallığı'na ait araba betimli örneklerden üçünün (K. 95-97) yer aldığı sahne ve kullanım amacı bilinmemektedir. Bu eserlerden ilki (K. 95) tunç bir minyatür arabadır. Araba Gordion'da 4-5 yaşlarında bir çocuğa ait mezardan ele geçtiği için olasılıkla oyuncak olmalıdır²⁴⁴. Eserin kasa kısmı eksik olup tekerlekleri ve koşum hayvanları mevcuttur. Arabanın minyatür boyutta yapılmış olması ve buluntu yerinden dolayı oyuncak olduğu düşünülmektedir.

Gordion damga mührü (K. 96) üzerinde yer alan betimlemede merkezi şekilde yerleştirilmiş arabanın dışında herhangi bir motif ya da figür bulunmamaktadır. İki tekerlekli ve dört at koşulu olan arabanın kasasında miğferli üç kişi yer almaktadır. Bunlardan diğerlerine göre kasanın ön kısmında yer alan figür elinde tuttuğu dizginlerle sürücüdür. Diğerlerinin kimliğine dair ise herhangi bir işaret bulunmamaktadır.

Maşat höyük krater parçası (K. 97) üzerinde sadece iki boğa koşulu bir araba betimlenmiştir. Bu sebeple arabanın kullanım işlevi bilinmemektedir. Ancak arabayı bir çift boğanın çekiyor olması, söz konusu arabanın kullanımına dair bazı düşünceler meydana getirmektedir. Boğanın, tanrıların kutsal hayvanı olarak biliniyor olması bu

²⁴⁴ Sevin 2003a, 271.

arabanın da dinsel bir etkinlikte kullanıldığını işaret ediyor olabilir. Bunun dışında boğanın, ata oranla daha yavaş hareket ediyor olması ve daha ağır yükleri çekebilecek güce sahip olması, bu arabanın da insan veya yük taşımacılığında kullanılmış olabileceğini ortaya koymaktadır. Ancak betimlemenin yetersiz olmasından dolayı bu konuda bir bilgi sağlanamamaktadır.

SONUÇ

“M.Ö. 3. Binyılın başlarından M.Ö. 1. Bin ortalarına kadar Anadolu arabaları” adlı yüksek lisans tezimizde M.Ö. 3. binyılın başlarından M.Ö. 1. binyıl ortalarına kadar Anadolu’da üretilmiş minyatür araba ve araba betimli eserler teknik özellikleri ve işlevleri dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Çalışmamız kazılarda ele geçen ve satın alma yoluyla müzelere veya özel koleksiyonlara kazandırılan yayınlanmış minyatür araba ve araba betimli buluntulardan yararlanılarak yapıldığı için elde edilen veriler çalışmış olduğumuz malzemeyi kapsamaktadır. Tezimizde toplam 97 adet minyatür araba ve araba betimli eser incelenmiştir.

Ele geçen arkeolojik bulgulara göre araba, Anadolu’da M.Ö. 3. binyılda ortaya çıkmış ve zamanla Anadolu insanının yaşamının vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. M.Ö. 3. binyılın Anadolu arabaları hakkındaki bilgi pişmiş toprak ve metal minyatür arabalardan edinilmektedir. Ele geçen 22 minyatür arabanın kasa, çekiş mili, dingil ve tekerlekten meydana gelmiş olduğu, 15 tanesinde arabaya boğa ve atın koşulduğu görülmektedir.

M.Ö. 3. binyıla ait minyatür arabalarda arabanın elemanları dikkate alınarak yapılan değerlendirmede en önemli parçası olan kasa, birinci sırada ele alınmıştır. Arabaların kasa yapılarına göre siperlikli (K. 1, 3-7, 9-11, 13-17, 20, 22), siperliksiz (K. 18-19, 21) ve üstü kapalı (K. 2, 12) olmak üzere üç farklı formda oldukları belirlenmiştir. Siperlikli bir kasaya sahip olan arabaların kasasız (K. 1), alçak kasalı (K. 3-7, 9, 13, 15-17, 20, 22) ve yüksek kasalı (K. 10-11, 14) olarak üç tipi bulunmaktadır. Siperliksiz arabalar da alçak kasalı (K. 18, 21) ve yüksek kasalı (K. 19) olmak üzere iki türde görülmektedir. Kasası olmayan K. 8’deki arabanın sadece tekerlek, dingil ve aksı vardır.

Siperlikli arabalarda kasanın ön kısmında dikdörtgen şeklinde yüksek bir siperlik vardır. Bazı örneklerde (K. 3, 5-7, 9, 13-16, 20) siperliğin üst kesimi çifte kemer ile sonlanmaktadır. Siperliğin üst kenarını oluşturan her bir kemerin altında ya yarım ay ya da düzgün olmayan yuvarlak şeklinde birer oyuğun bulunduğu örneklerin

(K. 3, 5-7, 9, 13, 16) yanı sıra siperliğin tamamen açık olduğu örnekler (K. 14-15, 20) de vardır. Bu uygulama dışındakilerde (K. 1, 4, 10-11, 17, 22) siperliğin üst kenarı düzgün bir şekildedir. Bazı örneklerde (K. 3-7) siperliğin dış yüzü geometrik kazıma bezemelerle süslenmiştir.

Siperlikli arabalarda siperliğin yer aldığı ön kısım dışında kasanın diğer üç kenarı, bir örnekte (K. 1) korumasız bırakılmış olmakla birlikte diğerlerinde bir paravan ya da parmaklıkla çevrilmiş ve böylece kasa kısmı oluşturulmuştur. Yüksek kasalı olarak tanımlanan örneklerde (K. 10-11, 14) söz konusu paravan, siperliğe yakın bir yüksekliğe kadar uzanırken alçak kasalı örneklerde (K. 3-7) tekerleklerle eşit ya da onları biraz aşan yüksekliğe sahiptir. Kasanın arka ve iki yan kenarının bir parmaklıkla çevrildiği örneklerde (K. 9, 13, 15-17, 20, 22) ise parmaklık, arabanın alçak kasalı olarak tanımlanabileceği ölçüde çok az bir yüksekliğe ulaşmaktadır. Yüksek kasalı bir örnekte (K. 10) ise araba kasası arka ve her iki yan kenardan bir parmaklık ile çevrilerek parmaklığın üzerine paravan yerleştirilmiştir.

Siperlikli arabalar genellikle dört tekerlekli olmasına rağmen iki örnek (K. 1, 4) iki tekerleklidir. Tekerlekler disk şeklinde ve yekparedir. Poyralar her iki yüzde dışa taşkındır.

İki tekerlekli bir minyatür arabaya (K. 1) tek bir at koşulmuşken, diğerlerine bir çift boğa (K.9-22) koşulmuştur. Bazı örneklerde (K. 9, 15-18) dizginler yer almakla birlikte dizginlerin ele geçmediği örneklerde boğaların burunlarında halkalar görülmektedir. Boyunduruğun yer aldığı örneklerde genellikle düz bir çubuk formunda olan boyunduruğa, boğalar ya tellerle boyunlarından veya boynuzlarından bağlanmışlardır ya da boyunduruğun eğdirilen uçlarıyla boyunlarından boyunduruk altına alınmıştır. Boyunduruğu kasayla birleştiren çekiş mili ya siperlikte açılmış bir delikten ya da kasanın ön alt kısmından gelmektedir. Siperliğin ön yüzündeki yuvarlak bir delikten gelen çekiş millerinin, orjinalinde ahşap olması gerektiği için günümüze ulaşamamışlar ve yerlerine yenisi yapılarak gerçeğine benzetilmeye çalışılmıştır. Tüm çekiş milleri yayvan görünüme sahip bir örnek (K. 22) dışında düz bir çubuk formundadır. Arabalarla birlikte sadece bir örnekte (K. 15) bir çift erkek figürünü ele geçmiştir. Her iki figür, elinde silah benzeri bir nesne tutmaktadır.

Siperliksiz arabalarda (K. 18-19, 21) da kasanın ön kısmında çift kemer şeklinde bir siperlik yer almasına rağmen kasanın ön ve iki yan kenarı bir paravanla çevrilerek siperlik işlevsiz bırakılmış ve gözden kaybolmuştur. Bu sebeple siperliksiz olarak tanımlanan arabaların kasası, tekerleklerin yüksekliğini aşan ve siperliği de örten yükseklikte bir paravanla çevrilerek oluşturulmuştur. Yüksek kasalı arabada (K. 19) kasa, bir parmaklık ile arka ve iki yan kenardan çevrildikten sonra parmaklığın dışına bir paravan yerleştirilmiştir.

Siperliksiz arabalar (K. 18-19, 21) dört tekerleklidir. Tekerlekler disk şeklinde ve yekparedir. Tekerlek poyraları her iki yüzde yükseltilmiştir. Arabalara bir çift boğa koşulmuş olup boğaları bir arada tutan boyunduruk tek bir örnekte (K. 19) ve kavisli bir forma sahip olarak verilmiştir. Söz konusu örnekte boyunduruğu kasaya bağlayan çekiş mili de düz bir çubuk şeklinde olup kasanın ön alt kısmından gelmekte ve boyundurukla birleşmektedir.

Üstü kapalı arabalar (K. 2, 12) diğer örneklerden farklı olarak kapalı bir üst yapıya sahiptir. Dikdörtgen formlu araba kasası yükseltilerek üstü kemer şeklinde örtülmüştür. Bir örnekte (K. 2) bu kemer kısmı kazıma bezemeler ile süslenmiştir. Arabalar dört tekerlekli olup tekerlekler disk şeklinde ve yekpare, tekerlek poyraları her iki yüzde dışa taşkındır. Koşum hayvanı verilen tek örnek (K. 12) bir çift boğa koşuludur. Boğaların boyunlarından bir halka ile bağlı olduğu boyunduruğu kasaya bağlayan çekiş mili kasanın ön alt kısmından gelmekte ve boyundurukla birleşmektedir.

M.Ö. 2. binyıla ait araba betimli 26 eser bulunmaktadır. Bu binyıla ait eserleri incelerken binyılın üç döneminin arabalarını ayrı olarak değerlendirdik. M.Ö. 2. binyılın başlarına tarihlendirilen Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'ne ait araba betiminin yer aldığı 17 eser silindir mühür ve silindir mühür baskıları ile çarık biçimli bir rythondan oluşmaktadır. Silindir mühür ve silindir mühür baskıları üzerinde yer alan arabalar kasa yapılarına göre incelendiğinde bunların kasası belirgin bir görünüme sahip olmayan iki örnek (K. 30, 38) dışında siperlikli (K. 23-24, 26-27, 31-37) ve siperliksiz (K. 25, 28-29) olarak iki farklı formda olduğu görülmektedir. Siperlikli arabaların tümü alçak kasalı olduğu için siperlikli-alçak kasalı olarak

nitelendirilmektedir. Siperliksiz arabalar da kasasız (K. 25) ve alçak kasalı (K. 28-29) olmak üzere iki farklı formda ortaya çıkmaktadır. Rython üzerindeki betimlemede ise araba net şekilde anlatılmamıştır. Bu örnekte arabanın kasasına dair sadece yüksek siperlik betimlenmiştir. Dikdörtgen siperliğin ön yüzünü bir çarpı işareti kaplamaktadır. Araba iki tekerlekli olup tekerlekler belirsiz sayıda ispite sahiptir. Siperliğin üzerinde bir insan figürü vardır. Koşum hayvanları bulunmayıp bir çift dizgin insan tarafından tutulmaktadır.

Siperlikli arabalarda (K. 23-24, 26-27, 31-37) dikdörtgen formlu alçak araba kasasının ön kısmında yüksek bir siperlik yer almaktadır. Ayrıca bir örnek (K. 31) dışındaki tüm arabaların kasalarının iç arka kısmında oturma yükseltisi vardır. Üç örnekte (K. 27, 31, 37) siperliğin üst kenarı düz bir şekilde sona ermekteyken diğerlerinde çifte kemer görülmektedir. Bu kemer kısmı kimi örneklerde (K. 23, 32-36) dikdörtgen, kimisinde (K. 24, 26) ise üçgen şeklindedir. Bazı örneklerde siperliğin ön yüzünün çizgilerle (K. 24, 26, 31) ya da bir çarpı işareti (K. 33-37) ile bezendiği görülmektedir. Arabalar dört tekerlekli. Fakat üç farklı tekerlek tipiyle karşılaşılmaktadır. M.Ö. 3. binyıldan itibaren görülmekte olan disk tekerlek varlığını devam ettirirken çapraz-çubuk (K. 33-34) ve dört ispitli tekerlekler (K. 32) ilk defa betimlemelerde karşımıza çıkmaktadır.

Siperlikli arabalara koşulan hayvanlar arasında çoğunlukla ikili veya dörtlü şekilde at görülmektedir. Atın dışında bir örnekte araba (K. 31) bir boğa ve ceylandan oluşan ikili bir koşum takımı tarafından çekilmektedir. Boyunduruk birkaç örnekte (K. 23, 32-35) içi çizgilerle taranmış bir bant şeklinde verilmiş olup bazı örneklerde (K. 24, 31, 33-34, 36-37) dizginler de yer almaktadır. Boyunduruk altındaki koşum hayvanlarını kasa ile birleştiren çekiş mili ya kasanın ön alt kısmından ya da siperliğin ön yüzünden gelen düz bir çubuk formunda betimlenmiştir. Tüm örneklerde kasada ayakta durarak elinde tanrısal simgelerini taşıyan bir tanrı figürü görülmekte olup ayrıca bir örnekte (K. 23) arabanın koşum hayvanlarının ayaklarının altında yatan bir düşman figürü vardır.

Silindir mühür ve silindir mühür baskıları üzerinde görülen bir diğer araba formu siperliksizlerdir. Siperliksiz arabalardan ikisinde (K. 28-29) kare şeklindeki kasanın etrafı alçak bir parmaklık ile eşit yükseklikte çevrilmişken bir örnekte (K. 25) dikdörtgen kasa tabanı, kenarlardan korunaksız bir şekilde bırakılmıştır. Söz konusu araba ayrıca dört disk tekerleğe sahip olmasıyla da diğer iki örnekten ayrılmaktadır. Alçak kasalı iki örnek (K. 28-29) ise iki tekerlekli ve tekerlekleri dört ispitlidir. Aynı boyunduruk altında ve burunlarından bir çift halkayla dizginlere bağlanmış olan iki domuzun koşulduğu alçak kasalı bir örneğin (K. 28) yanı sıra aynı formdaki diğer arabaya (K. 29) yine aynı şekilde dizginlenmiş bir çift at koşulmuştur. Atın ve domuzun çiftli olarak koşulduğu bu iki örnek dışında kalan ve gerek kasa formu gerekse tekerlekleri ile farklılık gösteren araba (K. 25) ise bir boğa koşuludur. Çekiş mili alçak kasalı örneklerde kasanın ön alt kısmından, korunaksız kasalı örnekte ise kasanın ön üst kenarından gelmektedir. Herhangi bir insan ya da tanrı figürüne sahip olmayan bir örneğin (K. 25) dışında alçak kasalı arabaların ilkinin (K. 29) kasasında elinde tuttuğu balta ile, diğerinde (K. 28) havaya kaldırdığı kadeh ile birer tanrı figürü yer almaktadır.

M.Ö. 2. binyıla ait Eski Hitit Krallığı Dönemi araba betimlemeleri pişmiş topraktan kabartma bezemeli vazo (K. 43) ve vazo parçaları (K. 40-42) ile bir taş silindir mühür (K. 44) ve bir orthostat parçası (K. 45) olmak üzere altı eserde görülmektedir. Vazo parçaları (K. 40-42) üzerinde yer alan anlatımlarda arabaya dair sadece tekerlek ve tekerleğin üzerine gelen kasa tabanı korunduğu için arabanın formu hakkında bir şey bilinmemektedir. Söz konusu bu üç örneğin dışında bir kült vazosu (K. 43) ve bir silindir mühür (K. 44) üzerinde görülen betimlemelerde ise arabalar birçok elemanı birliktelikte tam olarak korunmuştur. Kasa yapıları da korunmuş olan bu iki örnekte üstü kapalı ve siperlikli-kasasız olmak üzere iki farklı kasa formu vardır. Orthostat parçasına (K. 45) işlenen arabanın ise net bir görünümü yoktur.

Üstü kapalı araba ile siperlikli-kasasız araba, kasalarının formu açısından birbirine tamamen zıt bir görünüm sergilemektedir. Yüksek bir parmaklıkla çevrilerle oluşturulan dikdörtgen bir kasaya sahip olan arabanın üzerinin bir örtü ile kapatılmasıyla oluşturulan ilk form (K. 43) diğerine (K. 44) göre daha büyük ve ayrıntılı bir kasa yapısına sahiptir. Ayrıca kasa tabanı, parmaklıkla oluşturulan

bölümün arkasında iki kişinin oturmasına olanak sağlayacak bir uzunlukta çıkıntı yapmaktadır. Bu şekliyle özenli bir işçilik gösteren kasaya göre çok daha basit ve özensiz bir forma sahip olan diğer araba betimi ise oval siperlikli oldukça yalın bir şekildedir. Kasa tabanının ön kısmı siperlik ile korumaya alınmış iken diğer kenarların herhangi bir desteği yoktur.

Betimlemede her iki arabanın iki tekerlekli gösterilmesine rağmen kasasının üstü kapatılmış olan örneğin eser üzerinde eksik ele geçmesinden ve kasanın görünürdeki formundan dolayı söz konusu arabanın dört tekerlekli olma olasılığı vardır. Görünürde iki tekerlekli olan bu iki örnek iki farklı tekerlek tipini sergilemektedir. Siperlikli arabanın yedi ispitli ve ince çemberli bir tekerleği varken üstü kapalı olan arabada disk şeklinde kompozit bir tekerlek görülmektedir.

M.Ö. 3. ve M.Ö. 2. binyıla ait araba betimlemelerinde disk tekerlekli arabalara boğalar, ispitli tekerlekli olanlarına ise genellikle at koşulmuş olup bunlarda kesinlikle boğa görülmemektedir. Üstü kapalı ve siperlikli bu her iki araba da bu görüşü desteklemektedir. İspitli tekerlekli, siperlikli arabaya bir at koşulmuştur. Atın burnunun üzerinden gelen dizginler kasaya bağlanmış ve boyunduruk ile çekiş mili betimlenmemiştir. Üstü kapalı ve disk tekerlekli arabaya ise bir çift boğa koşulmuş olup eserin bu kısmı eksik olarak ele geçtiği için hayvanlar hakkında başka bir şey bilinmemektedir. Boğaların başlarının arasından gelen çekiş mili ise arabanın önünden ilerleyen bir erkek figür tarafından tutulmaktadır. Her iki araba da çok sayıda insan figürüne sahip olup bunlar bir konu anlatımı içerisinde verilmiştir. Sadece siperlikli arabadaki figür silahlanmış olup ok ve yaya sahiptir. Figürün silah taşımalarının amacı ise araba betiminin yukarısında yatan yaralı bir figürden anlaşılmaktadır.

Hitit İmparatorluğu Dönemi'ne ait araba betimli üç eser vardır. Bu eserler taştan bir silindir-damga mühür (K. 46), bir kaya kabartması (K. 47) ve bir damga mühür baskısından (K. 48) oluşmaktadır. Söz konusu örneklerde yer alan arabaların kasaları, içlerinde bulunan figüre oranla oldukça küçüktür. Silindir-damga mühür ve kaya kabartması (K. 46-47) üzerine işlenen arabaların kasa formu birbirine benzer bir yapıda olup alçaktır. Alçak kasalı arabaların ortak özelliği kasanın hafif yüksek ön

kısımdan yanlara doğru alçalarak oluşturulmuş olmasıdır. Kasa, içindeki figürlere oranla oldukça küçüktür. Damga mühür baskısı üzerinde görülen arabanın (K. 48) kasasının üzerine bir kuş konmuştur. Kuşun gövdesi kasayı örttüğü için formu anlayamamaktadır.

İmparatorluk Dönemi arabaları iki tekerlekli olup bunlarda farklı tekerlek tipleri görülmektedir. Silindir-damga mühür üzerinde yer alan ilk friz içerisindeki arabalar çapraz-çubuk tekerleklere sahip iken diğer frizde dört ispitli tekerlekler görülmektedir. Dört ispitli tekerlekli arabaya bir çift at koşulmuş iken çapraz-çubuk tekerlekliye bir çift boğa koşulmuştur. Hayvanların, sadece bağlı olduğu dizginler belirtilmiş olup gerek boyunduruk gerekse çekiş milinin anlatımı bulunmamaktadır. İspitli tekerlekli arabada yer alan iki insan figüründen birisi ok ve yay ile silahlandırılmıştır. Kaya kabartmasında ise disk şeklinde yekpare tekerlekler görülmektedir. Arabaya koşulan bir çift boğa sadece dizginlere sahiptir. Dizginler kasadaki eli topuzlu Fırtına Tanrısı tarafından tutulmaktadır. Boyunduruk bulunmama ile birlikte çekiş mili kasanın ön alt kısmından gelerek gözden kaybolmaktadır.

Kasa formunun dışında alçak kasalı arabalara birçok yönden benzeyen kuş benzeri kasalı araba da hem disk şeklinde yekpare iki tekerlekli hem de bir çift boğa koşuludur. Ayrıca dizginler kasadaki beli kılıçlı ve eli topuzlu Fırtına Tanrısı tarafından tutulmakta olup boyunduruk görülmemektedir. Çekiş mili kasanın ön alt kısmından gelmekte ve boğaların arasında gözden kaybolmaktadır.

M.Ö. 1. binyıl ise M.Ö. 3. ve 2. binyıla oranla daha fazla araba betimli örnek vardır. Bu binyıla ait 49 eser vardır. Bunların 23'ü Geç Hitit Kent Krallıkları Dönemi'ne aittir. Bu dönemin eserleri 22 orthostat ve bir heykel altlığından oluşmaktadır. Kasa kısmının eser üzerinde eksik ele geçtiği örneklerin (K. 63-65) dışındaki betimlemelerde yer alan 18 arabada sandık biçimli kasalar görülse de kuş tünemiş kasa (K. 49) ve kafes benzeri kasalı (K. 59) arabalar da mevcuttur. GHKK Dönemi'nde görülen bu üç farklı formdaki kasadan sandık biçimliler, bezemeli (K. 53-56, 58) ve bezemesiz (K. 50-52, 57, 60-62, 66-71) olarak iki farklı şekildedir.

GHKK'na ait araba betimlemelerinde görülen üç farklı kasa formu birbirine tamamen zıt bir görünüm sergilemektedir.

Kuş tünemiş kasaya sahip araba (K. 49) formuyla tek örnektir. Araba, iki tekerleklidir. Tekerlekler disk şeklinde ve kompozittir. Çekiş mili kasanın ön alt kısmından gelmekte ve koşum hayvanlarının arasında gözden kaybolmaktadır. Araba bir çift boğa koşuludur. Boğalar burunlarından dizginlenmiş olup bir de göğüslüğe sahiptir. Kasada Fırtına Tanrısı olup tanrı belinde kılıç ile elinde ucu kıvrık bir sopa taşımaktadır.

Sandık biçimli kasalı arabaları birbirinden ayıran en önemli eleman, kasanın yan yüzünde yer alan yuvarlak bezeklerdir. Örneklerin bir kısmında kasanın yan duvarı ardı sıra yerleştirilmiş büyük yuvarlak bezeklerle bezenmiş iken diğerlerinde bu alan boş bırakılmış ya da buraya sadak yerleştirilmiştir. Sadaklar, çapraz şekilde bir çift ya da eğik biçimde tekli olarak görülmektedir. Bu grubun tüm arabaları iki tekerleklidir. Tekerlekler iki çemberlidir. Kasası bezemeli olan örneklerin tekerleklerinde altı ispit yer alırken bezemesizlerde dört, altı ve sekiz ispitte karşılaşılmaktadır. Tüm arabalara bir at koşulmuştur. Ağızlarından gemli olan atların dizginler dışında sorguç, alınlık, yular ve göğüslüğe de sahip olduğu görülmektedir. Atların boynu ile dizginler arasında kabzalı bıçağı andıran bir nesne (K. 53, 55-58) vardır. Boyunduruk betimlenmemekle birlikte hayvanların kasayla bağlantısını sağlayan alt çekiş mili sadece iki örnekte (K. 50, 57) görülmektedir. Söz konusu mil, ilk örnekte kasanın ön alt kısmından gelip dik bir şekilde kasanın bitimine kadar yükselip boyunduruğa yönelmiş ve atın gövdesiyle gözden kaybolmuştur. Diğerinde ise kasanın iki yan kenarından gelerek birleşmektedir. Kasalarda biri sürücü diğeri de savaşçı veya avcı iki erkek figür vardır. Sürücü dışındaki figür genellikle ok ve yay ile silahlandırılmış olup ayrıca kasada bir mızrak ve kalkan da yer almaktadır.

Kafes benzeri kasalı araba (K. 59) ise daha yüksek ve kubbesel bir bitime sahip bir yapı sergilemektedir. Kasa içerisindeki figürün sadece başı görülmektedir. Araba iki tekerlekli olup tekerlekleri iki çemberli ve altı ispitlidir. Kafes benzeri kasalı arabaya bir çift at koşulmuştur. Ağızlarından gemli olan atların yular, alınlık ve

dizginleri betimlemede yer almaktadır. Koşum hayvanlarını bir arada tutan boyunduruk ile bunları kasaya bağlayan çekiş mili ise betimlemede yoktur.

Bir diğer M.Ö. 1. binyıl araba betimlemeleri Urartu Krallığı Dönemi'ndendir. Bu döneme ait araba betimlerine çoğunluğu tunç kemer parçaları olmak üzere çeşitli eserler üzerinde rastlanılmaktadır. Tunçdan kemer ve kemer parçası, miğfer, at göğüslüğü, disk şekilli at pendants parçası ve levha ile mühür baskısı ve taş levhadan oluşan 22 Urartu eseri üzerine işlenmiş olan arabalarda dört farklı kasa formu görülmektedir. Arabalarda çoğunlukla sandık biçimli kasalar (K. 72-83, 86-91) kullanılmış iken birer örnekte dar yüksek kasa (K. 92) ve yüksek arka kenarlı kasa (K. 93), iki örnekte (K. 84-85) ise üstü kapalı kasa yer almaktadır. Urartu Krallığı'nın araba betimli eserleri günümüzde yurt içi ve dışındaki birçok müze ve özel koleksiyonlara dağılmış olmasına rağmen bu betimlemelerdeki arabalar, kasaları bakımından fazla bir çeşitlilik göstermez.

Sandık biçimli kasalı arabalarda (K. 72-83, 86-91) kasa, kenarlarından yükselerek içerisinde yer alan figürlerin bellerini aşmayacak bir yükseklikten sonra sona erdirilmektedir. Kasanın üst yan kenarları ise farklılık göstermektedir. Köşelerde yüksek iken merkeze doğru alçalarak yayvan bir görünüm kazanan ya da kasanın ön veya arkasına doğru yükselen kenarların yanı sıra düzgün bir şekle sahip olanlarda görülmektedir. Dar yüksek kasalı arabada (K. 92) kasa kısmı diğer örneklerle göre çok daha dar bir yapıdadır. Yüksek arka kenarlı arabada (K. 93) ise kasanın arka kenarı çengeli andıran bir şekilde oluşturulmuştur. Gerek dar yüksek kasalı gerekse yüksek arka kenarlı arabada yer alan çengel biçimindeki bu oluşum dekoratif olmasının yanı sıra işlevsel bir özellik de taşıyor olmalıdır. Bu işlevsellik olasılıkla kasaya binecek kişiler için bir tutamaktır. Bu formlardan ayrı olarak kasanın üstü kapalı iki araba örneği (K. 84-85) bulunmaktadır. Kubbemsi bir şekilde üstü kapatılan kasa oldukça özenli bir şekilde bezenerek ilgi çekici bir görünüm ortaya koymuştur.

Urartu Krallığı Dönemi arabalarının tümü iki tekerleklidir. Tekerlekler ısıtılı olmalarına rağmen ısıtıcı sayıları değişkenlik göstermektedir. Sandık biçimli kasaya sahip arabaların tekerlekleri arasında altı ve sekiz ısıtıcı örnekler görülmekte iken dar yüksek kasalı arabanın tekerlekleri altı, yüksek arka kenarlı ile üstü kapalı arabanın

tekerlekleri ise sekiz ispitlidir. Tekerlek çemberleri sandık biçimli kasalılarda ikili iken diğerlerinde tek ve kalındır.

Üstü kapalı arabalar boğa koşuludur. Boğalar tekli veya çiftli olarak arabaya koşulmuştur. Diğer tüm örneklerde ise koşum hayvanı olarak at görülmektedir. Atlar çoğunlukla bir çift olarak arabaya koşulmuşken tekli örneklerde vardır. Ağzından gemlenmiş olan atların sorguç, yular, alınlık, göğüslük gibi elemanlarının yanı sıra dizginler de betimlemelerde yer almaktadır. Atların boyunlarında boyun kayışı veya boyunduruk olarak nitelendirilebilecek bir anlatım bulunmakta ise de tam olarak nasıl bir işleve sahip olduğu bilinmemektedir. Boğalar ise herhangi bir koşum takımı elemanı ve boyunduruğa sahip değildir. Örneklerde kasanın ön alt kısmından gelerek boyunduruğa uzanan alt çekiş mili ile buna paralel olarak uzanan halata benzer ya da oval üst çekiş miline rastlanılır.

Dar yüksek kasalı, üstü kapalı ve yüksek arka kenarlı arabalar insan figürüne sahip olmamasına rağmen sandık biçimli kasalılar içerisinde gerek iki gerekse üç kişi görülmektedir. Bu kişilerden birisi sürücü iken diğeri ya da diğerleri de avcı veya savaşçı figürdür. Avcı ve savaşçı figürlerin ellerinde ok ve yay ile kasanın iç kısmında mızrak vardır.

Frig Krallığı Dönemi ise M.Ö. 1. binyılın diğer iki krallık dönemine göre az sayıda araba betimli esere sahiptir. Bu döneme ait dört eser (K. 94-97) pişmiş toprak cephe kaplama levhası, metal minyatür araba, taş mühür ve pişmiş toprak krater parçasından oluşmaktadır. Örnekler içerisinde sadece metal minyatür arabanın (K. 95) kasa kısmı eksiktir. Araba altışar ispite sahip iki tekerlekli olup dört at koşuludur. Diğer örneklerden cephe kaplama levhasındaki (K. 94) araba sandık biçimli bir kasaya sahiptir. Kasa, tabanından dik bir şekilde yükselmiş koşum hayvanının yüksekliğini biraz aştıktan sonra sona ermiştir. Kasanın üst yan kenarları kasanın ön kısmından arkaya doğru yükselmektedir. Bu araba tek at koşuludur. Araba iki tekerlekli ve tekerlekler sekiz ispitlidir. Bir diğer örnek olan mühürde (K. 96) ise yüksek bir kasa görülmektedir. Kasa tabanının kenarları, içerisindeki üç figürün bel hizası yüksekliğinde parmaklıkla çevrilidir. Araba sekizer ispitli iki tekerleklidir. Arabaya dört at koşulmuştur. Atların dizginleri kasadaki figür tarafından tutulmaktadır. Çekiş

mili, kasanın ön alt kısmının her iki kenarından gelerek boyundurukta birleşmektedir. Diğer örneklerden farklı olarak krater parçasındaki (K. 97) araba ise üzeri satranç tahtası şeklinde örtülmüş bir kasaya sahiptir. Arabaya iki boğa koşulmuştur. Boğalar herhangi bir koşum takımı parçasına sahip değildir. Arabanın tekerlek kısmı eserin hasar görmesinden dolayı eksiktir. Çekiş mili kasanın ön alt kısmından gelip boyundurukla birleşmektedir.

Sonuç olarak, yukarıda geniş anlatımla sunulmaya çalışılan “M.Ö. 3. Binyıl Başlarından M.Ö. 1. Bin Ortalarına Kadar Anadolu Arabaları” konulu yüksek lisans tezimizden elde ettiğimiz sonuçlara göre arabaların ait oldukları binyıllara göre bazı farklılıklar gösterdiği anlaşılmıştır.

Anadolu’da M.Ö. 3. binyıl başlarından itibaren betim sanatına yansıtılmış olan arabalar, söz konusu binyılda kasa yapılarına göre üç farklı formda karşımıza çıkmaktadır. Bunlar siperlikli, siperliksiz ve üstü kapalı kasalı olanlardır. Siperlikli ve siperliksiz arabalar, alçak veya yüksek kasalı olarak nitelendirilecek şekilde bir paravan veya parmaklıkla çevrilmiştir. M.Ö. 3. binyıl arabalarının iki tekerlekli iki örnek dışında genellikle dört tekerlekli olduğu görülmektedir. Kasa tabanı altına yerleştirilen dingillerde yer alan tekerlekler disk şeklinde yekparedir. Çekiş mili de ya siperliğin ön yüzüne açılan bir delikten ya da kasanın altından, dingilden gelmekte ve koşum hayvanlarını bir arada tutan boyundurukla birleşmektedir. Arabaya koşulan hayvanlar çoğunlukla aynı boyunduruk altında bir çift boğadır. Bir örnekte ise arabaya tek bir atın koşulduğu görülmektedir.

M.Ö. 2. binyıl arabalarının kasaları da siperlikli, siperliksiz ve üstü kapalı olmak üzere üç farklı formdadır. Siperlikli ve siperliksiz arabaların alçak bir kasası vardır. Örneklerin bir kısmı dört tekerlekli iken bir kısmı da iki tekerleklidir. Tekerlekler disk şeklinde yekpare veya kompozit, çapraz-çubuk ve ispitli olmak üzere üç farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Çekiş mili ya siperlikte açılan bir delikten ya da dingilden gelip koşum hayvanlarının bağlı olduğu boyundurukla birleşmektedir. Arabalara tekli, ikili veya dörtlü şekilde ve çoğunlukla at koşulmuştur. Atın dışında arabalara tekli veya ikili biçimde boğa da koşulmuştur. Boğanın aslan ve ceylan ile birlikte iki farklı şekilde bir grup oluşturarak arabaya koşulduğu da görülmektedir.

M.Ö. 1. binyıl arabaları çoğunlukla sandık biçimli kasalara sahiptir. Bunun yanı sıra üstü kapalı, yüksek arka kenarlı, kafes benzeri, dar yüksek yapılı kasaları da vardır. Arabaların tümü iki tekerlekli olup tekerlekler disk biçimli kompozit bir örnek dışında ispitlidirler. Çekiş mili kasanın ön alt kısmından, dingilden gelmekte ve boyundurukla birleşmektedir. Arabalara çoğunlukla tekli, çiftli ve dörtlü şekilde at koşulmuştur. Atın yanı sıra ikili boğanın koşulduğu da görülmektedir.

M.Ö. 3. binyıl başlarından M.Ö. 1. binyıl ortalarına kadar Anadolu arabalarını incelediğimiz tez çalışmamızda, farklı amaçlar için kullanılan bu araçların binyıllar boyunca insanın değişen dünyasına ve ihtiyaçlarına göre şekillenerek geliştiği gözlenmiştir. Tekerleğin icat edildiği ilk tarımcı topluluklardan günümüze uzanan teknolojik evrim sürecinin en erken ve önemli aşamasını, çalışma konumuz olan dönem arabaları oluşturmaktadır. Söz konusu arabaların değerlendirilen dönemsel gelişimleri yanı sıra, sonraki dönemlere öncülük ediyor olması bakımından da, Anadolu kültür tarihi içerisinde yeri, önemi ve katkıları yadsınamaz.

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR

- Akurgal 1949** Akurgal, E., *Spaethethitische Bildkunst*, Ankara, 1949.
- Akurgal 1968** Akurgal, E., *The Birth of Greek Art*, London, 1968.
- Akurgal 1995** Akurgal, E., *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*, İstanbul, 1995.
- Akurgal 1998** Akurgal, E., *Anadolu Kültür Tarihi*, Ankara, 1998.
- Akurgal 2003** Akurgal, E., *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul, 2003.
- Alexander 1993** Alexander, R.L., “The Storm-God at Yazılıkaya: Sources and Influences”, *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and Its Neighbors Studies in Honor of Nimet Özgüç*, Ankara, 1993, 1-13.
- Alparslan 2011a** Alparslan, M., “Gurgum Krallığı”, *Arkeoatlas (Özel Koleksiyon)*, İstanbul, 2011, 375.
- Alparslan 2011b** Alparslan, M., “Pattin (Unqı) Krallığı”, *Arkeoatlas (Özel Koleksiyon)*, İstanbul, 2011, 387.
- Amiet 1980** Amiet, P., *Art of the Ancient Near East*, New York, 1980.
- Anadolu 2004** *Anadolu Dökümün Beşiği*, (ed.) Ö. Bilgi, İstanbul, 2004.
- Anadolu Medeniyetleri 1983** *Anadolu Medeniyetleri, Avrupa Konseyi 18. Avrupa Sanat Sergisi*, İstanbul 22 Mayıs-30 Ekim 1983, (ed.) F. Edgü, Ankara, 1983.
- Ankara 1966** *Ankara Arkeoloji Müzesi*, (ed.) R. Temizer, Ankara, 1966.
- Anlağan 1998** Anlağan, T., “Sadberk Hanım Müzesi’ndeki Bir Urartu Kemerü Üzerine Gözlemler”, *Sadberk Hanım Müzesi Yıllığı, PALMET II*, İstanbul, 1998, 51-60.
- Azarpay 1964** Azarpay, G., “Two Urartian Boot-Shaped Vessels”, *Artibus Asiae*, vol. 27, no. 1/2, Zurich, 1964, 61-71.
- Anthony–Vinogradov 1995** Anthony, D.W.-Vinogradov, N.B., “Birth of the Chariot”, *Guide to the Western Mediterranean Archaeology*, vol. 48, no. 2, U.S.A, 1995, 36-41.
- Balcıoğlu 1998** Balcıoğlu, B., “Gaziantep Arkeoloji Müzesindeki Bazı Geç Hitit Stelleri Hakkında”, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1997 Yıllığı*, Ankara, 1998, 95-102.

- Barnett 1962** Barnett, R.D., “The Gods of Zinjirli”, *Compte Rendu*, XI, Paris, 1962, 59-87.
- Baş 2008** Baş, A., *Urartu Maden Sanatında Kalkan, Miğfer ve Sadaklar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 100. Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Van, 2008.
- Belli 1982** Belli, O., “Urartular”, *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, I, İstanbul, 1982, 140-208.
- Belli 2007** Belli, O., “Urartularda Kadın Müzisyen ve Dansçılar”, *Belkis Dinçol ve Ali Dinçol’a Armağan VITA Festschrift in Honor of Belkis and Ali Dinçol*, İstanbul, 2007, 87-104.
- Bilgiç-Öğün 1964** Bilgiç, E. - Öğün, B., “Excavations at Kef Kalesi of Adilcevaz, 1964”, *Anatolia (Anadolu)*, VIII, Ankara, 1964, 93-124.
- Bittel 1976** Bittel, K., *Die Hethiter*, München, 1976.
- Bittel 1983** Bittel, K., *Boğazköy-Hattuşa die Reliefkeramik von Boğazköy*, Berlin, 1983.
- Boehmer 1983** Boehmer, R.M., *Die Reliefkeramik von Boğazköy*, Berlin, 1983.
- Börker-Klahn 1989** Börker-Klahn, J., “Mons Argaius und Papana, “die Berge”, *Anatolia and the Ancient Near East Studies in Honor of Tahsin Özgüç*, Ankara, 1989, 237-255.
- Burney 1996** Burney, C.A., “A First Season of Excavations at the Urartian Citadel of Kayalıdere”, *Anatolian Studies*, XVI, London, 1996, 55-113.
- Calmeyer-Seidl 1983** Calmeyer, P.-Seidl, U., “Eine Frühurartâische Siegesdarstellung”, *Anatolian Studies*, XXXIII, London, 1983, 103-114.
- Calmeyer 1991** Calmeyer, P., “Some Remarks on Iconography”, *Urartu a Metal Working Center in the First Millennium B.C.E.*, Jerusalem, 1991, 311-319.
- Canby 1989** Canby, J.V., “Hittite Art”, *The Biblical Archaeologist*, vol. 52, no. 2/3, Boston, 1989, 109-129.

- Çavuşoğlu 2010** Çavuşoğlu, R., “Van Müzesinden Urartu Savaş Sahneli At Göğüslük Parçası”, *Anadolu Araştırmaları*, 17/2, Ankara, 2010, 67-77.
- Collon 1982** Collon, D., *The Alalakh Cylinder Seals the New Catalogue of the Actual Seals Excavated by Sir Leonard Woolley at Tell Atchana and from Neighbouring Sites on the Syrian Turkish Border*, BAR International Series 132, 1982.
- Collon 1987** Collon, D., *First Impressions Cylinder Seals in the Near East*, London, 1987.
- Collon 1997** Collon, D., *7000 Years of Seals*, London, 1997.
- Çeçen 2009** Çeçen, H., “Aramiler ve Anadolu’da Arami Kültürü”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, İstanbul, 130, 2009, 21-30.
- Çilingiroğlu 1984** Çilingiroğlu, A., *Urartu ve Kuzey Suriye Siyasal ve Kültürel İlişkiler*, İzmir, 1984.
- Çilingiroğlu 2000** Çilingiroğlu, A., *The History of the Kingdom of Van URARTU*, İzmir, 2000.
- Darga 1992** Darga, M., *Hitit Sanatı*, İstanbul, 1992.
- Dinçol 1982** Dinçol, A.M., “Geç Hititler”, *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, I, İstanbul, 1982, 122-136.
- Dinçol 2011** Dinçol, A.M., “Son Tunç Çağı Hititler”, *Arkeoatlas (Özel Koleksiyon)*, İstanbul, 2011, 256-292.
- Drews 1993** Drews, R., *The End of The Bronze Age Changes in Warfare and The Catastrophe CA. 1200*, New Jersey, 1993.
- Duru 2000** Duru, R., “Yesemek Taşocağı ve Heykel Atölyesi Çalışmaları ve Yesemek Höyük Kazısı”, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)*, Ankara, 2000, 165-167.
- Ergürer 2009** Ergürer, H., *Urartu Kemerleri Üzerindeki İnsan Tasvirleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Erzurum, 2009.
- Ergürer 2010** Ergürer, H., “Urartu Kemerleri Üzerindeki İnsan

- Tasvirleri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14/2, Erzurum, 2010, 1-22.
- Foltny 1959** Foltny, S., “The Oldest Representations of Wheeled Vehicles in Central and Southeastern Europe”, *American Journal of Archaeology*, vol. 63, no. 1, Princeton, 1959, 53-58.
- Frankfort 1939** Frankfort, H., *Cylinder Seals*, London, 1939.
- Garstang 1929** Garstang, J., *The Hittite Empire*, London, 1929.
- Goldman 1956** Goldman, H., *Excavations at Gözlükule, Tarsus*, vol. II-Plates, New Jersey, 1956.
- Gordion 2000** *Gordion Müzesi Rehberi*, (Hızl.) K. Sams – İ. Temizsoy, Ankara, 2000.
- Gurney 2001** Gurney, O. R., *Hititler*, (çev. Pınar Arpaçay), Ankara, 2001.
- Günbattı 2011** Günbattı, C., “Anadolu’nun Politik Manzarası”, *Arkeoatlas (Özel Koleksiyon)*, İstanbul, 2011, 252-253.
- Gündüz 2002a** Gündüz, S., “M.Ö. 1. Binin İlk Yarısında Önasya Araba Okları, Ok Destek Elemanları ve Ok Uçları”, *Anadolu Araştırmaları*, 16, İstanbul, 2002, 241-294.
- Gündüz 2002b** Gündüz, S., “M.Ö. 1. Binin İlk Yarısında Önasya Krallıklarında Araba Tekerleklerinin Özellikleri ve Yapım Teknikleri”, *Belleten*, c. 66, s. 247, Ankara, 2002, 789-817.
- Harmankaya 2002** Harmankaya, S., “Türkiye İlk Tunç Çağı Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *TAY Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 4a İlk Tunç Çağı*, İstanbul, 2002, 7-41.
- Harrison 2009** Harrison, T.P., “Neo-Hittites in the ‘Land of Palistin’ Renewed Investigations at Tell Ta’ayinat on the Plain of Antioch”, *Near Eastern Archaeology*, 72/4, Boston, 2009, 174-189.
- Kellner 1991a** Kellner, H.J., “Grouping and Dating of Bronze Belts”, *Urartu a Metalworking Center in the First Millennium B.C.E.*, Jerusalem, 1991, 141-161.

- Kellner 1991b** Kellner, H. J., *Gürtelbleche aus Urartu*, Prähistorische Bronzefunde, Abteilung XII, Band 3, Stuttgart, 1991.
- Kulakoğlu 2003** Kulakoğlu, F., “Recently Discovered Bronze Wagon Models from Şanlıurfa, Southeastern Anatolia”, *Anatolia*, 24, Ankara, 2003, 63-77.
- Laroche 1958** Laroche, E., “Etude sur les Hieroglyphes Hittites”, *Syria*, 35, 1958, Paris, 252-283.
- Leinwand 1992** Leinwand, N., “Regional Characteristics in the Styles and Iconography of the Seal Impressions of Level II at Kültepe”, *Journal of the Ancient Near Eastern Society of Colombia Univeristy*, 21, New York, 1992, 141-172.
- Littauer-Crouwel 1973** Littauer, M.A.-Crouwel, J.H., “Early Metal Models of Wagons from the Levant”, *Levant*, V, London, 1973, 102-126.
- Littauer-Crouwel 1977** Littauer, M.A.-Crouwel, J.H., “The Origin and Diffusion of the Cross-Bar Wheel”, *Antiquity*, LI, Heslington, 1977, 95-105.
- Littauer-Crouwel 1979** Littauer, M.A.-Crouwel, J.H., *Wheeled Vehicles and Ridden Animals in the Ancient Near East*, Köln, 1979.
- Littauer-Crouwel 1996** Littauer, M.A.-Crouwel, J.H., “The Origin of the True Chariot”, *Antiquity*, Heslington, 70, 1996, 934-939.
- Markoe 1982** Markoe, G., “Barsom or Staff? An Inscribed Urartian Plaque”, *Metropolitan Museum Journal*, 17, New York, 1982, 5-8.
- Macqueen 2009** Macqueen, J.G., *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, (çev. Esra Davutoğlu), Ankara, 2009.
- Madloom 1970** Madloom, T.A., *The Chronology of Neo-Assyrian Art*, London, 1970.
- Mellink 1966** Mellink, M.J., “The Hasanlu Bowl in Anatolian Perspective”, *Iranica Antiqua*, VI, Leuven, 1966, 73-79.
- Merhav 1991** Merhav, R., “Chariot Accessories”, *Urartu a Metalworking Center in the First Millennium B.C.E.*, Jerusalem, 1991, 52-78.

- Moorey 1986** Moorey, P.R.S., "The Emergence of the Light, Horse-Drawn Chariot in the Near East c. 2000-1500 B.C.", *World Archaeology*, vol. 18, no. 2, Abingdon, 1986, 196-215.
- Muscarella 1988** Muscarella, O.W., *Bronze and Iron, Ancient Near Eastern Artifacts in the Metropolitan Museum of Art*, New York, 1988.
- Orthmann 1971** Orthmann, W., *Untersuchungen zur spâthetischen Kunst*, Bonn, 1971.
- Özgen 1983** Özgen, E., "The Urartian Chariot Reconsidered I. Representational Evidence, 9th-7th Centuries B.C.", *Anatolica*, X, Leuven, 1983, 111-131.
- Özgen 1986** Özgen, E., "A Group of Terracotta Wagon Models from Southeastern Anatolia", *Anatolian Studies*, 36, London 1986, 165-171.
- Özgüç 1953** Özgüç, N.- Özgüç, T., *Kültepe Kazısı Raporu 1949*, Ankara, 1953.
- Özgüç 1965** Özgüç, N., *Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu*, Ankara, 1965.
- Özgüç 1982** Özgüç, T., *Maşat Höyük II*, Ankara, 1982.
- Özgüç 1986** Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş II*, Ankara, 1986.
- Özgüç 1989** Özgüç, N., "Bullae from Kültepe", *Anatolia and the Ancient Near East Studies in Honor of Tahsin Özgüç*, Ankara, 1989, 377-386.
- Özgüç 2003** Özgüç, N., *Hatti Efsanesi Yılan İlluyanka'nın Tasvir Sanatında Yorumu*, Ankara, 2003.
- Özgüç 2006** Özgüç, N., *Kültepe-Kanis/Nesa Yerli Peruwa ve Asur-imitti'nin Oğlu Assurlu Tüccar Uşur-sa-ıstar'ın Arşivlerine Ait Kil Zarfların Mühür Baskıları*, Ankara, 2006.
- Özgüç-Tunca 2001** Özgüç, N.-Tunca, Ö., *Kültepe-Kaniş Mühürlü ve Yazıtlı Kil Bullalar*, Ankara, 2001.

- Özyar 2011** Özyar, A., “Demir Çağı Geç Hitit Krallıkları”, *Arkeoatlas (Özel Koleksiyon)*, İstanbul, 2011, 370-389.
- Pekyaman 2008** Pekyaman, H., *Frig Uygarlığı Seramik Sanatı ve Kişisel Yorumlar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Seramik Anasanat Dalı, Afyonkarahisar, 2008.
- Piotrovskii 1967** Piotrovskii, B.B., *Urartu the Kingdom of Van and Its Art*, London, 1967.
- Porada 1948** Porada, E., *Corpus of Ancient Near Eastern Seals: In North American Collections*, cilt 1-2, Washington, 1948.
- Prayon 1987** Prayon, F., *Phrygische Plastik*, Tübingen, 1987.
- Pullu 2011** Pullu, S., “Tabal Krallığı”, *Arkeoatlas (Özel Koleksiyon)*, İstanbul, 2011, 390-391.
- Sagona-Zimansky 2009** Sagona, A.-Zimansky, P., *Ancient Turkey*, New York, 2009.
- Salvini 2006** Salvini, M., *Urartu Tarihi ve Kültürü*, İstanbul, 2006.
- San 2009** San, O., “Diyarbakır Müzesinde Yer Alan İki Adet Pişmiş Toprak Araba Modeli”, *Altan Çilingiroğlu’na Armağan Yukarı Denizin Kıyısında Urartu Krallığı’na Adanmış Bir Hayat*, İstanbul, 2009, 599-605.
- Sevin 1982** Sevin, V., “Frygler”, *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, 2, İstanbul, 1982, 230-244.
- Sevin 2003a** Sevin, V., *Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar Eski Anadolu ve Trakya*, İstanbul, 2003.
- Sevin 2003b** Sevin, V., “Elazığ Müzesi’nden Bir Kemer ve Urartu Narratizmi”, *Archaeological Essays in Honour of Homo Amatus: Güven Arsebük İçin Armağan Yazılar*, İstanbul, 2003, 209-217.
- Sevin 2011a** Sevin, V., “Urartu Sanatı”, *Arkeoatlas (Özel Koleksiyon)*, İstanbul, 2011, 466-467.
- Sevin 2011b** Sevin, V., “Doğu Anadolu Orta ve Son Tunç Çağı”, *Arkeoatlas (Özel Koleksiyon)*, İstanbul, 2011, 342-367.

- Sevin 2011c** Sevin, V., “Urartu Devleti”, *Arkeoatlas (Özel Koleksiyon)*, İstanbul, 2011, 422-469.
- Sivas 2008** Sivas, T.T., “Frigler”, *National Geographic*, 81, İstanbul, Ocak, 2008, 59-81.
- Strabon 1987** Strabon, *Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası (Kitap: XII, XIII, XIV)*, (çev. Adnan Pekman), İstanbul, 1987.
- Summers 2011** Summers, G., “Kummuhu Krallığı”, *Arkeoatlas (Özel Koleksiyon)*, İstanbul, 2011, 381.
- Tarhan-Sevin 1975** Tarhan, M.T.-Sevin, V., “İstanbul Arkeoloji Müzesindeki Urartu Bronz At Koşum Parçaları”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, VI, İstanbul, 1975, 45-62.
- Taşyürek 1974** Taşyürek, O.A., “Gaziantep Müzesindeki Bronz Urartu Miğferi”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XXI-1, Ankara, 1974, 179-181.
- Taşyürek 1975** Taşyürek, O.A., *Adana Bölge Müzesi'ndeki Urartu Kemerleri*, Ankara, 1975.
- Taşyürek 1977** Taşyürek, O.A., “The Urartian Bronze Hoard from Giyimli”, *Expedition*, 19, Pennsylvania, 1977, 12-20.
- Uçankuş 2002** Uçankuş, H.T., *Ana Tanrıça Kybele'nin ve Kral Midas'ın Ülkesi Phrygia*, Ankara, 2002.
- Urartu 2004** *Urartu: Savaş ve Estetik*, (ed.) F. Özdem, İstanbul, 2004
- Ünal 2002** Ünal, A., *Hititler Devrinde Anadolu*, I, İstanbul, 2002.
- Van Loon 1966** Van Loon, M.N., *Urartian Art Its Distinctive Traits in the Light of New Excavations*, İstanbul, 1966.
- Van Loon 1991** Van Loon, M.N., *Anatolia in the Earlier First Millennium B.C.*, Köln, 1991.
- Van Loon 1985** Van Loon, M.N., *Anatolia in the Second Millennium B.C.*, Leiden, 1985.
- Vieyra 1955** Vieyra, M., *Hittite Art 2300-750 B.C.*, London, 1955.
- Von der Osten 1934** Von der Osten, H.H., *Ancient Oriental Seals in the Collection of Mr. Edward T. Newell*, Chicago, 1934.
- Von der Osten 1937** Von der Osten, H.B., *The Alishar Hüyük Seasons of 1930-32, Part II*, Chicago, 1937.

- Vorderasiatisches Museum 1992** *Das Vorderasiatisches Museum*, Staatliche Museen zu Berlin Preussischer Kulturbesitz, Germany, 1992.
- Yaylalı 1986** Yaylalı, S., *Erzurum Müzesi'ndeki Urartu Bronz Kemerleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1986.
- Yıldırım 1987** Yıldırım, R., "Urartu At Gemleri", *Belleten*, c. 51, s. 200, Ankara, 1987, 441-468.
- Yıldırım 1991** Yıldırım, R., "Urartian Belt Fragments from Burmageçit, Now on Display in Elazığ Museum", *Anatolian Iron Ages II*, (ed.) A. Çilingiroğlu-D.H. French, Oxford, 1991, 131-148.
- Yıldırım 2006** Yıldırım, T., "Eski Hitit Çağına ait Yeni Bir Kült Vazosu", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2005 Yılığ*, Ankara, 2006, 335-370.
- Yıldırım 2008** Yıldırım, T., "Hüseyindede Vazosu", *Aktüel Arkeoloji*, 7, İstanbul, 2008, 56-65.
- Yiğit 2000** Yiğit, T., "Akkadlar Devrinde Anadolu'nun Siyasal Yapısı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 40, 3-4, Ankara, 2000, 13-28.
- Young 1981** Young, R.S., *Three Great Early Tumuli*, Pennsylvania, 1981.
- Wartke 1993** Wartke, R.B., *Urartu das Reich am Ararat*, Germany, 1993.
- Woolley 1952** Woolley, L., *Carchemisch III*, London, 1952.
- Ziffer 2002** Ziffer, I., "Four New Belts from the Land of Ararat and the Feast of the Women in Esther 1:9", *Sex and Gender in the Ancient Near East, Proceeding of the 47th Recontre Assyriologique Internationale*, Helsinki, July 2-6 2001, Helsinki, 2002, 645-657.

İnternet Kaynakları

- <http://www.gaziantepmuzesi.gov.tr/tr/yesemekebb4.asp>
(Erişim: 11 Temmuz 2011, 23:40)
- <http://www.gaziantepmuzesi.gov.tr/tr/kronolojihbtbb3.asp>
(Erişim: 19 Haziran 2011, 14:10)
- <http://www.gaziantepmuzesi.gov.tr/tr/kronolojihbtbb14.asp>
(Erişim: 25 Mart 2011, 14:27)
- <http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/43.135.2>
(Erişim: 13 Mart 2011, 12:20)
- <http://www.metmuseum.org/Collections/search-the-collections/30004491>
(Erişim: 15 Mayıs 2011, 20:30)
- <http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/1976.5>
(Erişim: 17 Şubat 2011, 17:15)
- <http://www.metmuseum.org/Collections/search-the-collections/30008405#fullscreen> (Erişim: 16 Mayıs 2011, 10:20)

KATALOG NO: K. 1

ADI: Minyatür araba.

CİNSİ: Pişmiş toprak.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Lidar Höyük, Şanlıurfa (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Şanlıurfa Müzesi, Şanlıurfa / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Erken Tunç Çağı II.

KAYNAKÇA: Sevin 2011b, 346.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve tek at koşuludur. Arabanın kasa tabanının ön kısmında yüksek bir siperlik yer almaktadır. Tabanın arka ve yan kenarları ise korunaksız bırakılmıştır. Araba, formuyla siperlikli-kasasız olarak nitelendirilmiştir.

(Sevin 2011b, 346)

KATALOG NO: K. 2

ADI: Minyatür araba.

CİNSİ: Pişmiş toprak.

ÖLÇÜLERİ: uz. 11.2 cm, yük. 10 cm, gen. 5.9 cm.

BULUNTU YERİ: Gaziantep yöresi (Satın alma).

BULUNDUĞU MÜZE: Gaziantep Arkeoloji Müzesi (Env. No. 119-58-74),
Gaziantep / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Erken Tunç Çağı sonu / M.Ö. 3. binyıl.

KAYNAKÇA: Anadolu Medeniyetleri 1983, A. 459.

TANIMI: Araba dört tekerlekli olup koşum hayvanı bulunmamaktadır. Kasa tabanı, iki yan kenardan yükseltilmiş ve kemer şeklinde kasanın üstünü örtmüştür. Araba, bu formuyla üstü kapalı olarak nitelendirilmiştir.

(Anadolu Medeniyetleri 1983, A. 459)

KATALOG NO: K. 3

ADI: Minyatür araba.

CİNSİ: Pişmiş toprak.

ÖLÇÜLERİ: Kasa (**uz.** 12.7 cm, **gen.** 5.5 cm), yan paravan (**yük.** 4.5 cm), siperlik (**yük.** 13 cm, **gen.** 7.8 cm, **kal.** 1.7 cm), tekerlekler (**çap:** 7.8-8.2 cm), dingiller (**çap:** 9 mm), çekiş mili (**çap:** 8.5 mm).

BULUNTU YERİ: Şanlıurfa İli, Suruç İlçesi (Satın alma).

BULUNDUĞU MÜZE: Gaziantep Arkeoloji Müzesi, Gaziantep / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Erken Tunç Çağı / M.Ö. 3. binyılın 2. yarısı.

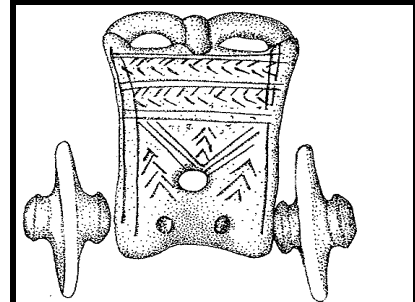
KAYNAKÇA: Özgen 1986, 165-171, fig. 2, pl XV/b-c; Sevin 2003a, 111;

<http://www.gaziantepmuzesi.gov.tr/tr/kronolojitbb14.asp>, Erişim: 25 Mart 2011, 14: 27.

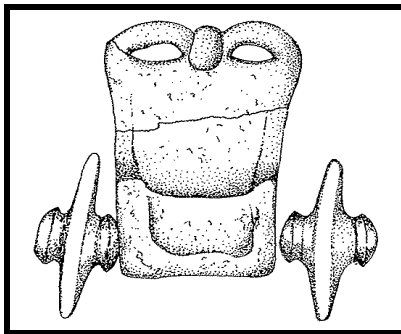
TANIMI: Araba dört tekerlekli olup koşum hayvanı bulunmamaktadır. Kasa tabanının ön kısmında yüksek bir siperlik yer almaktadır. Kasanın arka ve yan kenarları ise alçak bir paravanla çevrilmiştir. Araba, bu formuyla siperlikli-alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir.

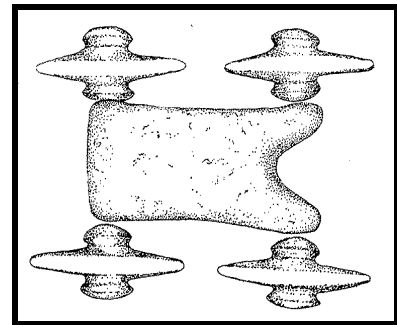
(<http://www.gaziantepmuzesi.gov.tr/tr/kronolojitbb14.asp>)

(Özgen 1986, 168, fig. 2)

(Özgen 1986, 168, fig. 2)

(Özgen 1986, 168, fig. 2)

KATALOG NO: K. 4

ADI: Minyatür araba.

CİNSİ: Pişmiş toprak.

ÖLÇÜLERİ: uz. 5.4 cm, yük. 7.1 cm, gen. 4.1. cm.

BULUNTU YERİ: Gaziantep yöresi (Satın alma).

BULUNDUĞU MÜZE: Gaziantep Müzesi (Env. No. 118-13-74), Gaziantep / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: M.Ö. 3. binyıl sonu - M.Ö. 2. binyıl başı.

KAYNAKÇA: Anadolu Medeniyetleri 1983, A 460.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli olup koşum hayvanı bulunmamaktadır. Kasanın ön kısmında yüksek bir siperlik yer almaktadır. Kasanın arka ve yan kenarları ise çok alçak bir paravanla çevrilmiştir. Araba, bu formuyla siperlikli-alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Anadolu Medeniyetleri 1983, A. 460)

KATALOG NO: K. 5

ADI: Minyatir araba.

CİNSİ: Pişmiş toprak.

ÖLÇÜLERİ: Kasa (**uz.** 12.7 cm, **gen.** 4.5 cm), siperlik (**yük.** 18.8 cm, **gen.** 7.7 cm), tekerlekler (**çap:** 7.6 cm), dingiller (**çap:** 1 cm), çekiş mili (**çap:** 9 mm).

BULUNTU YERİ: Anadolu kökenli (Satın alma).

BULUNDUĞU MÜZE: Diyarbakır Müzesi (Env. No. 15/42/75), Diyarbakır / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: M.Ö. 3. binyıl sonu - M.Ö. 2. binyıl başı.

KAYNAKÇA: San 2009, 599-605, res. 1-2.

TANIMI: Araba, dört tekerlekli olup koşum hayvanı bulunmamaktadır. Kasanın ön kısmında yüksek bir siperlik yer almaktadır. Kasanın arka ve yan kenarları ise alçak bir paravanla çevrilmiştir. Araba, bu formuyla siperlikli-alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(San 2009, 605, res. 1)

(San 2009, 605, res. 2)

KATALOG NO: K. 6

ADI: Minyatür araba.

CİNSİ: Pişmiş toprak.

ÖLÇÜLERİ: Kasa (uz. 12 cm, gen. 5.9 cm), yan paravan (yük. 4.5 cm), siperlik (yük. 13.6 cm, gen. 7.6 cm, kal. 1.1 cm), tekerlekler (çap: 7.5 cm), dingiller (çap: 7.5 mm), çekiş mili (çap: 6 mm).

BULUNTU YERİ: Şanlıurfa İli, Suroç İlçesi (Satın alma).

BULUNDUĞU MÜZE: Gaziantep Arkeoloji Müzesi (Env. No. 119-57-74), Gaziantep / Türkiye.

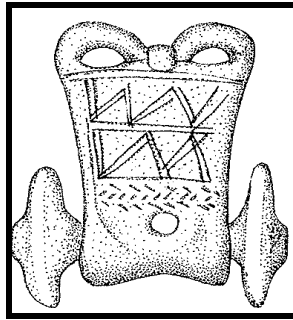
DÖNEMİ ve TARİHİ: M.Ö. 3. binyıl sonu - M.Ö. 2. binyıl başı.

KAYNAKÇA: Anadolu Medeniyetleri 1983, A461; Özgen 1986, 165-171, fig. 1, pl. XV/a.

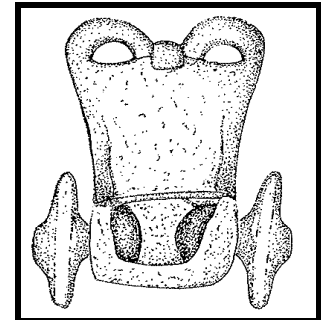
TANIMI: Araba, dört tekerlekli olup koşum hayvanı bulunmamaktadır. Kasanın ön kısmında yüksek bir siperlik yer almaktadır. Kasanın arka ve yan kenarları ise alçak bir paravanla çevrilmiştir. Araba formuyla siperlikli-alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir.

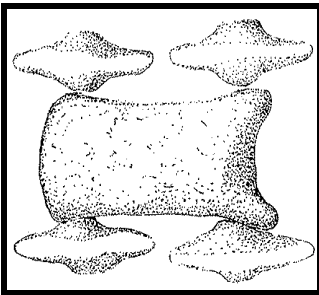
(Özgen 1986, pl. XV a)

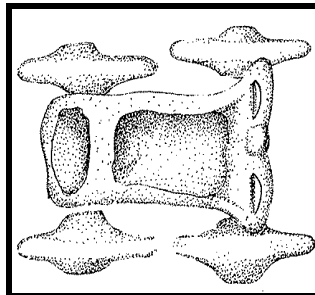
(Özgen 1986, 166, fig. 1)

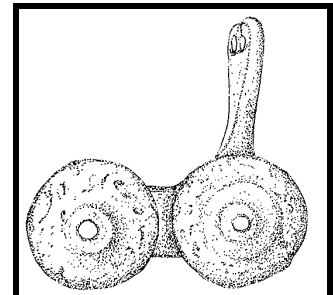
(Özgen 1986, 166, fig. 1)

(Özgen 1986, 166, fig. 1)

(Özgen 1986, 166, fig. 1)

(Özgen 1986, 166, fig. 1)

KATALOG NO: K. 7

ADI: Minyatir araba.

CİNSİ: Pişmiş toprak.

ÖLÇÜLERİ: Kasa (uz. 14 cm, gen. 4.7 cm-arka, 6.1 cm-ön), yan paravan (yük. 5.2-6.2 cm), siperlik (yük. 14.5 cm, gen. 8.2 cm, kal. 1.9 cm), tekerlekler (çap: 8.1-8.4 cm), dingiller (çap: 9.5 mm), çekiş mili (çap: 9.5 mm)

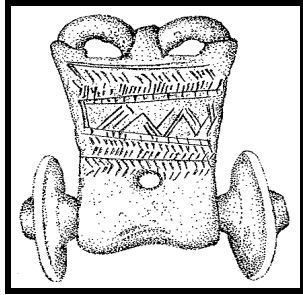
BULUNTU YERİ: Şanlıurfa İli, Suroç İlçesi (Satın alma).

BULUNDUĞU MÜZE: Adana Arkeoloji Müzesi, Adana / Türkiye.

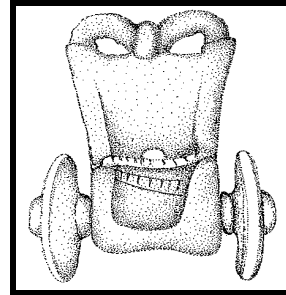
DÖNEMİ ve TARİHİ: M.Ö. 3. binyıl sonu - M.Ö. 2. binyıl başı.

KAYNAKÇA: Özgen 1986, 165-171, fig. 3, pl. XVI/a-b.

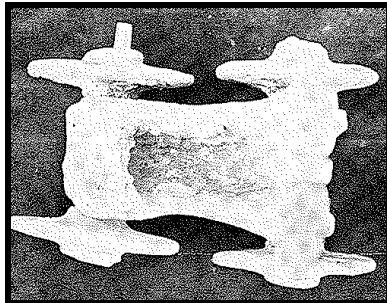
TANIMI: Araba, dört tekerlekli olup koşum hayvanı yoktur. Kasanın ön kısmında yüksek bir siperlik vardır. Kasanın arka ve yan kenarları ise alçak bir paravanla çevrilmiştir. Araba, bu formuyla siperlikli-alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir.

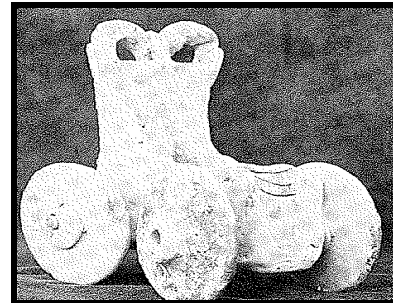
(Özgen 1986, 169, fig. 3)

(Özgen 1986, 169, fig. 3)

(Özgen 1986, 169, pl. XVI/b)

(Özgen 1986, 169, pl. XVI/a)

KATALOG NO: K. 8

ADI: Minyatür araba.

CİNSİ: Pişmiş toprak (tekerlekler), tunç (aks ve dingil).

ÖLÇÜLERİ: Tekerlekler (**çap:** 11.6 cm), dingiller (**çap:** 9 mm, **uz.** 7.2 cm-ön, 6.9 cm-arka), aks (**çap:** 9 mm, **uz.** 34 cm, ön kısım çıkıntıları **çapı:** 3.5 cm).

BULUNTU YERİ: Anadolu kökenli (Satın alma).

BULUNDUĞU MÜZE: Diyarbakır Müzesi (Env. No. 15715/76), Diyarbakır / Türkiye.

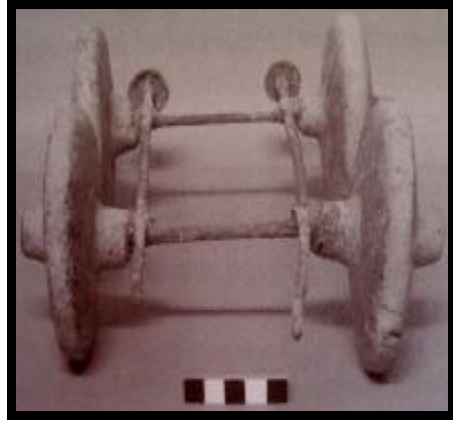
DÖNEMİ ve TARİHİ: M.Ö. 3. binyıl sonu - M.Ö. 2. binyıl başı.

KAYNAKÇA: San 2009, 599-605, res. 3-4.

TANIMI: Arabanın kasa kısmı ve koşum hayvanı ele geçmemiştir. Araba, dört tekerleklidir. Tekerlekleri birbirine bağlayan dingiller ile dingillerin üzerine yatay olarak yerleştirilmiş akslar bulunmaktadır. Minyatür araba, bu formuyla kasasız olarak nitelendirilmiştir.

(San 2009, 605, res. 3)

(San 2009, 605, res. 4)

KATALOG NO: K. 9

ADI: Minyatür araba.

CİNSİ: Bakır.

ÖLÇÜLERİ: **uz.** (tüm) 22.5 cm, taban (**uz.** 8.2 cm, **gen.** 4.2 cm), yan parmaklık (**uz.** 6.5 cm, **gen.** 3.5 cm), arka parmaklık (**yük.** 2.2 cm), siperlik (**yük.** 5 cm), dingiller (**uz.** 9.7 cm), tekerlekler (**çap:** 6 cm), çekiş mili (**uz.** 12.5 cm), boğalar (**yük.** 7.6 cm).

BULUNTU YERİ: Güneydoğu Anadolu Bölgesi (Satın alma).

BULUNDUĞU MÜZE: Metropolitan Museum of Art (Galeri 403, Env. No. 66.15), New York / ABD

DÖNEMİ ve TARİHİ: Erken Tunç Çağı II-III / M.Ö. 2700-2000.

KAYNAKÇA: Anadolu 2004, 70; Leinwand 1992, 141-172, fig. 22; Littauer-Crowel 1973, 102-126, pl. XXXIV/A-E; Littauer-Crowel 1979, fig. 15; Muscarella 1988, 414-415, no. 568;

<http://www.metmuseum.org/Collections/search-the-collections/30004491>, Erişim: 15 Mayıs 2011, 20:30.

TANIMI: Araba, iki boğa koşulu ve dört tekerleklidir. Arabanın kasa tabanının ön kısmında yüksek bir siperlik yer almaktadır. Kasanın arka ve yan kenarları ise alçak bir parmaklıkla çevrilmiştir. Araba, bu formuyla siperlikli-alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(<http://www.metmuseum.org/Collections/search-the-collections/30004491>)

(Littauer-Crowel 1973, pl. XXXIV/B)

(Littauer-Crowel 1973, pl. XXXIV/E)

KATALOG NO: K. 10

ADI: Minyatür araba.

CİNSİ: Tunç.

ÖLÇÜLERİ: uz. 54 cm, kasa (yük. 17 cm-ön, 14.5 cm-arka), tekerlekler arası mesafe: 24 cm, tekerlekler (çap: 12 cm-ön, 11 cm-arka), dingiller (uz. 21 cm), çekiş mili (uz. 24 cm), boğalarla arabanın gen. 30 cm, birinci boğa (uz. 18.4 cm, yük. 12.5 cm, gen. 3.8 cm), ikinci boğa (uz. 18.5 cm, yük. 12.5 cm, gen. 4 cm).

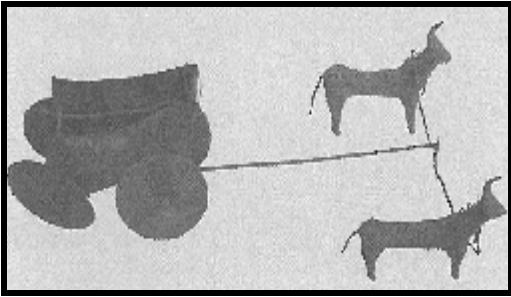
BULUNTU YERİ: Şanlıurfa İli, Suruç İlçesi, Abamor Köyü, mezarlık (Müsadere).

BULUNDUĞU MÜZE: Şanlıurfa Müzesi, Şanlıurfa / Türkiye.

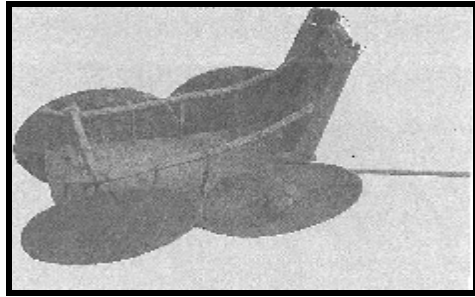
DÖNEMİ ve TARİHİ: M.Ö. 3. binyıl sonu - M.Ö. 2.binyıl başı.

KAYNAKÇA: Kulakoğlu 2003, 63-77, fig. 5-8.

TANIMI: Araba, iki boğa koşulu ve dört tekerleklidir. Kasa tabanının ön kısmında yüksek bir siperlik yer almaktadır. Arka ve yan kenarlar ise parmaklıkla çevrilmiştir. Yan parmaklıkların dışına paravan yerleştirilmiştir. Araba, bu formuyla siperlikli-yüksek kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Kulakoğlu 2003, 74, fig. 5)

(Kulakoğlu 2003, 74, fig. 6)

(Kulakoğlu 2003, 75, fig. 7)

(Kulakoğlu 2003, 75, fig. 8)

KATALOG NO: K. 11

ADI: Minyatür araba.

CİNSİ: Tunç.

ÖLÇÜLERİ: uz. 32 cm, dingiller (uz. 8 cm), birinci boğa (uz. 12 cm, yük. 6 cm, gen. 4.2 cm), ikinci boğa (uz. 12 cm, yük. 5.5 cm, gen. 4.2 cm).

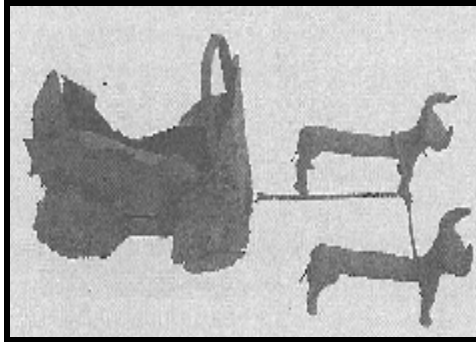
BULUNTU YERİ: Şanlıurfa İli, Suruç İlçesi, Abamor Köyü, mezarlık (Müsadere).

BULUNDUĞU MÜZE: Şanlıurfa Müzesi, Şanlıurfa / Türkiye.

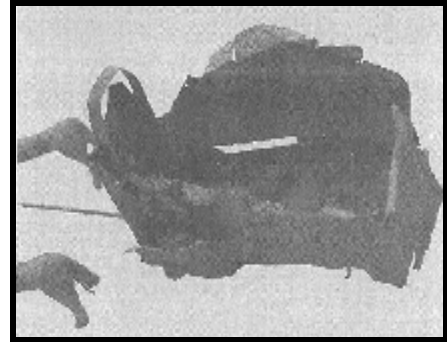
DÖNEMİ ve TARİHİ: M.Ö. 3. binyıl sonu - M.Ö. 2. binyıl başı.

KAYNAKÇA: Kulakoğlu 2003, 63-77, fig. 9 -12.

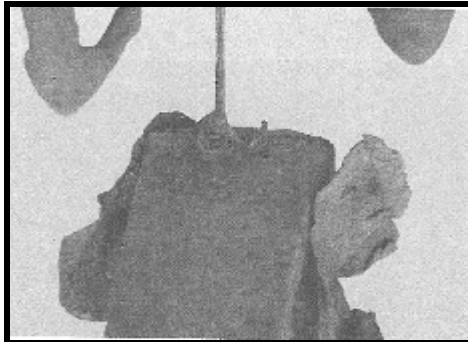
TANIMI: Araba, dört tekerlekli ve bir çift boğa koşuludur. Kasa tabanının dört kenarı, yüksek bir paravanla çevrilmiştir. Kasanın ön kısmında ayrıca ince, metal bir çubuktan yapılmış siperlik yer almaktadır. Araba, bu formuyla siperlikli-yüksek kasalı olarak nitelendirilmiştir.

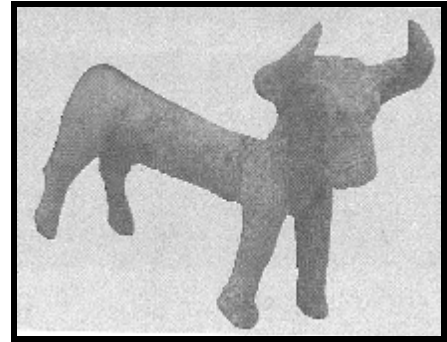
(Kulakoğlu 2003, 76, fig. 9)

(Kulakoğlu 2003, 76, fig. 10)

(Kulakoğlu 2003, 77, fig. 11)

(Kulakoğlu 2003, 77, fig. 12)

KATALOG NO: K. 12

ADI: Minyatür araba.

CİNSİ: Tunç.

ÖLÇÜLERİ: uz. 55 cm, kasa (yük. 16 cm), tekerlekler arası mesafe: 17.5 cm, dingiller (uz. 21 cm), birinci boğa (uz. 24 cm, yük. 12.1 cm, gen. 4.7 cm, iki boynuz arasındaki mesafe: 11 cm), ikinci boğa (uz. 27.8 cm, yük. 13.5 cm, gen. 4.5 cm, iki boynuz arasındaki Mesafe: 11 cm).

BULUNTU YERİ: Şanlıurfa İli, Suruç İlçesi, Abamor Köyü, mezarlık (Müsadere).

BULUNDUĞU MÜZE: Şanlıurfa Müzesi, Şanlıurfa / Türkiye.

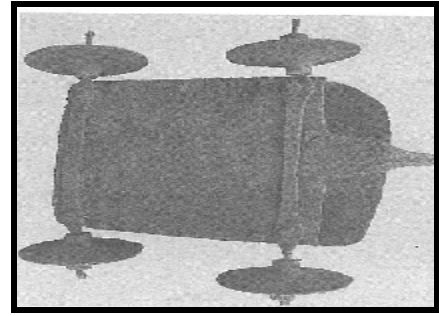
DÖNEMİ ve TARİHİ: M.Ö. 3. binyıl sonu - M.Ö. 2. binyıl başı.

KAYNAKÇA: Kulakoğlu 2003, 63-77, fig. 1-4.

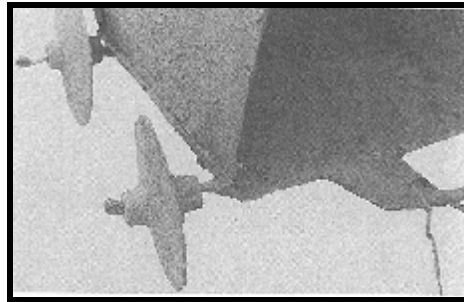
TANIMI: Araba, dört tekerlekli ve bir çift boğa koşuludur. Kasa tabanı, iki yan kenardan yükselerek kemer şeklinde kasanın üstünü örtmüştür. Kasanın arka kısmı bir levha ile kapatılmışken ön kısmı açık bırakılmıştır. Araba, formuyla üstü kapalı olarak nitelendirilmiştir.

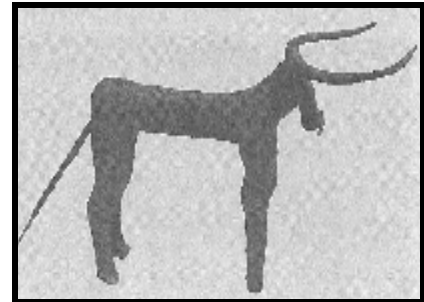
(Kulakoğlu 2003, 72, fig. 1)

(Kulakoğlu 2003, 72, fig. 2)

(Kulakoğlu 2003, 73, fig. 3)

(Kulakoğlu 2003, 73, fig. 4)

KATALOG NO: K. 13

ADI: Minyatür araba.

CİNSİ: Tunç.

ÖLÇÜLERİ: **uz.** (tüm) 23.5 cm, taban (**uz.** 7.25 cm, **gen.** 3.5 cm), parmaklık (**uz.** 6 cm, **gen.** 2.5 cm-3 cm, **yük.** 4.5 cm-ön, 2 cm-arka), tekerlekler (**çap:** 5.5 cm-5.7 cm), çekiş mili (**uz.** 14.2 cm), boğalar (**uz.** 9.5 cm, **yük.** 8.2 cm, **gen.** 3 cm).

BULUNTU YERİ: Güneydoğu Anadolu (Satin alma).

BULUNDUĞU MÜZE: Pomerance Koleksiyonu, New York /ABD.

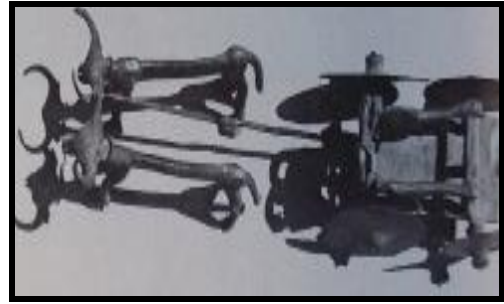
DÖNEMİ ve TARİHİ: M.Ö. 3. binyıl sonu - M.Ö. 2. binyıl başı.

KAYNAKÇA: Littauer-Crowel 1973, 102-126, pl. XXXV/A-E.

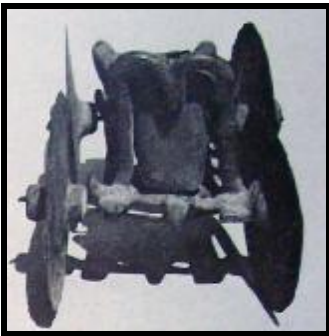
TANIMI: Araba, bir çift boğa koşulu ve dört tekerleklidir. Kasa tabanının ön kenarında yüksek bir siperlik yer almaktadır. Kasanın arka ve yan kenarları ise alçak bir parmaklıkla çevrilmiştir. Araba, bu formuyla siperlikli-alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir.

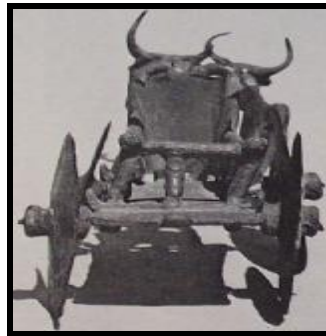
(Littauer-Crowel 1973, pl. XXXV/A)

(Littauer-Crowel 1973, pl. XXXV/D)

(Littauer-Crowel 1973, pl. XXXV/B)

(Littauer-Crowel 1973, pl. XXXV/C)

(Littauer-Crowel 1973, pl. XXXV/E)

KATALOG NO: K. 14

ADI: Minyatür araba.

CİNSİ: Bakır.

ÖLÇÜLERİ: Taban (**uz.** 16 cm, **gen.** 7 cm), parmaklık (**yük.** 5.5 cm-arka), siperlik (**yük.** 9.5 cm), yan paravan (**yük.** 11 cm-sol taraf, 8 cm-arka), tekerlekler (**çap:** 8 cm), boğalar (**uz.** 12.5 cm, **yük.** 9 cm, **gen.** 7 cm).

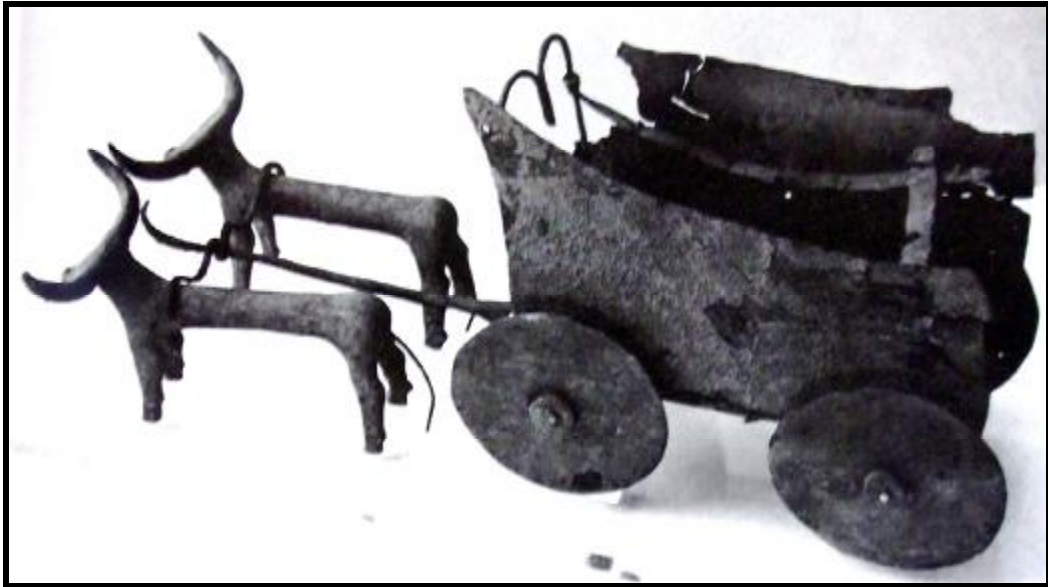
BULUNTU YERİ: Anadolu kökenli (Satın alma).

BULUNDUĞU MÜZE: P. Adam Koleksiyonu (No. 358), Londra / İngiltere.

DÖNEMİ ve TARİHİ: M.Ö. 3. binyıl sonu - M.Ö. 2. binyıl başı.

KAYNAKÇA: Littauer-Crowel 1973, 102-126, pl. XXXVI/A.

TANIMI: Araba, bir çift boğa koşulu ve dört tekerleklidir. Kasa tabanının ön kısmında yüksek bir siperlik yer almaktadır. Arka ve yan kenarlar ise parmaklıkla çevrilmiştir. Bu parmaklığın dışına da yüksek bir paravan yerleştirilmiştir. Araba, bu formuyla siperlikli-yüksek kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Littauer-Crowel 1973, pl. XXXVI/A)

KATALOG NO: K. 15

ADI: Minyatür araba.

CİNSİ: Bakır.

ÖLÇÜLERİ: **uz.** (tüm) 19 cm, taban (**uz.** 8.5 cm, **gen.** 6 cm), siperlik (**yük.** 5.8 cm), parmaklık (**yük.** 2.6 cm-yan, 3 cm-arka), tekerlekler (**çap:** 4.3 cm), çekiş mili (**uz.** 7.5 cm), boğalar (**uz.** 6.3 cm).

BULUNTU YERİ: Alacahöyük çevresi, Çorum (Satın alma).

BULUNDUĞU MÜZE: Museum of Fine Arts (No. 62.678), Boston / ABD

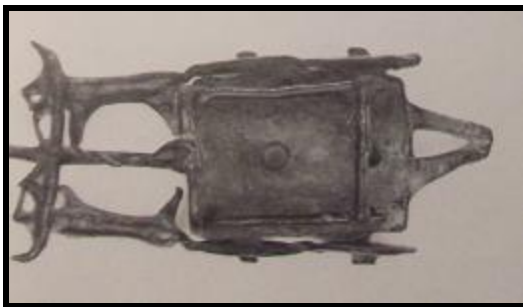
DÖNEMİ ve TARİHİ: M.Ö. 3. binyıl sonu - M.Ö. 2. binyıl başı.

KAYNAKÇA: Littauer-Crowel 1973, 102-126, pl. XXXVII/A-C.

TANIMI: Araba, bir çift boğa koşulu ve dört tekerleklidir. Kasa tabanının ön kısmında yüksek bir siperlik yer almaktadır. Arka ve yan kenarlar ise alçak bir parmaklıkla çevrilmiştir. Araba, bu formuyla siperlikli-alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Littauer-Crowel 1973, XXXVII/A)

(Littauer-Crowel 1973, XXXVII/B)

(Littauer-Crowel 1973, XXXVII/C)

KATALOG NO: K. 16

ADI: Minyatür araba.

CİNSİ: Bakır.

ÖLÇÜLERİ: **uz.** (tüm) 22.3 cm, dingiller (**uz.** 6.6 cm-ön, 6.4 cm-arka), tekerlekler (**çap:** 5.8 cm), boru şekilli eklenti (**uz.** 8 cm), çekiş mili (**uz.** 13.7 cm), boyunduruk (**uz.** 8.4 cm).

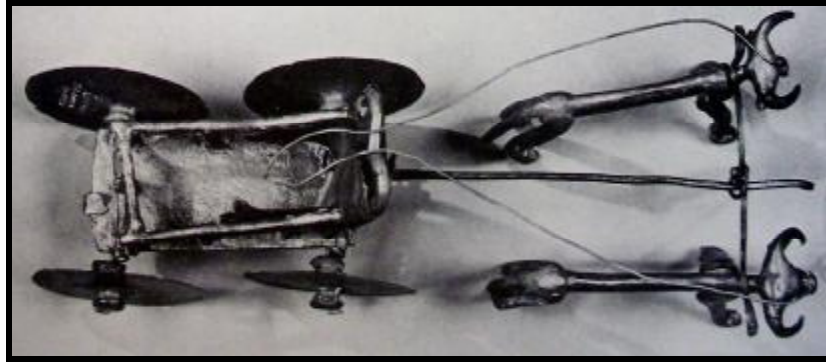
BULUNTU YERİ: Orta Anadolu'nun güneyi (Satın alma).

BULUNDUĞU MÜZE: Museum für Vor- und Frühgeschichte (Env. No. XLb 1874 A-C/ 1966), Berlin / Almanya.

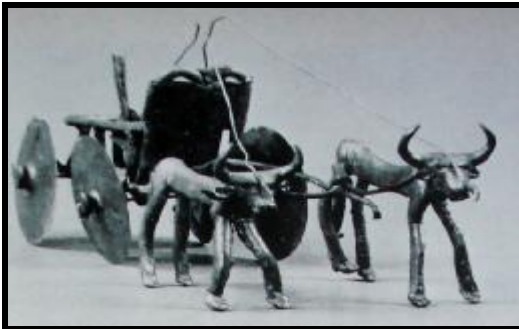
DÖNEMİ ve TARİHİ: M.Ö. 3. binyıl sonu - M.Ö. 2. binyıl başı.

KAYNAKÇA: Littauer-Crowel 1973, 102-126, pl. XXXVIII/A-C.

TANIMI: Araba, bir çift boğa koşulu ve dört tekerleklidir. Kasa tabanının ön kısmında yüksek bir siperlik yer almaktadır. Arka ve yan kenarlar ise alçak bir parmaklıkla çevrilmiştir. Araba, bu formuyla siperlikli-alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Littauer-Crowel 1973, pl. XXXVIII/C)

(Littauer-Crowel 1973, pl. XXXVIII/A)

(Littauer-Crowel 1973, pl. XXXVIII/B)

KATALOG NO: K. 17

ADI: Minyatür araba.

CİNSİ: Tunç (?).

ÖLÇÜLERİ: uz. (tüm) 24 cm, tekerlekler (çap: 5 cm).

BULUNTU YERİ: Anadolu kökenli (Satın alma).

BULUNDUĞU MÜZE: Özel koleksiyon.(Yayında koleksiyon adı verilmemiştir).

DÖNEMİ ve TARİHİ: M.Ö. 3. binyıl sonu - M.Ö. 2. binyıl başı.

KAYNAKÇA: Littauer-Crowel 1973, 102-126, pl. XXXIX/A-B.

TANIMI: Araba, bir çift boğa koşulu ve dört tekerleklidir. Kasa tabanının ön kısmında yüksek bir siperlik yer almaktadır. Arka ve yan kenarlar ise alçak bir parmaklıkla çevrilmiştir. Araba, bu formuyla siperlikli-alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Littauer-Crowel 1973, pl. XXXIX/A)

(Littauer-Crowel 1973, pl. XXXIX/B)

KATALOG NO: K. 18

ADI: Minyatür araba.

CİNSİ: Tunç (?).

ÖLÇÜLERİ: uz. (tüm) 21 cm, tekerlekler (çap: 5 cm).

BULUNTU YERİ: Anadolu kökenli (Satın alma).

BULUNDUĞU MÜZE: Özel koleksiyon.(Yayında koleksiyon adı verilmemiştir).

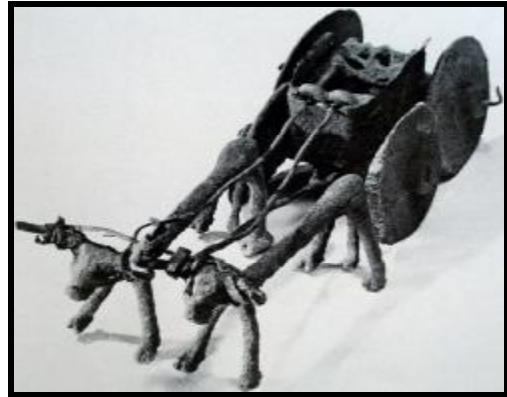
DÖNEMİ ve TARİHİ: M.Ö. 3. binyıl sonu - M.Ö. 2. binyıl başı.

KAYNAKÇA: Littauer-Crowel 1973, 102-126, pl. XL/A-B.

TANIMI: Araba, bir çift boğa koşulu ve dört tekerleklidir. Kasa tabanının ön kısmında yüksek bir siperlik yer almaktadır. Kasanın ön ve yan kenarları ise alçak bir paravanla çevrilmiştir. Bu paravan, siperliğin büyük bir kısmını da örtmüştür. Araba, bu formuyla siperliksiz-alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Littauer-Crouwel 1973, pl. XL/A)

(Littauer-Crouwel 1973, pl. XL/B)

KATALOG NO: K. 19

ADI: Minyatür araba.

CİNSİ: Tunç (?).

ÖLÇÜLERİ: uz. (tüm) 50 cm, tekerlekler (çap: 10 cm).

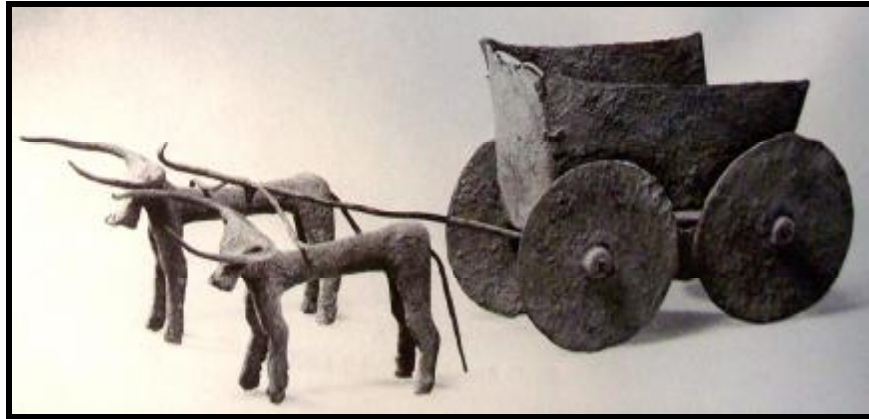
BULUNTU YERİ: Anadolu kökenli (Satın alma).

BULUNDUĞU MÜZE: Özel koleksiyon.(Yayında koleksiyon adı verilmemiştir).

DÖNEMİ ve TARİHİ: M.Ö. 3. binyıl sonu - M.Ö. 2. binyıl başı.

KAYNAKÇA: Littauer-Crowel 1973, 102-126, pl. XLI/A-C.

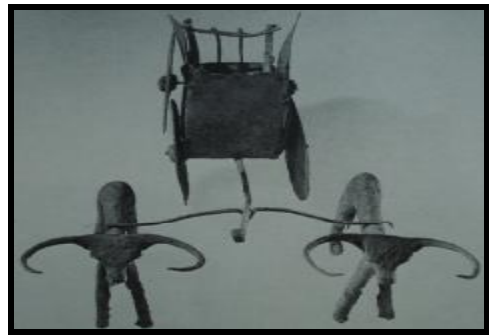
TANIMI: Araba, bir çift boğa koşulu ve dört tekerleklidir. Kasa tabanının ön kısmında parmaklık işi bir siperlik yer almaktadır. Arka ve yan kenarlar ise parmaklık ile çevrilmiştir. Parmaklığın dışına yüksek bir paravan yerleştirilmiştir. Bu paravan, kasanın yan parmaklıkları ile siperliğini tamamen örtmüştür. Araba, bu formuyla siperliksiz-yüksek kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Littauer-Crowel 1973, pl. XLI/C)

(Littauer-Crowel 1973, pl. XLI/A)

(Littauer-Crowel 1973, pl. XLI/B)

KATALOG NO: K. 20

ADI: Minyatür araba.

CİNSİ: Bakır.

ÖLÇÜLERİ: uz. (tüm) 39 cm, yük. 12.5 cm.

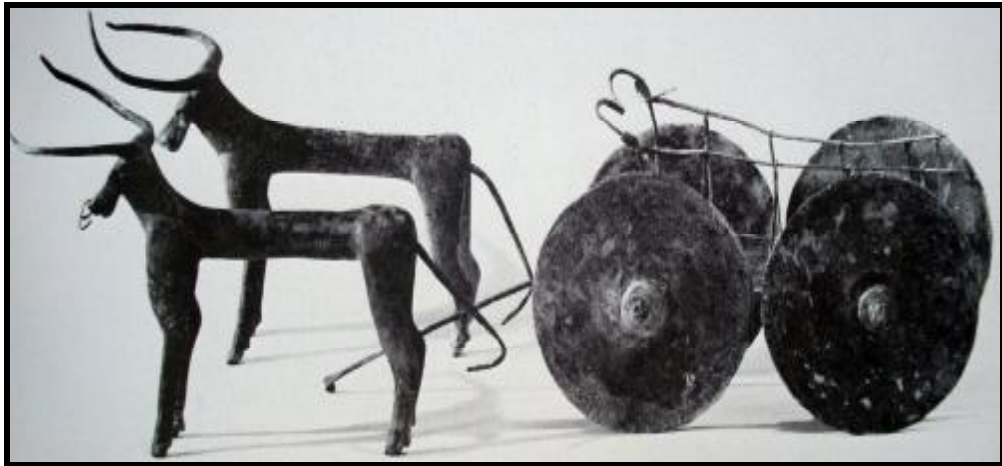
BULUNTU YERİ: Anadolu kökenli (Satın alma).

BULUNDUĞU MÜZE: Özel koleksiyon.(Yayında koleksiyon adı verilmemiştir).

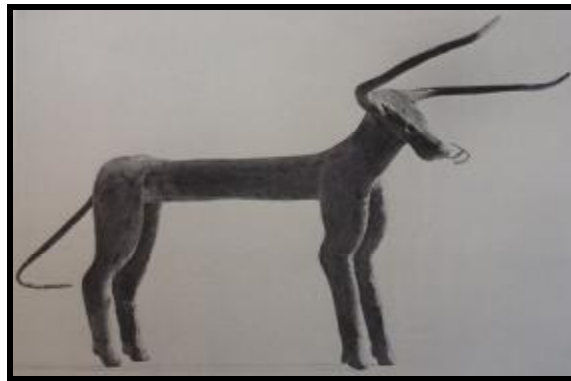
DÖNEMİ ve TARİHİ: M.Ö. 3. binyıl sonu - M.Ö. 2. binyıl başı.

KAYNAKÇA: Littauer-Crowel 1973, 102-126, pl. XLII/A-B.

TANIMI: Araba, bir çift boğa koşulu ve dört tekerleklidir. Kasa tabanının ön kısmında parmaklık işi bir siperlik yer almaktadır. Arka ve yan kenarlar ise alçak bir parmaklık ile çevrilmiştir. Araba, bu formuyla siperlikli-alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Littauer-Crowel 1973, pl. XLII/A)

(Littauer-Crowel 1973, pl. XLII/B)

KATALOG NO: K. 21

ADI: Minyatür araba.

CİNSİ: Tunç (?).

ÖLÇÜLERİ: uz. (tüm) 51 cm, tekerlekler (çap: 11 cm).

BULUNTU YERİ: Anadolu kökenli (Satın alma).

BULUNDUĞU MÜZE: Özel koleksiyon.(Yayında koleksiyon adı verilmemiştir).

DÖNEMİ ve TARİHİ: M.Ö. 3. binyıl sonu - M.Ö. 2. binyıl başı.

KAYNAKÇA: Littauer-Crowel 1973, 102-126, pl. XLIII/A-B.

TANIMI: Araba, bir çift boğa koşulu ve dört tekerleklidir. Kasa tabanının ön kısmında bir siperlik yer almaktadır. Alçak metal bir paravan, kasa tabanının iki yan kenarıyla birlikte siperliği de çevirmiştir. Araba, bu formuyla siperiksiz-alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Littauer-Crowel 1973, pl. XLIII/A)

(Littauer-Crowel 1973, pl. XLIII/B)

KATALOG NO: K. 22

ADI: Minyatir araba.

CİNSİ: Tunç.

ÖLÇÜLERİ: uz. (tüm) 21 cm, kasa (yük. 9 cm), dingiller (uz. 6.9 cm).

BULUNTU YERİ: Anadolu kökenli (Satın alma).

BULUNDUĞU MÜZE: Trierry IV Koleksiyonu, Fransa.

DÖNEMİ ve TARİHİ: M.Ö. 3. binyıl sonu - M.Ö. 2. binyıl başı.

KAYNAKÇA: Littauer-Crowel 1973, 102-126, pl. XLIV/A.

TANIMI: Araba, bir çift boğa koşulu ve dört tekerleklidir. Kasa tabanının ön kısmında yüksek bir siperlik yer almaktadır. Arka ve yan kenarlar ise alçak bir parmaklıkla çevrilmiştir. Araba, bu formuyla siperlikli-alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Littauer-Crowel 1973, pl. XLIV/A)

KATALOG NO: K. 23

ADI: Silindir mühür baskısı.

CİNSİ: Kıl.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Kaniş-Karum (II. tabaka), Kayseri (Kazı buluntusu, Env. No. Kt. a/k 318).

BULUNDUĞU MÜZE: Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Asur Ticaret Kolonileri Dönemi / M.Ö. 2000-1850.

KAYNAKÇA: Bittel 1976, 92, no. 73; Macqueen 2001, 124, res. 97; N.Özgüç-T. Özgüç 1953, 106-107, lev. LXIV/721; Özgüç 1965, lev. III/9.

TANIMI: Araba, dört tekerlekli. Kasa tabanının ön kısmında yüksek bir siperlik yer almaktadır. Yan kenarlar ise çok alçak bir paravanla çevrilmiştir. Kasanın arka kenarında yan paravanlardan daha yüksekte kalan bir paravan veya oturma yükseltisi bulunmaktadır. Arabaya dört at koşulmuştur. Araba, bu formuyla siperlikli-alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Macqueen 2001, 124, res. 97)

KATALOG NO: K. 24

ADI: Silindir mühür baskısı.

CİNSİ: Kıl.

ÖLÇÜLERİ: yük. 1.5 cm.

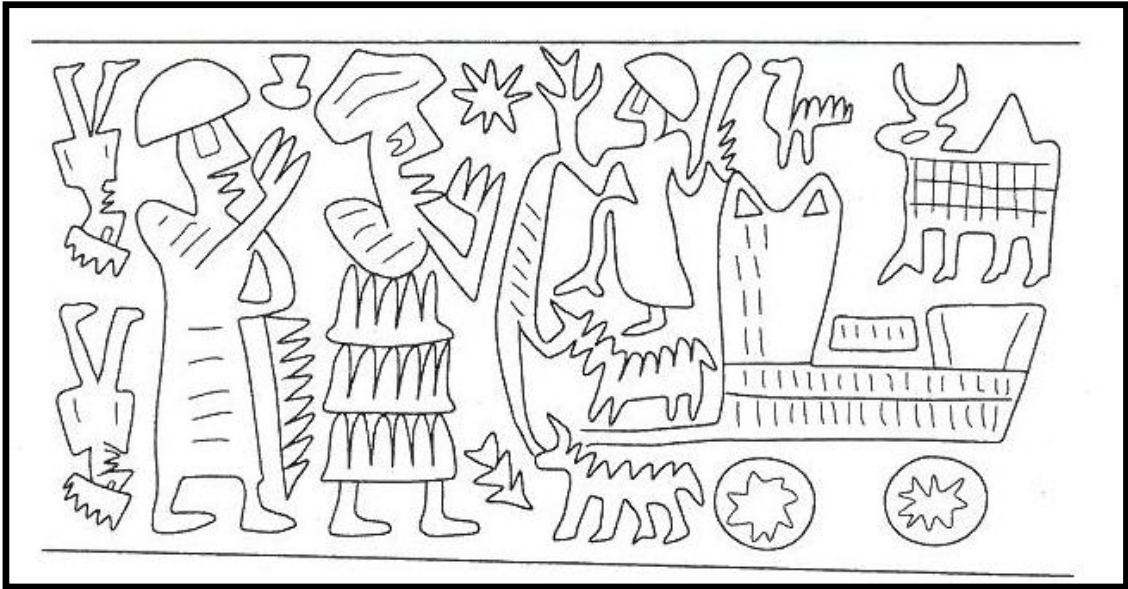
BULUNTU YERİ: Kaniş-Karum (II. tabaka), Kayseri (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Kayseri Müzesi (?), Kayseri / Türkiye; Anadolu Medeniyetleri Müzesi (?), Ankara / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Asur Ticaret Kolonileri Dönemi / M.Ö. 2000-1850.

KAYNAKÇA: Özgüç 2006, 192, lev. 52-CS 589, Kt.n/k 1830 F, lev. 209-CS 589, Kt.n/k 1830 F.

TANIMI: Araba, iki at koşulu ve dört tekerleklidir. Kasa tabanının ön kısmında yüksek bir siperlik yer almaktadır. Yan kenarlar ise çok alçak bir paravanla çevrilmiştir. Kasanın arka kısmında yan paravanlara göre daha yüksek olan paravan veya bir oturma yükseltisi bulunmaktadır. Araba, bu formuyla siperlikli-alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Özgüç 2006, lev. 52-CS 589, Kt.n/k 1830 F)

KATALOG NO: K. 25

ADI: Silindir mühür baskısı.

CİNSİ: Kıl.

ÖLÇÜLERİ: yük. 1.7 cm.

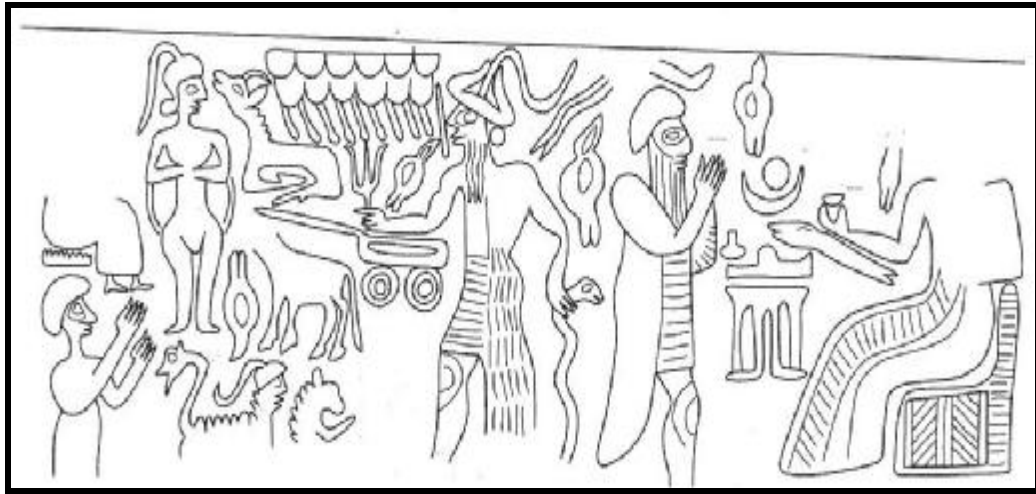
BULUNTU YERİ: Kaniş-Karum (II. tabaka), Kayseri (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Kayseri Müzesi (?), Kayseri / Türkiye; Anadolu Medeniyetleri Müzesi (?), Ankara / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Asur Ticaret Kolonileri Dönemi / M.Ö. 2000-1850.

KAYNAKÇA: Özgüç 2003, 25, res. 1.2, kt 88/k 866; Özgüç 2006, 74, lev. 8-CS 292, Kt.d/k 22 D, lev. 102-CS 292, Kt.d/k 22 D.

TANIMI: Araba, bir boğa koşulu ve dört tekerleklidir. Kasa tabanının dört kenarı da korunaksız bırakılmıştır. Sadece, kasa tabanının ön kenarından bir çekiş mili gelmektedir. Araba, bu formuyla siperliksiz-kasasız olarak nitelendirilmiştir.

(Özgüç 2006, lev. 8-CS 292, Kt.d/k 22 D)

KATALOG NO: K. 26

ADI: Silindir mühür baskısı.

CİNSİ: Kıl.

ÖLÇÜLERİ: 4.5 x 2.8 x 1.4 cm.

BULUNTU YERİ: Kaniş-Karum (II. tabaka), Kayseri (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Anadolu Medeniyetleri Müzesi (Env. No. 154-1606-64), Ankara / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Asur Ticaret Kolonileri Dönemi / M.Ö. 2000-1850.

KAYNAKÇA: Özgüç 1989, 378-386, pl. 108/5(32), kt.ck 579, pl. 109/5; Özgüç-Tunca 2001, 157, lev. 5-CS 31, Kt.c/k 579, lev. 48-CS 31, Kt.c/k 579.

TANIMI: Araba, bir çift at koşuludur. Kasa tabanının ön kısmında yüksek bir siperlik yer almaktadır. Yan kenarlar ise çok alçak bir paravanla çevrilmiştir. Kasanın arka kısmında yan kenarlardan yüksekte olan bir paravan veya oturma yükseltisi bulunmaktadır. Arabanın tekerlek kısmı, mühür baskısı üzerinde yer almamaktadır. Araba, bu formuyla siperlikli-alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Özgüç-Tunca 2001, lev. 5-CS 31, Kt.c/k 579)

KATALOG NO: K. 27

ADI: Silindir mühür baskısı.

CİNSİ: Kil.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Kaniş-Karum (II. tabaka), Kayseri (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Eski Şark Eserleri Müzesi, İstanbul / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Asur Ticaret Kolonileri Dönemi / M.Ö. 2000-1850.

KAYNAKÇA: Özgüç-Tunca 2001, 18-19, lev. G/3-K 1110.

TANIMI: Araba, dört tekerleklidir. Kasa tabanının ön kısmında yüksek bir siperlik yer almaktadır. Kasanın yan kenarları ise alçak bir paravanla çevrilmiştir. Kasanın iç arka kısmında bir oturma yükseltisi yer almaktadır. Betimlemede arabaya koşulan atlardan biri görülebilmektedir. Araba, bu formuyla siperlikli-alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Özgüç-Tunca 2001, lev. G/3-K 1110)

KATALOG NO: K. 28

ADI: Silindir mühür baskısı.

CİNSİ: Kıl.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Kaniş-Karum (II. tabaka), Kayseri (Kazı buluntusu, Env. No. Kt.a/k 200).

BULUNDUĞU MÜZE: Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Asur Ticaret Kolonileri Dönemi / M.Ö. 2000-1850.

KAYNAKÇA: Littauer-Crouwel 1979, fig. 28; N.-T. Özgüç 1953, 105, lev. LXIV/714; Özgüç 1965, lev. VIII/24 a-b.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve bir çift domuz koşuludur. Kasa tabanı kenarlarını alçak bir parmaklık çevirmektedir. Araba, formuyla siperliksiz-alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Özgüç 1953, lev. LXIV/714)

(Özgüç 1965, lev. VIII/24-a)

(Littauer-Crouewel 1979, fig. 28)

KATALOG NO: K. 29

ADI: Silindir mühür baskısı.

CİNSİ: Kil.

ÖLÇÜLERİ: 5.5 x 5.8 x 2.8 cm.

BULUNTU YERİ: Kaniş-Karum (II. tabaka), Kayseri.

BULUNDUĞU MÜZE: Metropolitan Museum of Art (Galeri 403, Env. No. 66.245.17b), New York / ABD.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Asur Ticaret Kolonileri Dönemi / M.Ö. 2000-1850.

KAYNAKÇA: Littauer-Crouwel 1979, fig. 29; Littauer-Crouwel 1996, 934-939, fig. 2; Moorey 1986, 196-215, fig. 4;

<http://www.metmuseum.org/Collections/search-the-collections/30008405#fullscreen>,
Erişim: 16 Mayıs 2011, 10:20.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve bir çift at koşuludur. Kasa tabanının kenarları, alçak bir parmaklıkla çevrilmiştir. Araba, bu formuyla siperliksiz-alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Littauer-Crouwel 1979, fig. 29)

(<http://www.metmuseum.org/Collections/search-the-collections/30008405#fullscreen>)

KATALOG NO: K. 30

ADI: Silindir mühür baskısı.

CİNSİ: Kıl.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

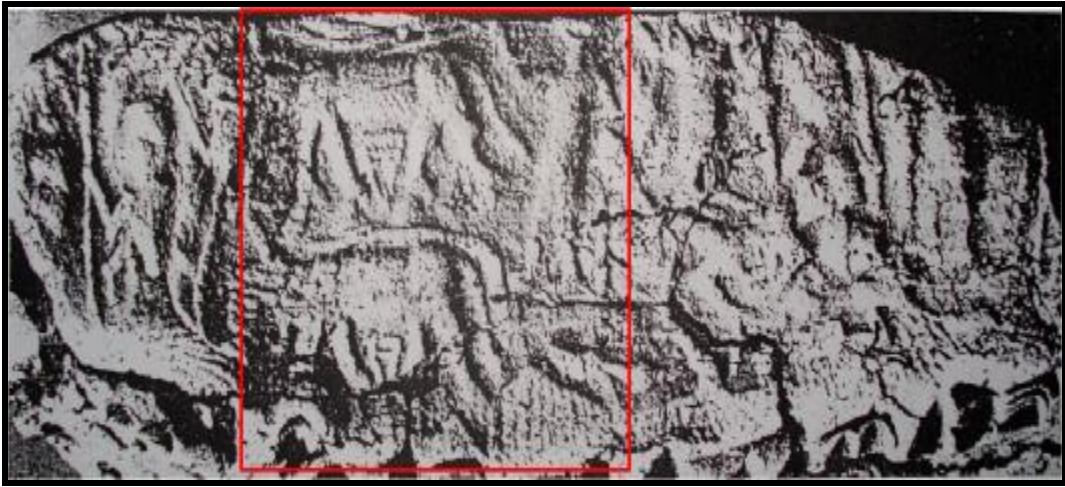
BULUNTU YERİ: Kaniş-Karum (II. tabaka), Kayseri (Kazı buluntusu, Env. No. Kt.b/k 134).

BULUNDUĞU MÜZE: Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Asur Ticaret Kolonileri Dönemi / M.Ö. 2000-1850.

KAYNAKÇA: Özgüç 1965, 40, lev. XVII/51.

TANIMI: Araba, aslan ve boğa koşuludur. Arabada ayakta duran, eli mızraklı bir figür yer almaktadır. Mühür baskısı üzerindeki arabanın kasa ve tekerlek kısmı görülememektedir.

(Özgüç 1965, lev. XVII/51)

KATALOG NO: K. 31

ADI: Silindir mühür baskısı.

CİNSİ: Kıl.

ÖLÇÜLERİ: 4.8 x 5.1 x 2.7 cm, **yük.** 1.9 cm.

BULUNTU YERİ: Kaniş-Karum (II. tabaka), Kayseri (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Bilinmiyor.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Asur Ticaret Kolonileri Dönemi / M.Ö. 2000-1850.

KAYNAKÇA: Özgüç 2006, 172, lev. 45/CS-537, lev. 189/CS-537.

TANIMI: Araba, dört tekerleklidir. Kasa tabanının ön kısmında yüksek bir siperlik yer almaktadır. Kasanın arka ve yan kenarları ise çok alçak bir paravanla çevrilmiştir. Araba, bu formuyla siperlikli-alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir. Arabaya bir çift aslan ve ceylan koşulmuştur.

(Özgüç 2006, lev. 45/CS 537)

KATALOG NO: K. 32

ADI: Silindir mühür.

CİNSİ: Hematit.

ÖLÇÜLERİ: 23 x 11.5 mm.

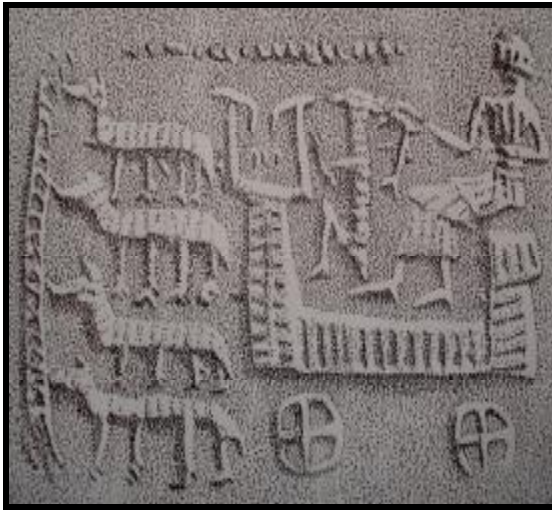
BULUNTU YERİ: Kaniş-Karum (II. tabaka), Kayseri.

BULUNDUĞU MÜZE: Morgan Koleksiyonu (no. 893), New York / ABD.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Asur Ticaret Kolonileri Dönemi / M.Ö. 2000-1850.

KAYNAKÇA: Littauer-Crouwel 1979, fig. 25; Moorey 1986, 196-215, fig. 3; Porada 1948, 112, pl. CXXXIV/893E.

TANIMI: Araba, dört at koşulu ve dört tekerleklidir. Kasa tabanının ön kısmında yüksek bir siperlik yer almaktadır. Kasanın yan kenarları ise çok alçak bir paravanla çevrilmiştir. Kasanın iç arka kısmında bir oturma yükseltisi yer almaktadır. Araba, bu formuyla siperlikli-alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Littauer-Crouwel 1979, fig. 25)

(Porada 1948, cilt 2, pl. CXXXIV/893E)

KATALOG NO: K. 33

ADI: Silindir mühür.

CİNSİ: Hematit.

ÖLÇÜLERİ: 2.15 cm x 0.95 cm.

BULUNTU YERİ: Kaniş-Karum (II. tabaka), Kayseri.

BULUNDUĞU MÜZE: Louvre Müzesi (Env. No. AO 22336; de Clerq Koleksiyonu, no. 284), Paris / Fransa.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Asur Ticaret Kolonileri Dönemi / M.Ö. 2000-1850.

KAYNAKÇA: Amiet 1980, 440, no. 785; Collon 1987, 42, fig. 137; Frankfort 1939, pl. XL/n; Littauer-Crouwel 1979, fig. 24; Moorey 1986, 196-215, fig. 2; Özgüç 1965, 25.

TANIMI: Araba, dört at koşulu ve dört tekerleklidir. Kasa tabanının ön kısmında yüksek bir siperlik yer almaktadır. Kasanın yan kenarları ise çok alçak bir paravanla çevrilmiştir. Kasanın arka kenarında bir oturma yükseltisi bulunmaktadır. Araba, bu formuyla siperlikli-alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Littauer-Crouwel 1979, fig. 24)

(Amiet 1980, no. 785)

KATALOG NO: K. 34

ADI: Silindir mühr.

CİNSİ: Bilinmiyor.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

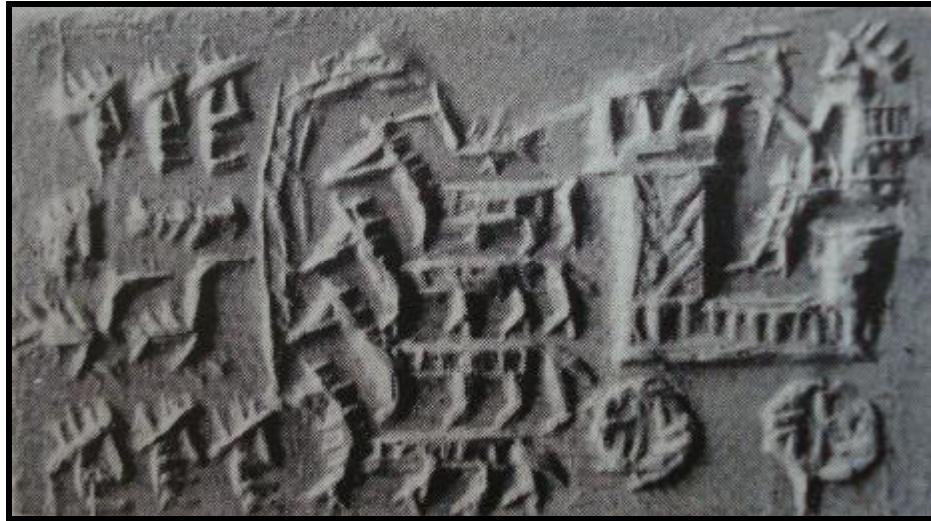
BULUNTU YERİ: Kaniş-Karum (II. tabaka), Kayseri.

BULUNDUĞU MÜZE: British Museum (Env. No. 89518), Londra / İngiltere.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Asur Ticaret Kolonileri Dönemi / M.Ö. 2000-1850.

KAYNAKÇA: Frankfort 1939, pl. XL/m.

TANIMI: Araba, dört tekerlekli ve dört at koşuludur. Kasa tabanının ön kısmında yüksek bir siperlik yer almaktadır. Kasa tabanının yan kenarları ise çok alçak bir paravanla çevrilmiştir. Kasanın arka kenarında bir oturma yükseltisi yer almaktadır. Araba, bu formuyla siperlikli-alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Frankfort 1939, pl. XL/m)

KATALOG NO: K. 35

ADI: Silindir mühür.

CİNSİ: Hematit.

ÖLÇÜLERİ: yük. 2.5 cm x 1.3 cm.

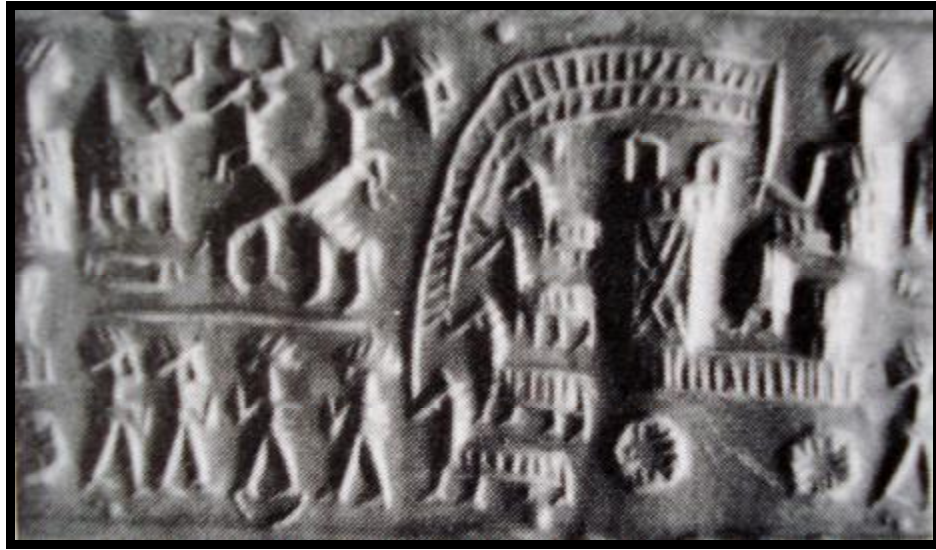
BULUNTU YERİ: Kaniş-Karum (II. tabaka), Kayseri.

BULUNDUĞU MÜZE: British Museum (Env. No. 89774; Rich Koleksiyonu, No. 1825), Londra / İngiltere.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Asur Ticaret Kolonileri Dönemi / M.Ö. 1920-1840.

KAYNAKÇA: Collon 1987, 160-161, fig. 727; Collon 1995, 93, fig. 73a.

TANIMI: Araba, dört tekerlekli ve dört at koşuludur. Kasa tabanının ön kısmında yüksek bir siperlik yer almaktadır. Kasa tabanının yan kenarları ise çok alçak bir paravanla çevrilmiştir. Kasanın arka kenarında bir oturma yükseltisi yer almaktadır. Araba, bu formuyla siperlikli-alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Collon 1987, 160, fig. 727)

KATALOG NO: K. 36

ADI: Silindir mühür.

CİNSİ: Hematit.

ÖLÇÜLERİ: 2.3 cm x 1.1 cm.

BULUNTU YERİ: Kaniş-Karum (II. tabaka), Kayseri.

BULUNDUĞU MÜZE: Newell Koleksiyonu / ABD.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Asur Ticaret Kolonileri Dönemi / M.Ö. 2000-1850.

KAYNAKÇA: Buchanan 1981, 390, fig. 1119; Von Der Osten 1934, pl. XXI/284

TANIMI: Araba, dört tekerlekli ve dört at koşuludur. Kasa tabanının ön kısmında yüksek bir siperlik yer almaktadır. Kasa tabanının yan kenarları ise çok alçak bir paravanla çevrilmiştir. Kasanın arka kenarında bir oturma yükseltisi yer almaktadır. Araba, bu formuyla siperlikli-alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Buchanan 1981, 390, fig. 1119)

KATALOG NO: K. 37

ADI: Silindir mühür.

CİNSİ: Hematit.

ÖLÇÜLERİ: 2.3 x 1.1 cm.

BULUNTU YERİ: Kaniş-Karum (II. tabaka), Kayseri.

BULUNDUĞU MÜZE: Newell Koleksiyonu / ABD.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Asur Ticaret Kolonileri Dönemi / M.Ö. 1950-1850.

KAYNAKÇA: Buchanan 1981, 390, fig. 1118; von der Osten 1934, pl. XXI/282.

TANIMI: Araba, dört tekerlekli ve dört at koşuludur. Kasa tabanının ön kısmında yüksek bir siperlik yer almaktadır. Kasa tabanının yan kenarları ise çok alçak bir paravanla çevrilmiştir. Kasanın arka kenarında bir oturma yükseltisi yer almaktadır. Araba, bu formuyla siperlikli-alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Buchanan 1981, 390, fig. 1118)

KATALOG NO: K. 38

ADI: Silindir mühür.

CİNSİ: Hematit.

ÖLÇÜLERİ: 2.9 cm x 1.9 cm.

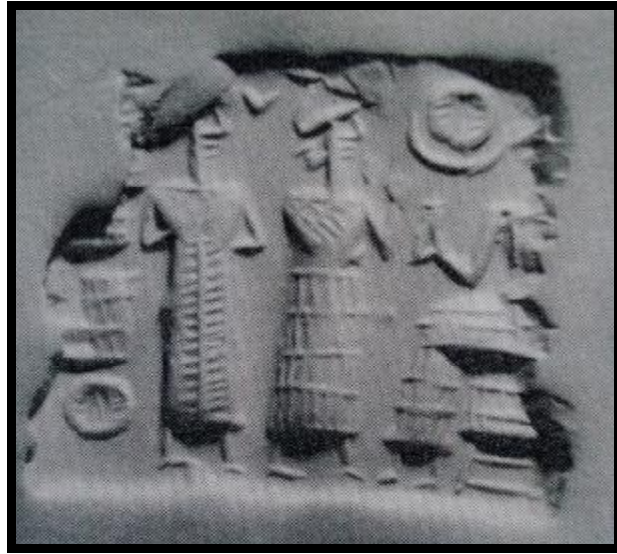
BULUNTU YERİ: Kaniş-Karum (II. tabaka), Kayseri.

BULUNDUĞU MÜZE: Marcopoli Koleksiyonu, Los Angeles / ABD.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Asur Ticaret Kolonileri Dönemi / M.Ö. 1920-1840.

KAYNAKÇA: Teissier 1984, 208-209, fig. 388.

TANIMI: Mühür üzerinde arabanın sadece arka yarısı korunmuştur. Kasa tabanının yan kenarları çok alçak bir paravanla çevrilmiştir. Kasanın arka kenarında ise bir oturma yükseltisi bulunmaktadır.

(Teissier 1984, 209, fig. 388)

KATALOG NO: K. 39

ADI: Çarık biçimli rython.

CİNSİ: Pişmiş toprak.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Kapadokya (Kültepe ?).

BULUNDUĞU MÜZE: Louvre Müzesi, Paris / Fransa.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Asur Ticaret Kolonileri Dönemi / M.Ö. 19. Yüzyıl.

KAYNAKÇA: Azarpay 1964, 61-71, fig. 9.

TANIMI: Betimlemede araba kasasının sadece siperlik kısmı yer almaktadır. Siperliğin üstünde elinde tuttuğu bir çift dizginle bir figür betimlenmiştir. Araba olasılıkla iki tekerleklidir. Arabanın koşum hayvanı bulunmamaktadır.

(Azarpay 1964, fig. 9)

KATALOG NO: K. 40

ADI: Kabartma bezemeli vazo parçası.

CİNSİ: Pişmiş toprak.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Boğazköy, Çorum (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Boğazköy Müzesi, Çorum / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Eski Hitit Krallığı / M.Ö. 17.- 16. yy.

KAYNAKÇA: Bittel 1976, 144, no. 142; Bittel 1983, taf. XV-XVI/47; Boehmer 1983, 41, abb. 30; Darga 1992, 61, res. 43; Leinwand 1992, 168, fig. 25; Littauer-Crouwel 1979, 50, fig. 27.

TANIMI: Araba, iki tekerleklidir. Kasa tabanının dışında arabanın yapısıyla ilgili bir betimleme korunamamıştır. Kasa tabanında bir figüre ait ayak görülmektedir. Arabaya koşulan hayvanın sadece bir bacağı korunmuştur. Arabaya olasılıkla boğa koşulmuştur.

(Darga 1992, 61, res. 43)

(Littauer-Crouwel 1979, fig. 27)

KATALOG NO: K. 41

ADI: Kabartma bezemeli vazo parçası.

CİNSİ: Pişmiş toprak.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

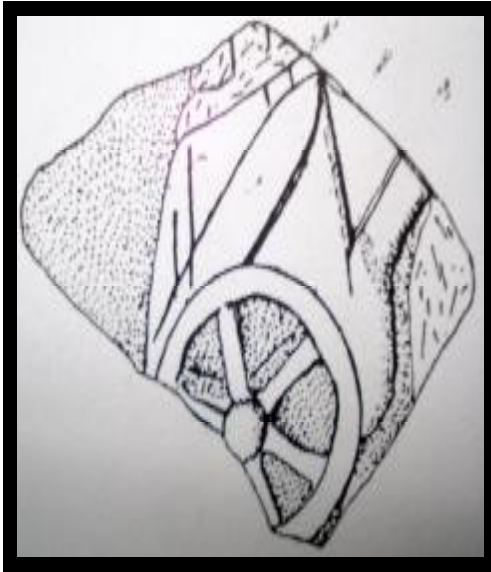
BULUNTU YERİ: Boğazköy, Çorum (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Bilinmiyor.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Eski Hitit Krallığı / M.Ö. 17.- 16. yy.

KAYNAKÇA: Bittel 1983, farbtaf. A/49, taf. XV-XVI/49; Boehmer 1983, farbtaf. A/49; Macqueen 2001, 63, res. 29.

TANIMI: Araba, iki tekerleklidir. Kasanın formu net olmamakla birlikte yüksek bir ön kısımdan arkaya doğru alçalarak genişleyen bir görünüm sergilemektedir. Koşum hayvanı betimi, eser üzerinde yer almamaktadır.

(Bittel 1983, taf. XV)

(Bittel 1983, taf. XVI/49)

KATALOG NO: K. 42

ADI: Kabartma Bezemeli Vazo Parçası.

CİNSİ: Pişmiş Toprak.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Alishar, Yozgat (Kazı Buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Bilinmiyor.

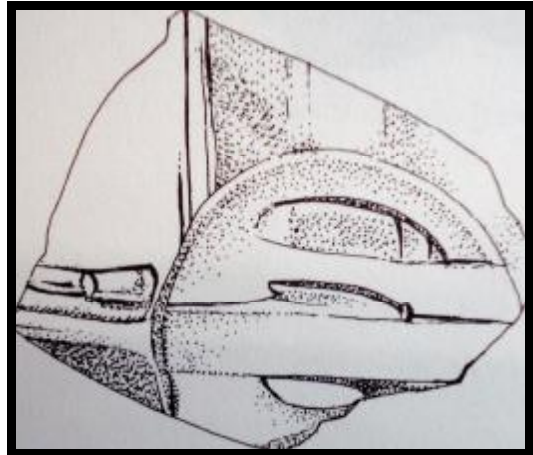
DÖNEMİ ve TARİHİ: Eski Hitit Krallığı.

KAYNAKÇA: Boehmer 1983, 37, abb. 24; Von Der Osten 1937, fig. 155/d 2997a; Yıldırım 2006, 347.

TANIMI: Araba, olasılıkla iki tekerleklidir. Kasa tabanının çok az bir kısmı dışında arabaya dair bir anlatım yer almamaktadır.

(Von Der Osten 1937, fig. 155/d 2997a)

(Boehmer 1983, 37, abb. 24)

KATALOG NO: K. 43

ADI: Kabartma bezemeli vazo (Hüseyindedede Vazosu).

CİNSİ: Pişmiş toprak.

ÖLÇÜLERİ: yük. 86 cm, gen. 50 cm.

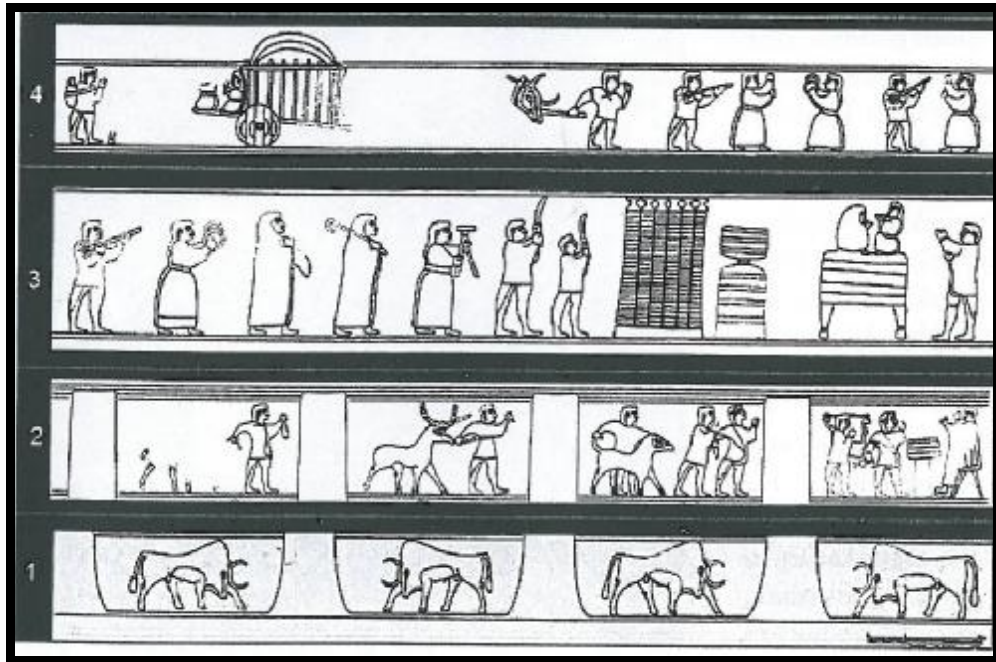
BULUNTU YERİ: Hüseyindedede Tepesi, Yörüklü Beldesi, Sungurlu İlçesi, Çorum

BULUNDUĞU MÜZE: Çorum Arkeoloji Müzesi (Kazı buluntusu), Çorum / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Eski Hitit Krallığı / M.Ö. 16. yy.

KAYNAKÇA: Yıldırım 2006, lev. IV/res. 1, lev. VII/res. 4, lev. XIII/res. 16, lev. XIV/res. 17; Yıldırım 2008, 57-58.

TANIMI: Araba iki tekerlekli ve bir çift boğa koşuludur. Kasa tabanının yan kenarları yüksek bir parmaklıkla çevrilmiştir. Parmaklıkla oluşturulan kasanın, üstü kemer şeklinde kapatılmıştır. Kasa tabanı, parmaklığın gerisinde iki kişinin oturabileceği şekilde bir çıkıntı yapmaktadır. Araba, bu formuyla üstü kapalı olarak nitelendirilmiştir.

(Yıldırım 2008, 58)

KATALOG NO: K. 44

ADI: Silindir mühür.

CİNSİ: Koyu grimsi-siyah taş.

ÖLÇÜLERİ: 3.7 x 1.9 cm.

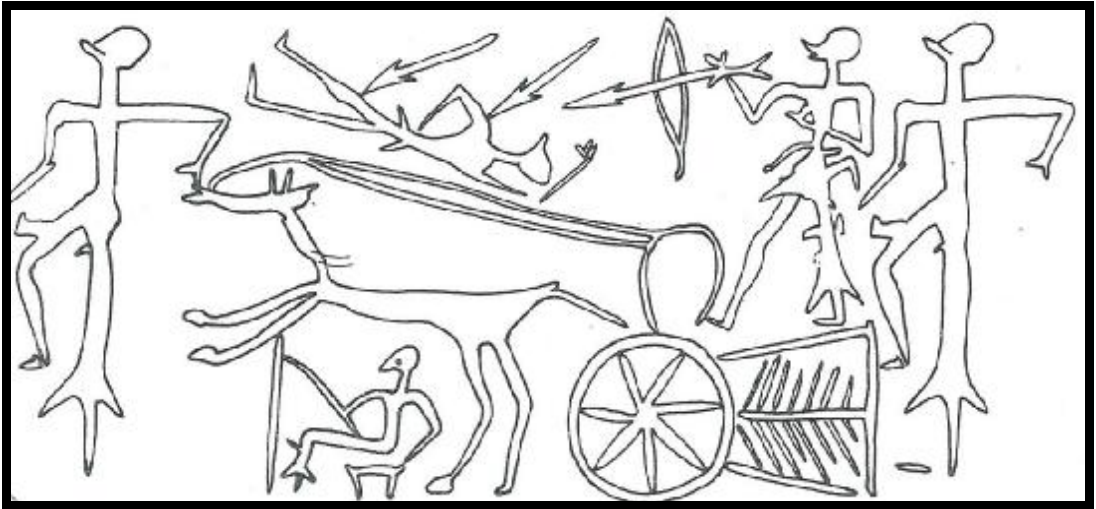
BULUNTU YERİ: Alalakh, tabaka V (AT/46/213), Hatay (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Hatay Arkeoloji Müzesi (Env. No. 8182) Hatay / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Eski Hitit Krallığı / M.Ö. 16.- erken 15. yy.

KAYNAKÇA: Collon 1982, 129, fig. 119; Collon 1987, 160, fig. 731.

TANIMI: Araba iki tekerlekli ve tek at koşuludur. Kasa tabanının ön kısmında siperlik yer almaktadır. Kasa tabanının arka ve yan kenarları ise korunaksız bırakılmıştır. Araba, bu formuyla siperlikli-kasasız olarak nitelendirilmiştir.

(Collon 1982, 129, fig. 119)

KATALOG NO: K. 45

ADI: Orthostat parçası.

CİNSİ: Granit türevi/yeşil chlorit.

ÖLÇÜLERİ: 52 x 64 cm, figürlerin boyu: 34 cm.

BULUNTU YERİ: Boğazköy-Büyükkale, Çorum (1959 yılı kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Boğazköy Müzesi, Çorum / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Eski Hitit Krallığı / M.Ö. 15. yy.

KAYNAKÇA: Canby 1989, 109-129; Darga 1992, 129, res. 131.

TANIMI: Araba, olasılıkla iki tekerlekli ve tek at koşuludur. Eser üzerinde kasanın formu net değildir. Kasada elinde tuttuğu dizginler ve mızrakla bir figür yer almaktadır.

(Darga 1992, 129, res. 131)

KATALOG NO: K. 46

ADI: Silindir-damga mühür.

CİNSİ: Hematit.

ÖLÇÜLERİ: yük. 4.5 cm, gen. 2.2. cm.

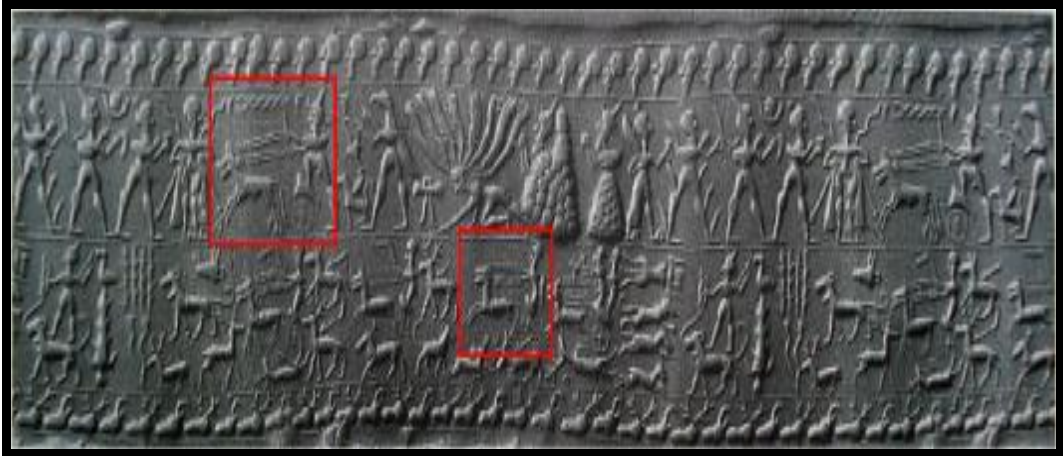
BULUNTU YERİ: Anadolu kökenli (Satın alma).

BULUNDUĞU MÜZE: Louvre Müzesi (Env. No. AO 20138), Paris / Fransa.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Hitit İmparatorluğu / M.Ö. 15.-14. yy.

KAYNAKÇA: Amiet 1980, 440, no. 794; Anadolu Medeniyetleri 1983, A 681; Canby 1989, 109-129; Collon 1997, 25, 29, fig. 1/27a-c; Darga 1992, 71; Leinwand 1992, 167, fig. 23; Littauer-Crouwel 1979, fig. 39; Mellink 1966, 73-87, pl. XVI; Van Loon 1985, pl. XIII/c.

TANIMI: Mühür üzerinde yer alan her iki frizdeki arabalar iki tekerleklidir. Kasa, hafif yüksek ön kısımdan arkaya doğru alçalan bir paravandan oluşturulmuştur. Araba, bu formuyla alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir. Üst frizde yer alan arabalara bir çift boğa, alt frizde olanlara ise bir çift at koşulmuştur.

(Collon 1997, 29, 1/a-c)

KATALOG NO: K. 47

ADI: Kaya kabartması.

CİNSİ: Kaya.

ÖLÇÜLERİ: yük. 2 m.

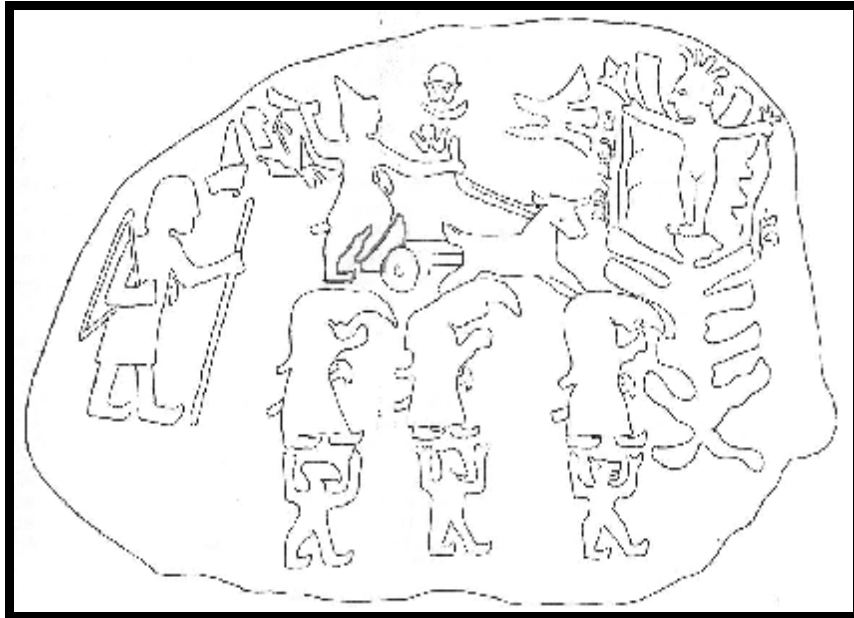
BULUNTU YERİ: İmamkulu köyü, Tomarza ilçesi, Kayseri.

BULUNDUĞU MÜZE: İmamkulu köyü, Tomarza ilçesi, Kayseri / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Hitit İmparatorluğu / M.Ö. 13. yy.

KAYNAKÇA: Akurgal 1995, lev. 59a, şek. 62; Akurgal 1998, 165, res. 77; Alexander 1993, 3, fig. 2; Bittel 1976, 182, no. 203; Börker-Klahn 1989, fig. 3/2; Darga 1992, 178, fig. 183; Ünal 2002, res. 45.

TANIMI: Araba iki tekerlekli ve bir çift boğa koşuludur. Kasa, hafif yüksek ön kısımdan alçalarak arkaya uzanan ön ve yan paravanlarla oluşturulmuştur. Araba, bu formuyla alçak kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Alexander 1993, 3, fig. 2)

KATALOG NO: K. 48

ADI: Damga mühür baskısı.

CİNSİ: Kıl.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Boğazköy, Çorum.

BULUNDUĞU MÜZE: Çorum Müzesi (Env. No. 1- 447-90) Çorum/ Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Hitit İmparatorluğu / M.Ö. 13. yy (III. Murşili/M.Ö. 1282-1275).

KAYNAKÇA: Akurgal 1995, şek. 45b; Akurgal 1998, 87, res. 32.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve bir çift boğa koşuludur. Arabanın kasası üzerine bir kuş konmuştur. Kuşun gövdesi, kasayı tamamen örttüğü için kasa formu bilinmemektedir.

(Akurgal 1995, şek. 45b)

KATALOG NO: K. 49

ADI: Orthostat.

CİNSİ: Bazalt.

ÖLÇÜLERİ: yük. 81 cm, gen. 1.92 m.

BULUNTU YERİ: Arslantepe, Malatya (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Anadolu Medeniyetleri Müzesi (No. 55), Ankara / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Geç Hitit Kent Krallıkları (Melitene Krallığı) / M.Ö. 1050-850.

KAYNAKÇA: Akurgal 1949, taf. III/a; Akurgal 1968, pl. 22a; Akurgal, 1995, lev. 87a, şek. 66; Akurgal, 1998, res. 92a; Boehmer 1983, 40, abb. 27a; Dinçol 1982, 129; Gündüz 2002a, 241-294, fig. 8; Mellink 1966, 73-79, pl. XIII/2; Orthmann 1971, taf. 41/f; Sagona-Zimansky 2009, 303, fig. 8.5/1; Sevin 2003a, 187; Van Loon 1991, pl. IV/c; Viera 1955, 74, fig. 62.

TANIMI: Araba iki tekerlekli ve bir çift boğa koşuludur. Kasa, üzerine konan kuşun gövdesiyle örtüldüğü için formu anlaşılamamaktadır.

(Akurgal 1995, şek. 66)

KATALOG NO: K. 50

ADI: Orthostat.

CİNSİ: Kalker.

ÖLÇÜLERİ: yük. 53. 4 cm.

BULUNTU YERİ: Arslantepe, Malatya (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Geç Hitit Kent Krallıkları (Melitene Krallığı) / M.Ö. 850-750.

KAYNAKÇA: Akurgal 1995, lev. 112a; Darga 1992, 239, res. 246; Gündüz 2002a, 241-294, fig. 10; Madloom 1970, pl. VI/5; Orthmann 1971, taf. 42/a; Vıeyra 1955, 75-76, fig. 67.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve tek at koşuludur. Kasa tabanı, kenarlarından neredeyse dik bir şekilde yukarıya doğru yükselmektedir. İçerisindeki figürlerin yaklaşık dizlerinin biraz yukarısı hizasında ise kasanın yüksekliği sona ermektedir. Kasanın üst kenarları düzgün bir şekildedir. Araba, bu formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Darga 1992, 239, res. 246)

KATALOG NO: K. 51

ADI: Orthostat.

CİNSİ: Kalker.

ÖLÇÜLERİ: yük. 43 cm, uz. 78 cm.

BULUNTU YERİ: Arslantepe, Malatya (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Louvre Müzesi (Env. No. AO 255), Paris / Fransa.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Geç Hitit Kent Krallıkları (Melitene Krallığı) / M.Ö. 850-750.

KAYNAKÇA: Akurgal 1995, lev. 112b; Bittel 1976, 247, no. 280; Darga 1992, 239, res. 245; Gündüz 2002a, 241-294, fig. 9; Littauer-Crouwel 1979, fig. 57; Orthmann, 1971, taf. 42/b; Vieyra 1955, 75-76, fig. 66.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve tek at koşuludur. Kasa tabanı, kenarlarından dik bir şekilde yukarıya doğru yükselmektedir. İçerisindeki figürlerin dizlerinin biraz yukarısında yüksekliği sona eren kasanın, üst kenarları ise düzgün bir şekildedir. Araba, bu formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Darga 1992, 239, res. 245)

KATALOG NO: K. 52

ADI: Orthostat.

CİNSİ: Kireçtaşı.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Malatya.

BULUNDUĞU MÜZE: Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Geç Hitit Kent Krallıkları (Melitene Krallığı) / M.Ö. 850-800.

KAYNAKÇA: Darga 1992, 241, res. 249; Orthmann 1971, taf. 42/c.

TANIMI: Araba, iki tekerleklidir. Eser tahrip olduğu için arabanın koşum takımı yoktur. Kasa, kenarlarından genişleyerek yukarıya doğru yükselmektedir. İçerisindeki figürlerin dizlerinin biraz yukarısında yüksekliği sona eren kasanın, üst kenarları düzgündür. Araba, formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Darga 1992, 241, res. 249)

KATALOG NO: K. 53

ADI: Orthostat.

CİNSİ: Bazalt.

ÖLÇÜLERİ: yük. 175 cm.

BULUNTU YERİ: Kargamış, Gaziantep (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Anadolu Medeniyetleri Müzesi (No. 94), Ankara / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Geç Hitit Kent Krallıkları (Kargamış Krallığı) / M.Ö. 750-700.

KAYNAKÇA: Akurgal 1949, taf. XXI; Akurgal 1968, fig. 86; Akurgal 1995, lev. 111, şek. 109; Akurgal 2003, 161, şek. 80; Akurgal 1998, 226, res. 122; Ankara 1966, res. 39; Bittel 1976, 257, no. 291; Darga 1992, 248, res. 255; Dinçol 1982, 133; Madloom 1970, pl. XIV/4; Orthmann 1971, taf. 24/c; Prayon 1987, 69, abb. 12/a; Woolley 1952, 166, pl. B 42/a; Özgen 1983, 130, fig. 17; Vıeyra 1955, 70, fig. 48.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve tek at koşuludur. Kasa tabanı, kenarlarından içerisindeki figürlerin dizlerinin biraz yukarısına kadar dik bir şekilde yükselmektedir. Kasanın üst kenarları ise düzgün bir şekildedir. Araba, formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Akurgal 1995, şek. 109)

KATALOG NO: K. 54

ADI: Orthostat.

CİNSİ: Kireçtaşı.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Kargamış, Gaziantep (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Geç Hitit Kent Krallıkları (Kargamış Krallığı).

KAYNAKÇA: Orthmann 1971, taf. 24e; Woolley 1952, pl. B 43/a.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve olasılıkla tek at koşuludur. Kasa tabanı, kenarlarından yaklaşık dik bir şekilde yukarıya doğru yükselmektedir. Kasanın üst kenarları düzgündür. Araba, formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Woolley 1952, pl. B 43/a)

KATALOG NO: K. 55

ADI: Orthostat.

CİNSİ: Kireçtaşı.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Kargamış, Gaziantep (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Anadolu Medeniyetleri Müzesi (No. 10074), Ankara / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Geç Hitit Kent Krallıkları (Kargamış Krallığı) / M.Ö. 950-850.

KAYNAKÇA: Orthmann 1971, taf. 24f; Woolley 1952, pl. B 42/b.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve tek at koşuludur. Kasa tabanı, kenarlarından içerisindeki figürlerin dizlerinin biraz yukarisına kadar yaklaşık dik bir şekilde yükselmektedir. Kasanın üst kenarları düzgün bir şekle sahiptir. Araba, formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Woolley 1952, pl. B 42/b)

KATALOG NO: K. 56

ADI: Orthostat.

CİNSİ: Kireçtaşı.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Kargamış, Gaziantep (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Anadolu Medeniyetleri Müzesi (No. 10070), Ankara / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Geç Hitit Kent Krallıkları (Kargamış Krallığı).

KAYNAKÇA: Orthmann 1971, taf. 24/d; Woolley 1952, pl. B. 41/b.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve tek at koşuludur. Kasa tabanı, kenarlarından içerisindeki figürlerin dizlerinin biraz yukarısına kadar yaklaşık dik bir şekilde yükselmektedir. Kasanın üst kenarları düzgün şekillidir. Araba, formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Woolley 1952, pl. B 41/b)

KATALOG NO: K. 57

ADI: Orthostat.

CİNSİ: Bilinmiyor.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Kargamış, Gaziantep (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Geç Hitit Kent Krallıkları (Kargamış Krallığı) / M.Ö. 850-750.

KAYNAKÇA: Akurgal 1995, lev. 110b, şek. 80; Gündüz 2002a, 241-294, fig. 7; Madloom 1970, pl. XIV/5; Orthmann 1971, taf. 37/b.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve tek at koşuludur. Yuvarlak hatlı kasa tabanı, kenarlarından dik bir şekilde yukarıya doğru yükselmektedir. İçerisindeki figürlerin yaklaşık dizlerinin biraz yukarısında yüksekliği sona eren kasanın, üst kenarları ise düzgündür. Araba, bu formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Akurgal 1995, lev. 110b)

(Madloom 1970, pl. XIV/5)

KATALOG NO: K. 58

ADI: Orthostat.

CİNSİ: Kireçtaşı.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Kargamış, Gaziantep (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Anadolu Medeniyetleri Müzesi (No. 10068), Ankara / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Geç Hitit Kent Krallıkları (Kargamış Krallığı).

KAYNAKÇA: Darga 1992, 249, res. 256; Orthmann 1971, taf. 24/a; Woolley 1952, pl. B 41/a.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve tek at koşuludur. Kasa tabanı, kenarlarından içerisindeki figürlerin dizlerinin biraz yukarısına kadar yaklaşık dik bir şekilde yükselmektedir. Kasanın üst kenarları düzgün bir şekle sahiptir. Araba, formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Darga 1992, 249, res. 256)

KATALOG NO: K. 59

ADI: Orthostat.

CİNSİ: Kireçtaşı.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

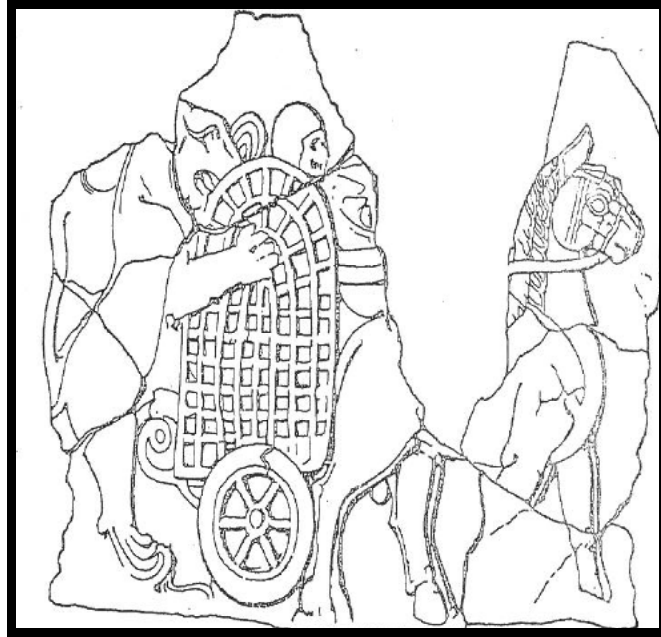
BULUNTU YERİ: Kargamış, Gaziantep (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Anadolu Medeniyetleri Müzesi (No. 142), Ankara / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Geç Hitit Kent Krallıkları (Kargamış Krallığı).

KAYNAKÇA: Garstang 1929, 291, fig. 36; Orthmann 1971, taf. 26/c.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve bir çift at koşuludur. Kasa tabanı, kenarlarından dik bir şekilde, içerisindeki figürün boynu hizasına kadar yükselmektedir. Kasanın üst kısmı kubbe şeklinde yapılmıştır. Kasanın yan duvarı ise kafes gibi bir görünüme sahiptir. Araba, bu formuyla kafes benzeri kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Garstang 1929, fig. 36)

KATALOG NO: K. 60

ADI: Orthostat.

CİNSİ: Bazalt.

ÖLÇÜLERİ: yük. 1.16 m, gen. 2.65 m.

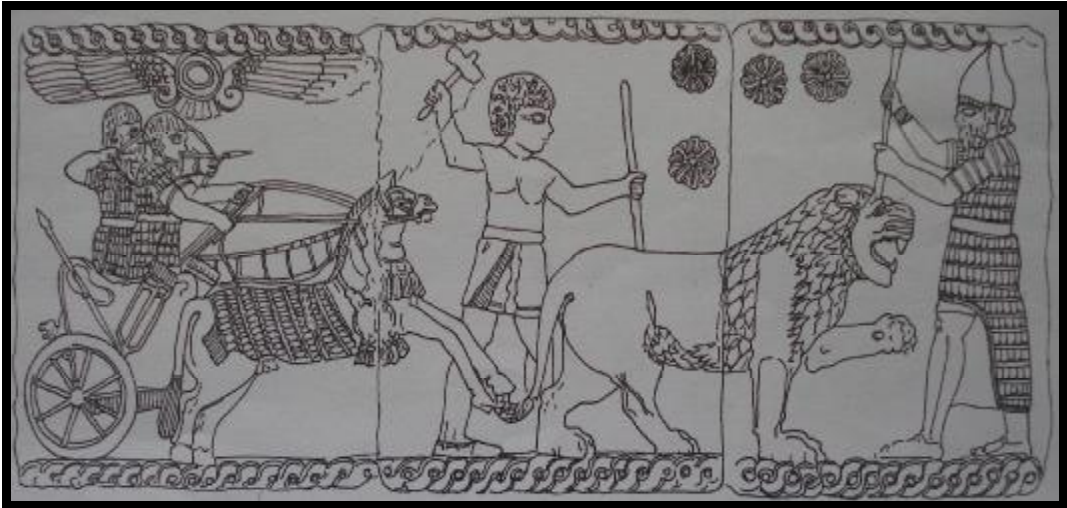
BULUNTU YERİ: Sakçagözü, Gaziantep.

BULUNDUĞU MÜZE: Das Vorderasiatische Museum (Env. No. VA 971), Berlin / Almanya.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Geç Hitit Kent Krallıkları / M.Ö. 750-700.

KAYNAKÇA: Akurgal 1968, pl. 23 b; Akurgal 1995, lev. 118 a; Barnett 1962, 59-87, pl. V/D; Bittel 1976, 268-269, no. 306; Garstang, 1929, 262-263, pl. XLVI; Littauer-Crouwel 1979, fig. 58; Madloom 1970, pl. XIII/2; Orthmann 1971, taf. 51/c; Vorderasiatisches Museum 1992, kat. nr. 171.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve tek at koşuludur. Kasa tabanı, kenarlarından hafifçe genişleyerek yukarıya doğru yükselmektedir. İçerisindeki figürlerin yaklaşık olarak dizlerinin biraz yukarisına kadar uzanan kasanın, yan duvarının üst kenarı arkaya doğru bombe yapmaktadır. Araba, bu formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Madloom 1970, pl. XIII/2)

KATALOG NO: K. 61

ADI: Orthostat.

CİNSİ: Bazalt.

ÖLÇÜLERİ: yük. 1.40 m, gen. 1.86 m.

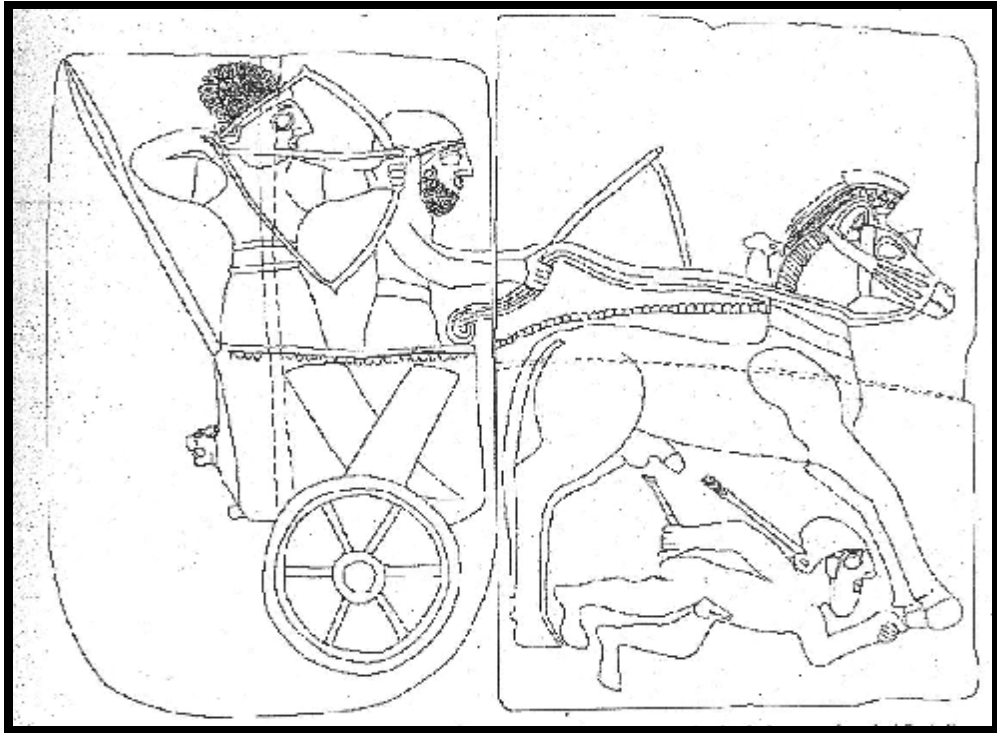
BULUNTU YERİ: Sam'al-Zincirli, Gaziantep (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Şark Eserleri Müzesi (Env. No. 7745), İstanbul / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Geç Hitit Kent Krallıkları / M.Ö. 832-810.

KAYNAKÇA: Akurgal 1968, 104, fig. 66; Akurgal 1995, lev. 110a, şek. 82; Akurgal 1998, 220, res. 114; Çeçen 2009, 27, res. 4; Darga 1992, 255, res. 262; Dinçol 1982, 128; Garstang 1929, 246, fig. 25; Gündüz 2002a, 241-294, fig. 12; Madloom 1970, pl. XIV/1; Orthmann 1971, taf. 57/a; Vieyra 1955, 78, fig. 77.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve tek at koşuludur. Kasa tabanı, kenarlarından dik bir şekilde içerisindeki figürlerin dizlerinin biraz yukarısına kadar yükselmektedir. Kasanın üst kenarları, düzgündür. Araba, bu formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Çeçen 2009, 27, res. 4)

KATALOG NO: K. 62

ADI: Orthostat.

CİNSİ: Bazalt.

ÖLÇÜLERİ: yük. 40 cm, uz. 85 cm, kal. 67 cm (Ön Yüz).

BULUNTU YERİ: Gaziantep İli, Islahiye İlçesi, Kayabaşı Köyü (Kazı buluntusu).

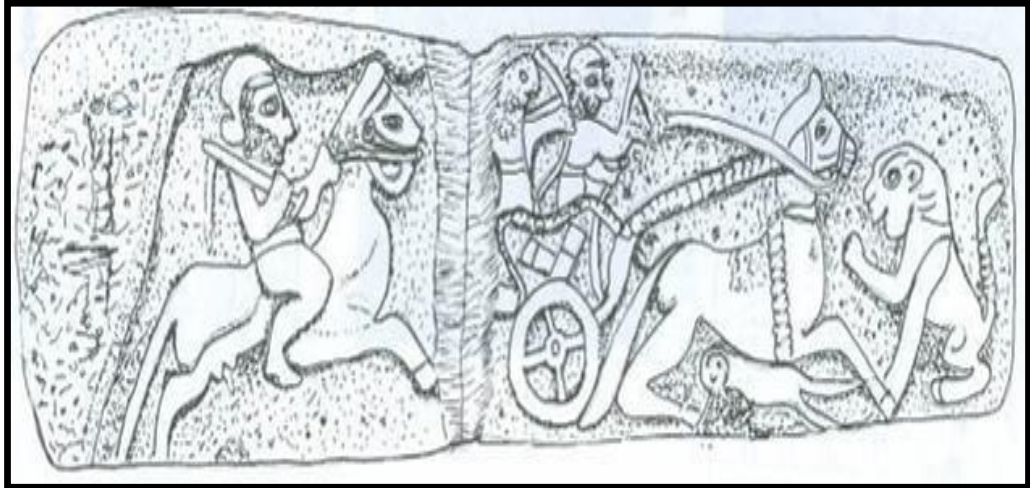
BULUNDUĞU MÜZE: Gaziantep Arkeoloji Müzesi, Gaziantep / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Geç Hitit Kent Krallıkları / M.Ö. 8. yy.

KAYNAKÇA: Balcıoğlu 1998, 95-102, res. 6;

<http://www.gaziantepmuzesi.gov.tr/tr/kronolojihtbb3.asp>, Erişim: 19 Haziran 2011, 14:10.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve tek at koşuludur. Kasa tabanı, kenarlarından hafifçe genişleyerek yukarıya doğru yükselmektedir. İçerisindeki figürlerin belinin biraz aşağısına kadar uzanan kasanın, kenarları köşelerden merkeze doğru alçalmaktadır. Araba, bu formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

Sağ Kenar

Ön Yüz

(Balcıoğlu 1998, 102, res. 6)

KATALOG NO: K. 63

ADI: Orthostat.

CİNSİ: Bazalt.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Yesemek Heykel Atölyesi, Gaziantep (Kazı buluntusu).

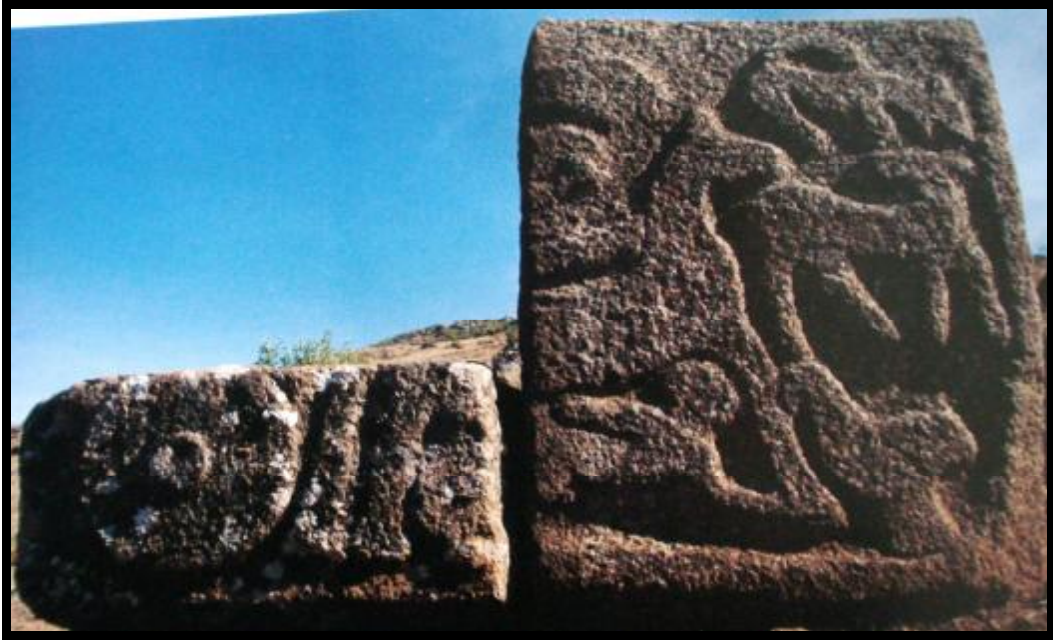
BULUNDUĞU MÜZE: Yesemek Açık Hava Heykel Müzesi, Gaziantep / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Geç Hitit Kent Krallıkları / M.Ö. 900-850.

KAYNAKÇA: Duru 2000, fig. 6; Özyar 2011, 389;

<http://www.gaziantepmuzesi.gov.tr/tr/yesemekebb4.asp>, Erişim: 11 Temmuz 2011, 23:40.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve tek at koşuludur. Eser eksik olarak ele geçtiği için arabanın kasa kısmı bulunmamaktadır.

(Özyar 2011, 389)

KATALOG NO: K. 64

ADI: Orthostat.

CİNSİ: Bazalt.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Azatiwattaya (Karatepe-Aslantaş), Kadirli / Osmaniye (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesi, Osmaniye / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Geç Hitit Kent Krallıkları / M.Ö. 750-700.

KAYNAKÇA: Gündüz 2002b, 789-817, res. 10; Özyar 2011, 386.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve tek at koşuludur. Eser üzerinde arabanın kasasının yer aldığı kısım bulunmamaktadır.

(Özyar 2011, 386)

KATALOG NO: K. 65

ADI: Heykel altlığı.

CİNSİ: Kireçtaşı.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Adana ili, Yüreğir ilçesi, Çine köyü (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Adana Arkeoloji Müzesi, Adana / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Geç Hitit Kent Krallıkları.

KAYNAKÇA: Özyar 2011, 371, 374.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve bir çift boğa koşuludur. Arabanın kasası, eser üzerinde betimlenmemiştir.

(Özyar 2011, 371)

KATALOG NO: K. 66

ADI: Orthostat.

CİNSİ: Bazalt.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Tell Tayinat, Hatay (Kazı Buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Hatay Arkeoloji Müzesi (Env. No. 18152), Hatay / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Geç Hitit Kent Krallıkları / M.Ö. 8. yy.

KAYNAKÇA: Harrison 2009, 178; Gündüz 2002a, 241-294, fig. 13; Madloom 1970, pl. XV/1; Orthmann 1971, taf. 52/f; Sevin 2003a, 189.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve tek at koşuludur. Kasa tabanı, kenarlarından dik bir şekilde içerisindeki figürlerin dizlerinin biraz yukarısına kadar yükselmektedir. Kasanın üst kenarları, köşelerinden merkeze doğru alçalmaktadır. Araba, bu formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Harrison 2009, 178)

(Madloom 1970, XV/1)

KATALOG NO: K. 67

ADI: Orthostat.

CİNSİ: Bazalt.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Tell Halaf, Kuzey Suriye.

BULUNDUĞU MÜZE: Das Vorderasiatisches Museum, Berlin / Almanya.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Geç Hitit Kent Krallıkları / M.Ö. 727-706.

KAYNAKÇA: Akurgal 1995, lev. 132d; Gündüz 2002a, 241-294, fig. 20; Madloom 1970, pl. XIV/6; Orthmann 1971, taf. 11/c; Vorderasiatisches Museum 1992, 217, kat. nr. 159.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve tek at koşuludur. Kasa tabanı, kenarlarından dik bir şekilde içerisindeki figürlerin dizlerine kadar yükselmektedir. Kasanın üst kenarları düzgündür. Araba, formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Vorderasiatisches Museum 1992, 217)

(Madloom 1970, pl. XIV/6)

KATALOG NO: K. 68

ADI: Orthostat.

CİNSİ: Bazalt.

ÖLÇÜLERİ: yük. 56 cm.

BULUNTU YERİ: Tell Halaf, Kuzey Suriye.

BULUNDUĞU MÜZE: Metropolitan Museum of Art (Galeri 400, Env. No. 43.135.2), New York / ABD.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Geç Hitit Kent Krallıkları / M.Ö. 850-830.

KAYNAKÇA: Barnett 1962, lev. VI/B; Gündüz 2002a, 241-294, fig. 11; Madloom 1970, pl. XIV/3; Orthmann 1971, taf. 11/b;

<http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/43.135.2>, Erişim: 13 Mart 2011, 12:20

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve tek at koşuludur. Kasa tabanı, kenarlarından hafifçe genişleyerek içerisindeki figürlerin dizlerinin biraz yukarısına kadar yükselmektedir. Kasanın üst kenarları ise yaklaşık düzgün bir şekle sahiptir. Araba, bu formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(<http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/43.135.2>)

(Madloom 1970, pl. XIV/3)

KATALOG NO: K. 69

ADI: Orthostat.

CİNSİ: Bilinmiyor.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Tell Halaf, Kuzey Suriye.

BULUNDUĞU MÜZE: Bilinmiyor.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Geç Hitit Kent Krallıkları / M.Ö. 725-700.

KAYNAKÇA: Gündüz 2002a, 241-294, fig. 18; Orthmann 1971, taf. 9/a.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve tek at koşuludur. Kasa tabanı, kenarlarından hafifçe genişleyerek içerisindeki figürlerin belinin biraz aşağısına kadar yükselmektedir. Kasanın üst kenarları ise yaklaşık düzgün bir şekildedir. Araba, bu formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Orthmann 1971, taf. 9a)

KATALOG NO: K. 70

ADI: Orthostat.

CİNSİ: Bilinmiyor.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

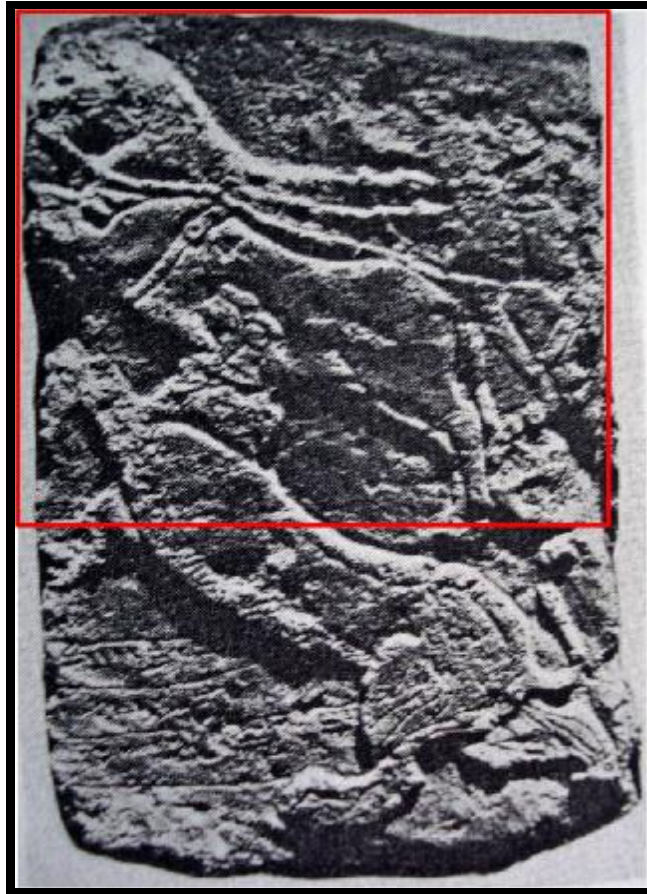
BULUNTU YERİ: Tell Halaf, Kuzey Suriye.

BULUNDUĞU MÜZE: Bilinmiyor.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Geç Hitit Kent Krallıkları.

KAYNAKÇA: Orthmann 1971, taf. 11/d.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve olasılıkla tek at koşuludur. Kasa tabanı, kenarlarından hafifçe genişleyerek içerisindeki figürlerin belinin biraz aşağısına kadar yükselmektedir. Kasanın üst kenarları ise yaklaşık düzgün bir şekle sahiptir. Araba, bu formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Orthmann 1971, taf. 11/d)

KATALOG NO: K. 71

ADI: Orthostat.

CİNSİ: Bilinmiyor.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Tell Halaf, Kuzey Suriye (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Geç Hitit Kent Krallıkları.

KAYNAKÇA: Orthmann 1971, taf. 37/a; Woolley 1952, pl. B. 60/a.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve tek at koşuludur. Kasa tabanı, kenarlarından hafifçe genişleyerek içerisindeki figürlerin belinin biraz aşağısına kadar yükselmektedir. Kasanın üst kenarları ise düzgün bir şekle sahiptir. Araba, formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Orthmann 1971, taf. 37/a)

KATALOG NO: K. 72

ADI: Kemer (İki parça halinde).

CİNSİ: Tunç.

ÖLÇÜLERİ: gen. 10.5 cm, uz. 20 cm (Sol parça), 53 cm (Sağ parça).

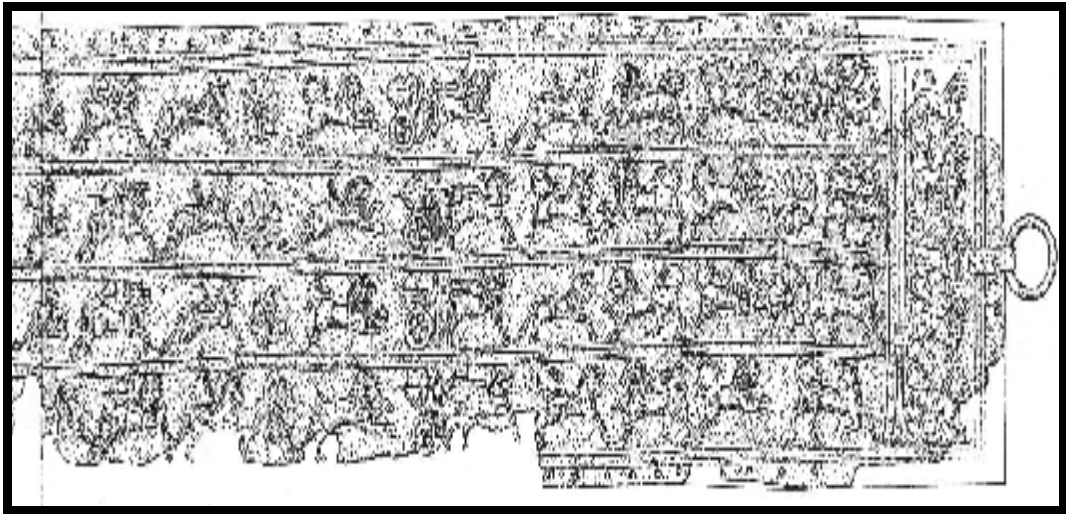
BULUNTU YERİ: Anadolu kökenli.

BULUNDUĞU MÜZE: Adana Bölge Müzesi (Fiş No. 1562), Adana / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Urartu Krallığı / M.Ö. 7. yy.

KAYNAKÇA: Kellner 1991b, 52-53, taf. 40-41/157; Taşyürek 1975, 15-16, 44-45, fig. 2, res. 11, 14.

TANIMI: Araba, tek at koşulu ve iki tekerleklidir. Kasa tabanı, kenarlarından dik bir şekilde yukarıya doğru yükselmektedir. İçerisindeki figürlerin yaklaşık belleri hizasına kadar yükselen kasanın, üst kenarları köşelerden merkeze doğru alçalmaktadır. Araba, bu formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Kellner 1991b, taf. 41/157) - (Kemerin Sağ Parçası)

KATALOG NO: K. 73

ADI: Kemer parçası.

CİNSİ: Tunç.

ÖLÇÜLERİ: uz. 15.7 cm, gen. 12.7 cm.

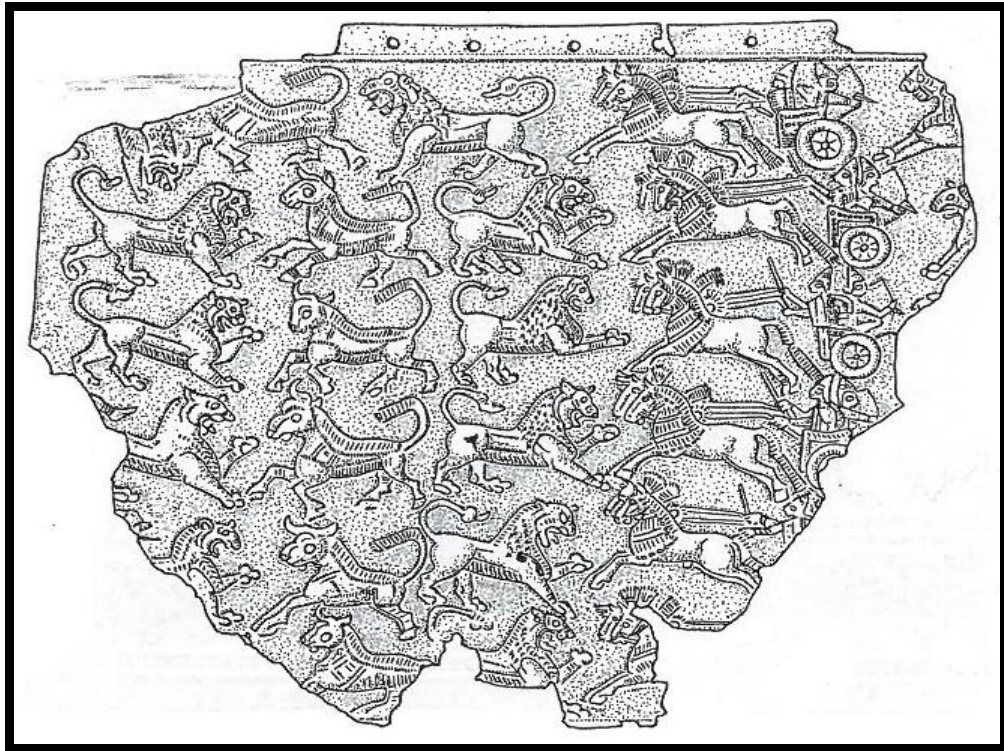
BULUNTU YERİ: Anadolu kökenli.

BULUNDUĞU MÜZE: Adana Bölge Müzesi (Fiş No. 1124), Adana / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Urartu Krallığı / M.Ö. 7. yy sonu.

KAYNAKÇA: Kellner 1991b, 32, taf. 9/30; Taşyürek 1975, 24-25, 55, fig. 15, res. 38-40.

TANIMI: Araba, bir çift at koşulu ve iki tekerleklidir. Kasa tabanı, kenarlarından dik bir şekilde yukarıya doğru yükselmektedir. İçerisindeki figürlerin yaklaşık belleri hizasına kadar yükselen kasanın, üst kenarları köşelerden merkeze doğru alçalmaktadır. Araba, bu formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Kellner 1991b, taf. 9/30)

KATALOG NO: K. 74

ADI: Kemer parçası.

CİNSİ: Tunç.

ÖLÇÜLERİ: uz. 9.5, gen. 15 cm.

BULUNTU YERİ: Anadolu kökenli.

BULUNDUĞU MÜZE: Van Müzesi (Env. No. 72.13.1), Van / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Urartu Krallığı / M.Ö. 8. yy.

KAYNAKÇA: Sevin 2011a, 466-467; Urartu 2004, 193.

TANIMI: Araba iki tekerlekli ve bir çift at koşuludur. Kasa, kenarlarından dik bir şekilde yukarıya doğru yükselmektedir. Kasanın yüksekliği, içerisindeki figürlerin bellerinin biraz aşağısında sona ermektedir. Kasanın üst yan kenarı ise köşelerden merkeze doğru alçalmaktadır. Araba, bu formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Sevin 2011a, 467)

KATALOG NO: K. 75

ADI: Kemer parçası.

CİNSİ: Tunç.

ÖLÇÜLERİ: yük. 10 cm, gen. 13 cm.

BULUNTU YERİ: Kayalidere, Muş (Kazı buluntusu).

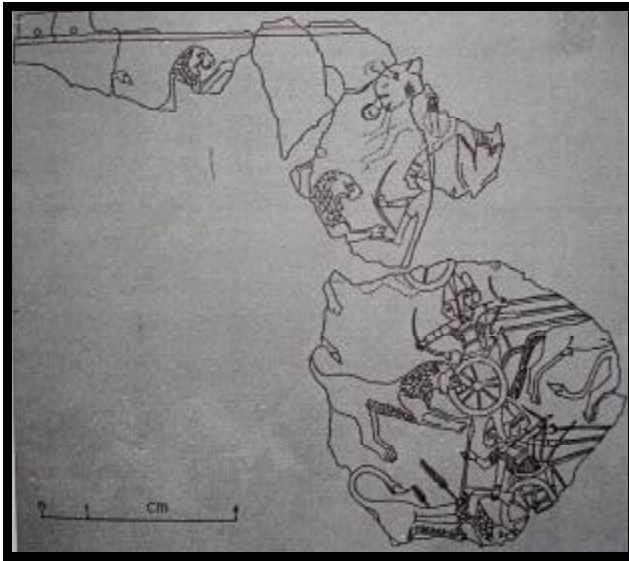
BULUNDUĞU MÜZE: Anadolu Medeniyetleri Müzesi (?), Ankara / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Urartu Krallığı / M.Ö. 7. yy.

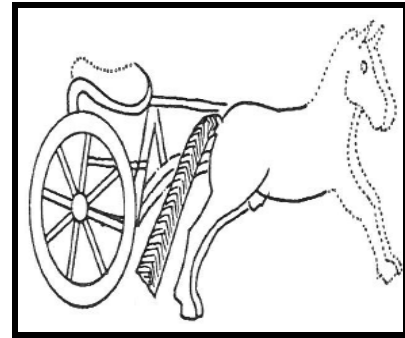
KAYNAKÇA: Burney 1996, 55-113, fig. 10; Gündüz 2002a, 241-294, fig. 22;

Gündüz 2002b, 789-817, res. 20; Özgen 1983, 111-131, fig. 16.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve olasılıkla tek at koşuludur. Kasa tabanı, kenarlarından yaklaşık dik bir şekilde içerisindeki figürlerin bellerinin biraz aşağısına kadar yükselmektedir. Kasanın üst kenarları ise arkadan öne doğru alçalmaktadır. Araba, bu formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Burney 1996, 78, fig. 10)

(Özgen 1983, 130, fig. 16)

KATALOG NO: K. 76

ADI: Kemer parçası.

CİNSİ: Tunç.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Van İli, Gürpınar İlçesi, Giyimli Köyü (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Adana Bölge Müzesi, Adana / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Urartu Krallığı / M.Ö. geç 7. yy.

KAYNAKÇA: Taşyürek 1977, 12-20, fig. 13, 15.

TANIMI: Araba, bir çift at koşulu ve iki tekerleklidir. Kasa tabanı, kenarlarından dik bir şekilde yukarıya doğru yükselmektedir. İçerisindeki figürlerin yaklaşık belleri hizasına kadar yükselen kasanın, üst kenarları köşelerden merkeze doğru alçalmaktadır. Araba, bu formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Taşyürek 1977, 18, fig. 13)

KATALOG NO: K. 77

ADI: Kemer parçası.

CİNSİ: Tunç.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Van İli, Gürpınar İlçesi, Giyimli Köyü (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Adana Bölge Müzesi, Adana / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Urartu Krallığı / M.Ö. 8. yy ortası.

KAYNAKÇA: Taşyürek 1977, 12-20, fig. 14.

TANIMI: Araba, bir çift at koşulu ve iki tekerleklidir. Kasa tabanı, kenarlarından dik bir şekilde yukarıya doğru yükselmektedir. İçerisindeki figürlerin yaklaşık belleri hizasına kadar yükselen kasanın, üst kenarları arka kısımdan ön kısma doğru belirgin bir şekilde alçalmaktadır. Araba, bu formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Taşyürek 1977, 18, fig. 14)

KATALOG NO: K. 78

ADI: Kemer parçası.

CİNSİ: Tunç.

ÖLÇÜLERİ: uz. 7.3 cm, gen. 5.5 cm.

BULUNTU YERİ: Van İli, Gürpınar İlçesi, Giyimli Köyü (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Adana Bölge Müzesi (Env. No. 19.1.1972), Adana / Türkiye.

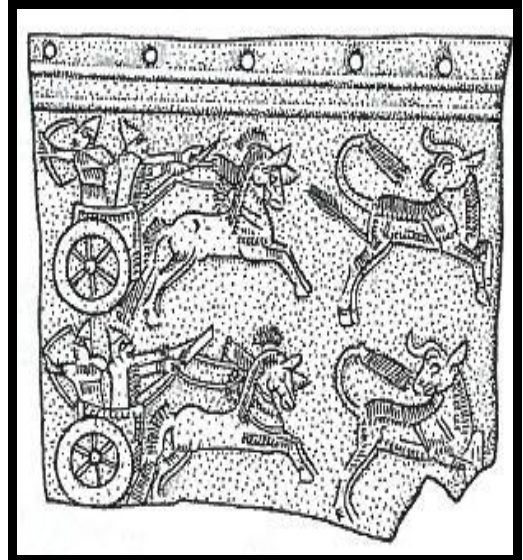
DÖNEMİ ve TARİHİ: Urartu Krallığı / M.Ö. geç 7. yy.

KAYNAKÇA: Kellner 1991b, 37, taf. 13/60; Taşyürek 1975, 25, 56, fig. 16, res. 41; Taşyürek 1977, 12-20, fig.16.

TANIMI: Araba, tek at koşulu ve iki tekerleklidir. Kasa tabanı, kenarlarından dik bir şekilde yukarıya doğru yükselmektedir. İçerisindeki figürlerin yaklaşık bellerinin biraz aşağısına kadar yükselen kasanın, üst kenarları köşelerden merkeze doğru alçalmaktadır. Araba, bu formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Taşyürek 1975, fig. 16)

(Kellner 1991b, taf. 13/60)

KATALOG NO: K. 79

ADI: Kemer parçası.

CİNSİ: Tunç.

ÖLÇÜLERİ: uz. 10.8 cm, gen. 7.8 cm (1. parça), uz. 9.8 cm, gen. 4 cm (2. parça).

BULUNTU YERİ: Van İli, Gürpınar İlçesi, Giyimli Köyü (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Adana Arkeoloji Müzesi (1. parça, Env. No. 117.5.1973), Adana / Türkiye; Van Müzesi (2. parça), Van / Türkiye.

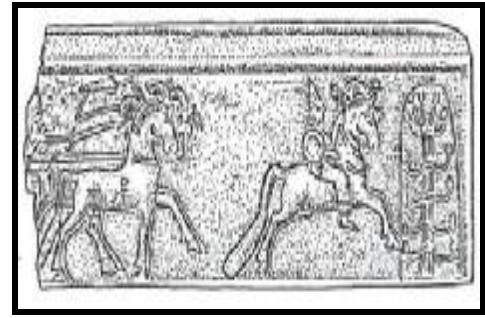
DÖNEMİ ve TARİHİ: Urartu Krallığı / M.Ö. 8. yy ortaları.

KAYNAKÇA: Çilingiroğlu 2000, 34; Ergürer 2010, 12, çiz. 1; Kellner 1991b, 29, taf. 1/8-9; Taşyürek 1975, 23, fig. 14, res. 35.

TANIMI: Araba, bir çift at koşulu ve iki tekerleklidir. Kasa tabanı, kenarlarından dik bir şekilde yukarıya doğru yükselmektedir. İçerisindeki figürlerin yaklaşık belleri hizasına kadar yükselen kasanın, üst kenarları arka kısımdan ön kısma doğru alçalmaktadır. Araba, bu formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Kellner 1991b, taf. 1/8) - (1. Parça)

(Kellner 1991b, taf. 1/9) - (2. Parça)

KATALOG NO: K. 80

ADI: Kemer parçası.

CİNSİ: Tunç.

ÖLÇÜLERİ: Gen. 16 cm (1. parça).

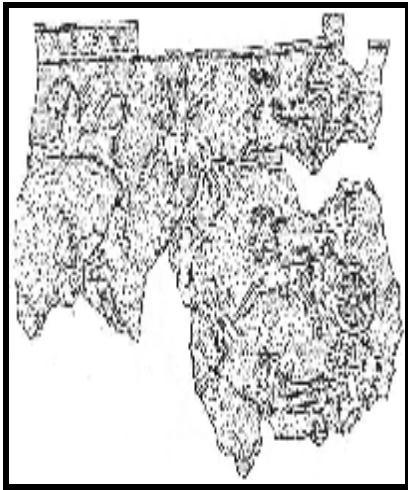
BULUNTU YERİ: Anadolu kökenli.

BULUNDUĞU MÜZE: Adana Arkeoloji Müzesi (Her iki parça), Adana / Türkiye.

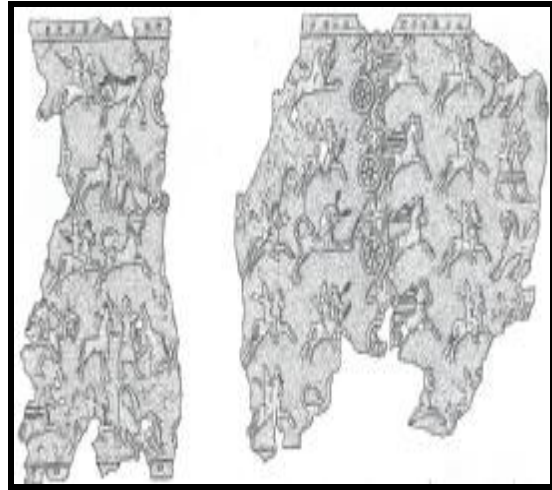
DÖNEMİ ve TARİHİ: Urartu Krallığı / M.Ö. 8. yy'ın 2. yarısı ve sonrası.

KAYNAKÇA: Ergüerer 2009, kat. no. 56, lev. 7/a; Ergüerer 2010, 16, çiz. 9; Gündüz 2002b, 789-817, res. 95; Kellner 1991b, 32-33, taf. 8-9/33.

TANIMI: Araba, bir çift at koşulu ve iki tekerleklidir. Kasa tabanı, kenarlarından dik bir şekilde yukarıya doğru yükselmektedir. İçerisindeki figürlerin yaklaşık bellerinin biraz aşağısına kadar yükselen kasanın, üst kenarları köşelerden merkeze doğru alçalmaktadır. Araba, bu formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Kellner 1991b, taf. 8/33) - (1. Parça)

(Kellner 1991b, taf. 9/33) - (2. Parça)

KATALOG NO: K. 81

ADI: Kemer parçası.

CİNSİ: Tunç.

ÖLÇÜLERİ: gen. 9.4-10.4 cm.

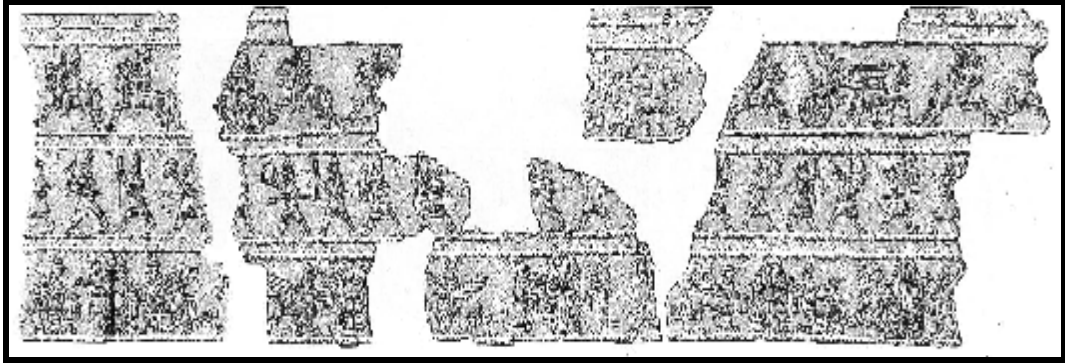
BULUNTU YERİ: Anadolu kökenli.

BULUNDUĞU MÜZE: Adana Arkeoloji Müzesi, Adana / Türkiye.

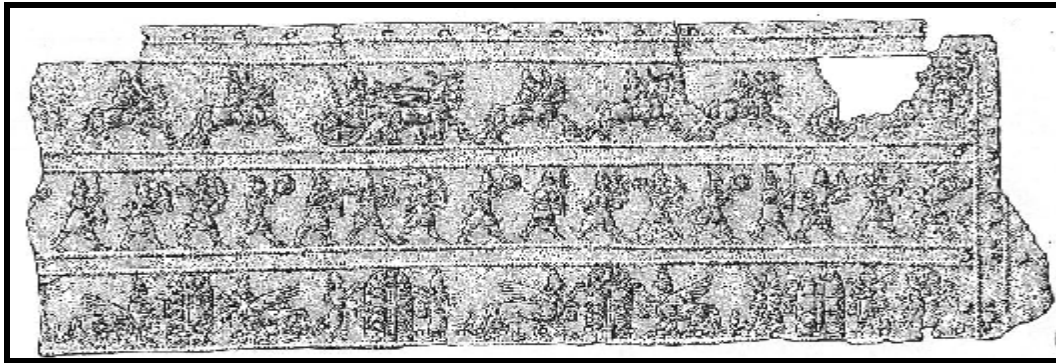
DÖNEMİ ve TARİHİ: Urartu Krallığı / M.Ö. 8. yy ortası.

KAYNAKÇA: Ergüner 2009, kat. no. 53, lev. 2/a; Kellner 1991b, 48, taf. 34-35/117.

TANIMI: Araba, bir çift at koşulu ve iki tekerleklidir. Kasa tabanı, kenarlarından dik bir şekilde yukarıya doğru yükselmektedir. İçerisindeki figürlerin yaklaşık belleri hizasına kadar yükselen kasanın, üst kenarları arka kısımdan ön kısma doğru alçalmaktadır. Araba, bu formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Kellner 1991b, taf. 34/117) - (1. Parça)

(Kellner 1991b, taf. 35/117) - (2. Parça)

KATALOG NO: K. 82

ADI: Kemer parçası.

CİNSİ: Tunç.

ÖLÇÜLERİ: uz. 10 cm, gen. 10 cm.

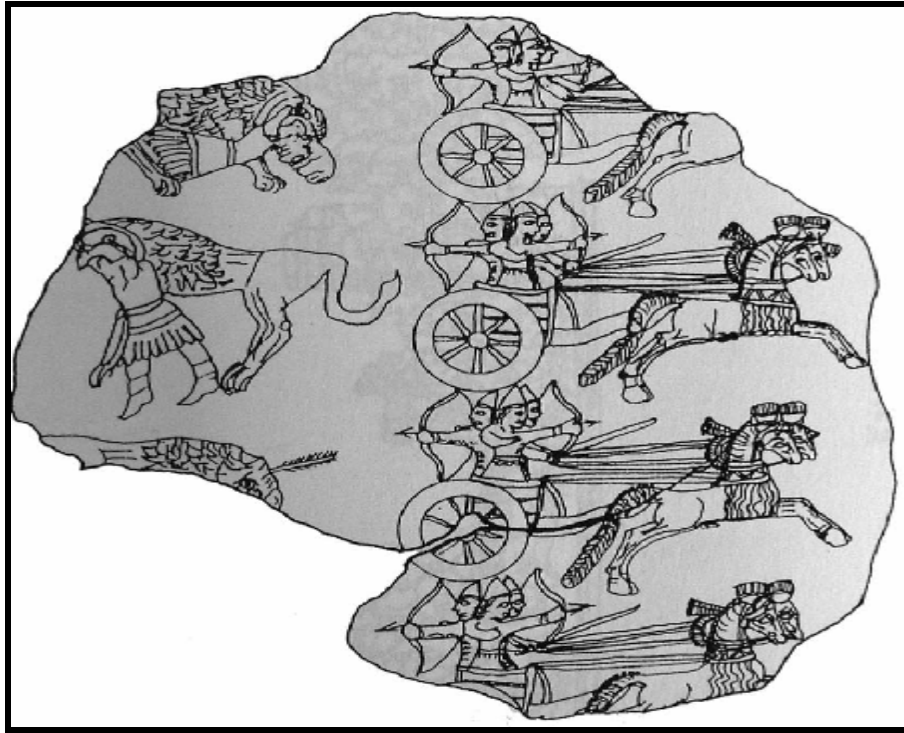
BULUNTU YERİ: Burmageçit Köyü, Tunceli (Yol yapım çalışması buluntusu)

BULUNDUĞU MÜZE: Elazığ Müzesi (Env. No. 85.1.53), Elazığ / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Urartu Krallığı / I. Argishti (M.Ö. 785-760) ve II. Sarduri (M.Ö. 760-730).

KAYNAKÇA: Ergüner 2009, kat. no. 58, lev. 18/b; Yıldırım 1991, 131-148, fig. 10.8.2.

TANIMI: Araba, bir çift at koşulu ve iki tekerleklidir. Kasa tabanı, kenarlarından dik bir şekilde yukarıya doğru yükselmektedir. İçerisindeki figürlerin yaklaşık beli hizasına kadar yükselen kasanın, üst kenarları köşelerden merkeze doğru alçalmaktadır. Araba, bu formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Ergüner 2009, lev. 18/b)

KATALOG NO: K. 83

ADI: Kemer.

CİNSİ: Tunç.

ÖLÇÜLERİ: uz. 56.7 cm, gen. 16.8 cm.

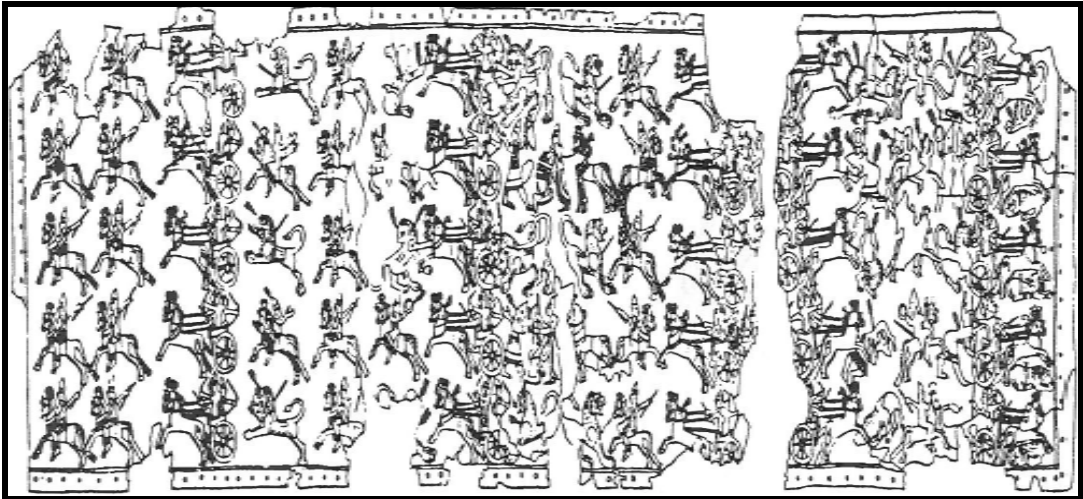
BULUNTU YERİ: Anadolu kökenli (?), (Satın alma).

BULUNDUĞU MÜZE: Elazığ Müzesi (Env. No. 75 TMKC / 19-44a, b, c, d),
Elazığ / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Urartu Krallığı / M.Ö. 7. yy'ın 2. yarısı başları.

KAYNAKÇA: Ergürer 2009, kat. no. 19, lev. 10b; Sevin 2003a, 220, 225; Sevin 2003b, 209-217, res. 1-5.

TANIMI: Araba, bir çift at koşulu ve iki tekerleklidir. Kasa tabanı, kenarlarından dik bir şekilde yukarıya doğru yükselmektedir. İçerisindeki figürlerin belinin biraz aşağısı hizasına kadar yükselen kasanın, üst kenarları köşelerden merkeze doğru alçalmaktadır. Araba, bu formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Sevin 2003b, res. 5)

KATALOG NO: K. 84

ADI: Kemer parçası.

CİNSİ: Tunç.

ÖLÇÜLERİ: uz. 7.1 cm ve 13.4 cm, gen. 6.6 cm.

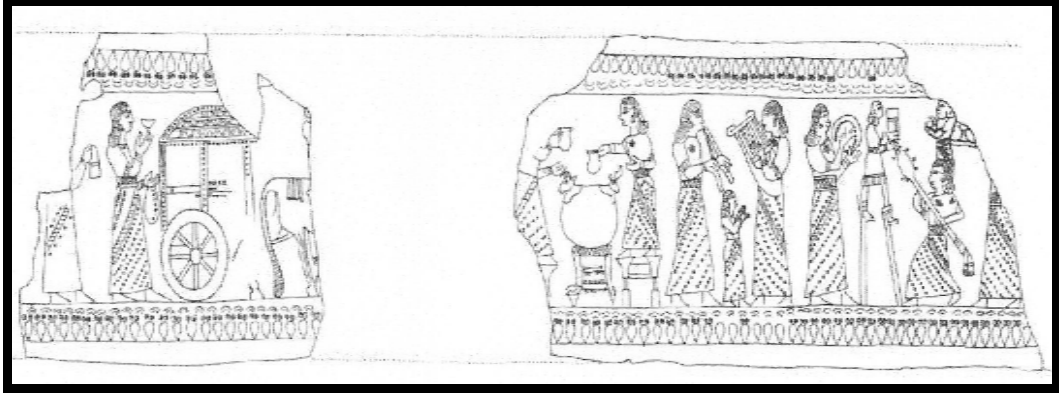
BULUNTU YERİ: Van / Erciş (Satın alma).

BULUNDUĞU MÜZE: Sadberk Hanım Müzesi (Env. No. ARK 608-12181),
İstanbul / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Urartu Krallığı / II. Argiştı (M.Ö. 713-685).

KAYNAKÇA: Anlağan 1998, res. 1-6, çiz. 1-2; Belli 2007, 103, çiz. 15.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve tek boğa koşuludur. Kare formlu kasa tabanı, kenarlarından dik bir şekilde yükseltilmiş ve üstü kubbe şeklinde kapatılmıştır. Araba, bu formuyla üstü kapalı olarak nitelendirilmiştir.

(Anlağan 1998, çiz. 1-2)

KATALOG NO: K. 85

ADI: Kemer.

CİNSİ: Tunç (?).

ÖLÇÜLERİ: uz. 74 cm, gen. 6.8 - 7.0 cm.

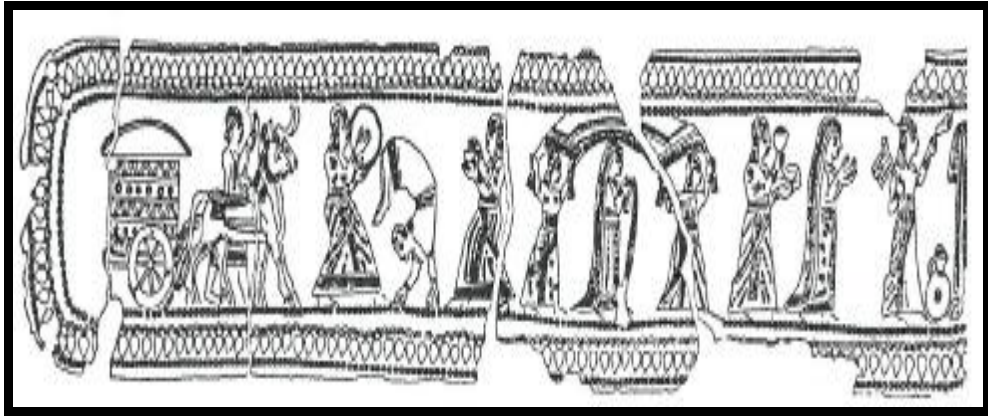
BULUNTU YERİ: Ararat, Van (?), (Satın alma).

BULUNDUĞU MÜZE: Shlomo Moussaieff Koleksiyonu, İsrail.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Urartu Krallığı / M.Ö. 8. yy sonu - M.Ö. 7. yy başı.

KAYNAKÇA: Belli 2007, 103, çiz. 16; Ziffer 2002, 645-657, fig. 4.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve bir çift boğa koşuludur. Kare formulu kasa tabanı, kenarlarından yükseltilmiş ve üstü kubbe şeklinde kapatılmıştır. Araba, bu formuyla üstü kapalı olarak nitelendirilmiştir.

(Ziffer 2002, fig. 4)

KATALOG NO: K. 86

ADI: Miğfer.

CİNSİ: Tunç.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

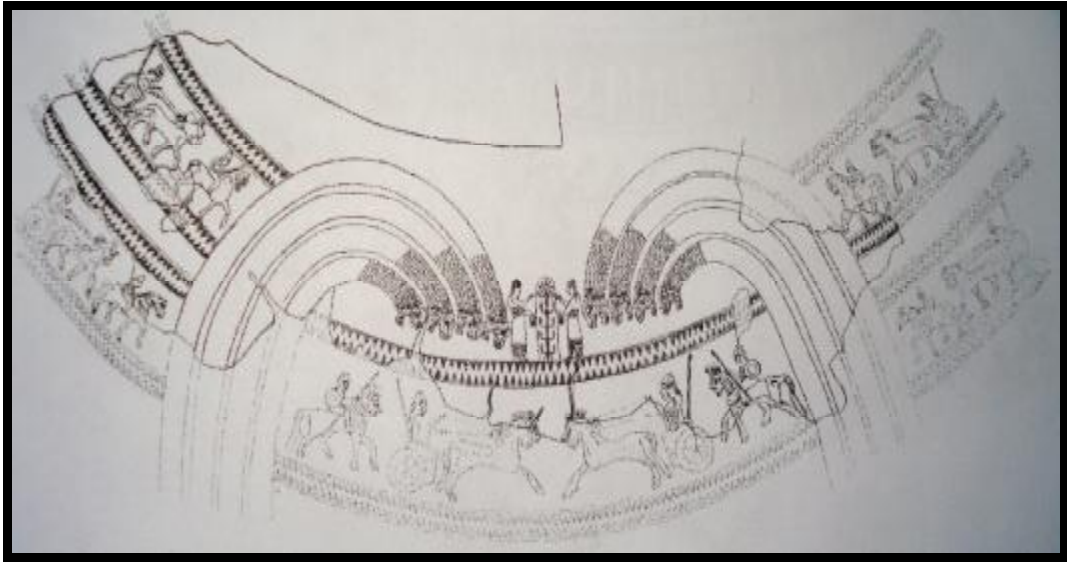
BULUNTU YERİ: Anadolu kökenli (Satın alma).

BULUNDUĞU MÜZE: Gaziantep Müzesi (Env. No. 64.3.1973), Gaziantep / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Urartu Krallığı / M.Ö. 8. yy ortası.

KAYNAKÇA: Baş 2008, kat. no. 22, çiz. 16; Taşyürek 1974, 179-181, fig. 1, res. 1; Tarhan-Sevin 1975, 45-62.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve bir çift at koşuludur. Kasa, kenarlarından dik bir şekilde yukarıya doğru yükselmektedir. Kasanın yüksekliği, içerisindeki figürlerin bellerinin biraz aşağısında sona ermektedir. Kasanın üst yan kenarları ise düzgün şekilli olmayıp arkadan öne doğru alçalmaktadır. Araba, formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Taşyürek 1974, 180, fig. 1)

KATALOG NO: K. 87

ADI: At pektoralı (At göğüslüğü) parçası.

CİNSİ: Tunç.

ÖLÇÜLERİ: uz. 29 cm, yük. 16 cm, kal. 0.2 cm.

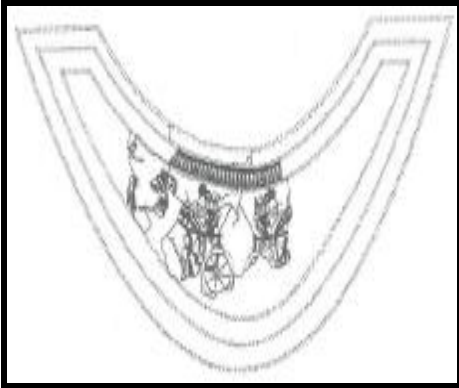
BULUNTU YERİ: Anadolu kökenli (Satın alma).

BULUNDUĞU MÜZE: Van Müzesi (Env. No. 5.11.80), Van / Türkiye.

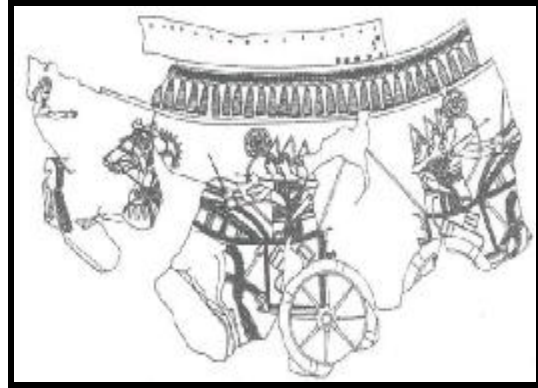
DÖNEMİ ve TARİHİ: Urartu Krallığı.

KAYNAKÇA: Baş 2008, çiz. 42; Çavuşoğlu 2010, 67-77, res. 1-2.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve bir çift at koşuludur. Kasa, kenarlarından dik bir şekilde yukarıya doğru yükselmektedir. Kasanın yüksekliği, içerisindeki figürlerin bellerinin biraz aşağısında sona ermektedir. Kasanın üst yan kenarları ise düzgün şekilli olmayıp arkadan öne doğru alçalmaktadır. Araba, formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Çavuşoğlu 2010, 75, çiz. 2)

(Çavuşoğlu 2010, 75, çiz. 1)

KATALOG NO: K. 88

ADI: At pektoralı (At göğüslüğü) parçası.

CİNSİ: Tunç (?).

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Anadolu kökenli (?) *

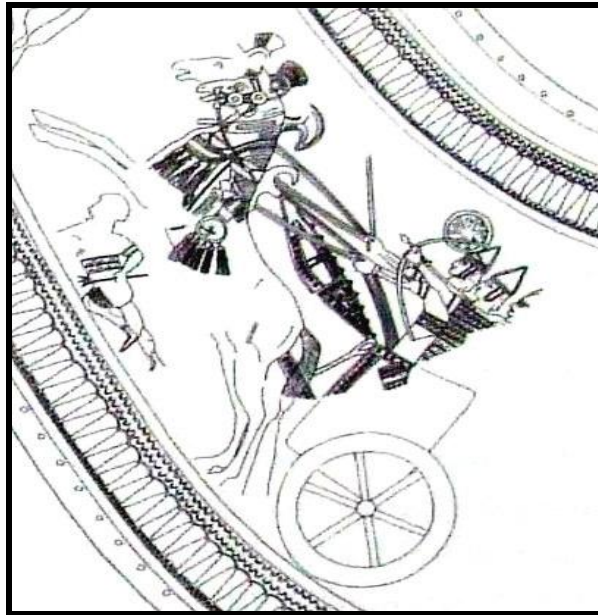
BULUNDUĞU MÜZE: Bilinmiyor *

DÖNEMİ ve TARİHİ: Urartu Krallığı.

KAYNAKÇA: Baş 2008, çiz. 40.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve bir çift at koşuludur. Kasa, kenarlarından dik bir şekilde yukarıya doğru yükselmektedir. Kasanın yüksekliği, içerisindeki figürlerin bellerinin biraz aşağısında sona ermektedir. Kasanın üst yan kenarları ise düzgün şekilli olmayıp arkadan öne doğru alçalmaktadır. Araba, formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

* Kaynakta pektoralin buluntu yeri ve bulunduğu müze belirtilmemiştir.

(Baş 2008, çiz. 40)

KATALOG NO: K. 89

ADI: At pendantif parçası.

CİNSİ: Tunç.

ÖLÇÜLERİ: kal. 1-2 mm, çap: 28 cm.

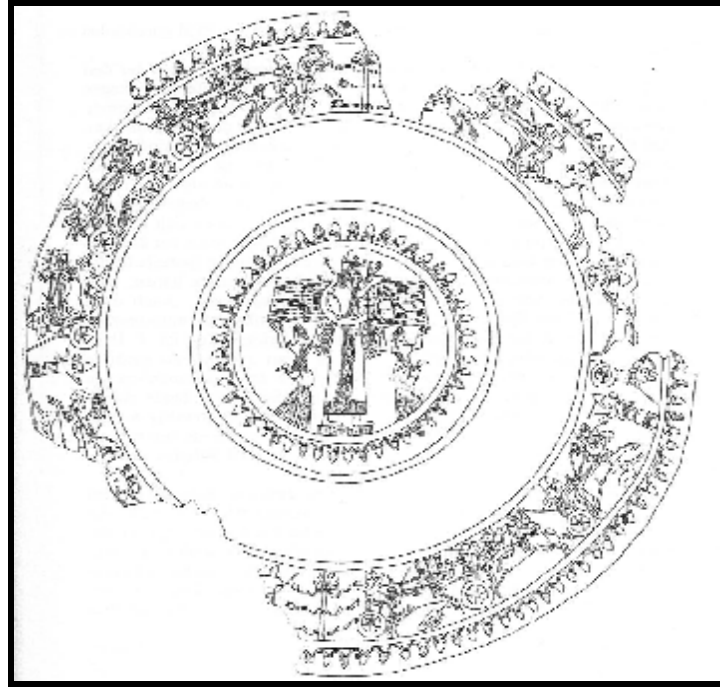
BULUNTU YERİ: Doğu Anadolu Bölgesi (Satın alma).

BULUNDUĞU MÜZE: Karlsruhe Badisches Landesmuseum (Env. No. 89/18), Baden-Württemberg /Almanya.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Urartu Krallığı / M.Ö. 9. yy'ın 2. yarısı.

KAYNAKÇA: Calmeyer-Seidl 1983, 103-114, fig. 1; Calmeyer 1991, 318, fig. 7; Gündüz 2002b, 789-817, res. 22; Salvini 2006, 185, çiz. 12.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve bir çift at koşuludur. Kasa, kenarlarından dik bir şekilde yukarıya doğru yükselmektedir. Kasanın yüksekliği, içerisindeki figürlerin bellerinin biraz aşağısında sona ermektedir. Kasanın üst yan kenarları ise düzgün şekilli olmayıp arkadan öne doğru alçalmaktadır. Araba, formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Calmeyer-Seidl 1983, 105, fig. 1)

KATALOG NO: K. 90

ADI: Levha.

CİNSİ: Tunç.

ÖLÇÜLERİ: yük. 15.2 cm, gen. 6.9 cm, kal. 0.1 cm.

BULUNTU YERİ: Doğu Anadolu (Satın alma).

BULUNDUĞU MÜZE: Metropolitan Museum of Art (Env. No. 1976.5), New York / ABD.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Urartu Krallığı / M.Ö. 8. yy.

KAYNAKÇA: Belli 1982, 201; Çilingiroğlu 1984, 57; Kellner 1991b, 15, abb. 8; Markoe 1982, 6, fig. 3; Merhav 1991, 63, no.2; Muscarella 1988, 429, no. 576; Özgen 1983, 111-131, fig. 4;

<http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/1976.5>, Erişim: 17 Şubat 2011, 17:15.

TANIMI: Araba iki tekerlekli ve bir çift at koşuludur. Kasa, kenarlarından dik bir şekilde yukarıya doğru yükselmektedir. Kasanın yüksekliği, içerisindeki figürlerin dizlerinin biraz yukarısında sona ermektedir. Kasanın üst yan kenarı ise köşelerden merkeze doğru alçalmaktadır. Araba, bu formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Kellner 1991b, 15, abb. 8)

KATALOG NO: K. 91

ADI: Levha.

CİNSİ: Tunç.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Çavuştepe, Van (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara / Türkiye.

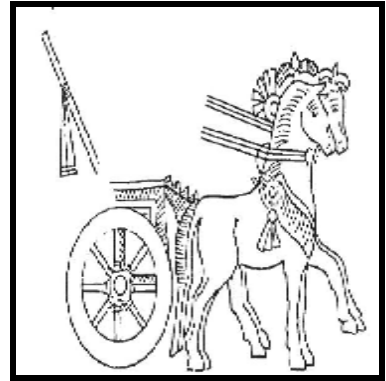
DÖNEMİ ve TARİHİ: Urartu Krallığı.

KAYNAKÇA: Bilgiç-Öğün 1964, 93-124, pl. XX; Özgen, 1983, 111-131, fig. 15.

TANIMI: Araba iki tekerlekli ve bir çift at koşuludur. Kasa, kenarlarından dik bir şekilde yukarıya doğru yükselmektedir. Kasanın yüksekliği, içerisindeki figürlerin dizlerinin biraz yukarısında sona ermektedir. Kasanın üst yan kenarı ise düzgün bir şekle sahiptir. Araba, bu formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Bilgiç-Öğün 1964, pl. XX)

(Özgen 1983, 130, fig. 15)

KATALOG NO: K. 92

ADI: Levha.

CİNSİ: Kumtaşı.

ÖLÇÜLERİ: yük. 130 cm.

BULUNTU YERİ: Anadolu kökenli (Satın alma).

BULUNDUĞU MÜZE: Van Müzesi (Env. No. 32.2.1), Van / Türkiye.

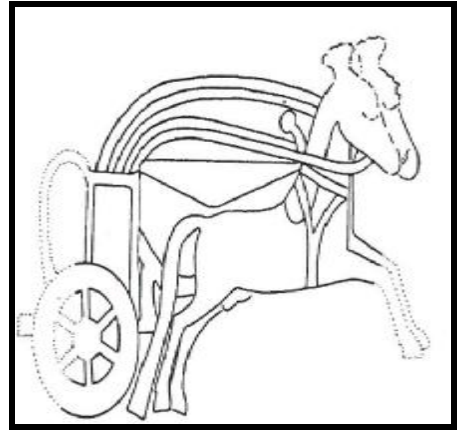
DÖNEMİ ve TARİHİ: Urartu Krallığı / M.Ö. geç 9. yy - M.Ö. erken 8. yy.

KAYNAKÇA: Anadolu Medeniyetleri 1983, A. 756; Bilgiç-Öğün 1964, 93-124, pl. XIX; Calmeyer 1991, 313, fig. 2; Çilingiroğlu 1984, 58, lev. VI, res. 2; Çilingiroğlu 2000, 7; Gündüz 2002a, 241-294, fig. 46; Özgen 1983, 111-131, fig. 1; Sevin 2003a, 221.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve bir çift at koşuludur. Kasa, kenarlarından dik bir şekilde yukarıya doğru yükselmektedir. Yandan görünümü, dar bir dikdörtgeni şeklinde olan kasanın üst kenarları düzgün şekle sahiptir. Kasanın arka kenarından tabana doğru uzanan çengel şeklinde bir eklenti bulunmaktadır. Araba, formuyla dar yüksek kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Sevin 2003a, 221)

(Özgen 1983, 123, fig. 1)

KATALOG NO: K. 93

ADI: Mühür baskısı.

CİNSİ: Kıl.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Toprakkale, Van (Satın alma).

BULUNDUĞU MÜZE: Berlin Müzesi, Berlin / Almanya.

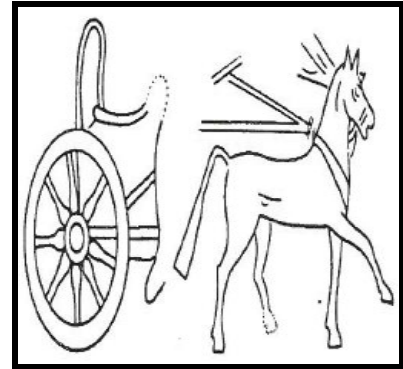
DÖNEMİ ve TARİHİ: Urartu Krallığı / M.Ö. geç 8. yy.

KAYNAKÇA: Collon 1987, 16, fig. 734; Çilingiroğlu 1984, 57, lev. IX, res. 1; Gündüz 2002a, 241-294, fig. 64; Van Loon 1966, 153-155, fig. 18/E5; Özgen 1983, 111-131, fig. 2; Piotrovskii 1967, 73, no. 54.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve tek at koşuludur. Kasa, kenarlarından genişleyerek yükselmektedir. Sonrasında içeriye doğru biraz daralan kasa, tekrardan genişlemeye devam etmektedir. Kasanın arka kenarı çengel biçiminde sonlanmaktadır. Yan kenarı ise arka ve ön kenardan net bir şekilde alçakta kalmakta ve yayvan bir görünüm sergilemektedir. Araba, bu formuyla yüksek arka kenarlı olarak nitelendirilmiştir.

(Piotrovskii 1967, 73, no. 54)

(Özgen 1983, 123, fig. 2)

KATALOG NO: K. 94

ADI: Cephe kaplama levhası.

CİNSİ: Pişmiş toprak.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Gordion / Yassıhöyük, Ankara (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Gordion Müzesi, Ankara / Türkiye.

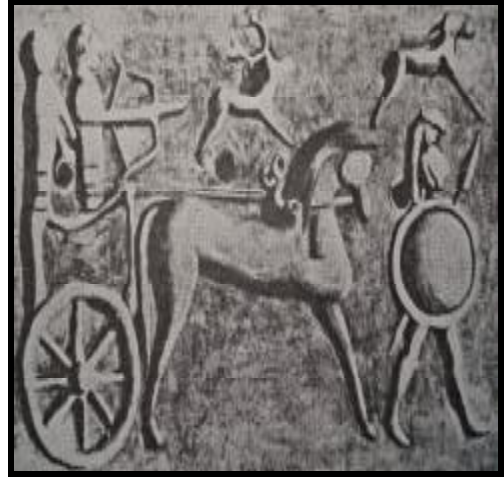
DÖNEMİ ve TARİHİ: Frig Krallığı / M.Ö. 550.

KAYNAKÇA: Gordion 2000, 40, res. 76; Gündüz 2002a, 241-294, fig. 28; Gündüz 2002b, 789-817, res. 26; Prayon 1987, 221, taf. 37/a; Pekyaman 2008, 48, res. 46; Uçankuş 2002, 439.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve tek at koşuludur. Kasa tabanı, kenarlarından dik bir şekilde yukarıya doğru yükselmektedir. Kasanın üst yan kenarı, kasanın ön kısmından arkaya doğru alçalmaktadır. Araba, bu formuyla sandık biçimli kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Pekyaman 2008, 48, res. 46)

(Prayon 1987, 221, taf. 37/a)

KATALOG NO: K. 95

ADI: Minyatür araba.

CİNSİ: Tunç.

ÖLÇÜLERİ: uz. (tüm) 16 cm, tekerlekler (**çap:** 4.5 cm), çubuk A-B (**uz.** 7 cm, **gen.** 1 cm), çubuk C (**uz.** 9.9 cm, **gen.** 1.5 cm), çubuk D (dikdörtgen kısım **uz.** 8.8 cm), atlar (**uz.** 5 cm, **yük.** 4.7 cm).

BULUNTU YERİ: Gordion / P Tümülüsü, Ankara (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Anadolu Medeniyetleri Müzesi (Env. No. 145-15-16), Ankara / Türkiye.

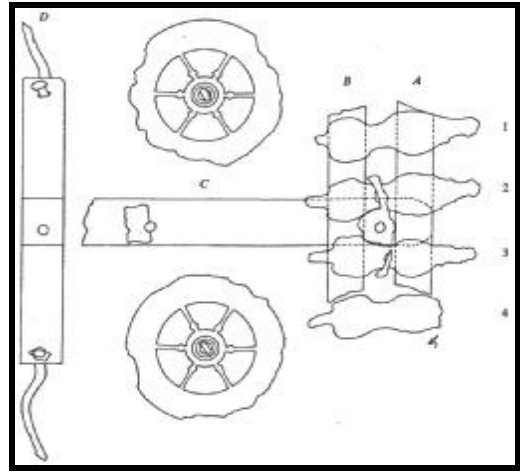
DÖNEMİ ve TARİHİ: Frig Krallığı / M.Ö. 8. yy sonu - M.Ö. 7. yy başı.

KAYNAKÇA: Anadolu Medeniyetleri 1983, A735, Gündüz 2002a, 241-294, fig. 26-27; Gündüz 2002b, 789-817, res. 25; Prayon 1987, 134, 212, abb. 21, taf. 21 e-f; Sevin 2003a, 271; Young 1981, 21-25, fig. 13, 14A-B, 15 A-B.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve dört at koşuludur. Arabanın kasa kısmı ele geçmemiştir.

(Anadolu Medeniyetleri 1983, A735)

(Young 1981, 22, fig. 13)

KATALOG NO: K. 96

ADI: Mühür.

CİNSİ: Taş.

ÖLÇÜLERİ: Bilinmiyor.

BULUNTU YERİ: Gordion, Ankara (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Gordion Müzesi, Ankara / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Frig Krallığı / M.Ö. 7.- 6. yy.

KAYNAKÇA: Gordion 2000, 76, res. 166; Uçankuş 2002, 418.

TANIMI: Araba, iki tekerlekli ve dört at koşuludur. Kasa tabanının kenarlarını parmaklık çevirmektedir. İçerisindeki figürlerin belleri hizasına gelen parmaklığa sahip olan araba, formuyla yüksek kasalı olarak nitelendirilmiştir.

(Uçankuş 2002, 418)

KATALOG NO: K. 97

ADI: Krater parçası.

CİNSİ: Pişmiş toprak.

ÖLÇÜLERİ: yük. 24.6 cm, gen. 34.5 cm.

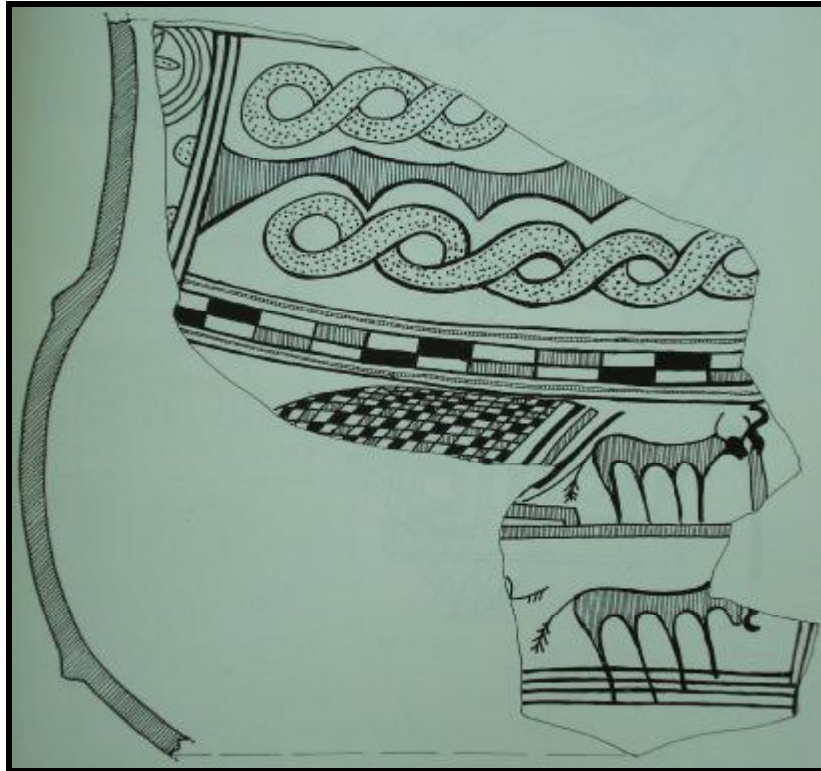
BULUNTU YERİ: Maşat Höyük (II. tabaka; Mşt. 78/15), Tokat-Zile (Kazı buluntusu).

BULUNDUĞU MÜZE: Tokat Müzesi (?), Tokat / Türkiye; Anadolu Medeniyetleri Müzesi (?), Ankara / Türkiye.

DÖNEMİ ve TARİHİ: Frig Krallığı / M.Ö. 7. yy sonu - M.Ö. 6. yy başı.

KAYNAKÇA: Özgüç 1982, 56, lev. 72, şek. 160.

TANIMI: Araba, bir çift boğa koşuludur. Eser üzerinde arabanın tekerlek kısmı bulunmamaktadır. Araba kasanın bir kısmı da yer almamakla birlikte kasanın üzeri satranç tahtası biçiminde boyanarak kapatılmıştır. Araba, bu formuyla üstü kapalı olarak nitelendirilmiştir.

(Özgüç 1982, şek. 160)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Gökür Çetinkaya
Doğum Yeri ve Tarihi : İzmir / 20.05.1982

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri :

Kazılar

2007 Yılı Tralles Antik Kenti Kazısı
2010 Yılı Küllüoba Höyüğü Kazısı

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar :

İletişim

e-posta Adresi : goknur.cetinkaya@stu.adu.edu.tr

Tarih :